5 Bütün Yapıtları - 5

ARİSTOTELES

NİKOMAKHOS'A ETİK

Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin

SAY

ARİSTOTELES

NİKOMAKHOS'A ETİK

SAY

ARİSTOTELES

NİKOMAKHOS'A ETİK

Bütün Yapıtları - 5

Say Yayınları
Aristoteles / Bütün Yapıtları 5

Nikomakhos'a Etik / Aristoteles
Özgün adı: Ηθικά Νικομάχεια

Yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0317-2
Sertifika no: 10962

Eski Yunancadan çeviren: Furkan Akderin
Sayfa düzeni: Tülay Malkoç

Baskı: Engin Ofset
Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 612 05 53
Matbaa sertifika no: 11254

1. baskı: Say Yayınları, 2014

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

ARİSTOTELES

NİKOMAKHOS'A ETİK

Bütün Yapıtları - 5

Eski Yunancadan çeviren:
Furkan Akderin

say

İÇİNDEKİLER

Aristoteles: Hayatı ve Eserleri 7

Birinci Kitap 21
İkinci Kitap 41
Üçüncü Kitap 55
Dördüncü Kitap 81
Beşinci Kitap 105
Altıncı Kitap 129
Yedinci Kitap 145
Sekizinci Kitap 171
Dokuzuncu Kitap 193
Onuncu Kitap 213

Kaynakça ve Kısaltmalar Listesi 237

ARİSTOTELES
HAYATI ve ESERLERİ

Ahmet Cevizci

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye, İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Muazzam bir entelektüel heykel gibi Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles,[1] pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan birisidir.[2] Nitekim bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aslında, bir filozof olarak Aristoteles'i harekete geçiren şey, Platon'u ve daha önceki tüm filozofları motive etmiş olan şeyden hiç farklı değildir. O da hakikati keşfetmek, neyin gerçekten var olduğunu bulmak istiyordu. Aristoteles'in bu doğrultuda, hocası Platon da dahil olmak üzere, herkesten çok yol aldığı, hakikate biraz daha yaklaştığı düşünülür. Bunu sağlayan şey de sadece felsefi dehası, analitik düşünen aklı ve dolayısıyla, bir filozof olarak büyüklüğü olmamıştır; için-

1 Barnes, J., *Aristoteles*, Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 9.

2 Bkz., Irwin, T., Aristotle's First Principles, Clarendon Press, Oxford, 1988, s. 6; Irwin, T., "Aristotle", Routledge Encyclopedia of Philosophy (Gen. Ed. Craig, E.), Version 1:0, Routledge, London, 2001.

de bulunduğu tarihsel dönem, yerleşmiş olduğu, bütün bir Yunan felsefesine tepeden bakan konum onun hakikat yolunda herkesten daha büyük bir mesafe almasını sağlamıştır.

Hayatı

Aristoteles, milattan önce 384 yılında Khalkidiko yarımadasının kuzeydoğu kıyısında küçük bir kent olan Stagira'da doğmuştur. Babası, Makedonya kralı Amyntas'ın, Büyük İskender'in dedesinin, özel hekimliğini yapmış olan Nikomakhos'tu.[3] Babası gibi, hekimler soyundan gelen annesi Phaistis, Aristoteles'in hayatının son yıllarında düşmanlarına karşı sığındığı Khalkis kentinde doğmuştu.[4]

Aristoteles'in, köklerinin Sağlık Tanrısı Asklepios'a dek uzandığına inanılan ve Yunan dünyasında ampirik bilimin en önemli temsilcileri olan hekimler soyundan geliyor olması, onun tıp, biyoloji ve doğa bilimlerine olan ilgisinin de nedeni olsa gerek.[5]

Kaynaklar, Aristoteles'in anne-babasını çok küçükken kaybettiğini ve akrabalarından Proksenos'un bakım ve gözetimine verildiğini bildirir. Aristoteles on yedi yaşındayken Atina'ya gelerek eğitimini tamamlamak amacıyla Platon'un Akademisi'ne girer. Aristoteles burada tam yirmi yıl kalır. Bu yirmi yılın, her ne kadar dokuz yılı Platon'un Sicilya seyahatlerinde bulunduğu döneme denk düşse de, on yılının Platon'un başkanlığında, bir yılının da üstadın ölümünden sonra, Speusippos'un önderliğinde geçirildiği bilinmektedir.

---

3 Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, V 1.

4 Ross, W. D., *Aristoteles*, Çev. Arslan, A. vd, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 1.

5 Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, Vol. VI: *Aristotle – An Encounter*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 19.

Platon'un sağlığında "okulun beyni" olarak görülen Aristoteles, Platon'un ölümünden sonra Akademi'de, hiç hoşlanmadığı, "felsefeyi matematikselleştirme"[6] eğilimine ağırlık verilmesiyle okuldan ayrılır.

347 yılında, Akademi'den eski bir arkadaşı olan, sonradan Assos ve Atarneus'un politik liderliğini elde eden Hermeias'ın davetini kabul ederek Mysia'ya gider ve üç yıl süreyle burada kalır. Burada, Hermeias'ın evlatlığı veya cariyesi olan Pythios'a vurulur ve onunla evlenir.[7] Pythios'la evliliğinden, karısıyla aynı adı taşıyan bir kızı olan Aristoteles'in, eşi son Atina ikameti sırasında ölünce, Herpyliss adlı Stagiralı bir kadınla gayri meşru ilişkisinden de Nikomakhos adlı bir oğlu olur.[8]

Aristoteles bundan sonraki iki yılı, yani MÖ 344-342 yılları arasındaki dönemi, Midilli'ye yakın bir ada olan Mitylene'de geçirir. Burada olmasının en önemli nedeni, adanın yerlilerinden olan dostu Theophrastos'un, burada ona uygun bir yerleşim sağlayışıdır. Burada bilimsel çalışmaları için malzeme toplama çabası içine giren Aristoteles'in biyoloji alanındaki araştırmalarının hemen tamamı, Assos'ta ve özellikle de Mitylene'de geçirdiği bu son dönemde gerçekleşir. Nitekim eserleri sık sık bu coğrafi bölgede gözlemlenen doğal olaylara gönderme yapar.

342 yılında, bir okul açmak üzere Atina'ya dönen Aristoteles, bu sırada Makedonya Kralı Philippos tarafından, o zamanlar henüz on üç yaşında olan oğlu İskender'in eğitimini üstlenmesi için saraya çağrılır. Burada yedi yıl süreyle Büyük İskender'in hocalığını yapan filozofun, öğrencisine Homeros'un eserlerini okuttuğu, siyaset felsefesi üzerine dersler verdiği, onunla hükümdarların görevleri ve yönetim sanatı üzerine tartışmalar yaptığı sanılmaktadır. Söz

6 Aristoteles, *Metafizik*, 992a 32.
7 Laertios, Diogenes, *Age*, V 3.
8 Ross, W. D., *Aristoteles*, s. 4.

konusu eğitim faaliyetinin Aristoteles üzerinde de, dikkatini tefekkür hayatından eylem hayatına ve politik konulara yöneltecek şekilde, pozitif etkiler yaptığı tüm Aristoteles yorumcuları tarafından kabul edilmektedir. Kesin olan bir şey daha vardır ki Büyük İskender'le Aristoteles arasında hiçbir zaman sıkı bir dostluk ilişkisi oluşmamıştır; hatta fatihin, onun Yunanlıların barbarlardan mutlak üstünlüğü tezine aykırı olarak, Asya'nın fethine yönelip Batı uygarlığını Doğu medeniyetiyle birleştirmeye çalıştığı dikkate alınırsa, İskender'in onun öğütlerini dikkate almamış olduğu bile söylenebilir.[9]

İskender, fetihleri için Asya'ya doğru ilerlerken, Aristoteles de yarım bıraktığı bilimsel araştırmalarına dönmek ve bir eğitim ve araştırma merkezi kurmak üzere Atina'ya döner. *Lykeum* ya da "Lise" adıyla bilinen, tarihin tanıdığı bu ikinci büyük eğitim ve araştırma kurumunun kuruluş tarihi 335 yılıdır.

Atinalı olmaması dolasıyıyla Atina'da mülkiyet hakkı bulunmayan Aristoteles'in, kentin kuzeydoğusunda, Lykabettos tepesi ile İlissos arasında uzanan korulukta kiralamış olduğu birkaç binadan oluşan okulun içinde, dersliklerin yanı sıra İskenderiye ve Bergama kütüphanelerine örnek oluşturan yaklaşık beş yüz yazma eserlik bir kütüphane; büyük bir harita koleksiyonu ve doğa tarihiyle ilgili derslerde sıklıkla başvurulan bir eşya müzesi bulunmaktaydı.

İskender'in, müzedeki eşyaları toplayabilmesi için Aristoteles'e önemli bir para verdiği ve Makedonya İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan tüm avcılara ve balıkçılara, gözlemledikleri, bilimsel değeri olan her şeyle ilgili üstadı bilgilendirmelerini emrettiği anlatılır. Aristoteles, derslerini verdiği, bilimsel araştırmalarını sürdürdüğü ve eserlerini yazdığı bu kurum için, bir de yönetmelik hazırlamıştır.

9 *Bkz., Age*, s. 5.

Okulda iki tür ders yapmıştır. Mantık, fizik ve metafizikle ilgili daha soyut konuları, okulun bahçesinde, oldukça sınırlı sayıda öğrenciyle tartışarak ele aldığı, ileri düzeyde öğrencilere hitap eden sabah dersleri, *akroamatik* denilen derslerini meydana getirmekteydi. Genellikle öğleden sonra veya akşamları retorik, etik, sofistlik ve politika gibi daha pratik ve somut konularda, nispeten daha geniş bir kitlenin talebiyle oluşturulmuş dersler ise *ekzoterik* denilen ikinci ders türünü oluşturuyordu.

Bugün "Aristoteles külliyatı" diye geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, bu derslerin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından meydana gelir.

Aristoteles'in, burada hayatının son ve en verimli 12-13 yıllık dönemini geçirdiği söylenebilir. Büyük İskender'in 323 yılındaki ani ölümü, bu oldukça verimli geçen dönemin sonuna işaret eder. Atina, imparatorun ölümünün ardından, bir kez daha Makedonya'ya duyulan nefret ve hıncın dışa vurulduğu merkez olur. Makedon egemenliği süresince bastırılmış olan düşmanlık duygularının önündeki tüm engeller ortadan kalkar. Aristoteles, İskender'in öğretmenliğini yapmış olduğundan, Atinalıların gözünde şüphe duyulan biri haline gelir. Bu negatif duyguların, rakip iki felsefe okulunun, Akademi ve İsokratesçi Okul'un, Aristoteles'e yönelik, daha ziyade mesleki rekabetten kaynaklanan olumsuz duygularıyla birleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Aristoteles, tıpkı Sokrates gibi, onu ortadan kaldırmaya karar vermiş politikacılar tarafından, "dinsizlik" ithamıyla mahkemeye verilir. Fakat Aristoteles Atinalıların "felsefeye karşı ikinci bir cinayet işlemelerine engel olmak" amacıyla, 322 yılında Atina'dan ayrılır ve bir Makedon garnizonu olan Khalkis'e sığınır.

Aristoteles, yaşadığı bu travmanın da etkisiyle, aynı yıl, bir süredir mustarip olduğu hastalığın bedeninde yapmış olduğu ağır tahribat sonucu yaşamını yitirir.

Bilim Sınıflaması

Aristoteles, felsefe adı altında toplanan bilimlerin, bir bütün olarak varlığı ele aldıklarını söylemekteydi. Bilimlerin varlığın farklı yönlerini ya da alanlarını farklı yöntemlerle ele aldıklarını söylerken bilimlerin özerklik ya da bağımsızlığından etkilendiği görülen Aristoteles, aynı çerçeve içinde insan bilgisinin, birleşik bir bütün olmadığı gibi, bağlantısız bir çeşitlilik de oluşturmadığını ima etmekteydi.[10] Bu yüzden, şemsiye terim olarak "varlığı" kullanan; varlığın farklı alanları olduğunu, dolayısıyla farklı konuları, amaçları ve başlangıç noktaları olan farklı bilim dallarının var olmasının son derece doğal olduğunu savunan Aristoteles, buna göre bilimleri üçe ayırır: Poetik (*poetike*), pratik (*praktike*) ve teorik (*theoretike*) bilimler.[11]

Bilimler, insanın sırasıyla bilme (*theoria*), eyleme (*praxis*) ve yapma ya da yaratma (*poiesis*) gibi üç temel etkinliği bulunduğu gerçeğinden hareketle sınıflanırlar. Pratik bilimler, bilgiyi bizatihi kendisi için değil, eylem için bir kılavuz, bir araç olarak ister. Pratik felsefenin kapsamı içine giren disiplinler siyaset felsefesi ve etiktir. Bu iki disiplin, insanın farklı koşullar altında nasıl eylemesi gerektiğiyle ilgili bilimler olup, özellikle iktisat, retorik ve strateji gibi bilimler, siyaset felsefesine tabi olan disiplinler olarak ortaya çıkar.

Pratik bilimleri, bilgiye eylemin bizzat kendisi için değil, yararlı ya da güzel bir şey yaratmak için yönelen poetik ya da prodüktif bilimler izler. Burada bilgi, güzellik yaratma amacına tabi olup, estetiğin bir dalı olarak sanat kuramına karşılık gelir ve edebiyat eleştirisi ve retoriği içerir.

Söz konusu bilimlerden sonra gelen kuramsal bilimlerde ise, genel olarak ele alındığında, herhangi bir pratik amaç

10 *Bkz.*, Barnes, J., *Aristoteles*, Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 42..

11 Aristoteles, *Metafizik*, 1025b 15.

gözetmeksizin bilme veya anlama amacıyla bilme söz konusudur. Konuları açısından değerlendirildiğinde, kuramsal bilimler de kendi içlerinde, doğa bilimi, matematik ve "teoloji" ya da "ilk felsefe" olarak üçe ayrılır.[12] Bunlardan doğa bilimi kendi içinde botanik, zooloji, psikoloji, meteoroloji, fizik ve kimya gibi disiplinleri kapsar. Bütün bu bilimler, ayrı bir varoluşa sahip olan ve değişen şeyleri, yani hareket halinde olan maddi varlıkları konu alır. Başka bir deyişle, bilgi, olduğundan başka türlü olamayanın bilgisi olsa da doğa bilimleri, değişen doğadaki değişmeyen yasaları araştırır. Buna göre, Aristoteles açısından doğa dünyası değişse bile, onu yöneten yasalar değişmez; doğa bilimleri, işte bu yasaları konu alır.

Aristoteles açısından doğa bilimlerinin belirleyici ilkesi, bu bilimlerin konu aldığı nesnelerin insan eyleminden bağımsız olmalarıdır. Pratik ve yaratıcı / üretici bilimler, konu aldığı şeylerin gerçekleşmeleri veya ortaya çıkabilmeleri için insanın eylemine veya ustalığına ihtiyaç duyarken, doğa bilimlerine konu olan varlıkların hareketlerinin nedeni onlara dışsal değildir. Matematikse, değişmez olmakla birlikte, ayrı bir varoluşu olmayan nesneleri, yani tözleri niteleyen şeyler olarak, yalnızca sıfat cinsinden bir varoluşa sahip olan sayıları ve mekânsal şekilleri konu alan bilimdir. Kendi içinde aritmetik ve geometri diye ayrılan matematik, şeylerin niceliksel boyutunu soyutlayarak araştırır.

Bilimlerin maddeden olan uzaklıkları ölçütünü temel alan bu hiyerarşide, matematiği en genel bilim olarak "ilk felsefe" izler. Bu en genel bilim, var olanın ne olduğunu, varlığın ne olduğunu araştırır; tözü, yani zaman, tanım ve bilgi bakımından ilk olanı araştırır. Bu ölçütlere göre ilk, hareket ve niceliğin dayanağı olan şey ise hiç kuşku yok ki töz olmak durumundadır. Töz, yani var olmak için kendisinden başka

12 Aristoteles, *Metafizik*, 1026a 18.

hiçbir şeye ihtiyaç duymayan varlık, maddi töz ve maddi olmayan, bütünüyle fiili, gerçekleşmiş töz olarak en azından ikiye ayrıldığına göre, "ilk felsefe" de kendi içinde ontoloji ve teoloji olarak ikiye ayrılır.

İlk felsefenin birinci türü ya da dalı, söz konusu töz kapsamı içine giren varlıkların doğasını, onların neden dolayı veya neyin marifetiyle her ne ise o olduklarını araştırır. Burada ele alınan bütün tözler, açıktır ki maddi bir öğe ihtiva eden ve dolayısıyla hareket veya değişme halinde bulunup bütünüyle gerçekleşmiş olmayan varlıklardır. Aristoteles'e göre, başka bir töz veya töz türü vardır. İlk felsefenin ikinci dalı olan teoloji (*theologike*) bütün tözlerin en temeli olan tözü, yani hem ayrı bir varoluşa sahip olan hem de değişmez olan varlığı, maddeyle en küçük bir ilişkisi olmadan varolan tözü konu alır. Bu töz de Aristoteles'te ilk muharrik veya hareket etmeyen hareket ettirici adını alan Tanrı'dır.

Eserleri

Aristoteles'in eserleri de söz konusu bilim tasnifine uygun olarak sınıflanır. Bunun dışında Aristoteles'in, en azından birçok kimsenin gözünde, sadece ayrı dalları veya müstakil alanları olan bir disiplin olarak felsefenin değil, çok daha genel bir biçimde, bağımsız disiplinlere ayrılan entelektüel araştırma anlayışının yaratıcısı olması olgusunu da dikkate almak gerekir. Sözgelimi, mantık ve matematiğin ispat standartlarının doğa bilimi için geçerli olamayacağını öne süren Aristoteles, matematik ve fiziğin de etik ve politika için bir model olamayacağını savunmaktaydı. Aristoteles eserlerini, işte böylesi bir anlayışla, genel bir entelektüel araştırmanın ayrı alanlarında bilinmesi gereken temel malzemeyi ortaya koyan çalışmalar olarak kaleme almıştır.

Eğitici ve araştırmacı kişiliğine ek olarak, yazarlığı bakımından da oldukça üretken olan Aristoteles, başlangıçta, ahla-

ki konular üzerine Platon'un diyaloglarını kendisine model alarak, bir dizi felsefi diyalog kaleme alıp yayımlamıştır.[13] Hayli çekici ve etkileyici bir üslupla yazılan ve ona yaşadığı dönemde büyük bir ün kazandıran bu diyalogların neredeyse tamamı kaybolmuştur. Bu nedenle, Aristoteles'in yazar olarak ünü, kendisinin yayımlamadığı ve MS 2. yüzyılda, bir Peripatetik olan Rodoslu Andronikos tarafından yayımlanıncaya kadar dünyanın büyük ölçüde varlığından habersiz olduğu bilimsel/felsefi denemelere dayanır.

Olağanüstü zengin çeşitliliği, içeriği ve özgünlüğüyle gerçek bir entelektüel başarıyı somutlaştıran bu eserler, ilk diyaloglarının ya da Platon'un diyaloglarının edebi kalitesinden ve sanatsal üslubundan yoksundur. Zaman zaman azımsanmayacak ölçüde muğlak hale gelebilen, bazen de tekrarlar ve hatta tutarsızlıklar ihtiva eden bu denemelerin, Akademi'de verdiği derslerden önce veya sonra kaleme alınmış taslak ya da kayıtlar olduğuna inanılmaktadır.

Aristoteles'in söz konusu bilimsel/felsefi denemeleri ya da eserleri yedi başlık altında sınıflanabilir. Bunlardan birincisi, mantıkla ilgili eserlerdir. Neredeyse yüzyılımıza kadar mantık alanını hâkimiyetine alan eserleri *Organon* başlığı altında altı kitaptan oluşur. Mantığın doğru düşünme ve araştırmanın aracı olması nedeniyle, esere "araç" ya da "alet" anlamına gelen Organon adı verilmiştir. Bu altı kitap sırasıyla; *Kategoriler*; *Peri Hermenias*; *Birinci Analitikler*; *İkinci Analitikler*; *Topikler* ve sofistik argüman ya da eristikle ilgili olan *Sofistik Çürütmeler*'dir. Altı eser içerisinde, *Birinci Analitikler*, tümdengelimsel bir formel mantık sistemi formüle etme yönündeki ilk teşebbüsü temsil eder ve bir tasım kuramı üzerinde yükselir. *İkinci Analitikler* ise bu mantık sistemini, bilimsel bilginin tanımı ve yorumunda kullanır. Aristoteles'in anladığı

13 Luce, J. V., *An Introduction to Greek Philosophy*, Thames & Hudson, London, 1992, s. 111.

şekliyle mantık, dile ve anlama ilişkin bir araştırmayla dilin dil-dışı gerçeklikle olan ilişkisi üzerine bir incelemeyi içermek durumunda olduğundan, söz konusu mantık külliyatı içinde yer alan diğer eserler, bugün dil ve bilim felsefesiyle mantık felsefesi içinde geçen pek çok konuyu ele alır.

Mantıkla ilgili eserlerden sonra, doğa bilimleriyle ilgili eserleri gelir. Tüm eserlerinin yaklaşık çeyreğini meydana getiren bu çalışmaların başında biyoloji yer alır. Söz konusu eserler, Aristoteles tarafından iki başlık altında toplanmıştır. Birinci başlıkta, hayvanların yaşamının belli başlı olgularını ele alan, giriş niteliğindeki bir eser olarak *Historia Animalium* [Hayvanların Tarihi] adlı kitap bulunur. İkinci başlık ise *Hayvanların Tarihi*'nde ele alınan olguların teorisini ortaya koymayı amaçlayan eserlerden meydana gelir. Söz konusu teori genel olarak canlı şeyler konusuyla ilgilidir. Bu konuyla ilgili olan iki eser *De Partibus Animalium* [Hayvanların Kısımları] ve *De Incessu Animalium* [Hayvanların Gelişimi]'dir. Canlı şeylerin önemli özelliklerini ele aldığı eserleriyse *Parva Naturalia* [Küçük Doğal Şeyler], *De Motu Animalium* [Hayvanların Hareketleri] ve *De Generatione Animalium* [Hayvanların Oluşumu]'ndan meydana gelir.

Ayrıntılı gözlem koleksiyonları da içeren bu eserlerde Aristoteles bir yandan biyoloji ve zoolojiye genel bir giriş yaparken, dört yüz doksan beş türün varlığını teşhis ederek çeşitli üreme yollarını ele alır. Aristoteles benzer bir gözlemi, *Meteoroloji* adını taşıyan eserinde, cansız doğa için de yapar.

Aristoteles'in doğa bilimleriyle ilgili diğer eserleri, özellikle de sekiz kitaptan oluşan *Fizik*, dört kitaptan meydana gelen *Astronomi* ve iki kitaptan oluşan *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, doğa bilimi alanında yapmış olduğu tüm gözlemleri açıklama imkânı veren sınıflayıcı bir şema içerir. Bu şema da hiç kuşku yok ki Aristoteles'in yine bu eserlerde geliştirmiş olduğu bir doğa yorumuna; form, neden, madde ve

değişmeyle ilgili görüşlerine; kısacası, doğal organizmaların ve davranışlarının nasıl anlaşılacağıyla ilgili kavrayışına dayanır.

Günümüzde bilim kapsamı içinde ele alınan ve Aristoteles'in ampirik bakış açısını yansıtan bu araştırma ve denemelerden sonra, on dört kitaptan oluşan *Metafizik* gelmektedir. Aristoteles'in kendisinin kullanmadığı *meta ta phusika* (Fizikten sonra gelen) adı, Rodoslu Andronikos'un sınıflamasından alınmadır. Bu kitap, aynı zamanda Aristoteles öncesi Yunan felsefesinin, varlık felsefesi bakımından eleştirel bir tarihi niteliğindedir. Kitabın özünü, Aristoteles'in "töz olarak varlık" kavramını ortaya koyan ve maddeyle form kavramının felsefi yorumunu veren 6., 7. ve 8. kitaplar oluşturur. Metafiziği, diğer disiplinlerin temelleri ve önkabulleriyle ilgili düşüncelerinin oluşturduğu genel çerçeve içinde, "varlık olmak bakımından varlığın" evrensel bilimi olarak tanımlayan Aristoteles, bu eserde doğaya ilişkin araştırmanın temellerini ele alır, canlı organizmaların indirgenemez karakterini gözler önüne serer. Bu eserde yer verdiği önemli konulardan biri de kozmik düzenin nihai ilkesi olarak Tanrısal tözdür.

Aristoteles külliyatında dördüncü sırada, psikolojiyle ilgili eserleri yer alır. Bu kapsam içinde değerlendirilebilecek iki temel eseri vardır: Duyum, bellek, imgelem ve düşünce konularını ele aldığı *Ruh Üzerine* ve algı, uyku ve uyanıklık, uzun ve kısa yaşam, düşler, yaşam ve ölüm gibi konuları ele aldığı *Parva Naturalia*. Aristoteles, özellikle zihin felsefesine önemli katkılar yaptığını kolaylıkla görebileceğimiz bu iki eserinde esas itibariyle, ruh-beden ilişkisini açıklamak için form ve madde öğretisini kullanır ve farklı canlı varlık türlerinde görülen farklı ruh tiplerini ele alır.

Beşinci sırada, etikle ilgili üç eseri bulunur: Ahlak felsefesine yaptığı önemli katkıların yer aldığı *Nikomakhos'a Etik*, onun daha erken ve nispeten daha az önemli bir versiyonu olan *Eudemos'a Etik* ve nihayet *Magna Moralia*.

Tüm Yunan düşünürleri gibi Aristoteles de ahlaklılığın amacı olan iyi hayatın, ancak iyi düzenlenmiş bir toplulukta gerçekleşebileceğine inanır. Bu nedenle, külliyatta etikle ilgili eserleri politikaya ya da siyaset felsefesine ilişkin eserler takip eder. Bunların en önemlisi Yunan kent devletinin doğası ve farklı yönetim tarzları üzerine son derece önemli ve ilginç düşüncelerinin yer aldığı, ve siyaset teorisinde önemli bir yer tutan *Politika*'dır.

Külliyatın sonuncu kategorisi, bir yandan mantık, diğer yandan da etik kuramı ve siyaset felsefesiyle yakından ilişkili iki eser olan *Retorika* ve *Poetika'dan* oluşur.

NİKOMAKHOS'A ETİK

Çeviride Aristotle, XIX, Nicomachean Ethics (Loeb Classical Library) künyeli metin esas alınmıştır. Yunanca isimlerin yazımlarında originalleri muhafaza edilmiş, sadece Yunanistan, Atina gibi Türkçeye yerleşmiş olan kelimeler okunuşun akıcılığını kaybetmemesi adına Türkçeleştirilerek verilmiştir.

BİRİNCİ KİTAP

Tüm sanatların, araştırmaların, eylemlerin ve tercihlerin 1094
amacı iyiye ulaşmaktır. Bu nedenle iyi, her şey tarafından istenilen olarak adlandırılır. Oysa amaçlar farklı olabilir, amaç bazen eylemin kendisiyken bazen de bambaşka bir şeydir. Eğer amaç ve eylem birbirinden farklıysa ortaya çıkan sonuç eylemden daha iyi olacaktır. Çok sayıda eylem, sanat ya da bilim olduğu için amaçların sayısı da bir o kadar fazladır. Örneğin tıp sağlık, gemicilik gemi, askerlik başarı, ekonomi zenginlik amaçlar. Bunların hepsi amaç olduğu zaman belirli bir başlık altında incelenecektir, örneğin gem yapımı ve binicilik sanatları binicilik başlığında, askerlikle ilgili tüm sanatlar askerlik başlığı altında, diğerleri de diğer genel başlıklar altında incelenir. Ana amaç tali amaçlara nazaran daha fazla tercih edilir nitelik taşır. Çünkü ana amaca ulaşmak için diğer tali amaçlara ulaşmak hedeflenir. Bir eylemin başka bir eylemin amacı olmasıyla bu iki eylemin birbirinden bağımsız olması arasında fark yoktur. Eğer bir şeyi kendisi için amaçlıyor, diğer şeyleri de ona ulaşmak için istiyorsak ve bir şeyi bir başka şey için istemiyorsak, bu en iyi durumdur. Eğer bunu yapmıyorsak bu konudaki isteğimiz anlamını yitirecektir. Bu durumda bu bilgi yaşantımız için oldukça önemlidir ve tıpkı bir okçu gibi önemli hedeflere yönelik daha çok başarılı sağlamalıyız. Eğer söylediğimiz doğruysa onun ne olduğunu, hangi bilim olduğunu ve

nelerle ilgilendiğini ifade edebilmemiz gerekir. Bu en önemli bilgi olmalıdır. Evet, siyaset bahsettiğimiz tarzdadır, çünkü bir ülkede hangi bilimlerin gerekli olduğunu, kimlerin neyi ne kadar öğrenmeleri gerektiğini belirleyen bilim budur. Yine askerlik, ekonomi, hitabet gibi insanların çok önemsedikleri bilimlerin de siyasetin alanında
1094b yer aldıkları bilinir. Öte yandan siyaset nelerin yapılması, nelerden uzak durulması gerektiğiyle ilgili yasalar hazırlar, buradan hareketle siyasetin diğer tüm iyileri içerdiğini ve insanlar için iyi olanı bulmaya çalıştığını söyleyebiliriz. İyi olan şey, insan için de ülke için de aynı şeyse, bu durumda iyiyi ülkenin elde etmesi daha güzeldir. Çünkü bu hem amacımıza daha uygundur hem de bir şeyi tek bir insan için elde etmektense ülke için elde etmek daha tanrısal ve güzel olacaktır. Araştırmamız bunu bulmaya yönelik bir çalışma olacak. Konuyu yapmamız gerektiği gibi açıklayabilirsek yaptığımız şey yeterli olacak, zaten bu tür konularda tam bir kesinlik aramak doğru olmayacaktır Siyasetin güzel ve yararlı işlerle uğraşmasının yanı sıra, bu işler arasında önemli farklılıklar ve önemli hatalar da bulunmaktadır. Aslında tüm bunların nedeninin yasalar olduğu düşünülmektedir. Çok sayıda insan bu konuda zarara uğradığına göre iyi olduğu düşünülen şeyler nedeniyle de bunlar yaşanabilir. Örneğin zenginlikten ya da cesaretten dolayı zarar gören insanlar vardır. Bu konular hakkında konuşan insanların bir şekilde doğru olanın ne olduğunu eksik de olsa açıklamaları ve çeşitli sonuçlara varmaları yeterli olacaktır. Evet, bir konuda kesinlik arasanız da bazı konularla ilgili kesinliğe ulaşmak
1095 ancak eğitimli bir insanın yapabileceği bir şeydir. Zaten bir matematikçiden kanıt istemek, bir retorikçiden kanıt göstermesini istemeye benzer. İnsanlar bildikleri konular hakkında iyi kararlar verebilirler. Yani bir konuda eğitim almış bir insan, hele de iyi bir eğitim aldıysa bu konuyla

ilgili iyi kararlar verecektir. İşte bu nedenle genç bir insanın siyaset konusunda fazla becerisi olamaz, çünkü henüz yeterince tecrübe kazanmamıştır. Oysa biz burada tecrübelerden bahsediyoruz. Yine gençler isteklerinin peşinden giderler, herhangi bir şeyden yarar sağlamadıkları sürece onu kulak asmayacaklardır. Çünkü bu yaşlarda bilmekten çok, eylemde bulunmak önemlidir. Yaşın genç olması ve karakterin henüz oturmamış olması doğru orantılıdır. Aslında bu orantının nedeni tecrübe değildir, sadece gençlik arzularının peşinde gitmekten kaynaklanmaktadır. Bir insan kendisine hâkim değilse bu bilgiye sahip olmasının bir önemi yoktur. Aslında söylediğimiz şeyler kendine hâkim insanların bilmesi gereken şeylerdir. Böylece nelerden bahsedeceğimizi ve kimlerin bizi dinlemesi gerektiğini söylemiş olduk.

Eğer her bilgi ve tercih iyiyi hedefliyorsa, söylediklerimizin sonucunda ulaşılacak olan en iyi nedir? Hemen herkes buna mutluluk dediğinden adlandırma konusunda bir sorunumuz yok. Hem bilgili insanlar hem de sıradan insanlar ona aynı ismi veriyorlar ve herkes iyi yaşamak ve mutluluk ifadelerinin aynı şeyi kastettiği konusunda hemfikir. Fakat mutluluk nedir? Bilgili insanlar ve çoğunluk bu konuda aynı görüşte değil. Bazılarına göre zenginlik ya da haz gibi şeyler mutluluktur. Bazen mutluluk duruma göre değişir, örneğin hastayken sağlık, fakirken zenginlik, bilgisizken bilmek ya da bizden daha iyi durumda olanlar mutlu olarak düşünülürler. Bazıları ise iyi şeylerin dışında kendisi iyi olan başka şeyler olduğunu ve bu iyinin de diğer iyi şeylerin nedeni olduğunu sanırlar. Şimdi kalkıp bunların hepsini incelemek yerine, daha çok inanılanları ya da belirli bir temeli olanları incelemek daha doğru olacaktır. Öte yandan başlangıçtan sona mı yoksa sondan başlangıca mı gelmek gerektiğini de incelemek gerekir. Örneğin stadyumlarda hangi yönden koşarak hakeme 1095b

doğru gelinmelidir? tartışması gibi. Platon da buna benzer bir soru sorarak durumu incelemeye başlamıştı. Bir şeye başlarken bildiğimiz noktadan hareket etmeliyiz ve bildiğimiz noktalar ikiye ayrılır. Bunlar genel anlamda bildiğimiz şeyler ve bizzat bildiğimiz şeylerdir. Yola bizzat bildiklerimizden başlayarak çıkmalıyız. Bunu yapmak için önce güzel ve adil olanın ne olduğunu bilmeliyiz, ahlakımız da gelişmiş olmalı. Böyle insanlar bir başlangıç noktasına sahiptirler, yoksa da kolaylıkla bulabilirler. Eğer [böyle bir] nokta yoksa ve bulamıyorsa da Hesiodos'un[1] dediklerine bakalım: "Her şeyi kendi anlayan iyidir, doğruyla ikna edilen de iyidir, hem kendi anlamayıp hem de başkasını dinlemeyen boş insandır."

Konuya geri dönelim. Yaşam şekli ile iyi ve mutlu kavramlarının birbirleriyle ilişkili olması olağandır. İnsanların çoğu ya da sıradan insanlar iyilik ve mutluluğun hazdan kaynaklandığını düşünürler, bu nedenle da hazza düşkün olurlar. Çünkü üç temel yaşam şekli vardır: Hazza düşkün yaşam, siyaset yaşamı ve teorik yaşam. Evcil bir hayvan gibi yaşayan büyük çoğunluk adeta köle gibidir. Yönetici konumundaki çoğu insanın durumu ise Sardanapollos'a[2] benzediği için bu tür insanlardan bahsedilmektedir. Çoğu insan siyasetin amacının onur kazanmak olduğunu ve kendisinin de bu nedenle burada olduğunu düşünür. Fakat aradığımız şey bu kadar basit bir şey değil, çünkü onur kavramı aynı zamanda sizi onurlandıran insanla da ilişkilidir. Ancak bizler iyinin o kimseye ait ve o kimseden kolayca alınabilecek bir şey olmadığını düşünüyoruz. Hem bazıları kendilerinin iyi insanlar olduklarını düşündükleri için onur peşinde koşarlar. Kendilerini tanıyan insanların karşısında bu erdemlerinin onurlandırılmasını

1 MÖ 8. yüzyılda yaşamış *İşler ve Günler* ve *Tanrıların Doğuşu* isimli eserleriyle bilinen Yunan yazar.

2 MÖ 612-605 yılları arasında tahtta bulunmuş olan son Asur Kralı.

isterler, çünkü erdemi iyi bir şey olarak kabul ederler. Belki de siyasetin amacı erdemdir ama yine de bu kesindir diyemeyiz. Hem erdemli bir insan aynı zamanda büyük 1096
sıkıntılar yaşayabilir, tüm yaşamı boyunca uyuyabilir, eylemsiz olabilir. Bir insan bu şekilde bir yaşam sürüyorsa kimi insanlar dışında bu saçma yaşam kimse tarafından mutlu bir yaşam olarak kabul edilmeyecektir. Neyse bu konuyu kapatalım, hem herkese açık yapılan derslerde bu konulardan söz etmiştik. Üçüncü yaşam şekli teorik yaşamdır, bunu daha sonra ele alacağız. Ticaret zor bir uğraştır, zenginlik ise aradığımız şey değildir, çünkü zenginlik başka şeylere yarar. Zenginliği de amaçlar arasında değerlendirmek gerekir, çünkü o başka bir şey için gereklidir. Aradığımız şey, kendisi için sevilen bir şeydir. Neyse bu konuya tekrar döneceğiz.

Sanırım genel olanı araştırmak ve bununla neyin kastedildiğini anlamak daha önemli. Gerçi dostlarımız pek çok türden bahsettiği için bunu incelemek kolay olmayacak ama yine de yapalım. Hakikatin ne olduğunu anlamak için her zamanki alışık olduklarımızı bir kenara bırakalım. Bizler filozof olduğumuz için ikisini de severiz ama hakikate daha fazla önem vermemiz gerekir. Bu yönde düşünenler hangi ideaları kullanacaklarını söylemediler, böyle olunca da sayı ideası kurulamadı. İyi olan şey nitelik ve görelik bakımından değerlendirilecektir. Ancak bir şeyin kendisi ve varlığı göreliğinden önce gelecektir. Çünkü görelik bir filiz gibidir ve daha tesadüfi olarak ortaya çıkar. Bu nedenle de bunların üstünde bir idea olmayacaktır. Ne kadar şey varsa, iyi de o kadar farklı şekilde ifade edilebilir. Bu nedenle tek bir iyi ya da herkes için geçerli bir iyi olamaz. Zaten bu olabilseydi her şey için ayrı bir iyiden değil tek bir şey için bu bir iyiden bahsedilirdi. Hem zaten insanlar iyiyi açıklarlarken tanrı, akıl, erdemin niteliği, doğru ölçü, doğru zaman, yararlı olan,

uygun zamanda olan, iyi bir çevre ya da benzeri ifadeler kullanıyorlar. Yine böyle olsaydı tek bir ideaya göre tek bir bilgi olacaktı ancak çok sayıda bilgi var, aynı başlık altında bile çok sayıda bilgiden söz ederiz. Yani demek
1096b istediğim şu: İnsanlar herhangi bir konuda zamanlamayı doğru yaparken, başka bir başlığa göre doğru zaman farklı olacaktır. Örneğin savaş, askerlik, tıp, iyi beslenme ya da beden eğitiminde durum değişiyor. Bir şeyin kendisi derken bunun ne anlama geldiğini merak edenler olabilir. Şimdi insanın insan olarak nitelendirilmesine yol açan neden bütün insanlarda aynıysa, bu durumda aralarında bir fark olamaz. Burada iyi ve iyinin kendisi arasında bir fark yoktur. Yine çok uzun süredir var olan beyaz ile daha bir gündür beyaz olan beyaz arasında beyazlık bakımından fark yoktur. Belki biri daha uzun süredir beyazdır ama neticede daha beyaz diye bir şey söz konusu değildir. Speusippos gibi bazı Pythagorasçılar bir sayısını ve iyileri aynı düzeyde değerlendirdikleri için haklı görünüyorlar. Bundan daha sonra söz edeceğiz. Bu noktada söyledikleri bazı sözlerin doğru görünmemesinin nedeni, iyinin iyi olmasının nedenlerini açıklamamalarıdır. Bir şey kendisi olduğu için aranıyorsa ya da kendinden dolayı seviliyorsa iyi olarak adlandırılır; buna yol açan nedenler, onu koruyanlar, ona zarar vermek isteyenlere engel olanlar da başka açılardan iyidirler. Yani iki türlü iyimiz var. Kimi şeyler kendilerinden dolayı, kimi şeyler ise çeşitli nedenlerden dolayı iyi sıfatını hak ediyor. O halde nelerin kendilerinin iyi olduğuna, nelerin yararlı olmaları nedeniyle iyi kabul edildiğine bakalım ve tek bir ideaya göre bunlara iyi denip denilemeyeceğini inceleyelim. Şimdi söz konusu bu şeyler tek başlarına da aranan şeyler midir? Örneğin görmek, düşünmek, diğer hazlar ya da onur. Bu şeyler belki başka şeylerden dolayı isteniyordur ama yine de kendileri de iyi olan şeylerdir. Belki de sadece ideaları, kendileri iyi

olanlar grubuna almalıyız. Eğer böyle olacaksa tür diye bir şeyden söz edilemeyecektir. Bu şeyler kendiliğinden iyi olan şeyler ise iyinin iyi olarak nitelendirilmesine yol açan şeylerle aynı olmaları gerekir, karın ve tebeşirin beyazı da aynıdır. Fakat onur, akıllılık ya da hazza neden olan iyiler birbirinden farklı şeylerdir. O halde tek bir ideaya ait olan iyiler ortak değildir. Peki o halde neden ikisine de iyi diyoruz? Bu durum tesadüfi değil. Belki de gerekçemiz hepsinin aynı şeyden kaynaklanması, aynı şeye varması ya da orantılı olmaları. Beden için görme, ruh için akıl, diğer şeyler içinse başka şeyler. Yine de bu konuyu başka bir zamana bırakalım, hem bunlar farklı bir bilim dalının incelemesi gereken başlıklar. İdealar için ise şunu söyleyebiliriz: Eğer bir ortak iyi ve iyinin kendinden başka bir şey daha varsa, bu şeyin insan tarafından ortaya çıkarılabilen bir şey olmadığı açıktır. Şu an için bizim aradığımız iyi de böyle bir şey. Eylemde bulunacağımız zaman hangi iyiyi aradığımızı bilirsek, sonrasında kendimiz için iyi olanları daha doğru bir şekilde ayırt edebiliriz. Bu yaklaşım doğru 1097
olmakla beraber bilimlerden bir farkı var, o da şu: Hepsi iyiyi ve eksik olanı aramasına rağmen bu bilgiyi umursamıyor. Yanı sıra sanatçıların bunu aramamalarını ya da onun yardımına ihtiyaç duymamalarını tuhaf buluyorum. Dokumacı ya da marangoz için iyinin kendisini bilmek ve işi icabı iyinin ne olduğunu bilmek arasında fark vardır. Aynı şekilde iyinin kendisini bilen insanın daha mı çok komutan ya da hekim olacağı da tartışmalıdır. Hekimler sağlık konusunda genel anlamda insan sağlığını dikkate alarak değil bireylerin sağlığını dikkate alarak onları iyileştiriyorlar. Neyse, bu konu hakkında bu kadarı yeterli.

Yeniden düşünelim: Aradığımız iyi nedir? Sanki her eylem ve sanat için farklı bir iyiden bahsediyoruz. Yani hekimlik ve askerlik söz konusu olduğunda ayrı ayrı

iyilerimiz var. Peki her birinin iyileri acaba onun uğruna yaptığımız şey mi? Yani hekimlikte iyilik sağlıkken, askerlikte başarı, mimarlıkta ev ya da başka şeyler; iyi için amaca göre farklı şeylerden söz edebilir miyiz? Çünkü her şeyin bir yapılış amacı var. Tüm eylemler ve tercihler birer amaçtan ibarettir. Her şeyin bir yapılış amacı olduğuna göre, her birinin ayrı bir iyisi de olmak zorundadır. Amaçlar çoğaldıkça iyilerin de sayısı artacaktır. Böyle olduğu zaman da yine başa dönmüş oluyoruz, o halde konuyu daha derinlemesine inceleyelim. Çok sayıda amaç olduğu zaman bu amaçların bir kısmını başka şeylerden dolayı istemekteyiz. Yani zenginlik, flüt çalmak ya da
1097b diğer araçların hepsi amaç değildir. İyi dediğimiz şey kendiliğinden iyi olmalıdır. O halde kendisi iyi olan bir amacımız varsa, bizim aradığımız iyi bu demektir. Çünkü en çok amaç olan da kendisidir. Bir şeyi kendisinden dolayı arıyorsak, bu, onu başka şey için aramamızdan daha fazla amaçtır; aynı şekilde bir şey kendisinden dolayı tercih ediliyorsa, başka şey için olduğundan daha fazla tercih ediliyorsa bu da daha fazla amaçtır. İşte mutluluk böyle bir şeydir, çünkü mutluluk her zaman kendisinden dolayı istenmektedir. Mutluluğu başka bir şey için istemeyiz. Öte yandan haz, onur, akıl ya da diğer erdemler de kendilerinden dolayı istenir. Hem bu şeyler bir amaç olmasalar da [diğerlerine göre daha çok] tercih edilebilecek şeylerdir. Bunları isteme nedenimizse mutluluktur. Öte yandan mutluluk hiçbir zaman başka bir şey uğruna tercih edilmemektedir. Zaten bu durumun ispatı mutluluğun kendine yeterli olmasıdır, kendine yeterli olan da amaç olan şeydir. Kendine yeter dediğimiz zaman burada insanın hayatını tek başına sürdürmesinden söz etmiyoruz, insanın ailesi ve hemşerileriyle beraber bir yaşam sürmesi gerekir, çünkü insan toplumsal bir varlıktır. Tabii ki bir yere kadar toplumsaldır, yani akrabalar gittikçe uzaklaşır,

insanın herkesle aynı ilişkiyi kurması imkânsızdır. Neyse bu daha sonra konuşulacak bir konu. Kendine yeter dediğimiz şey, bir eksiği olmayan ve yaşamda tercih edilebilecek şeydir. Mutluluk da bu gruba dahildir, hatta diğer şeylerden daha da fazla tercih edilebilir bir şeydir, onu diğerleriyle aynı kefeye koyamayız. Eğer diğerleriyle aynı olsaydı da o zaman en küçük bir iyi ilavesiyle bile daha fazla tercih edilebilir olurdu. Çünkü ona bir şey eklediğimizde daha da iyi olacaktır ve her zaman için daha iyi olan, daha fazla tercih edilir olandır. O halde eylemlerimizin amacı mutluluktur ve bu kendine yeter bir şeydir ve aynı zamanda bir amaçtır.

Herkes mutluluğun iyi bir şey olduğunda hemfikirdir ancak aynı zamanda mutluluğun ne olduğunun da açıklanması gerekir. İnsanın amacının ne olduğunu ortaya koymamız bu konuda bir yanıt bulmamızı sağlayabilir, örneğin flüt çalan, heykel yapan ya da başka bir şeyle ilgilenen bir zanaatkârın yaptığı işi iyi yapması kendi işiyle ilgili bir şeyse, sıradan bir insan için de benzer bir şey söylenebilir. Tabii ki bunun için insanın bir işi olması gerekir. Marangozun ve kunduracının bir işi varsa, sıradan bir insanın da işi var mı? Yoksa bir işi yok mudur? Bedendeki gözün, elin, ayağın ya da diğer her şeyin bir işi olduğu gibi, insanın da bir işi var mıdır, varsa bu nedir? Amaç [sadece] yaşamak değil, bu zaten diğerlerinde de var. Oysa aradığımız, insana ait olan bir şey. Bu durumda yanıt beslenmek ya da büyümek de değil. Belki de duyu organlarıyla sürdürülen yaşamdan söz ediyoruzdur ancak bu hayvanlarda da var olan bir şey. Bu durumda verilecek yanıt akıl sahibi olan yaşamdır. Burada aklın olması, düşünmek, söz dinlemek gibi şeyler 1098
devreye giriyor. Eylem yaşamı iki ayrı şekilde ifade edilir, bunlardan daha önemli olanı etkinliklerle sürdürülen yaşamdır. Şimdi insanın işi, ruhun akla uygun ya da akıl-

sız olmayan eylemleriyse ve işin ismiyle bu konuda becerikli olanın ismi aynıysa yani müzik yapan biri ile erdemli müzik yapan biri örneğinde olduğu gibi diğerlerinde de aynı durum geçerliyse ve burada sadece yapılan işte bir üstünlük durumu varsa, müzik yapanın işinin müzik yapmak, erdemli müzik yapanın ise iyi müzik yapmak gibi, insan için iyinin, ruhun erdemli eylemleri olduğunu ve bunun tüm yaşam boyunca sürmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Çünkü sadece tek bir iyi eylemle ya da sadece bir günlük iyi eylemlerle iyi olunmaz, insanlar bu şekilde kısa zamanda mutlu olamazlar. Evet, iyinin tanımını bu şekilde yapmış olduk. Öncelikle iyinin [tam bir] tanımını yapmamız, ayrıntılara ise daha sonra geçmemiz doğru olacaktır. Bir şeyin genel tanımı yapıldıktan sonra içini doldurmak herkesin yapabileceği bir şeydir, çünkü zaman bu konudaki en iyi yardımcıdır. Sanatlar da bu şekilde ilerlemiştir, çünkü eksik olan kısımlar herkes tarafından tamamlanabilir. Bir konuda daha önceden ortaya konulan şeyleri bilmek, her konuda kesin ifadeler kullanmayı bir zorunluluk olarak görmemek, konuya ve incelemeye uygun tarzda bir arayışa girmek en doğrusudur. Örneğin marangozun ve geometricinin dik açıdan anladıkları şey farklıdır, marangozlar bu bilgiye kendi işleri için gerekli
1098b bir bilgi olarak bakarken, geometriciler dik açının ne olduğu ve hangi özelliklere sahip olduğu konusunda inceleme yaparlar. Diğer konularda da benzer şekilde davranılırsa, asıl işler, tali işlerden daha önemli olma konumlarını koruyacaklardır. Yine her konuda neden aramaya da gerek yoktur, sadece bir şeyin ne olduğunu net bir şekilde ifade etmek yeterli olacaktır. Örneğin başlangıçlar: Başlangıçlar söz konusu olduğu zaman bunların bazılarını duyu organlarıyla, bazılarını öğrenerek, bazılarını onları inceleyerek anlarız. Tüm bu şeyler kendi doğal yapılarına göre incelenmelidir, bunlar iyi bir şekilde belirlenirse, son-

radan gelecek şeylerin daha iyi anlaşılmalarını da sağlarlar. Zaten bir başlangıcın işin tamamının yarısından daha fazlası olduğu düşünülür, aradığımız şeylerin yanıtlarının çoğu da oradadır.

Ayrıca sadece sonuçlara ve dayanak noktalarımıza değil bu konuda görüş belirten başkalarının ne dediklerine de bakmak gerekir. Çünkü söylenen bir söz doğruysa her noktada doğru olacaktır, yanlışsa bu zaten hemen belli olur. İyi olan şeyleri üç gruba ayırmaktayız: Birinci grup dışsal iyilerdir, bir diğer grup ruha ve bedene ait iyilerdir. Ruhla ilgili iyiler gerçek iyilerdir, eylemler ve ruhsal eylemler bu gruba dahildir. Bu söylediklerimiz daha önce başka filozofların ifade ettikleri bir konuya uygundur. Bir amaç eylemden ve etkinliklerden oluşur, bu sayede dışsal iyilerden değil ruhla ilgili iyilerden bahsetmiş oluyoruz. Mutlu insanlar iyi yaşarlar ve iyi durumdadırlar, işte bu söylediğimizin doğruluğunu gösteriyor; zaten biz de iyi yaşamaktan ve iyi durumda olmaktan söz etmiştik. Yine mutluluk konusunda söylenenlerin çoğu bizim söylediklerimizde var görünüyor. Bazıları erdemin, bazıları akıllılığın, bilgeliğin, hazzın ya da tüm bunlarla birlikte mutluluğun var olduğunu düşünürken bazıları dışsal iyileri de hesaba katıyor. Bu görüşlerin bazılarını çok sayıda insan ve yaşlılar savunurken bazılarını kimi ünlü insanlar savunuyor. Herkesin birlikte yanılma ihtimali çok azdır, belki de söylenenlerin çoğu doğrudur. O halde mutluluğun bir erdem olduğu konusundaki fikirler doğru görünüyor, çünkü erdeme uygun eylemlerde bulunabilmek erdemin bir özelliğidir. En iyi şeyin erdemde olduğunu zannetmek yani onun kullanılan bir şey olduğunu varsaymak ya da en iyinin bir huyda olduğunu zannetmek ve 1099
bir eylemde olduğunu varsaymak arasında önemli farklar vardır. Örneğin bir huy asla bir iyiyi oluşturmayabilir, uykuyu ya da diğer eylemleri düşünelim, etkinlik söz

konusu olduğu zamansa durum farklıdır, çünkü etkinlikte ister istemez eylem var olacaktır ve bu durumda da iyi, eylemlerde bulunulacaktır. Olimpiyat oyunlarında güzel ve güçlü olanlar değil kazananlar ve kazanmak için yarışanlar ödüllendirilir, yine insanlar arasında da iyi ve güzel insanlardan doğru eylemlerde bulunanlar çıkacaktır. Bu insanların yaşamları güzeldir. Bir şeyin güzel bulunması ruhta olur, bu da ruhta sevilen şeydir. Örneğin atları seven bir insan için atlar ya da oyunları seven bir insan için oyunlar hoş şeylerdir. Yine adaleti ya da erdemi seven insanlar için bunlar hoş şeylerdir. Birçok insan için hoş olan şeyler farklı farklıdır, aslında bunlar hoş şeyler değildirler. Fakat güzeli seven insanlar hoş dedikleri şeyler hoştur. Kısacası erdeme uygun eylemler bu şekildedir, bu eylemlerin hem kendileri hoştur hem de erdemi seven insanlar açısından bu eylemler hoş bulunur. Erdemi seven insanların yaşamlarında hazza ihtiyaç yoktur, çünkü zaten haz onların yaşamında mevcuttur. Yine bir insan güzel eylemleri sevmiyorsa, onun aynı zamanda iyi olmadığını da düşünebiliriz. Zaten haklı davranmayı sevmeyene adil, cömertlikten hoşlanmayana cömert de demiyoruz. Diğerlerinde de farklı bir durumla karşılaşmamaktayız. Sonuç erdemli eylemlerin kendilerinin hoş olmaları olacaktır. Aynı zamanda bu türden eylemler hoş, güzel ve iyi olacaklardır. Tabii ki tüm bunların gerçekleşmesi için erdemli insanın iyi kararlar vermesi gerekir. Bu durumda mutluluğun en güzel, en iyi ve en hoş şey olduğunu söyleyebiliriz, biri olurken diğeri olmamazlık edemez. Delos'taki bir yazıtta şöyle denilmektedir: "En güzel olan en adil olandır, en iyi şey sağlıklı olmak, en hoş şey istenilenin elde edilmesidir."

Tüm bu eylemlerde iyi etkinlikler vardır. Mutluluğun da bunlar arasında yer aldığını ve onların en iyisi olduğunu belirtmiştik. Daha önce de söylediğimiz gibi mut-

luluk için dışsal iyiler de gereklidir. Çünkü dışsal iyiler olmaksızın yaşamak ya da iyi eylemlerde bulunmak çok 1099b
kolay değildir. Dostlar, zenginlik, siyasi güç bize araç gereçler kadar çok yararlıdır. Öte yandan soylu olmamak, iyi çocuklarınızın olmaması ya da güzel olmamanız da zararınızadır. Eğer bir çocuk asil değilse ya da çirkinse onun mutlu olma şansı fazla değildir. Bir insanın çocukları çok kötüyse ya da çocuklarının ölümünü gören biri de fazla mutlu değildir. O halde mutluluk için dışsal koşullar önemlidir. İşte bu nedenle bazılarına göre mutluluk iyi kader ile ya da erdemle bir arada bulunmaktadır.

Peki mutluluk bir şekilde öğrenilebilen, alışılabilen ya da farklı şekillerde elde edilebilen bir şey mi? Belki de bu, kader ya da tesadüf sayesinde ediniliyordur. Eğer tanrılar insanlara çeşitli hediyeler veriyorlarsa, bu da verdikleri hediyeler arasında yer alabilir. Çünkü insani şeylerin en iyisidir mutluluk. Yine de bu konu da farklı bir araştırma alanına ait bir konu. Eğer mutluluk erdemle ya da çeşitli eğitimlerle elde edilen bir şey olsa bile, çok tanrısal bir şey gibidir. Çünkü bu erdemin sonucunda verilen bir ödül olduğu gibi, ulaşılması gereken en iyi amaçtır da. Hem herkes de mutlu olabilir, sonuçta erdem açısından bir eksiğiniz yoksa alınacak eğitim sonucunda ona sahip olursunuz. Eğer doğal koşullar uygunsa böyle bir kazanımın tesadüf yerine bu şekilde elde edilmesi daha iyidir. Ayrıca çeşitli konularda uzmanlaşmak gerektiği zaman durumun aynı şekilde olması mantıklı görünüyor. Hem en güzel ve iyi olanın tesadüfi olması kötü olurdu. Yine bu söylediklerimiz aradığımızın ne olduğunu bize gösteriyor. Mutluluk ruhun erdeme uygun bir eylemidir demiştik. Diğer iyi şeylerin de bazılarının var olması gereklidir, bazılarının ise mutluluğun yardımcıları olduğunu belirtmemiz iyi olur. Bunlar da önceden söylediklerimize uygun şeyler. Yine daha önce belirttiğimiz gibi, siyasetin amacı en

iyidir ve onun sayesinde daha iyi insanlar ortaya çıkar-
1100 maya ve insanların daha iyi davranmalarını sağlamaya çalışıyoruz. İşte bu nedenle bir attan ya da inekten ya da bir hayvandan mutlu olarak söz edemiyoruz. Çünkü hayvanlar söylediklerimizi yapamazlar. Yine bu nedenle çocuklar da mutlu olamazlar, onların da bunları yapmaya yaşları yetmez. Çocuklara mutlu diyorsak sadece mutlu olma imkânları olduğunu vurguluyoruz demektir. Bu nedenle hem erdeme hem de yaşama eksiksiz bir şekilde ihtiyacımız var. Öte yandan insan yaşamında çok sayıda değişiklik yaşanmaktadır, kader çok sayıda insanın yaşamını değiştirmekte ve mutlu sanılan çok sayıda insan yaşlandığında büyük acılar çekmektedir. Troya'daki Priamos örneğinde olduğu gibi bir insan yaşlılığında bu tür bir olay yaşadıktan sonra ona mutlu diyemeyiz. Peki yaşayan hiç kimse mutlu değil midir? Solon'un[3] dediği gibi ölümünü mü beklememiz gerekiyor. Eğer böyleyse insan öldüğünde mi mutlu olur? Daha önceden mutluluğun eylem olduğunu söylediğimize göre bunlar yanlış mıdır? Solon'un da anlatmak istediği şekilde, ölen bir insanın mutlu olduğunu söylemiyorsak sadece bu insanın artık çeşitli şanssızlıklar ve felaketler yaşayamayacağını belirtiyorsak ölen birine mutlu diyebiliriz. Öte yandan ölü için de yaşadığının farkında olmayan biri için de iyi ya da kötü şeyler düşünülebilir. Onur, onursuzluk, çocukların ya da soyunun iyi durumda olup olmaması. Şimdi şuna bakalım: Bir insan yaşlanana kadar gayet iyi bir yaşam sürsün, fakat öldükten sonra soyunun başına türlü felaketler gelsin ya da çocukları son derece iyi bir yaşam sürsün. Yine bu çocukların başlarına gelenlerin atalarının yaşadıklarıyla arasında epeyce zaman farkı olabilir. Çocukların durumuyla birlikte ölenin durumu da

3 MÖ 640-559 yılları arasında yaşamış ve Atina'da yaptığı reformlarla bilinen devlet adamı ve şair.

değişseydi durum tuhaf olurdu, aynı şekilde çocukların durumunun aileyi hiç etkilememesi de tuhaftır. Şimdi ilk başta konuştuğumuz soruna geri dönelim. Böylece yanıtı daha kolayca bulabileceğiz. Bir insanın mutlu olabilmesi için onun ölümüne bakmamız gerekiyorsa, yani şu anki duruma göre değil de geçmişe göre karar veriyorsak bu 1100b
durumda bir insan için mutludur diyemiyoruz demektir. Bu garip değil mi? Eğer kaderi takip etmeye kalkışırsak bir insan için bazen mutludur bazen ise mutlu değildir diyeceğiz. Mutlu olan insanı da sanki temeli bozuk bir bina gibi tanıtacağız. Peki kadere hiç mi bakmamalıyız? Çünkü mutluluk ya da mutsuzluk bunlarla ilişkili değildir, fakat insanın yaşamında bunlara yer olduğunu daha önceden de belirtmiştik. Mutluluk erdeme uygun olan eylemlerden, mutsuzluk erdeme uygun olmayan eylemlerden kaynaklanır. Şu anda geldiğimiz nokta da sözlerimizin doğruluğunu ispatlıyor. İnsani işler söz konusu olduğu zaman erdeme uygun eylemleri herkes çok iyi derecede bilmez. Hem bu konular bilimlerden bile daha eski konulardır. En önemlileri de kalıcı olacak olanlardır. Çünkü mutlu insanlar çok uzun zamandır bu şekilde bir yaşam sürmektedirler. İşte bu nedenle de uzun zamandır akıldalar. O halde mutlu insanda bulunan, her zaman var olan bir şey arıyoruz. Mutlu insanlar herkesten daha fazla erdeme uygun bir yaşam sürmeli, iyi ya da kötü kadere katlanmalı, iyi ve harika birer insan olmalıdırlar. Kader onun hayatında çok küçük ve çok da önemli olmayan değişikliklere neden olacaktır. Öte yandan olumlu yöndeki değişiklikler ise yaşamını daha da mutlu kılacaktır. Yaşamdaki olumsuz değişiklikler beraberinde acıları getirir ve çoğu şeye zarar verir. Ancak bu insan umursamaz biri değil de sabırlı biri olduğundan, talihsizliklere cesurca katlandığı için daha da iyi görünecektir. Sonuç olarak bir insan için önemli olan eylemlerse, mutlu insanlar asla sefil 1101

duruma düşmeyeceklerdir. İyi ve cesur bir insan kaderin olumsuzluklarına sabırlı katlanmasını bilir ve sahip olduklarıyla her zaman iyi bir yaşam sürmeye çalışır. Nasıl ki iyi bir komutan ordugâhını savaşa en uygun şekilde kullanır, kunduracı elindeki derilerden en iyi ayakkabıyı yaparsa, diğer sanatçılar da bu insan da aynı şekilde davranacaktır. Bu durumda mutlu insanlar zavallı durumuna düşmezler ama Priamos'un yaşadıklarını yaşarlarsa mutlu da olamazlar. Yine mutlu insanlar kolayca değişebilen insanlar da değillerdir, bu insanların yaşadıkları kötü olaylar onların durumlarını değiştirse de bu olayların ciddi anlamda çok büyük boyutlu olmaları gerekir. Bu gerçekleştiği zaman da kısa bir süre içinde yeniden mutlu olabilmesi mümkün değildir, yeniden mutlu olabilmek için çok büyük çabalar harcanması gerekir. Bu durumda bir insanın mutlu olabilmesi için bir süreliğine değil tüm yaşamı boyunca o erdeme sahip olması gerekir, ayrıca dışsal iyilerin de onun lehine olması zorunludur. Öte yandan ileride olacakları bilmiyoruz ve mutluluk da bizim için bir amaç, bu durumda belki de tanımlamamıza söylediğimiz şekilde yaşayan ve yine söylediğimiz şekilde ölecek olan ifadelerini de yerleştirmemiz gerekir. Eğer söylediğimiz nokta doğruysa ifade ettiğimiz şeylere sahip olan ve olacak olanlara mutlu dememiz doğru olacaktır. Bu konu hakkında bu kadarı yeterli. Öte yandan soyumuzdan gelen insanların bizim mutluluğumuza etkisi olduğunu düşünmek tuhaf gibi, yine elde çok fazla sayıda olasılık var, bunların bir kısmı fazlasıyla yaşanırken bazıları nadiren gerçekleşmekte. Sonuç olarak tüm bu işleri teker teker incelemek son derece uzun sürecek bir konudur. Bir tragedyada yaşanan felaketin o an olması ya da daha önceden yaşanması arasındaki farktan daha büyük bir farka
1101b sahipse, bazen yaşananlar insanın tüm yaşamını etkiliyorsa, genelde dostlarımızın yaşadıkları buna benzer olaylar

olmakta, bu durumda da farkı incelememiz gerekir. Belki de o zaman ölülerin bir şeylerden pay alıp almadıklarına bakmak gerekecektir. Eğer ölüler bir şeylerden pay alıyorlarsa bu şey iyi de olsa kötü de olsa son derece alınan pay küçük ve değersiz olacaktır. Sandığımız kadar küçük olmasa da yine mutlu insanları mutsuz, mutsuz insanları mutlu yapacak kadar büyük bir değişiklik olamaz. Evet ölüler soylarının durumundan bir miktar etkilenebilirler ancak bu etki onların mutluluklarını değiştirecek oranda büyük bir etki değildir.

Şimdi sırada mutluluğun övgüye layık bir şey mi yoksa değerli bir şey mi olduğunu konuşmak var. Mutluluk bir imkân değildir. Övgüye layık dediğimiz şeyler bir özelliğe sahiptirler ve bundan dolayı övülürler. Örneğin adaletli insanlar iyi davrandıkları için, aynı şekilde cesur insanlar da iyi davrandıkları için, erdemli davranışlarından dolayı, yine güçlü, hızlı koşan ya da buna benzer özellikleri olan insanları da iyi ve erdemli olanla ilgisinden dolayı övmekteyiz. Tanrılara yapılan övgülere bakalım, onlara yapılan övgülerin bir kısmı bize yapıldığında komik olacaktır. Çünkü övgü ilgili olduğu şeylerden doğmaktadır. Bu durumda en iyi şeylere övgü olmayacaktır, sadece bu şeyleri daha iyi, daha üstün şeylere çevirmek gerekir. Örneğin tanrıları mutlu olarak düşünüyoruz, yine insanlar arasında en tanrısal olanları da mutlu kabul ediyoruz. Yine iyi şeyler konusunda da aynı şekilde davranmaktayız, hiç kimse mutluluğu ve adil olmayı aynı oranda övmez. Mutluluk daha tanrısal ve daha iyi bir şey olarak kabul edilecektir. Eudoksos[4] hazzın birinci sırada yer aldığını düşünüyordu, çünkü haz iyi bir şey olmasına karşın övülmüyordu ve bu nedenle de övülen şeylerden daha iyi olduğuna inanıyordu. Tanrı ve iyi dediğimiz şeyler

4 MÖ 5. yüzyılın sonları ve 4. yüzyılda yaşamış gökbilimci, matematikçi ve filozof.

bu gruptadır, diğerleri ise onlarla birlikte değerlendirilir. Erdemi överiz, iyi şeyler erdemden doğarlar, hem bedene
1102 hem de ruha ait güzel şeyler için övgüler okunur. Neyse bu konuları incelemek aslında övgüyle ilgilenen insanların yapması gereken bir şey. Daha önceden de belirttiğimiz şekilde mutluluk önemli bir şeydir ve kendisi bir amaçtır. Zaten mutluluğun bir başlangıç olması da sözlerimizin doğruluğunu ispatlamakta. Çünkü herkes ona ulaşabilmek adına eylemlerde bulunuyor. Mutluluğu iyi şeylerin başlangıcı olarak düşünüyoruz, onun tanrısal ve önemli bir şey olduğunu kabul ediyoruz.

Mutluluk ruhun amaca yönelik bir eylemiyse ve bu da erdeme uygun olarak gerçekleşiyorsa o zaman erdemi incelememiz gerekir. Böylece mutluluk daha iyi anlaşılmış olur. Siyasetçilerin genelde mutluluk konusuyla ilgilendiklerini görmekteyiz, çünkü siyasetçilerin amacı vatandaşların yasalara uygun davranan ve iyi insanlar olmalarını sağlamaktır. Girit ve Lakedaimonia örneklerindeki yasa yapıcıları ve diğer örnekleri gözden geçirelim. Eğer bu araştırma siyaset konusuna uygunsa aynı zamanda ilk baştaki amacımıza da uygun davranmış olacağız. Bizim insani erdemi incelememiz gerekiyor, çünkü aradığımız şey insani iyi ve insani mutluluktur. Yine insani erdem dediğimiz şey bedene değil ruha ait bir şeydir, yine mutluluk da ruh kaynaklıdır. Bir göz hekimi tedavide bulunabilmek adına gözle ilgili bilgilerin dışında bedeni de bilmelidir, aynı şekilde siyaset adamı da ruhu bilmelidir. Ayrıca siyasetin tıptan çok daha önemli bir başlık olduğunu düşündüğümüzde bu konuda çok daha bilgili olması gerektiği de ortaya çıkmaktadır. İyi hekimler bedeni tanımak adına çok ciddi anlamda çaba sarf ederler. Bu durumda siyaset adamı da ruh konusunu incelemeli, hem kendi konusu için hem de bir süredir incelediğimiz konu için bu gereklidir. Bu şimdi konuştuğumuz konuya göre çok daha

kapsamlı bir konudur. Topluma açık derslerde ruh konusuna yeterince değinmiştik, bunları hatırlamamız yeterli olacaktır. Örneğin ruhun bir kısmında akıl olduğunu bir kısmında olmadığını belirtmiştik. Peki bu kısımlar bedendeki parçalar gibi kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılıyor mu, yoksa dairenin iç ve dışbükeyleri gibi ayrılmayıp 1102b
sadece sözlü olarak mı ayrılmakta? Neyse bunun çok önemi yok. Aklın olmadığı kısım bitkilere benziyor, yani beslenme ve büyüme bakımından. Tüm beslenenlerde örneğin bir ceninde de böyle bir şey vardır. Yine büyümüş olan canlılar da aynı şey bulunur, evet bu söylediğimizin doğruluğu mümkün görünüyor. Burada bir erdem var, ancak bu insani bir erdem değil. Uyuduğumuz zaman bu kısmın son derece etkin olduğu düşünülmektedir. İyi ve kötü insanlar uykuda belli olmazlar. İşte bu nedenle yaşamın yarısı için mutlu ve zavallı insanlar arasında bir fark olmadığı düşünülür. Bunda şaşırılacak bir şey yoktur, çünkü uyku sırasında ruhtaki erdemli ya da kötü kısımlara yol açan eylemlere ara verilmektedir. Kimi hareketler dışında erdemli insanların rüyaları diğerlerinden daha iyi olacaktır. Neyse bu konu hakkında bu kadarı yeterli, çünkü bu kısmın insani erdemde bir payı bulunmamaktadır. Ruhta akla sahip olmayan ancak bu kısımdan pay alan başka bir yer daha var gibi. Yine kendine hâkim olan insanın aklını, onun ruhunun akıl sahibi olan kısmını övmekteyiz, çünkü bu kısım iyi şeyleri yapmamızı önermektedir. Ruhta aynı zamanda aklın karşısında yer alan, akla karşı duran bir başka kısım daha var olmalıdır. Örneğin felç olan bir insan sağa dönmek istese de bedenin bir kısmı bunu yapamaz, aynı şekilde ruhta da benzeri bir durum olmaktadır. Kendine hâkim olmayan insanlar yapmaları gerekenin tersi yönde hareket ederler. Ancak bedendeki aksilikleri görsek de ruhtakileri gözle görememekteyiz. Oysa ruhta da akla karşı olan ve aklın tersine hareket

eden bir şeylerin olduğunu düşünmemiz gerekir, bunu görmüyor oluşumuzun bir önemi yoktur. Daha önceden de belirttiğimiz şekilde bu kısım akıldan pay almaktadır. Kendine hâkim olan kısım aklın sözünü dinler, cesur ve ölçülü insanlarda daha da fazla dinler. Çünkü burada her şey akılla uyum halindedir. Sonuç olarak aklın olmadığı kısım ikiye ayrılır. Birincisi bitkilere benziyor ve akıldan hiçbir pay almıyor; isteyen, arzulayan kısım ise aklı dinlediği ve onun sözlerine boyun eğdiği zaman akılla aynı yerde yer alıyor. Tabii ki buradaki örneğimiz babamızın
1103 ya da bir dostumuzun bize akıl vermesi gibidir, yoksa bir matematikçinin gösterdiği ispatlardan söz etmiyoruz. Öğüt, eleştiri ya da ikna süreçleri aslında akıldan yoksun kısmın bir şekilde akla katıldığını göstermektedir. Akla sahip olan kısım da ikiye ayrılır. Birincisi kendisidir yani gerçekten akla sahip olan kısım, diğeri ise başkalarının sözlerini dinleyen kısım. Erdem de buradan hareketle tanımlanır. Erdemleri düşünce ve karakter erdemleri olarak ikiye ayırmamız gerekir. Düşünce erdemleri grubunda bilgelik, doğru kararlar alma ya da aklı başında olma vardır, karakter erdemleri ise cömertlik ya da ölçülü davranmak gibi erdemlerdir. Zaten bir insanın karakterini anlattığımızda ona bilge ya da doğru kararlar alan biridir demeyiz, bunun yerine cömert ya da ölçülü deriz. Bilge insanları huylarından dolayı överiz, huy üzerinden övülenler ise erdemlerdir.

İKİNCİ KİTAP

Erdemleri düşünce ve karakter erdemleri olarak ikiye ayırdık. Düşünce erdemleri eğitim sayesinde gelişeceklerinden zamana ihtiyaç duyulur. Karakter erdemleri ise alışkanlıkla elde edilir, bu nedenle adı da alışkanlıktan gelmektedir.[1] Aynı nedenle karakter erdemleri doğal olarak bizde olamaz, çünkü doğal olarak var olan şeyler alışkanlıkla elde edilemezler. Yani bir taş aşağıya doğru düşüyorsa, bunu alışkanlık yoluyla yukarıya doğru çevirmek imkânsızdır, aynı şekilde alev de yön değiştirmez, kısacası şeyler doğal yapılarının tersine bir alışkanlık kazanamazlar. O halde erdemler doğal olarak ya da doğaya aykırı olarak elde edilmezler, sadece onları elde edebilecek bir doğal yapımız bulunur, bizler de alışkanlıklarla bunları geliştiririz. Öncelikle bu şeylere sahip olup ardından bunları geliştiririz. Örneğin duyu organlarına bakalım, bizler daha fazla görme ya da duyma yoluyla görmeyi ya da duymayı öğrenmedik, önceden bunlara sahiptik, sonra gerçekleştirdik. Erdemler ise diğer sanatlara benzerler, öncelikle eylemde bulunarak edinmekteyiz, çünkü öğrenmemiz gereken şeyleri deneye deneye öğreniriz. Örneğin ev yaparak mimar, gitar çalarak gitarist 1103b
olunuyorsa adil davranarak adil, ölçülü davranarak ölçülü, cesur davranarak cesur oluruz. Bir ülkede yasa yapan

1 Karakter ve alışkanlık kelimelerinin Yunanca karşılığı "ethos". Ancak bunlardan biri epsilon diğeri eta harfleriyle yazılıyor.

kişinin amacı da budur, yasa yapıcılar vatandaşların iyi şeylere alışmalarını amaçlarlar. Eğer bunu yapamıyorlarsa amacınıza ulaşamamışsınızdır, iyi ve kötü yönetimler arasındaki fark da buradan kaynaklanmaktadır. Tüm erdemler ve sanatlar aynı şeylerin yapılmasıyla ortaya çıkarlar ya da ortadan kaybolurlar. Gitaristler ya da mimarlar bir şeyi yaparak iyi ya da kötü sanatçılar olurlar. Neticede kötü mimar olmak için de kötü evler yapmak gerekir. Zaten söylediğimiz şey doğru olmasaydı öğretmen diye bir şeye gerek olmazdı. Her insan kötü ya da iyi doğabilirdi. Erdemler için de aynı durum geçerlidir, kimi insanlara karşı davranışlarımız bizi adil ya da adaletsiz yapar, yine tehlikelere karşı davranışlarımız cesur ya da korkak olmamızı sağlar. Yine bir şeyi istemek ya da kızmak konusunda da aynı durum geçerlidir, bir davranış şekli ya da bir başkasına göre ölçülü, sakin, hazza meraklı ya da sinirli gibi sıfatlar almaktayız. Kısacası benzeri eylemler huyları doğururlar. Bu nedenle eylemleri farklı şekilde gerçekleştirirseniz huylar farklılaşır, ortaya çıkan farklara göre huylar oluşmaktadır. O halde insanın gençliğinden itibaren erdemlere alışması ya da alışmaması arasında çok ciddi farklar olabilmektedir.

Bu konu diğerleri gibi teorik bir başlık değil, çünkü temel amacımız erdemin ne olduğunu bilmek değil, sadece iyi olmaya çalışmak, zaten böyle olmasaydı araştırmamızın bir önemi olmazdı. Şimdi eylemlerin nasıl olduğunu incelememiz gerekir, çünkü huylarımızı ortaya çıkaran şey budur. Herkes eylemde bulunur. Bu tabii ki akılda var olan bir şeydir ve bunu daha sonra açıklayacağız. Yine daha önceden, herhangi bir konudaki temellendirmemizi elimizdekilere göre yapmamız gerektiğini söylemiştik, bu nedenle eylemleri biçimsel olarak incelemeliyiz; eylemler ve elde edilen yararlar her zaman değişkenlik gösterebilirler. Örneğin neyin sağlığımız için

yararlı olduğu değişen bir konudur. Sağlık için geçerli 1104
olan durum tekil olaylardaki temellendirmeler için daha da az kesindir. Çünkü burada sanat ya da emir diye bir şey yoktur. Her zaman tıp alanında ya da gemi kaptanlığı örneklerinde olduğu gibi durumu incelemeliyiz. Neyse, önemli olan şimdi incelediğimiz görüşün üzerine gitmek, çünkü bu yararlıdır. Sağlık konusunda ve güçle ilgili konularda olduğu gibi görünmeyenleri anlamak için görünenlere bakmak gerekir. Böyle şeylerin kendi doğalarından dolayı fazlalıktan ya da eksiklikten bozulup bozulmadıklarına bakalım. Yani beden eğitimi konusunda aşırı ya da yetersiz davranmak bedene zarar verir, aynı şekilde gereğinden fazla yemek ya da içmek de benzeri sonuçlara neden olur. Oysa dengeli davranırsak sağlıklı oluruz veya sağlığımızı koruruz. Aynı şekilde erdemler söz konusu olduğunda da yani ölçülülük, cesaret ve diğer şeylerle ilgili konularda da benzeri bir durumla karşılaşmaktayız. Bir insan her şeyden korkuyorsa ve olan bitene katlanamıyorsa korkaktır, hiçbir şeyden korkmayan ve üzerine giden kişi de fazlasıyla cesaretlidir. Yine her türlü hazzın peşinden gidenler hazza düşkünken, hiçbir şekilde bunlara yönelik ilgisi olmayan da duygusuzdur. Bir insan ölçülüyse ya da cesursa bu durum aşırıya kaçmaktan ya da yetersiz kalmaktan dolayı bozulabilir, orta seviyedeyseniz durum aynı kalır. Benzer şeylerin yapılmaları erdemlerin artmasına ya da aynı şekilde etkinliklerinin de başka şeylerden oluşmasına neden olur. Güç gibi daha net bir şekilde belli olan durumlarda bu durum daha da açıkça anlaşılabilmektedir: İnsanlar çok yedikleri zaman ya da zor antrenmanların altından kalkabilirlerse güçlü olurlar, güçlü insanlar da bu söylediklerimizi en fazla yapabilen insanlardır. Erdemler söz konusu olduğunda da durum aynıdır, hazlardan uzaksak ölçülüyüz, ölçü- 1104b
lüysek daha uzak kalmasını biliyoruz demektir. Cesarette

korkutucu şeylerden uzak durduğumuz oranda cesuruz, cesursak korkutucu şeylerden daha fazla uzak duruyoruzdur. Eylemlerimizin sonucunda ortaya çıkan hazlar ve acılar huyları ortaya çıkarırlar. Bir insan bedensel hazlardan uzaksa ve bu durumdan rahatsız olmuyorsa ölçülüdür, durumdan memnun olmayan ise hazza meraklıdır. Tehlikeli durumlardan korkmayan ve durumdan memnun olan cesurdur, durumdan memnun olmayan korkaktır. Yani karakter konusundaki erdemler hazlara ve acılara ait şeylerdir, haz elde edebilmek adına kötü şeyler yapmaktayız. Yine aynı şekilde acı nedeniyle güzel şeylerden uzaktayız. Platon çocukluktan itibaren güzel şeylerden haz almayı ve acı çekmeyi öğretecek bir eğitim öngörüyordu, bu nedenle böyle eğitim verilmesi gerekir. Öte yandan erdemler eylemlerle ve etkilenimlerle ilgilidir ve bunlardan sonra hazlar ve acılar geliyorsa erdemler hazlarla ve acılarla ilgili demektir. Cezalara bakalım, cezaların kendisi tedavidir, tedavi sırasındaki uygulamalar ister istemez karşıt şeylerden oluşmaktadır. Yine daha önceden söylediğimiz şekilde ruhun yapısından dolayı onu iyi ya da kötü yapan şeyler bunlarla ilgilidir. Hazları ya da acıları istemek ya da istememek ya da bunları uygun zamanda isteyip istememek veya bu konularda aklın fikirlerine uygun davranılıp davranılmadığı zamanlarda iyi ya da kötü olmaktayız. İşte bu nedenle erdemler dışarıdan etkiye açık olmamak ve durağanlık olarak kabul edilir. Tabii ki buralarda kullanılan ifadeler genel olduğu için yahut da uygun zamanda ya da uygun olmayan zamanda ifadeleri eklenmediği için sorunlar çıkabiliyor. O halde hazlar ve acılar konusunda iyi davranışlarda bulunmamızı sağlayan erdemdir, kötü davranışlar ise erdemin karşıtından kaynaklanır. Yine şu örnek de sözlerimizin doğruluğunu ispatlayacaktır: Bir şeyi seçmek ya da seçmemek konusunda üç belirleyici bulunmaktadır. Güzel,

yararlı ve haz verici şeyler ve çirkin, zararlı, acı verici şeyler. İyi insanlar bu konuda doğru seçimler yaparken, kötü insanlar başarısız olurlar. Kötü insanların başarısızlıkları daha çok haz konusundadır, çünkü haz her canlıda vardır ve tercih edilebilecek her şeyin içinde bulunur. Öte yandan güzel ve yararlı olanlar zaten hoş görünürler. 1105
Hem bu daha doğumumuzdan itibaren bizimle beraber büyüyen bir şey olduğundan onun izlerini silmek pek de kolay bir şey değildir. Oranı değişken olmakla beraber eylemlerimiz de hazlara ve acılara göre belirlenmektedir. İşte bu nedenle incelememiz bu konu hakkında olacak. Çünkü bir eylem sonucunda iyi ya da kötü bir şekilde haz duymak arasında önemli farklar vardır. Herakleitos[2] hazza karşı olmanın öfkeye karşı olmaktan daha zor olduğunu söylüyordu. Bu doğrudur. Aynı şekilde sanat ve erdem daha zor olanı yapmakla ilgilidir ve daha iyi olan da daha zor olanı başarmaktır. Kısacası erdem ve siyaset konusundaki incelemeler hazla ve acıyla ilgilidir, hazzı ve acıyı iyi şekilde kullanan iyi, kötü şekilde kullanan kötü olacaktır. O halde şunu söyleyebiliriz: Erdem hazlarla ve acılarla ilgilidir, erdemi oluşturan şeyler aynı zamanda bunları artırırlar ya da azaltırlar, kısacası onu oluşturanlarla doğrudan ilişki halindedirler.

Adil davranarak adil olmak ya da ölçülü davranarak ölçülü olmak biraz garip olabilir, çünkü zaten adil ve ölçülü davrandıkları için böyle adlandırılıyorlardır. Aynı şekilde okuyup yazabilenler ya da müzik yapanlar da zaten bunları biliyorlardır. Diğer sanatlarda da aynı durum geçerlidir. Bir insan tesadüfen ya da bir başkasının yardımıyla okuyup yazabilir, fakat bu konuya dair bir iş yapıyorsa ve bunu yaparken de okuyup yazıyorsa o halde okuma yazma biliyor demektir. Öte yandan sanatlar ve

2 MÖ 535-475 yılları arasında yaşamış Ephesos (Efes) doğumlu düşünür.

erdemler arasında da farklar bulunmaktadır, örneğin sanatlar sonucunda ortaya çıkanların iyi olmaları kendilerinde bulunan iyilikten kaynaklanır. Yani bu şeylerin özelliklerini ortaya çıkaracak şekilde sergilenmeleri yeterli olacaktır. Erdeme uygun olarak yapılanlar ise kendi özellikleri sayesinde adil ve ölçülü olmuyorlar, o şeyleri ortaya çıkaran insanların özellikleri sayesinde bu sıfatları hak ediyorlar. Önemli olan eylemlerin bilerek yapılmaları,
1105b tercih edilmeleri, tercihin kendileri için olması ve bunun yapılmasından kuşku duyulmamasıdır. Başka sanatlarda sadece bilerek yapma söz konusudur, diğer nitelikler gerekli sayılmaz. Sanatlarda bir şeyi bilmek en önemli noktayken, erdem konusunda bilmek ya çok az önemlidir ya da tamamen önemini kaybetmiştir. Oysa adil ve ölçülü olmak için bunları yapıyor olmak gereklidir. Yani adil ve ölçülü insanların yaptıkları şeylere adil ve ölçülü diyoruz, önemli olan bu eylemlerin yapılması değil bu eylemlerin onlar tarafından yapılmasıdır. Bu durumda adil davranarak adil, ölçülü davranarak ölçülü olunduğu yönündeki ifade doğrudur. Bu şekilde davranmayan bir insanın mutlu olması söz konusu değildir. Fakat insanlar hitabet konusunda bir şeyler öğrenip felsefe yaparak erdemli olacaklarını zannediyorlar, bir hasta da hekimi dikkatlice dinleyip ondan sonra söylenenlerin hiçbirini yapmazsa aynı durumda olur. Bu insanlar tedavi gördükleri zaman iyileşmiyorlar, aynı şekilde bu mantıkla felsefeyle ilgilenenlerin ruhları da iyileşemez.

Sırada erdemin ne olduğunu konuşmak var. Ruhta huy, etkilenim ve imkân olmak üzere üç şey gerçekleşmekteyse erdem bunlardan birine dahildir. Hazzın ve acının peşinden geldiği istek, korku, cesaret, kıskançlık, sevgi, nefret gibi duydular etkilenimdir, bu şeylerden etkilenmemizi sağlayan yani acı çekmemize neden olan ya da bir kimseye acımamızı sağlayan duyguları imkân ola-

rak adlandırıyorum. Etkilenimin iyi ya da kötü olması ise huydur. Yani bir şeye gereğinden fazla kızmak ya da ona gereğinden az kızmak huydur. Gereğinden fazlaysa kızgınızdır, gereğinden az olması da kötüdür ama gerektiği kadar öfkelenmek iyidir. Diğer etkilenimlerde de aynı şey geçerlidir. O halde erdem ya da kötülük birer etkilenim değillerdir, bu noktada belirleyici olan kendimiz oluruz, ortaya çıkan erdeme ya da kötülüğe göre beğeniliriz ya da eleştiriliriz. Örneğin sadece korktuğumuz ya da kızdığımız için eleştirilmeyiz ya da övülmeyiz, önemli olan bu davranışı ne şekilde gerçekleştirdiğimizdir. Yine kızmak 1106
ya da korkmak kendi tercihimizle olmaz, oysa erdemler tercihler sonucunda ortaya çıkarlar. Etkilenimlerde bizi harekete geçiren bir şey vardır, öte yandan erdemler söz konusu olduğunda bir şeylere yakınlığımızdan bahsedilir. Bu durumda erdemler imkân da olmayacaklardır, çünkü elimizde etkilenme olanağı olması iyi ya da kötü olmamızın nedeni değildir, beğenilmemiz ya da eleştirilmemiz de buna bağlı olarak değişmez. Yine imkânların doğal olarak kendimizde olduğunu biliyoruz, oysa daha önceden doğal olarak iyi ya da kötü olunamadığını söylemiştik. Erdemler etkilenim ya da imkân olmadıklarına göre eldeki tek ihtimal huy olmalarıdır. Erdemin bir tür olarak huy olduğunu söylemiş olduk. Fakat erdemin sadece huy olduğunu söylememiz yeterli olmayacaktır, aynı zamanda huyun türünü de açıklamamız gerekir. Erdem hangi konuyla ilgili bir erdemse, o konuda daha iyiyi yaratma amacındadır. Örneğin gözün erdemi gözün daha iyi görmesini amaçlar, çünkü bu erdem sayesinde daha iyi görmekteyiz. Yine atın erdemi atın daha iyi olmasını sağlar, daha iyi koşmak, biniciyi daha iyi taşımak ya da düşmanların önünde kaçmaması onu daha iyi hale getirir. Diğer durumlarda da aynı şey geçerlidir, insanın erdemi kendisinin daha iyi olmasını amaçlar. Bu da bunları sağlayacak huylarla olur.

Aslında bunun nasıl elde edileceğinden bahsetmiştik, ancak erdemin doğal yapısını açıklamak işimizi daha da kolaylaştıracaktır. Bir şey sürekliyse ve bölünebiliyorsa onu bölerek daha fazlasını elde edebiliriz, öte yandan eşit dediğimiz şey ise fazla ya da eksik olanın ortasıdır. Bir şeyin ortasını bulmak istediğimizde iki uca eşit mesafeden söz ederiz, herkes için orta aynıdır. Ancak bize göre ortayı bulmaya çalıştığımızda yanıt değişken olacaktır. Örneğin çok olan on, az olan ikiyse orta altıdır. Matematiksel olarak ortalama aldığımız zaman altı iki tarafa da eşit uzaklıktadır. Fakat bize göre denildiğinde matematiksel ortalamanın bir önemi olmaz. Örneğin on beş kilo yemek fazla, üç kilo az ise beden eğitimcisi kalkıp dokuz kilo önermez. Çünkü dokuz kilo birine göre az birine göre çok olabilir. Bu oran Milo için azdır ama beden eğitimine yeni başlayan biri için fazladır. Yine bu miktar da atletlerde ya da güreşçilerde farklılık gösterir. O halde durumun farkında olan her insan fazlalıklardan ya da eksikliklerden uzak durup ortayı bulmaya çalışır, ancak bu orta bize göre ortadır. Kısacası sanatlar işlerini orta olacak şekilde yapmaya çalışırlar, böylece en iyiyi elde ederler. Eksiklik ya da fazlalık iyi olanı bozar, orta ise korur. Bir şey fazla ya da eksik değilse ona iyi adını veririz. Sanatçılar da buna ulaşmaya çalışırlar. Erdem sanattan daha iyi ve önemli olduğuna göre burada da aynı hedefe varmaya çalışmamız gerekiyor. Tabii ki karakter erdemlerinden söz ediyorum, çünkü sadece karakter erdemleri etkilenimlerle ve eylemlerle ilgilidir, fazlalık, eksiklik ya da orta olma durumu bunlarda söz konusudur. Yani korku, cesaret, istek, kızgınlık, haz, acı, acıma gibi duygular fazla ya da eksik olabilirler. Bunların ikisi de iyi değildir. Uygun zamanda, uygun oranda, uygun insanlara karşı hareket etmek en iyisidir ve orta olan da budur, orta olan da erdemdir. Yine eylemlerde fazlalık, eksiklik ya da orta olma durumu vardır. Fazla

1106b

olan ya da eksik olan eleştiriliyorsa, orta olan beğeniliyorsa buradaki eylemler doğru eylemlerdir; bir şeyin beğenilmesi ya da doğru olması iyi olduğunu göstermektedir. Kısacası erdem orta olmaktır ve bunu amaçlamaktadır. Pythagorasçılar yanlışların çok farklı sayılarda yapılabileceğini düşünürler, kötüler sonsuz sayıdayken, iyi tek biçimde olur. Tabii ki tek şekilde olanı elde etmek daha zordur. Hedefi vurmak vurmamaktan daha zordur. Bu nedenle fazlalık ya da eksiklik kötülüğü işaret ederken, orta olmak erdemi gösterir. "İyiler tek, kötüler çok."

Sonuç olarak erdem tercihlerle ilgili bir huydur. Bu, akıl tarafından belirlenen ya da akıllı insanın belirlediği orta yolu bulabilme becerisidir. Fazlalığın ve eksikliğin 1107
ikisi de ayrı ayrı kötüdür, burada ise orta yol bulunur. Kötülük etkilenimlerde ya da eylemlerde fazla ya da eksik olma durumudur. Erdem bunların ortasını bulmaktır. Evet bu nedenle erdemin kendisi ve ne olduğu orta olmaktır diye tanımlanır, en iyi ve iyi bakımından ise uçta olmaktır. Ancak tüm eylemlerin ya da etkilenimlerin ortası iyidir diye bir kural yoktur. Bazı eylemlerin kendileri zaten kötüdür. Örneğin kıskançlık, utanmazlık ya da hırsızlık, cinayet. Bunlar gibi şeylerde fazlalıklar ya da eksiklikler kötü değildir, kötü olan zaten kendileridir. Bu noktalarda doğru davranamazsınız, yapılan hareketlerin tümü yanlış olur. Örneğin zina söz konusu olduğu zaman kiminle, nerede yapıldığı belirleyicidir, fakat bu sıraladığımız eylemlerde her zaman yanlış yapıyorsunuzdur. Yine haksızlıkta bulunmak, korkaklık, hazza düşkün olmak gibi konularda eksiklik ya da ortada olmak diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü bu noktada fazlalığın ya da eksikliğin ortasını bulmazsınız, burada fazlalığın fazlalılığı ya da eksikliğin eksikliği söz konusu olacaktır. Ortada olmak aslında bir açıdan uçta olmaktır, ölçülülük ve cesaret konularında fazlalık ya da eksiklik olmadığı

gibi bu noktadaki her davranış doğru olacaktır. Kısacası fazlalığın ya da eksikliğin ortası ya da ortanın fazlalığı ya da eksikliği bulunmamaktadır.

Bu noktada sadece tanım yapmamak gerekir, aynı zamanda bunu eylemlerde de göstermeliyiz. Çünkü eylemler sözlere göre daha net ifadeler içerirler, özel durumlarda ise söylenenler daha doğrudur. Eylemler
1107b tekil durumlarla ilgiliyken, sözlerin de buna uygun olması gerekir. Örneğin cesaret korku ve cüret konusunda ortada olmaktır, korkusuzluk konusunda aşırıya kaçanların bir ismi yoktur, cüret konusunda aşırıya kaçanlar cüretli, aşırı korkanlar ise korkaktırlar. Haz ve acı konusunda da kendine hâkim olabilmek ölçülülük, hâkim olamamak ise ölçüsüzlüktür. Haz konusunda eksiği olanlar çok sayıda değildir, bu nedenle de bir isimleri yoktur. Yine de bunlara duygudan yoksun insanlar diyebiliriz. Para almak ve vermek konularında ortada olmak cömertliktir, fazlasıyla eksik olan cimriliktir, bu noktada çoğu insan fazlalık ya da eksiklik sahibidirler. Cimri insanlar vermekte eksik, almakta fazla, savurgan ise almakta eksik, vermekte fazla olan insandır. Şu an sadece genel ifadeler kullanıyoruz daha sonra ayrıntılı açıklamalar yapacağız. Yine para konusunda muhteşem davranış diye bir şey de vardır. Muhteşem insanlar büyük şeyler için para harcarlarken, cömert insanlar küçük şeylere para harcarlar. Bu açıdan muhteşem ve cömert arasında fark vardır. Yine cimrilik dışında gösteriş düşkünlüğü, eli sıkı olmak gibi durumlar da vardır. Bu sıfatların cömertlikle benzerlikleri ve farklılıkları daha sonra konuşulacak. Onurlu olmak ve onursuzluk konusunda ortada olmak büyük kalpliliktir, fazlalık kendini büyük görme, eksiklik kendini küçük görmedir. Cömertlik ve muhteşemlik arasındaki fark gibi aynı şekilde onurlu olmak ve onursuzluk konusunda da fark vardır. Gereğinden fazla onurlu olmayı istemek

onur düşkünlüğü, bunu gereğinden az istemek umursamazlıktır, ortasının ise bir ismi yoktur. Bu noktada onur düşkünlüğü dışında bu konuda farklı bir isim kullanılmamaktadır. İşte bu nedenle de uçtakiler ortadakinin ismini almaya çalışırlar. Aynı nedenle zaman zaman onura düşkün olanlara orta derken, bazen onuru hiç 1108
umursamayanlara orta deriz. Bazen birini bazen diğerini övdüğümüz olur. Bu değişkenliğin nedenini daha sonra açıklayacağız. Konuya geri dönelim. Kızgınlıkta fazlalık, eksiklik, ortada olma durumları vardır, çoğu durumun böyle bir ismi yoktur, fakat şimdilik ortada olana sakin olan diyelim, uçtakiler aşırı kızgınlık ya da hiç kızmama olur. Yakın tanımlar olmakla beraber üç ayrı orta daha vardır. Tüm bunlar insanlar arasındaki konuşmalara ya da eylemlere ait şeylerdir. Aradaki fark ise samimiyetle ya da hoş olanla ilgili olmasından kaynaklanır. Bir kısmı şakalar esnasında bir kısmı hayatın her alanında yaşanır. Her konuda ortada olanın beğenilmesi gerekir, uçlardakilerin beğenilecek bir yanları yoktur, bunu gösterebilmek adına bu konulardan da bahsetmemiz gerekir. Bu durumların çoğuna bir isim verilmemiştir, diğerlerinde yaptığımız gibi işimizi kolaylaştırmak adına buna bir isim vermeye çalışalım. Samimiyet konusunda samimi insan ortadadır, buna samimi insan denir. İnsan kendisini olduğundan daha farklı göstermeye çalışıyorsa ve bu konuda ileriye gittiyse buna alaycılık denir, bu özellikteki insan alaycıdır, eksiklikte de benzeri bir isim kullanabiliriz. Şaka konusunda ortada olmak şakacılıktır, eyleme de şakacılık denir, şakacılıkta ileriye gitmek şaklabanlıktır, bu durumda olana da şaklaban denir. Tüm bu konularda yetersiz olan ise yabanidir. Yine uygun şekilde hoş olana dost, bu duyguya ise dostluk denir. Aşırıya kaçanlar yalaka olarak adlandırılırken eksiklik gösterenler huysuzdur. Öte yandan yaşadığımız olaylar ve etkilenenler konusunda

da orta vardır. Örneğin utanmak bir erdem olmamasına karşın utanmasını bilen insanlar övgü alırlar. Çünkü utanmasını bilmek ortada olmaktır, eksiği olanlar utangaç, faz-
1108b lası olanlar ise utanmazdır. Kıskançlık ve haset arasında öfke patlaması yer alır, öfke patlaması etrafımızda olup bitenlerle ilgilidir ve bunlar da hazlarla ve acılarla. Öfke patlaması yaşayan insan haksızca iyi durumda olanları kıskanır, kıskanç insan ise bu konuda aşırıya kaçarak herkesin karşısında acısını belli eder. Haset dediğimiz insan ise asla üzülmediği gibi karşısındakinin acı çekmesinden zevk duyar. Neyse bu konuya ileride nasıl olsa değineceğiz. Sırada adalet konusu var, adaletten tek bir anlamda söz etmiyoruz, iki ayrı anlamda da adalet çeşitli ortalara sahiptir. Daha sonra akıl erdemlerine geçerek benzeri bir şeyi orada da yapacağız.

İki kötülük ve bir de orta olma yani erdem olmak üzere üç tür davranış şekli bulunmaktadır. Bunların hepsi birbirlerine karşıttır. Uçlar hem birbirleriyle hem de orta olanla karşıttır. Eşit dediğimiz şey küçükten büyük, büyükten küçüktür. Yine bir etkilenim ya da eylem söz konusu olduğunda ortadakiler eksikten fazla, fazladan eksiktirler. Cesur korkaktan daha cesur, cüretliden daha korkaktır. Yine ölçülü insan duygusuz insandan daha fazla hazza düşkündür, hazza düşkün olana göre daha fazla duygusuzdur, cömert cimriden daha savurgan, savurgandan daha cimridir. İşte bu nedenle uçlardakiler ortada olanı diğer tarafa doğru sürüklerler. Diğer şeylerde de aynı durumu gözlemlemekteyiz. Birbirlerine karşıt oldukları için uçların birbirleriyle olan karşıtlıkları ortayla olan karşıtlıktan daha fazladır. Büyük ve küçük olanın birbirlerine uzaklıkları ortada olandan uzaklıklarına göre daha fazladır, işte aynı şekilde burada da uçlardakilerin birbirlerine olan uzaklığı daha fazladır. Hem de cesaret ve atiklik ya da cömertlik ve savurganlık örneklerinde olduğu gibi

bazen uçlar ve ortadakiler birbirlerine benzeyebilir. Öte yandan iki ayrı uçtakiler arasında bir benzerlik yoktur. Çünkü bir şey diğerinden ne kadar uzaksa o kadar karşıt 1109
olarak tanımlanmaktadır. Bir şeyi orta olan ile karşılaştırdığımızda bazen onun eksiği bazen de fazlası daha fazla karşıt olabilir. Örneğin cesaretin karşıtı atiklik değil korkaklıktır, ölçülülüğün karşıtı da duygusuzluk değil hazza düşkünlüktür. Aslında bu durumun nedenlerinden biri o şeyin ta kendisidir. Uçlardan biri ortada olana daha fazla benzerse onu karşıya değil diğer uca koyarız. Yani cesaret ve atiklik daha yakındır, korkaklık ise daha uzaktır. İşte bu nedenle cesaret ve korkaklığı karşıt olarak görürüz. Ortanın uzağındakiler karşıt gibidirler. Özetle söylemek gerekirse birinci neden o şeyden kaynaklanmaktadır, diğer neden ise biziz. Doğal olanlar ortanın daha fazla karşıtıdırlar, örneğin içimizde hazza doğru daha büyük bir istek vardır. Bu nedenle ölçülü davranmaktan çok haz bize daha çekici gelir. Bu nedenle daha çok meyilli olduğumuz olumsuz şeyler olumlu olanların tam karşıtıdır, işte bu nedenle aşırılık olan haz düşkünlüğü ölçülülüğün karşıtıdır.

Şimdi karakter erdeminin bir orta olma durumu olduğunu biliyoruz. Burada etkilenim ve eylemlerde amaç eksiklik ve fazlalık olan iki kötü durumun ortasını bulmaktır. Tabii ki bu da kolay değildir. Bir şeylerin ortasını bulabilmek hiç kolay değildir, örneğin bir dairenin ortasını bulmak herkes tarafından yapılamaz. Bunu sadece konuyu bilenler bilir. Aynı şekilde kızmak, para vermek ya da para harcamak gibi eylemler herkes tarafından yapılabilecek eylemlerken bunun ne zaman, kim için, neden, nasıl yapılacağını bilmek kolay bir şey olmadığı gibi, herkes bu konuda doğru da hareket edemez. Az sayıda insan tarafından becerilebildiği için güzel bir davranıştır. Kalypo ortayı arayanın öncelikle karşıttan uzak durmasını

söylüyordu: "Öncelikle gemini dalgalardan uzak tutmalısın." Bir uç diğerinden daha büyük hatalar yapmamıza
1109b yol açabilir, ortayı bulmak da kolay değildir. Bu nedenle bazen ikinci seçenek daha az kötü olanı almaktır. Bunu da söylediğimiz şekilde yapabiliriz. Bu durumda öncelikle kendimizin nelere meyilli olduğumuzu anlamamız gerekir, çünkü herkes birbirinden farklı şeylere meyillidir. Cevap bulabilmek için yapmamız gereken nelerden haz duyduğumuz ya da nelerden acı çektiğimizi tespit etmektir. Böylece kendimizi diğer tarafa doğru götürmeye çalışacağız, bir insanın eğri odunları düzeltmek istediği zaman yaptığı gibi hemen başarıdan çok uzaklaşma yoluna gideceğiz ve böylece ortaya geleceğiz. Herhangi bir konuda hoş olandan uzak durmamız gerekir, çünkü haz söz konusu olduğu zaman mutlaka bir taraf olmaktayız. Troyalıların Helena'ya karşı hisleri gibi bizim de hazza karşı olan hislerimiz net olmalıdır ve her zaman aynı sözleri tekrarlamamız gerekir. Bu sayede çok daha az hata yapma ihtimalimiz olacaktır. Tabii ki tekil olaylarda söylediğimizi yapmak çok zordur. Yani hangi insana, ne zaman, ne miktarda, neden kızacağımızı söylemek kolay bir şey değildir. Bazen kızmayanları övüp onlara sakin diyoruz, bazen de kızanları haklı buluyoruz. Fakat olması gerekenden daha farklı şekilde hareket eden kimse eleştirilir. Ayrıca eleştirimizin ne oranda olacağını söylemek de kolay sayılmaz. Bir konuda duyularla karar alınıyorsa, ki tekil olaylarda bu şekilde karar alınacaktır, bu durumda karar vermek zor olacaktır. Özetle söylemek gerekirse ortada olan her zaman övülesi durumdadır, bizlerin bazen eksik olana bazen fazla olana meyil göstermemiz gerekir, bu sayede en doğru seçimi kolayca yapabiliriz.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Erdem konusu duygularla ve eylemlerle ilgilidir. Bir eylem istenerek yapılırsa övgü, eleştiri, acıma ya da affetme gibi durumlar söz konusu olabilir. Bu nedenle de erdem konusunda incelemelerde bulunanlar için bir eylemin istenerek mi yoksa istenmeden mi yapıldığını belirlemek gerekir. Yine yasa yapıcıların verecekleri ödül ve cezalar açısından da bu önemli bir noktadır. Bir şey zorla yaptırılıyorsa ya 1110
da bilgisizlikten dolayı yapılıyorsa o istenmeden yapılanlar grubuna girer. Bir eylem onu yapan kimse tarafından başlatılmadıysa ya da bu eylemin başlamasında hiçbir şekilde payı yoksa o eylem zorla yapılandır. Yani bir insanın rüzgâr ya da kendisini rehin tutanlar tarafından bir yere sürüklenmesi örneğini verebiliriz. Öte yandan başına daha kötü bir şey gelmesinden korkarak bir şey yapanların ya da iyi bir şey yaptığını zannedenlerin durumuna da bakmak gerekir. Örneğin bir tiran akrabalarınızı rehin tutarak size bir şey yaptırmaya çalışıyorsa ve bu yapıldığı zaman rehineler kurtulacaksa yapılan eylem istenerek mi yoksa istenmeden mi yapılmış olur? Yine fırtına olduğu zaman deniz yolculuğunda denize atılması gereken eşyaların seçiminde de benzeri bir durum yaşanmaktadır. Burada hemen hemen hiç kimse isteyerek bir şeyini denize atmamaktadır, ancak kendisinin ve diğer insanların kurtulması adına kimi şeyleri feda etmektedir. Bu tür eylemlerin durumu karışıktır fakat yine de daha

çok istenerek yapılan eylemlere benzerler. Çünkü hem yapılmaları tercih ediliyor hem de böyle tercih edilmesinin nedenleri var. Bir eylemin istenerek mi yoksa istenmeden mi yapıldığına eylemin yapıldığı an bakılmalıdır. Sonuçta o eylemi yapmamıza neden olan şeyi biz harekete geçiriyoruz, yani başlangıcı kendisinde olan şeyleri yapıp yapmamak bize kalmış. Sonuç olarak bu tür eylemlerin isteyerek yapıldığını fakat gerçek anlamda istenmeden yapıldıklarını söylemeliyiz. Hiç kimse bu eylemleri kendisi için tercih etmez. Bazı insanlar daha sonra elde edecekleri güzel şeyler adına kötü ve çirkin şeylere katlandıkları zaman diğer insanlar tarafından övülebilirler, katlanmazlarsa da eleştirilebilirler. Eğer iyi bir şey elde etmeksizin kötü ve çirkin şeylere katlanırsanız bu da kötülüğün bir işaretidir. Bazı eylemler beğenilmeseler de yapılmaları affedilebilir türden eylemlerdir. Örneğin bazen yapılmaması gereken bir eylemde bulunursunuz ancak bu eylem sırasında sizi harekete geçiren şey hiç kimsenin katlanamayacağı bir şeydir. Bazı şeyleri ise zorlansak bile yapmamalıyız, bu durumda gerekiyorsa büyük kötülüklere katlanarak ölmek tercih edilmelidir. Örneğin Euripides'in[1] Alkmaion'un annesini öldürmesine neden olan gerekçeler saçmadır. Zaman zaman insanın neyi tercih edeceğini ya da neye katlanacağını bilmesi zor olabilir. Bunu fark ettiğinizde eylemi devam ettirmek daha da zordur. Bazen üzücü bir şeyi beklersiniz bazen de kötü şeyler yapmaya da zorlanabilirsiniz. Bu durumda bir olaydaki övgü ya da eleştiri koşullara göre değişmek-
1110b tedir. Peki zorla yapılan eylemler nelerdir? Genel tanım eylemin nedeninin yapan kişi olmaması ya da yapan kişinin bu nedende hiçbir payı olmaması olabilir mi? Bazı eylemler istenmeseler de yapıldıkları anda tercih edilebilir

1 MÖ 480-406 yılları arasında yaşamış Yunan tragedya yazarı.

durumdadırlar, fakat başka bir şey karşılığında istenirler. Bu anlamda zorla yapılan eylemler istenerek yapılanlara benziyorlar, çünkü eylemler tekil olaylar arasında yer alır ve bu olaylar da istenerek karar verilenlerdir. Ancak neyin neye tercih edilmesi gerektiğini belirlemek kolay değildir, çünkü tekil olaylar arasındaki farklar büyüktür. Biri kalkıp güzel şeylerin insanı zorlayan şeyler olduğunu söyleyebilir, her eylem dışarıdan bakınca zorlayıcıdır çünkü bir amaç uğruna yapılır ama bu insan için her şey zorlayıcıdır diyebiliriz. Bir eylemi istemeden yapanlar acı çekerken, isteyerek yapanlar ise keyif duyarlar. İnsanın başka biri tarafından kolayca kandırılması nedeniyle suçu kendisinde değil de başkasında bulması, oysa güzel eylemlerinin nedenini kendisi, çirkin eylemlerinin nedenini ise güzel şeyler olarak göstermesi garip olacaktır. Sonuçta bir insanın başlangıcına dahil olmadığı şeyler zorla yapılan eylemlerdir diyebiliriz.

Bilgisizlikten yapılanların her zaman istenerek yapıldığını söyleyemeyiz. Bazı eylemlerden dolayı üzüntü ve pişmanlık duyulabilir. Bir insan bilmeden bir şey yaptıysa ve yaptığından dolayı üzüntü duymuyorsa bunu isteyerek yapmamıştır, fakat üzülmemesi aynı zamanda bunu istemeyerek yapmadığına da işarettir. Bu durumda bilgisizlikten bir şey yapıp pişman olanlar için istemeden yaptı denilirken, pişman olmayanlar için isteyerek yapmadı dememiz uygun olabilir. Çünkü ikisi arasında fark olduğuna göre isimlendirilmeleri arasında da fark olmalıdır. Bilgisizlikten dolayı bir şeyi yapmak ve bir şeyi bilmeden yapmak arasında fark vardır. Örneğin sarhoş ya da aşırı derecede kızgın bir insan eylemlerini bilmeden yapmıyor değildir, ortada bir neden vardır ama bunu bilerek yapmaktadır. Kötü insanların hepsi neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmeyebilir, bu da kendilerinin bu sıfatı [kötü] almalarında etkili olabilir. Bir insan doğru

olanın ne olduğunu bilmiyorsa ona istemeden yaptı
1111 diyemezsiniz, çünkü istemeden yapmak tercihle ilgili bir bilgisizlik değildir. Münferit olaylarda eylemin ya da eylemin ilişkili olduğu şeylerin ne olduğuna dair bilgisizliktir. Tabii ki beraberinde affetme ya da acıma gibi duygular gelecektir. Çünkü eylemde bulunan insan bilmediği şeyi yaparken istemediği şeyi yapmış olmakta. Bu durumda bunların sayılarını saptamamız doğru olacaktır. Hangi eylemlerin kimler tarafından, ne zaman, hangi amaçla, hangi araçlarla ve ne şekilde yapıldıkları belirlenmelidir. İnsan deli olmadığı sürece bu şeyleri bilecektir, zaten bunların hiçbirini bilmemek de imkânsızdır. Çünkü insan bir şekilde kendisini tanıyacaktır, ancak insanın yaptığı şeyin ne olduğunu bilmemesi söz konusu olabilir. Yani bir şey istenmeden söylenebilir, Aiskhylos[2] gibi söylenmemesi gereken sırlar açığa vurulabilir, nasıl kullanılacağı öğretilmek istenirken bir sapan elden fırlayabilir. Merope oğlunu düşmanı zannetmişti ya da mızrağın ucunun korumalı olduğu, taşın o kadar sert olmadığı düşünülebilir, belki de bilek güreşi yapanlarda olduğu gibi tutmak isterken yaralayabilirsiniz. Evet tüm bu örneklerde bilgisizlik vardır, ancak en önemli nokta bilmeden bu eylemlerde bulunanların yaptıkları şeyleri istemeden yapmış olmalarıdır. Burada da belirleyici olan nokta eylemin hangi amaçla ve hangi şartlar altında yapıldığıdır. Bu türden bir bilgisizlik sonucunda eylemde bulunulduğu zaman üzüntü duyulması ve pişman olunması gerekmektedir. Bir eylem zorla yaptırıldıysa ya da bilgisizlik nedeniyle yapıldıysa, istenerek yapılan eylemler de başlangıcı bizim elimizde olanlar olmaktadır. Ortada bir istek ya da tutku varsa yapılan eylemlere istenmeden yapılanlar diyemeyiz. Eğer bunlara

2 Yaklaşık olarak MÖ 525-456 yılları arasında yaşamış, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, *Persler* gibi oyunlarıyla tanınan Yunan tragedya yazarı.

istenmeden yapılanlar dersek çocukların yaptıkları ya da insan dışındaki diğer canlıların yaptığı tüm eylemler de istenmeden yapılanlar arasına girecektir. Hem istek hem de tutku söz konusu olduğu zaman yaptığımız tüm eylemleri istemeden mi yapıyoruz? Yoksa güzel şeyleri isteyerek çirkin olanları istemeden mi yapıyoruz? Aynı nedenden hareket edip farklı sonuçlara ulaşmak garip değil midir? Gerçekten istenmesi gereken şeylere istenmeden yapılanlar demek de mantıksız olacaktır. Bazen bir şeye kızmamız, bazen bir şeyi öğrenmemiz, bazen bir şeyi istememiz gerekir. Oysa istenmeden yapılanlar üzücüdür, isteğe uygun yapılanlar ise güzeldir. Ayrıca herhangi bir konudaki hatamız, bunun bilerek ya da kızgınlıktan dolayı yapılmasıyla istemeden yapılması arasında bir fark yoktur. Sonuçta her ikisinden de uzak durmalıyız. Bir 1111b
duygu akıldan pay almadıysa onun pek de insani olduğunu söyleyemeyiz. Aynı şekilde kızgınlık ya da istek kaynaklı eylemler de benzeri durumdadır. O halde bunları istenmeden yapılanlar arasında değerlendiremeyiz.

Şimdi incelememiz gereken konu tercih. Tercih denilen şey erdeme daha yakın olan bir şeydir ve karakterler konusunda karar vermemizde daha fazla belirleyicidir. Tercih etmek de istenerek yapılan bir şeydir, ancak istenerek yapılan olarak nitelenen şey daha da ayrıntılı bir başlıktır. Örneğin çocuklar ya da hayvanlar da isteyerek bir şey yapabilirler ama onlar bir tercihte bulunmazlar. Bir şey birdenbire yapıldıysa o da tercih ederek değil istenerek yapılandır. Bazıları tercih etmenin bir istek, tutku ya da sanı olduğunu iddia ederler, ancak bu doğru değildir, çünkü aklınız yoksa tercih de edemezsiniz, fakat istek ve tutku söz konusu olabilir. Bir insan kendisine hâkim değilse tercihlerine göre değil isteklerine göre hareket eder, kendine hâkim olan insan ise isteğine göre değil tercihine göre hareket eder. İstek ve tercih birbirlerinin karşıtı şey-

lere gerek duyabilirler. Yine isteklerimiz hoş ya da üzücü şeylerle ilgiliyken tercih bu şekilde değildir. Tutkuların da tercihle fazla ilgisi yoktur, çünkü bir şey tutku nedeniyle yapılıyorsa onun tercihle pek alakası yoktur. Yine tercih ve isteme yakın şeylermiş gibi görünseler de aynı şey değillerdir. Örneğin imkânsız bir şey tercih edilmez, bir insan kalkıp imkânsızı tercih ediyorum derse garipsenir, fakat ölümsüzlük gibi imkânsız bir şeyi isteyebilirsiniz. İnsan bazen asla beceremeyeceği bir şeyi de isteyebilir, örneğin hiç yenemeyeceğini birini yenmek, fakat bunlar tercih edilen şeyler değildir. İnsanlar sadece becerebilecekleri şeyleri tercih ederler. İstek amaca yöneliktir, tercih ise amaca giden yolla ilgilidir. Örneğin sağlıklı olmamızı sağlayacak şeyleri tercih ederiz, fakat mutlu olmayı isteriz, mutlu olmayı tercih etmek mantıklı değildir. Yani tercih becerebileceğimiz şeylerle ilgilidir. Yine tercihte kanı diye bir şey de yoktur, kanı her şeye dair olabilir, sonu başı olmayan ya da imkânsız şeylerle ilgili de bir kanı vardır. Bu nedenle de doğru ve yanlış kanı vardır. Kanıları
1112 iyi ve kötü diye ikiye ayırmıyoruz, tercihler ise iyiye ve kötüye yöneliktir. Tabii ki hiç kimse tercih ve kanının aynı şey olduğunu iddia etmiyor. Ancak bir kanıyla bir tercih de aynı şey değildir. Çünkü belirli kanılara sahip olarak değil belirli şeyleri tercih ederek iyi ya da kötü insanlar olmaktayız. Amacımız iyi ya da kötü şeyler yapmak ya da onlardan kaçınmaktır, bir şeyin neye yararı dokunduğu ya da neye benzediği konusunda bir kanımız vardır. Öte yandan bir şeyi almak ya da ondan kaçınmak konusunda kanımız olmaz. Yine tercih konusunda asıl başarı doğru şeyi tercih etmekten çok doğru zamanda bunu yapabilmektir. İyi olduğunu bildiğimiz şeyleri tercih etmekteyiz, iyi bilmediğimiz şeylerde ise bir kanımız vardır. Hem iyi şeyleri tercih edenler ve bu konuda bir kanıya sahip olanlar aynı insanlar değillerdir. Yani bazılarının daha iyi

kanıları olabilir fakat kötü oldukları için tercih edilmeyebilirler. Kanı ve tercih arasında öncelik sıralamasından söz etmiyoruz, buradaki amacımız kanının ve tercihin aynı şey olmadıklarını göstermek. Peki tercih nedir ve tercihin özellikleri nelerdir? Tercih istenerek yapılana benzeyen ve istenerek yapılan olmayan bir şeydir. Belki de bir ayrıntılı düşünmedir. Çünkü tercih için akıl ve düşünce gereklidir, fakat ismi de başka bir şeyden önce seçilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Peki her konuda ayrıntılı düşünme var mıdır? Ya da her konuyu ayrıntılı düşünür müyüz? Belki de sadece belli konular ayrıntılı olarak düşünülmektedir. Tabii ki bu şekilde düşünülenler bir aptalın ya da delinin düşündükleri değildir. Bahsettiğimiz şey akıllı insanların düşünceleridir. İnsanlar başı sonu bilinmeyenler hakkında ayrıntılı düşünmezler, yani evren konusunda bunu yapmıyorlar. Yine her zaman olan, fakat doğal yapılarından ya da başka bir nedenden böyle olduğunu bildiklerimiz hakkında da ayrıntılı düşünmüyoruz. Örneğin güneşin doğuşu ya da hareketi. Farklı zamanlarda farklı şekillerde olup biten şeyler hakkında da ayrıntılı düşünülmez, örneğin kuraklık ya da yağış konusunda. Yine tesadüfler de aynı durumdadır, örneğin bir hazine bulunması. Kısacası insanlar hakkında her konuda ayrıntılı düşünülmez. Örneğin Lakedaimonialı biri İskitlerin ne şekilde yönetileceklerini ayrıntılı bir şekilde düşünmez. Çünkü burada etken durumunda değildir. Bu durumda sadece kendimizin sonuçlarına etkide bulunduğumuz şeyler hakkında ayrıntılı bir şekilde düşünmekteyiz, doğa, zorunluluklar, tesadüfler gibi şeylerin dışında insanların sonuçlarına doğrudan etkide bulundukları şeyler vardır. İnsanlar gerçekleş- 1112b
mesine doğrudan etkide bulundukları şeyler hakkında ayrıntılı olarak düşünürler. Öte yandan bir kesinliği olan bilimler hakkında da ayrıntılı bir şekilde düşünmemekte-

yiz, örneğin harflere bakalım. Harflerin ne şekilde yazılacakları konusunda bir kuşkumuz yoktur, fakat bizim etkide bulunduğumuz ancak her defasında farklı şekilde yapabildiğimiz şeyler hakkında ayrıntılı bir şekilde düşünebiliriz. Tıp, alışveriş gibi konularda ya da beden eğitimine göre daha az bilinen gemi kaptanlığı gibi konularda daha ayrıntılı düşünürüz. Çünkü bu konularda emin olmadığımız bazı şeyler vardır. Özetle söylemek gerekirse zaman zaman değişiklik gösteren ve çeşitli durumlarda sonucun ne olacağını bilmediğimiz durumlarda ayrıntılı düşünme söz konusu olur. Önemli bir konuda tek başımıza karar almanın doğru olmayacağını düşünerek bazen başka insanlara da danışırız. Yine amaçlar hakkında değil amaca giden yollar hakkında düşünürüz. Bir siyasetçi yasalara uygun şekilde yönetip yönetmediğini ayrıntılı bir şekilde düşünmez, çünkü amaç hakkında değil amaca giden yol hakkında, amaca hangi araçlar sayesinde ulaşılacağını düşünür. Eğer elinde birden fazla seçenek varsa bu durumda da en kolay ve en iyi yolun hangisi olduğuna bakar. Eğer amaca ulaşmak için elinde tek bir yol varsa bu durumda da bu yolun ilk başlangıcına kadar geriye giderek konuyu inceler. Ayrıntılı düşünen insanın sanki bir biçim üzerine düşündüğünü varsayalım. Öte yandan her ayrıntılı düşünen insan matematikte olduğu gibi bir araştırmada bulunmayabilir. Bir şeyi çözdüğümüz zaman vardığımız son şey, aslında gerçekleşen eylemdeki ilk şeydir. Örneğin bir şey için para gerekiyorsa ama bu parayı elde etmek imkânsızsa para elde edilmeye çalışılmaz ve iş bırakılır, ancak parayı bulma şansımız varsa işe girişiriz. İmkân olması dediğimiz şey sonuçları kendi elimizde olan durumlardır, aynı şekilde sonuçlar bir dostumuzun elindeyse de bizim elimizde sayılır. Çünkü onun da başlangıcı bizdedir. Bazen bir şeyin nasıl kullanıldığını incelersiniz, bazen hangi araçla yapılacağına, bazen de nasıl ve kimin

yardımıyla yapılacağına bakılır. O halde bir eylemin başlangıcı insanın kendisidir ve ayrıntılı düşünme insanın kendisinin yapabileceği eylemlerle ilgilidir ve eylemlerin yapılma amaçları vardır. Çünkü amaç hakkında değil amaca giden yol hakkında ayrıntılı olarak düşünürüz. 1113
Yine tekil konular hakkında da ayrıntılı düşünülmez, yani bir şeyin ekmek olup olmadığı ya da uygun şekilde pişirilip pişirilmediği hakkında ayrıntılı düşünülmez. Eğer her şeyi ayrıntılı düşünmeye kalkışırsanız sonsuza kadar böyle devam etmek gerekir. Ayrıntılı düşünme ve tercih birbirlerinden farklı şeylerdir ve tercihin ne olduğunu anladık. Ayrıntılı düşünme sonucunda verilen karar tercihtir. Eğer eylemin başlangıcı bizdeyse ya da bize bunu gösterebilecek birindeyse o konuyu daha fazla araştırmayız. Çünkü tercihimiz belli olmuştur. Homeros da eski sistemleri buna uygun şekilde anlatmaktadır, eskiden krallar neyi tercih ediyorlarsa bunu halka bildirirlermiş. Tercih edilen şeyin sonuçları elimizde olan şeyler arasından en çok istenen olduğunu, tercihin de ayrıntılı düşünme sonucunda aldığımız karar olduğunu söyleyebiliriz. Böylece tercihin ne olduğunu, nelerle ilgili olduğunu yani amaca giden yolla ilgili olduğunu ifade etmiş olduk.

Bir şeyi istemek amaçla ilgilidir. Bazı şeyler iyidir, bazıları ise iyi görünür. Eğer istenen şey iyidir lafı doğru olsaydı doğru tercihte bulunmayan insanın istediği şeyin aslında istemediği şey olduğunu görürdük. Bir şey isteniyorsa iyi olmalı, fakat böyle olunca kötü oluyor. Eğer istenenin iyi görünen olduğunu söyleyenlerin haklı olduğunu kabul edersek buradan da hiçbir şeyin doğal olarak istenmeyeceği, fakat her insanın kendisine öyle görüneni istediği sonucuna varırız. Fakat bu noktada her insan için farklı ve zaman zaman birbirlerinin karşıtı olan şeylerin istenebileceği sonucuyla karşılaşmaktayız. Belki de şöyle demeliyiz gerekir: "İyi şeyler genel ve doğru olarak istenenlerdir, bir

insan da kendisine iyi görüneni ister." Böylece erdemli insanların istedikleri şeyler doğru olarak istenenler olacaktır, fakat sıradan bir insanın istediği şey tesadüfen iyi olabilir, beden konusunda da böyle değil midir? Örneğin hasta olmayan bir insan için sağlığını korumaya yetecek şeyler sağlıklı şeylerken, hasta biri için sağlıklı olan şeyler acı, tatlı, sıcak ya da farklı başka bir şeyler olabilir. Erdemli insan tekil olaylar karşısında doğru kararlar alırken, tekil olaylarda doğrunun ne olduğunu kendisi belirler. Herkese göre hoş ve güzel değişebilir, erdemli insanın diğerlerinden en büyük farkı tekil olaylarda doğruyu bulabilmesidir. Doğruyu bulan onlardır ve onların yargıları belirleyicidir. Çoğu insan haz iyi bir şey olmama-
1113b sına karşın onu iyi zannettikleri için hata yapıyor. Bundan dolayı hoş olanı iyi, acıyı da kötü zannediyorlar.

Şimdi bir amaca ulaşmak istiyoruz ve ayrıntılı olarak düşündüğümüz zaman tercihlerimiz ortaya çıkıyor. Böylece bunlarla ilgili eylemler, tercihler ve isteklerle ilgili eylemler olmuş oluyor. Erdem etkinlikleri de yine bunlarla ilgilidir. Bir şeyin yapılması ya da yapılmaması aslında bize bağlıdır, yani istersek yaparız istemezsek yapmayız. Bu durumda iyi bir şeyi yapmak ya da kötü bir şeyi yapmamak bize kalmış. Aynı şekilde iyi şeyi yapmamak ya da kötü şeyi yapmak da bizim bileceğimiz şey. Peki iyi ya da kötü şeyleri yapmak bize kalmışsa ve bunları yapmak iyi ya da kötü olmaksa iyi ve kötü olmak da elimizdedir diyebiliriz. Böylece hiç kimsenin istemeden kötü olduğu ya da istemeden mutlu olduğu yönündeki görüş hatalı görünüyor. İnsanlar istemeden mutlu olmazlar ama kötülük istenerek yapılan bir şeydir. Zaten böyle olmasaydı daha önce söylediklerimiz hatalı olurdu ve insanların tıpkı çocukları doğurdukları gibi eylemlerini de doğurduklarını söylememiz gerekirdi. Eğer eylemlerimizin bizim dışımızda başlangıçları yoksa, yaptığımız eylemler

isteyerek yaptıklarımızdır. Tekil olarak insanlar ya da yasa yapıcılar bu konuda hemfikirdirler. Bu nedenle bir eylem bilgisizlikten yapılmadıysa aynı düzeyde değerlendirdikleri için haklı görünüyorlar. Bu konudan daha sonra söz edeceğiz. Bu noktada söyledikleri bazı sözlerin doğru görünmemesinin nedeni, iyinin iyi olmasının nedenlerini açıklamamalarıdır. Bir şey kendisi olduğu için aranıyorsa ya da kendisinden dolayı seviliyorsa iyi olarak adlandırılır; buna yol açan nedenler, onu koruyanlar hedef iyi şeyler yapanları cesaretlendirmek, diğerlerini engellemektir. Bir şeyler elimizde değilse onları yapmaya cesaretlendirilmeyiz, yani ısınmak, acı çekmemek, acıkmamak gibi şeyleri yapmak için cesaretlendirilmek gerekmez. Hem zaten bu konularla ilgili önerileri duyduğumuzda ikna da olmayız. Bir şeyi bilmeyen kimse kendisinden kaynaklanan bir nedenden dolayı o şeyi bilmiyorsa ceza çeker, örneğin sarhoşlar normalden daha fazla ceza alırlar. Çünkü sarhoş olmak sizin seçiminizdir, 1114
sarhoş olduğunuz için ne yaptığınızı bilmiyorsunuzdur. Yine yasalarda bilinmesi gerekenler ya da bilinmesi zor olmayan şeyler de cezalandırılır. Öğrenme ihtimali olmasına karşın öğrenmeyen, bunu umursamayanlar da ceza çekerler. Çünkü bir şeyler öğrenebilirlerdi. Bu insanların karakterleri gereği öğrenmek için çaba harcamayacakları da söylenebilir, ancak bu durumda da karakterlerinin böyle olmasının nedeni kendileridir. Yine adaletsiz ya da hazza meraklı yaşamalarının, bir amaçları olmamasının nedeni de kendileridir. Bazı insanlar kötülük için yaşarlar, bazıları tekil olaylarda kötülük yaparlar. Çeşitli eylemlerde ya da işlerde bu söylediklerimizin doğruluğu açık bir şekilde görülebilmektedir. O halde insanların huylarının çeşitli durumlar karşısındaki eylemleri sonucunda ortaya çıktığını bilmemiz gerekir. Haksızlık yapanın haksız olmamayı istememesi ya da hazza meraklı bir insanın

hazza meraklı olarak adlandırılmak istememesi de mantıksızdır. Eğer haksız davranmamızı sağlayan şeyi bilmiyorsak haksız davranabiliriz; bu bilmeden yapılmıştır, bu kişi durumu öğrendiği zaman haksızlık yapmayacaktır. Hasta insanların iyileşmesi de bu şekilde gerçekleşmez. Eğer kişi kendine dikkat etmiyorsa ve hekimlerin sözünü dinlemiyorsa ve bu nedenle hasta olduysa da durum değişmez. Sağlıklıyken hastalanmama şansı vardı, ancak bunu kullanamadı, bundan sonrasında bir taşı elinden fırlatan insanın onu fırlatmamış olmayı istemesi ne kadar imkânsızsa onun da hasta olmamayı istemesi o kadar imkânsızdır. Aslında taşı fırlatmak fırlatan kimseye bağlıydı. Yine haksızlık yapan ya da hazza düşkün olan insan için de bu sıfatları hak etmemek aslında kendisine bağlıydı. Ancak bu bir kez yapıldığında artık geri dönüş mümkün olmamakta. Ruhsal açıdan kötü olan şeylerin dışında bedensel kötülükler de istenerek yapılabilir, bunlar da eleştirilecek şeylerdir. Örneğin hiç kimse doğuştan gelen fiziksel özellikleri eleştirmez. Ancak çaba harcamıyorsanız ya da antrenman yapmıyorsanız o zaman fiziksel özellikleriniz eleştirilir. Aynı durum güçsüzlük ya da sakatlık durumları için de geçerlidir. İnsanlar doğuştan gelen bir durum nedeniyle, bir hastalıktan dolayı ya da bir şekilde yaralanıp kör olan birini eleştirmezler. Bu insanlara genelde acınır. Fakat sarhoşluğa ya da bir şeylere düşkün olmak eleştirilir şeylerdir. Bu durumda şöyle diyebiliriz: Bedensel kötülükler bizden kaynaklanıyorsa eleştirilirler, diğer türlü eleştirilmezler. Aynı şey diğer kötülükler için de geçerlidir. Bizden kaynaklanan kötülükler eleştirilebilir niteliktedir. Öte yandan insanlar
1114b kendilerine iyi görünen şeyleri isterler, ancak hayallerini de dizginleyemezler. Herkes için amaçlar, hayaller farklıdır, huylarımızın nedenleri de farklıdır. Bu durumda hayallerimizin nedeni de biziz, fakat kişinin kötü şeyler

yapmasının nedeni kendisi değildir, bu tür şeyler sadece bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Kişinin iyi davranacağını sanarak bir eyleme kalkışması kendi tercihi değildir, eğer her konuda en iyi tercihlerde bulunmak isterse bu yeteneğe sahip olacak şekilde doğmuş olmalıdır. Becerikli dediğimiz insanlar doğuştan bu özelliklere sahiptirler. Bu da çok güzel bir durumdur. Çünkü burada öğrenme bir diğer insandan kaynaklanmıyor, insanın kendisinin doğal olarak sahip olabildiği bir şey. İşte gerçek anlamda beceri bu durumda olabilmektir. Peki tüm bu söylediklerimiz doğru şeylerse neden erdemi kötülükten daha fazla istiyoruz ve bu şekilde sahip olabiliyoruz? Çünkü iyi ve kötü insanlar hangi yolu izlerlerse izlesinler aynı şekilde amaçlar vardır. Amaçlar ortak olmasına karşın amaca giden yoldaki davranışları birbirlerinden farklıdır. Bu durumda amaç doğal olarak da ortaya çıksa, kişinin kendi tercihi de olsa erdemli insanlar tarafından istenerek yapılacağına göre kötülükler de istenerek yapılıyor demektir. Belki amaç için geçerli olmayabilir ancak en nihayetinde bir eylem kötü insan tarafından da gerçekleştirilebilir. Sonuç olarak bir eylemi isteyerek yapıyorsak bir kötülüğü de isteyerek yapıyoruz demektir. Eğer huylarımızı kendimiz belirliyorsak, bu amaçlarımızı da kendimiz belirliyoruz demektir ve arada hiçbir bir fark yoktur. Şimdi erdemlerin bir ortada olma hali olduğunu, türlerini, erdemli davranmamızı sağlayan eylemlerimizin huylarımız olduğunu, tüm bunları isteyerek yaptığımızı ve yaparken de 1115
aklımıza uyduğumuzu belirttik. Öte yandan eylem ve huy eşzamanlı olarak istenerek yapılan şeyler değillerdir, eğer tekil durumlarla karşı karşıyaysak buradaki tüm eylemlerimizi istediğimiz şekilde yönlendirebiliriz. Yine huylarımızın başlangıcını da kendimiz belirlemekteyiz, ancak hastalık gibi tekil durumlarda bu bilinemez haldedir. Oysa bu tür durumlarda bir davranış şeklini seçme

fırsatımız olduğundan, bunlar istenerek yapılanlar grubuna dahil olmaktadırlar.

Şimdiki konumuz erdemleri incelemek, bu erdemlerin hangi konularla ilgili olduklarını belirlemek, niteliklerinden söz etmek ve bu sayede onların derecelerini kavramak. İlk konumuz cesaret, cesaretin korku ve cüret arasında bir orta olma hali olduğunu söylemiştik. Korkutucu şeylerden korkarız, bu şeyler zaten genel anlamda kötü şeylerdir. Bu nedenle de korku kötülüğün gelmesinden çekinme durumudur. Aslında kötü şöhret, hastalık, fakirlik, çaresizlik, arkadaşsızlık, ölüm gibi tüm kötü şeylerden korkarız. Ancak cesaret durumu farklıdır, bazı şeylerden gerçekten korkmamız gerekir, bu anlamda korkmak güzel bir şeydir, korkmamak ise kötüdür. Örneğin bir insan kötü şöhretten korkmuyorsa utanmazdır, korkuyorsa utanma duygusuna sahip erdemli bir insandır. Bazen bu türden insanlara da cesur denir, çünkü cesur insanlarla aralarında bir benzerlik vardır. Cesur insan da onun gibi korkusuzdur. Öte yandan insanın kendisinden kaynaklanmayan durumlardan korkmamak gerekir, örneğin hastalık ya da fakirlik gibi durumları düşünelim. Öte yandan bu tür durumlardan korkmayan insana cesur denmez, sadece benzerlik nedeniyle bu ismi alırlar. Örneğin cömert insanlar para kaybetmekten pek korkmazlar ama savaştaki bir tehlikeden çekinirler. Yine bazı insanlar akrabalarının yanında korkakça davranırlarken, dayak yiyecekleri zaman cesaret gösterebilirler. Peki hangi korkutucu şeylere karşı ortaya çıkan davranışlarımız sonucunda cesur olmaktayız? Yanıt, en önemli şeyler karşısında olabilir. İnsanlar korkutucu şeyler sayesinde daha iyi olmazlar. Öte yandan en çok korkulan şey ölümdür, kimse öldükten sonra daha iyi ya da kötü olmuyor. Cesaret tamamen ölümle ilgili bir konu değildir, örneğin denizden ya da hastalıktan kaynaklanan ölümler. Peki insan ne zaman

ölümle ilgileniyor ya da ölüme olan ilgi en güzel durumlarda mı ortaya çıkıyor? Savaş sırasında gelen ölüm, güzel bir ölümdür ya da büyük bir tehlike sonucunda gelen ölüm de aynı şekilde. Krallar ya da tiranlar bu nedenle bu şekilde ölenleri onurlandırırlar. Belki de cesur insan ölüm ânı geldiğinde, bu ölüm savaştaki gibi güzel bir ölümse bundan korkmayan insandır. Cesur insanlar deniz yol- 1115b
culuklarında ya da hastalık zamanında da korkmazlar. Ancak denizciler gibi değillerdir, denizciler dışındakiler umutlarını kaybederler ve ölecek olmaktan dolayı öfkelidirler. Fakat denizciler bu konuda bilgili oldukları için umutlarını kaybetmezler. Eğer ölüm ya da direnmek güzelse cesur insanlar cesurca davranırlar, oysa bu tür durumlarda güzel olan bir şey yoktur.

Diğer yandan herkes aynı şeylerden korkmaz ya da bazen insandan çok daha üstün olan korkutucu şeyler de vardır. Bazı şeyler akıl sahibi herkes tarafından korkulacak şeylerken, bazı şeylerin korkutuculuğunun derecesi değişebilir. Cesaretlendirici şeyler için de durum aynıdır. Cesurlar genelde bu şekilde korkmazlar. İnsanların korkması gerektiği şeylerden gerektiği oranda korkmalı, güzel şeyler uğruna duruma katlanmalıdır. Zaten erdem de bunu yapmamızı sağlamaya çalışır. Bazen bu türden şeylerden gereğinden fazla ya da az korkulabilir ya da korkulmayacak şeylerden korkulabilir. Zaten hata yapmamızın nedeni de budur. Korkulmaması gereken şeylerden korkmak ya da korkulacak şeylerden korkmamak. Aynı durum cesaretlendirici şeyler için de geçerlidir. Sonuç olarak korkulması gereken şeylerden uygun zamanda ve miktarda korkan, cesurca davranılması gerektiği zaman cesurca davranan insanlar cesur insanlardır. Cesur insan aklına uygun şekilde hareket etmektedir. Eylemler huylarımıza uygun şekilde amaçlarımıza ulaşma çabasıdır. Cesur insanlar için cesaret güzel bir şeydir, bu da tekil

durumlarda ortaya konulmaktadır. O halde cesur insanlar cesarete uygun davranacaklardır ve bu tür eylemlerde bulunacaklardır. Daha önceden de belirttiğimiz şekilde hiçbir şeyden korkmayanlara bir isim verilmemiştir. Oysa Keltler gibi deprem ya da diğer doğal afetler de dahil olmak üzere hiçbir şeyden korkmuyorlarsa ya umursamazdırlar ya da delidirler. İnsan korkması gereken durumlarda korkmuyorsa cüretlidir. Cüretli dediğimiz insanlar cesur gibi görünürler. Çünkü cesur insanlara benzeyen bir görüntü çizmeye çalışırlar, onların yaptıklarından etkilenirler. Oysa bu türden insanlar dürüst
1116 sayılmazlar, sadece güçleri yettiğince dirençlidirler ama bir noktadan sonra kaçarlar. Fazla korkanlar korkak olarak isimlendirilirler. Bu insanlar cesaret konusunda diğerlerinden daha geridedirler, özellikle de acıya karşı dayanıklı değildirler. Korkaklar karamsardırlar, çünkü her şeyden korkarlar, oysa cesur insanlar iyimserdirler. Bu noktada aynı durum karşısında verilen farklı tepkilere göre korkak, cüretli ya da cesur gibi sıfatlar vermekteyiz. Korkak ya da cüretli dediğimiz insanlar durum karşısında fazlalık ya da eksiklik gösterenlerdir, cesur ise orta olma durumu yani uygun şekilde davranabilmektir. Cüretli dediğimiz insanlar lafta tehlikeye karşı hazırdırlar, oysa tehlike gerçekten karşılarına çıktığı zaman kaçarlar. Cesur insanlar durumdan önce beklerler, tehlike anında kendilerini gösterirler.

Daha önceden bahsettiğimiz konularda korkulacak ve cesaret edilecek durumlarda orta olma haline cesaret adını vermekteyiz. Cesur insanlar bu şeyleri güzel oldukları için tercih ederlerken, çirkin şeylerden de uzak dururlar. Öte yandan fakirlik, aşk, acı gibi şeylerden kaçmak korkaklara yakışacak bir şeydir. Çünkü zorlu şeylerden kaçınmak kötülüğü işaret eder. Güzel olana katlanmak değil kötü şeyden kaçmak gerekir. Bu tür durumlar cesaret olarak

adlandırılır. Bunun dışında da cesaret dediğimiz şeyler vardır. Birincisi vatandaşların cesaretidir. Bu cesaret ile büyük benzerlikler taşır. Yasalarda cezalar vardır, ayrıca ahlaki açıdan da kötü olan eylemler vardır, yine bir şekilde onurlandırılmaktan dolayı tehlikelere katlanılır. İşte böylece korkak insanların onursuz, cesurların onurlu sayıldıkları yerlerde böyle insanlar en cesur insanlar olarak kabul edilirler. Fakat Homeros'a göre Diomedes[3] ya da Hektor cesur insanlar değillerdir: "İlk Polydamas[4] beni suçlayacaktır", "Hektor Troyalılar'a Tydeus'un oğlu benden kaçtı."

Buradaki cesaret daha önceden bahsedilenlere benzemektedir. Erdemden kaynaklanan bir cesaretten bahsetmekteyiz. Yani utanmaktan ya da isteğimizden dolayı ya da çirkin bir şeyden kaçma isteğinden kaynaklanmaktadır. Yönetilenler tarafından bir şeyi yapmaya zorlananlar da bu gruba dahil edilebilirler, ancak bunlar daha kötüdür. Çünkü utandıkları için değil korktukları için eylemde bulunuyorlar, kötü bir şeyden değil acı veren bir şeyden kaçıyorlar. Bunun nedeni kendilerini yönetenlerin zorlamaları, örneğin Hektor'u düşünelim: "Savaştan kaçanları yakaladığımda hayvanlara leş yapacağım."

Savaşta önlerinde bulunanlar kaçtıkları zaman onları öldürenlerin ya da hendeklerin önüne sıralayanların hepsi aynı şeyleri yapıyor. Oysa cesaret için zorlama değil güzel olma koşulu vardır. Tekil durumlarda bilgili olmak da cesarettir. Bu nedenle Sokrates'e göre cesaret bir bilimdi. Farklı konularda farklı insanların tecrübeleri vardır, örneğin savaş konusunda askerler tecrübelidir. Savaşla ilgili hataları hemen fark ederler, diğerleri ise bu hataları göremezler, bu nedenle de askerleri cesurmuş gibi

1116b

3 *İlyada*'da tanrıları yaralamasıyla bilinen bir Akha kahramanı.
4 Troyalı bir savaşçı, Troya ordularının savaş planlarını hazırlamasıyla bilinirdi.

kabul ederler. Ayrıca tecrübeli olmaları sayesinde kendileri zarar görmeden silahlarıyla başka insanlara zarar verebiliyorlar. Ellerinde silahları olduğu zaman sanki bir sporcuyla bir amatör yarışıyormuşçasına fark yaratırlar. Öte yandan en cesur insanlar en iyi askerler değillerdir. En güçlüler ve bedenleri en iyi durumda olanlar en iyi savaşçılardır. Tehlike büyüdüğünde ya da cephaneleri azaldığında askerlerin cesaretleri ortadan kalkar ve ilk önce kendileri kaçarlar. Vatandaşlar ise savaşmaya devam ederler ve orada ölürler, aklımıza Hermaion örneğini getirelim. Çünkü kaçmak kötü bir şeydir ve bu şartlar altında ölmek bu duruma düşmekten daha iyidir. Askerler savaşın başında kendilerinin güçlü olduğunu zannederek savaşa girmeye kalkışırlar, oysa tehlike büyüdüğü zaman cesur insanların aksine kötü bir şey olan ölümden kaçarlar. Yine kızgınlığın da cesaret olduğu zannedilir. Bazen insanlar kızgınlıklarından dolayı sanki cesurmuş gibi algılanırlar. Bir hayvan da kendisine saldıranı yaralar. Öte yandan cesur insanlar kızgın gibi görünürler, çünkü kızgınlık insanı harekete geçiren noktalardan biridir. İşte bu nedenle Homeros "kızgınlığı arttı, kızgınlığı harekete geçti, öfkeden deliye döndü, kızgınlaştı" gibi ifadeler kullanmaktaydı. Oysa cesur insanlar eylemlerini o eylemin güzel olduğunu düşündükleri için yaparlar, kızgınlıkları sadece eylemlerine yardımcı olur. Yabani hayvanlar ise canları acıdığı için saldırırlar ya da korkularından dolayı. Fakat ormandayken saldırmazlar. O halde acıdan ya da kızgınlıktan dolayı önümüzdeki tehlikeyi dikkate almaksızın içine dalmak cesaret değildir, zaten böyle olsaydı hayvanlar cesur olurlardı. Çünkü onları dövse-
1117 niz de otlamaya devam ederler. Yine zinada bulunanlar da kendi isteklerinden dolayı cesaretli davranırlar. Eğer kızgınlıktan dolayı harekete geçtiyseniz bu en doğalıdır. Fakat burada tercih etme ve amaç edinme de olursa işte o

zaman cesaret olur. İnsanlar kızdıkları zaman acı çekiyorlardır, bu onlara intikam hazzı verir. Burada var olan şey cesaret değil kavgadır. Güzel bir şeyin ya da aklın gösterdiği şeyin uğruna girilen bir kavga yok, sadece bir etkilenme sonucunda ortaya çıkan bir kavga var ve bu kavga da cesarete benziyor. Öte yandan iyimser insanlar da fazla cesur sayılmazlar. Çoğu zaman sonunda kazanacaklarını düşündükleri için tehlikeye dalarlar, ikisi de cesaretleri bakımından birbirlerine benzeseler de cesur insanların cesaretlerinin nedeni farklıdır, iyimserler ise herhangi bir zarar görmeyeceklerine inandıkları için bunu yaparlar. Sarhoşlar da benzeri şekilde hareket ederler. Çünkü sarhoşlukları sırasında benzer bir iyimserliğe sahiptirler. Fakat aksilik olduğu zaman kaçarlar, cesur insanların en büyük özellikleri zorlu durumlara katlanabilmeleridir. Bu katlanma güzel, kaçış ise kötü bir şeydir. Bu nedenle de önceden tahmin edilebilir durumlarda değil de beklenmedik anlarda karşımıza çıkan tehlikelere katlanabilme gücü daha çok cesur insanlara yakışır bir davranıştır. Çünkü hazırlıklı olunmaması bunun huydan kaynaklanan bir eylem olduğu anlamına gelir, insan önceden tahmin edilebilecek durumlarla ilgili plan yapabilir ve burada aklını kullanabilir, ancak beklenmedik zamanlarda karşımıza çıkan şeyler sadece huylarımıza göredir. Yine farkında olmadan bir şeyler yapanlar da cesur gibidirler, bunların durumları da iyimser insanlara benzer. Fakat bir hedefleri olmadığı için daha tehlikeli bir durumdadırlar. İyimser insanların hiç değilse bir hedefleri olduğu için direnç güçleri daha fazladır. Hata yaptıklarını bir süre sonra kabul ettikleri için kaçarlar. Örneğin Argoslular Sikyonlular ile savaşacaklarını zannederlerken karşılarına Spartalılar çıkmıştı. Evet böylece cesur olanları ve cesur görünenleri açıklamış olduk.

Cesaret ile korku konusundaki cesaret aynı şeylerle ilgili değildir. Bu, daha çok korkulan şeylere ait bir konudur. Yine cesaret edilecek şeylerden çok korkulan şeyler karşısında soğukkanlı kalıp gerektiği şekilde davranan insanlar cesurdur. Onlar acı veren şeylere dayandıkları için bu ismi hak ediyorlar ve doğal olarak övülüyorlar. Çünkü acılara
1117b dayanmak güzel şeylerin mahrumluğuna katlanmaktan daha zordur. Öte yandan cesaretin amacı güzeldir, fakat dışsal etmenler bunu engelleyebilir. Atletlerin ya da boksörlerin amaçları güzeldir, çünkü onur ve taç elde etmek isterler. Fakat yumruklanmak ya da dövülmek can acıtır, antrenman süreci de acı vericidir. Tüm bunlar, sonuçta küçük bir şeyin elde edilecek olması nedeniyle sanki hiç güzel değilmiş gibi görünebilir. Yine cesur insanlar için yaralanma ya da ölüm benzeri bir durum da ortaya çıkabilir. Tüm bunlar istenmemesine karşın yaşanır ve katlanılmak zorundadır. Çünkü bunlara dayanmak güzel, dayanmamak ise kötüdür. İnsan erdemli olduğu oranda ölümden daha fazla acı duyacaktır. Böyle bir insan en fazla yaşaması gereken insandır ve öldüğü zaman en büyük iyiliklerden mahrum kalacaktır, bundan dolayı acı çekilir. Öte yandan bu durum onu daha da cesur yapar, çünkü savaşta güzel olanı istemiştir ve bu durum da kendisini daha cesur yapmıştır. Amaca ulaşmak söz konusu olmadığı zaman bu tür eylemler ortaya çıkmayacaktır. Bu tür insanlardan çok, daha az cesur insanların daha iyi askerler olmaları söz konusu olabilir. Çünkü böyle insanlar tehlikelere girmeye hazırdırlar ve küçük bir çıkar uğruna hayatlarını tehlikeye atabilirler. Cesaret konusunda söylediklerimiz onun çeşitlerini açıklamak için yeterli, bunun dışında ekleyecek bir şeyimiz yok.

Sırada ölçülü olma konusu var. Ölçülü olmanın ruhun akılsız olan kısmıyla ilgili bir erdem olduğu düşünülür. Daha önceden ölçülülük için haz konusunda bir orta olma

halidir demiştik. Yani bir şekilde acı konusuyla ilgilidir. Yine hazza düşkün olmak da konuyla alakalıdır. Şimdi bunun hangi hazlarla ilgili bir konu olduğunu konuşacağız. Bedendeki ve ruhtaki hazlar birbirlerinden farklıdırlar, onur, öğrenme sevgisi gibi şeyler ya da insanın sevdiği şeylerden aldığı hazlar bedenle değil ruhla ilgilidir. Bu tür hazlar konusunda insanlara hazza düşkün denmez, bedene ait olmayan tüm hazlar için aynı şey geçerlidir. Örneğin gün boyu çeşitli hikâyeler anlatan ya da dinleyen insan hazza düşkün değildir, bu insana konuşkan denir. Yine para uğruna ya da bir dostu için acı çeken insanlar da bu şekilde değerlendirilmezler. Bu durumda ölçülü olma- 1118
nın bedensel hazlarla ilgili olduğunu söyleyebiliriz, tabii ki bedensel hazların tamamı için geçerli değildir. Örneğin görmeyle ilgili hazlardan yani çizimlerden, resimlerden ya da renklerden hoşlanan insanlara hazza düşkün demiyoruz. Gerçi bu konularda da gerektiğinden fazla ya da az hoşlanma duygusu var olabilir. Yine duyma söz konusu olduğu zaman da benzeri bir durumla karşılaşmaktayız. Müzisyenleri ya da tiyatro oyuncularını dinlemekten çok hoşlananlara hazza düşkün demeyiz. Yine bunları belirli bir miktarda dinleyenler de ölçülü değildirler. Koklamada tesadüfen aşırı derece haz alanlar dışında benzeri bir tanımlama yoktur. Yani elma, gül, tütsü kokularını fazlasıyla sevenler değil de sadece yemek kokusundan aşırı derecede hoşlananlar hazza meraklıdır. Çünkü bu kokular aradıkları şeyi kendilerine hatırlatır ve bundan dolayı kokudan fazlasıyla hoşlanırlar. Belki acıktığı için de kişi bu tür kokulardan hoşlanır, ancak ekseriyetle insanların istedikleri şeyler oldukları için bu kokulardan hoşlanma söz konusu olur. Tesadüfi durumlar dışında diğer canlılar da bu tür duyularla haz duymazlar. Örneğin köpekler tavşan kokusunu almayı değil, onu yemeyi severler. Ancak kokuyu almak akıllarına tavşanı getirir. Aslan da

öküz sesinden değil onu yemekten hoşlanır, fakat sesini duyduğunda öküzün yakınlarda olduğunu anlar. İşte bu durumdan hoşlanmaktadır, aynı durum geyik ya da keçi gördüğü zaman da geçerlidir. Bu durumda ölçülü olmak ya da hazza düşkün olmak dediğimiz şeyler diğer hayvanlarda da var olan hazlarla ilgili bir konudur. İşte bu nedenle bu hazlar hayvanlara ya da kölelere uygun türden hazlardır. Bu tür hazlar yeme içmeye ya da dokunmaya dairdir. Aslında buradaki durum tatma olarak da isimlendirilemez, çünkü tadına bakmada gerçekten bir şeyin tadına bakarsınız, tatlar arasındaki farkları ayırt edenler ya da yemeklere baharat ekleyenler bu işten haz duymazlar. Hazza düşkün dediğimiz insanlar yemek, cinsellik gibi şeylerden haz duyarlar. İşte bu nedenle yemeyi
1118b çok seven bir insan kendi boynunun bir turnadan daha uzun olmasını istiyordu, çünkü yemek boğazından geçtikçe keyif duyuyordu. Hazza düşkün dediğimiz insanlar herkeste olan hazları istiyorlar ve insani değil de hayvani bir şey istedikleri için eleştiriliyorlar. Bu durumda bu tür şeylerden haz duymak ve bunlarla eğlenmek hayvani bir şeydir. Tabii ki dokunarak yapılan masaj, bedeni ısıtmak için yapılandan farklıdır. Ancak hazza düşkün bir insanın dokunmaya karşı olan isteği bedenin tamamına yönelik değil bir kısmına yöneliktir. Bazı istekler tüm insanlarda varken bazıları da bir kısım insanda vardır ve daha sonradan ortaya çıkmışlardır. Örneğin karnı aç olan herkes, ister sıcak ister soğuk olsun herhangi bir yiyecek ister, bazen de ikisini birden istersiniz. Benzer şekilde Homeros, genç bir adamın bir sorunu yoksa bunların yanı sıra bir de beraber uyuyacak birini aradığını söyler. Oysa herkes her zaman aynı şeyleri istemez. Bu nedenle istekler kişiye özeldir. Burada doğal bir nokta bulunmaktadır, farklı insanlar farklı şeylerden hoşlanıyorlar, bazı şeyler sadece bazı insanların hoşuna gidiyor. İnsanların

doğal istekleriyle ilgili hata yapma oranları çok düşüktür. Bu hatalar da genelde ölçüyü kaçırmaktan kaynaklanır. Örneğin gereğinden fazla yemek, yediğine içtiğine dikkat etmemek, buralarda bir eksik gideriliyor. Genelde kaba dediğimiz insanlar bu şekilde davranırlar. Öte yandan insanlara özgü hazlar konusunda hata yapma oranı daha fazladır. Bir şeyleri seven insanlar ya o şeyi gereğinden fazla severler ya da diğerleriyle aynı şekilde sevmeyebilirler ya da hazza düşkün insanlar her açıdan aşırıya kaçarlar, hoşlanmamaları gereken şeyleri kötü olmalarına rağmen severler. Bazen de bir kısmını sevmeleri gereken şeyleri gereğinden fazla bir şekilde ya da herkesin sevdiği şekilde severler. Cesaret konusunda olduğu gibi, acı konusunda dayanıklı olmayan insanlara hazza düşkün demeyiz. Elinde hoş şeyler olmadığı için gereğinden fazla acı duyana hazza düşkün deriz, haz olmadığı için acı çekmeyen ise ölçülüdür.

Hazza düşkün, insan hoş şeylerin hepsini ya da belli 1119
oranda çoğunu isteyen ve bunları diğer şeylerden daha fazla arzulayan insandır. İşte bu nedenle onları hem isteyip hem de alamadığında acı çeker. Zaten istek ve acı birliktedir, öte yandan sırf hazdan dolayı acı çekmek saçma olurdu. Az haz duymak ya da olması gerekenden daha az hoşlanmak gibi durumlarla fazla karşılaşmayız. Hem bu tür yaklaşımlar pek de insani değildir. Hayvanlar bile yiyecek seçerler. Bazı yiyecekleri severler, bazılarını sevmezler. Bir insan her şeyi hoş buluyorsa ya da hiçbir şey seçmiyorsa bu da insani bir yaklaşım değildir. Bu tür insanlara çok fazla rastlanmaz, bu nedenle de bir isimleri yoktur. Ölçülü insanlar bu tür konularda orta halli davranmasını bilen insanlardır. Hazza düşkün insanların sevdikleri şeylere aşırı ilgi göstermezler, onları eleştirirler. Öte yandan sevilmemesi gereken şeyleri sevmezler, onlar olmadığı zaman mutsuz olmazlar, bu tür şeyleri istemez-

ler ya da istedikleri zaman yokluklarından acı çekecek şekilde istemezler. Kısacası olması gerekenden az ya da çok değil ve yine olması gerektiği zaman ve biçimde isterler. Ayrıca sağlık ya da kuvvet için gerektiği kadar isteyecek, diğer hoş şeyler de buna uygun oranda oldukları ve yapılabildikleri sürece isteneceklerdir. Böyle yapmıyorsa hazlara gereğinden fazla önem veriyor ve seviyordur. Ancak ölçülü insanlar bu şekilde davranmazlar ve aklın peşinden giderler.

Korkaklık bazen istenmeden ortaya çıksa da hazza merak istenerek ortaya çıkar. Hazza düşkün olmakta belirleyici olan haz iken korkuda belirleyici olan acıdır. Haz istenen, acı uzak durulan bir şeydir. Acı çeken insanın doğası bozulmaya başlarken haz duyan insanın doğasında bir değişiklik olmaz. Bu nedenle haz istenen bir şeydir. İstenen şeylere alışmak daha kolay bir şey olduğundan daha fazla eleştirilen bir şeydir. İnsan hayatında tehlikesiz dediğimiz çok sayıda şey vardır, oysa korkutucu olanlar bu grupta değerlendirilmezler. Tekil olaylarda korkaklığın istenmeden gösterilen bir şey olduğunu anlamaktayız. Zaten korkunun kendisi de acısızdır. Ancak tekil durumlarda insanlar acıyla değişirler ve çeşitli kötü davranışlara kalkışırlar. Bu noktada belirleyici etken başka bir şey tarafından zorlanmadır. Hazza düşkün insanlar tekil şeyleri isteyerek yaparlar, fakat hazza düşkün olma durumu istenerek yapılan bir şey değildir. Çünkü hiç kimse böyle
1119b nitelendirilmeyi istemez. Çocukların yaptıkları hatalarda kullandığımız isim de hataların benzerliklerinden dolayı buna benzemektedir. Konumuz açısından hangi ismin diğerinden geldiğinin fazla bir önemi yok, fakat kelimenin ikinci anlamının birinciden sonra geldiğini anlayabiliriz. Hem bu kötü bir benzetme de sayılmaz. Kötü şeyleri isteyen ve bu istekleri gittikçe artan insanların davranışlarına bir çeki düzen verilmesi gerekir. Bu tür kötü davranışlar-

da bulunanda ya da aşırı şeyler isteyenlerde ya da çocuklarda görünür. Çocuklar da isteklerine göre yaşarlar ve isteklerde bulunurlar. Eğer bir çocuk başkası tarafından yönlendirilmezse ya da söz dinlemezse davranışlarında aşırıya kaçacaktır. Çünkü isteği gerçekleşene kadar yetinmeyecektir. Bu tür insanların isteklerini asla sonlandırmayacak bir şeyler bulunmaktadır, istekler istekleri doğurur ve isteklerin şiddeti arttıkça insanın aklına hâkim olması zorlaşır. İşte bu nedenle ölçülü olmak ve aklın dışına çıkmamak gerekir. Söz dinlemeden kastettiğimiz şeyin gerekçesi budur. Çocukların kendilerini eğitenlerin sözleri dinlemeleri gerekli olduğu gibi, aynı şekilde aklımızın bir kısmının da diğer bölüme itaat etmesi gerekir. Bunu yapabilmek için aklımızda isteyen kısmın akılla uyum halinde olması gerekir. Çünkü her ikisi de güzel olanı istiyor, ancak ölçülü insan istemesi gerekenleri gerektiği şekilde ister, çünkü akıl kendisinden bunu ister. Ölçülülük hakkında söyleyeceklerimiz bu şekilde.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Sıradaki konumuz cömertlik: Cömertlik para işlerinde orta olma durumudur. Cömert insanlar savaş konularında ya da ölçülü insanların ölçülü olmasını sağlayan diğer konularda para işlerinde yaptıklarından dolayı övgü alır. Para işlerinden kastettiğimiz paraya dair her şeydir. Müsrif ya da cimri olmak bu konularda eksiğiniz ya da fazlanız olması demektir. Parasına aşırı derecede düşkün olanlara cimri, hesabını bilmeyenlere müsrif deriz. Örneğin bir insan cinsel hazlara ulaşmak uğruna aşırı derecede para harcayabilir. Bu tür insanların en kötüleri oldukları düşünülmektedir, çünkü çok sayıda kötülük yapmaktalar 1120
ve onlara verilen tam bir isim yok. Müsrif insanın aslında sadece bir kötülüğünün olması umulurdu, o da sahip olduğu malları insanlara rastgele dağıtmak. Bu tür insanların mallarının yok olmasının aslında kendilerinin yok olması anlamına geldiği düşünülür. Çünkü yaşamın sürdürülebilmesi için mal sahibi olmamız gerekir. Müsriflik tanımımız bu şekilde. Bir şeyi, iyi ya da kötü bir şekilde kullanabilirsiniz, zenginlik de aynı şekildedir. Erdemli bir insan zenginliği en iyi şekilde kullanır, bu durumda para işlerinde erdemli bir insan zenginliği çok iyi bir şekilde kullanıyor demektir. Malın kullanılması para harcamak ya da para vermektir. Mal almak ve onları elde tutmak ise biriktirmektir. Cömert insanların yapması gereken uygun yerden almak ya da uygun olmayan yerden almamak ve

uygun yere harcamaktır. Erdemdeki temel amaç iyilik yapılmasını sağlamaktan çok başkalarına iyilik yapmaktır, kötü şeyler yapmaktan kaçınmak yerine iyi şeyler yapmaya çalışmaktır. Bir şey verildiği zaman iyilik yapılır, alındığı zaman ise iyilik bize yapılıyordur ya da bize kötü davranılmıyordur. Bu bilinen bir gerçek. Öte yandan birine bir şeyi almadığı için teşekkür etmezsiniz, daha çok bir şeyi verdiği için teşekkür edersiniz. Övgü de benzer bir durumdadır. Ayrıca bir şey almamak vermekten daha kolaydır, çünkü başka insanların mallarını almamaya alışık olsak da elimizdekini vermeye o kadar alışık değiliz. Bir şey verenler cömert olarak adlandırılırlar, bir şey almayanlara ise cömert denilmez ama adaletli davrandıkları için bu kişiler övülürler. Bir şey alanlar ise herhangi bir övgü kazanmazlar. Cömert insanlar kendi erdemlerinden dolayı en fazla sevilen insanlardır, çünkü verdikleri şeyler aynı zamanda yarar da sağlamaktadır. Erdeme uygun davranış, güzel bir şeye yönelik olan davranıştır. Bundan dolayı cömert insanların güzel bir şeyi doğru bir şekilde vermeleri gerekmektedir. Çünkü cömert olan, uygun kimseye, uygun miktarda, uygun zamanda verilmesi gerektiği şekilde bir şeyi verecektir. Bunu yaparken yaptığı şeyden mutlu olacak, üzülmeyecektir. Çünkü yapılan eylem erdeme uygundur ve bu nedenle güzeldir. Güzel olan da üzüntüye neden olmaz. Öte yandan yanlış nedenlerle ya da yanlış insanlara bir şeyler verenlere ise cömert değil başka bir isim verilmelidir. Üzülerek bir şeyi veren insan da cömert olarak adlandırılamaz, çünkü bu insanlar güzel şeyler yapmaktan çok mallarını ellerinde tutmaya çalışıyorlardır, bu da cömert insanın yapacağı bir şey değildir. Yine uygun olmayan yerden de bir şey almamalıdır, parayı önemsemeyen bir insan bu şekilde davranmamalıdır. Bu tür
1120b insanların rastgele bir şekilde iyilik kabul etmeleri de ola-

cak şey değildir. Tabii ki zamanı gelince almalıdır, kendi malından gerekli olduğu için alır, hem bunu zamanı geldiğinde verebilecektir de. Ayrıca kendi malını da koruyacaktır. Bu sayede zamanı gelince de kendisi başkasına yardım edebilir. Tabii ki uygun zamanda uygun insana bir şey vermelidir. Cömert insanlar bir şey verirlerken fazla veriyor gibi görünebilirler. Ancak zaten cömert dediğimiz insanlar bu noktada eli açık davranırlar. Mallarını öyle bir dağıtırlar ki sonunda kendi ellerinde daha azı kalır. Cömertlik konusunda belirleyici olan şeyi veren o kimsenin zenginliğidir. Kişi bazen daha az miktarda veren daha cömert olabilir, çünkü onun kendi elindeki daha azdır. Öte yandan parayı kendileri kazanmayıp mirasla elde edenlerin daha da cömert oldukları zannedilmektedir. Bu insanlar parasız kalmamışlardır, ayrıca anne babalar ya da şairler gibi herkes kendine ait olanı daha fazla sever. Cömert insanların zengin olmaları da kolay olmaz, çünkü bu insanlar parayı ellerinde tutmayı değil başkalarına vermeyi severler, para bu nedenle onlar için önemlidir. Aynı nedenle kaderin en uygun kişileri en az zengin yaptığına inanılır. Tabii ki bu durum gayet mantıklı bir durumdur, çünkü bir şeye sahip olmaya çalışmayan bir insanın hiçbir şeye sahip olamaması anlaşılabilir bir şeydir. Bu durumda cömert insanın uygun olmayan insanlara, uygun olmadığı zaman da bir şey vermemesi gerekir. Eğer böyle davranırsa elindekilerin tamamını kaybedeceğinden dağıtacak bir şeyi kalmaz. O halde cömert insan elindeki malı zenginliğine uygun ve gereken şeyler için harcayan insandır. Bu konuda fazlası olan müsriftir. İşte bu nedenle tiranlar müsrif değildir, çünkü çok fazla şeye sahiptirler ve alma ya da verme konusunda fazla ileri gitmeleri diye bir şey söz konusu değildir. Para konularında ortada olmayı cömertlik olarak adlandırdık, bu durumda cömert insanın uygun şekilde bir şey vermesi gerekir.

Küçük ya da büyük şeyleri benzeri oranda sevmelidir ve uygun zamanda uygun miktarda almalıdır. Erdemli olmak demek orta olma demek olduğuna göre uygun şekilde de
1121 alması gerekir. Ancak uygun şekilde aldığı zaman uygun şekilde dağıtabilir. Bu durumda sonuçları birbirini etkileyen davranışlar aynı anda olmaktadır ya da bunların tersi aynı anda olmaz. Cömert insan uygun olanın dışında bir şeyler harcarsa durumdan mutsuz olacaktır, ancak mutsuzluğu da gerektiği şekilde olmalıdır. Çünkü uygun oranda bir şeyden hoşlan- mak ya da o şeyden acı çekmek erdeme ait bir durumdur. Cömert insan para konularında kolayca kendisiyle konuşulabilecek bir insandır. Bu tür insanlar parayı umursamazlar, bundan dolayı kolayca haksızlığa uğrarlar. Parayı umursamamaları gereksiz yerde gereksiz bir şekilde harcama yaptıkları zaman duydukları üzüntüden daha baskındır. Hem Simonides'in[1] sözlerini de beğenmezler. Müsrif dediğimiz insanlar bu konularda hata yapmaktadırlar, olması gerekenden daha fazla hoşlanabilirler ya da olması gerektiği şekilde acı duymayabilirler. Neyse bu konuyu daha sonra açıklarız. Şimdilik müsrifliğin ve cimriliğin para konularında fazlalık ve eksiklik durumları olduğunu söyledik. Para harcama, vermeyle aynı gruptadır. Müsrif insanlar para almama konusunda ve verme konusunda fazlası olanlardır, cimriler ise verme konusunda eksiktirler, bazı durumlar dışında almada fazlaları vardır. İşte bu nedenle müsrifliğe dair şeyler kolay kolay bir araya gelemezler, çünkü hem almayıp hem vermek kolay bir şey değildir. Müsrif insanlar paralarını dağıtarak kolayca bitirirler, bu tür insanların cimrilerden daha iyi oldukları zannedilir. Çünkü müsrif insanlar zamanla hatalarını düzelterek orta hale gelebilirler, ne de olsa müsrifler ve cömertler benzeri özelliklere

1 MÖ 556-469 yılları arasında yaşamış, özellikle Apollon bayramları için yazdığı şiirlerle bilinen Yunan şair.

sahiptirler. Müsrif insanlar para verip almamakla bilinirler, ancak her iki eylemi de gerektiği şekilde yapamazlar. Ancak davranışlarını düzelttikleri takdirde uygun yerden para alıp uygun yerlere vermesini öğrenerek cömert bir insana dönüşebilirler. Bunu yapmak fazla da zor değildir, çünkü bir şey almadan vermek ya da verirken fazlanızın olması aslında kötülüğe değil de aptallığa işaret etmektedir. Hem müsrif insanlar etraflarına epeyce yarar sağlarken cimri insanların hiç kimseye yararı olmaz. Bu nedenle müsrif insanların cimrilerden çok daha yararlı insanlar oldukları düşünülmektedir. Öte yandan müsrif dediğimiz insanlar çoğu zaman uygun olmayan yerlerden de aldıkları için aynı zamanda cimri olarak da kabul edilmektedirler. Çünkü ellerindekileri vermek isterler, ellerindeki 1121b
hemen bittiği için de her zaman almak isterler. Alırken aldıkları şeyin güzel olup olmadığıyla ilgilenmezler, amaçları vermektir ama nereye, kime, ne zaman gibi sorulara kafa yormazlar. İşte bu nedenle eylemleri cömertlik olarak kabul edilemez, çünkü güzel şey vermedikleri için eylemlerini güzel olan için de yapmazlar, hem de uygun şekilde davranmazlar. Bazen aslında fakir olması gereken insanları zenginleştirirken, bazen de ölçülü insanlara hiçbir şey vermezler. Kimi zamanlarda yalakalık yapanlara ya da kendilerine aşırı derecede iyi davrananlara çok fazla şey sunarlar. Bu tür insanlar çoğu zaman hazza düşkün insanlardır, çünkü her zaman harcarlar, hazza düşkünlükle ilgili şeylerde fazlasıyla harcarlarken güzelin ne olduğuyla ilgilenmedikleri için hazlara da kendilerini hemen bırakıverirler. Eğer müsrif insanlara yardımcı olunmazsa bu insanlar, bu türden hatalar yapabilirler, oysa kendilerine yardımcı olunduğu takdirde orta hale gelebilirler. Fakat cimrilik düzeltilemez. Bazen cimriliğin nedeninin elimizde olmayan bir şeyden kaynaklandığı zannedilebilir. Ancak cimrilik, müsrifliğe göre çok daha fazla doğamızda

olan bir şeydir. İnsanlar vermekten çok sahip olmayı seviyorlar. Öte yandan cimrilik çoğu insanda var olan ve çok çeşitli türleri olan bir hastalıktır. Aslında cimrilik bir şey verme konusunda eksik olma, alma konusunda fazlası olma durumudur, ancak herkes aynı şekilde olmayabilir. Bazen sadece alma fazla, bazen de sadece verme eksik olabilir. Hem cimri kelimesi dışında pinti, varyemez, eli sıkı gibi ifadeler de genelde vermemeyi işaret eder, bu tür insanlar başkalarının mallarına göz dikmezler. Onların mallarını almak istemedikleri gibi kimilerinin çeşitli kötülüklerden uzak kalabilmek adına ellerindeki malları korumaya çalıştıkları da düşünülür. Aslında bu biraz da kendi ifadeleri olabilir. Bu tür sıfatların hepsi ellerindekileri vermemek durumundan türetilmiş sıfatlardır. Kimi insanların başka insanlardan bir şey almamalarının temel nedeni korkmalarıdır. Hem zaten başkasından almazsanız, kendinize ait olanı da vermek zorunda olmazsınız. Kısaca ifade etmek gerekirse bu tür insanlar vermeyi de almayı da sevmezler. Kimi insanlar her yerden almaya kalkışırlar. Buna örnek olarak dolandırıcılar, tefeciler ya da bazı tüc-
1122 car gösterilebilir. Aslında bu insanlar olmaması gereken bir yerden gerekenden fazla almalarıyla bilinirler. Bu tür insanlar basit ve küçük bir kazanç uğruna çeşitli kötülükler yapmaktadırlar. Uygun olmayan yerlerden uygun olmayacak miktarda fazla şeyler edinenlere ise cimri demeyiz. Bu tür insanlar tapınaklardaki malları çalanlar, yağmacılar gibi insanlardır ve bunlara dinsiz, tanrıtanımaz ya da adaletsiz gibi sıfatlar takarız. Yine yankesici, dolandırıcı gibi adamlar da kötü bir yoldan kazanç elde ettikleri için cimri grubuna dahil edilirler. Bu insanların hepsi bir şeyler elde edebilmek uğruna çeşitli kötülükler yaparlar. Hatta bunları elde edebilmek için büyük tehlikelere de göğüs gererler. Bazen başka insanlara kendileri vermeleri gerekirken, onlardan alırlar. Almamaları gere-

ken yerden aldıkları için cimridirler ve sadece kazanmayı düşünen insanlardır. Cömertliğin karşılığının cimrilik olarak bilinmesi normaldir. Çünkü cimrilik müsriflikten daha büyük kötülüklere yol açar ve verdiğimiz örnekler de bu kötülüklerin neler olduğunu göstermektedir. Cömertlik ve cimrilik hakkında söyleyeceklerimiz bu kadar.

Sırada muhteşemlik konusu var. Bu da para konularında bir erdemdir. Ancak cömertlik para konularındaki tüm eylemleri kapsarken burada sadece büyük para harcamaları söz konusudur. Zaten muhteşem ismi de cömertlikten çok daha büyük bir anlamı ifade etmektedir. Tabii ki büyüklük herkeste aynı anlamı ifade etmez. Örneğin savaş gemisi hazırlamak ya da bir tören grubunun başında olmak harcama bakımından aynı şey değildir. Fakat önemli olan nereye ve ne miktar para harcandığıdır. Küçük şeylerde ve ölçülü miktarda para harcayana yani dilencilere sürekli para verenlere değil, büyük şeylerde para harcayanlara muhteşem insan denir. Her muhteşem insan cömerttir, ancak her cömert muhteşem değildir. Eğer muhteşem değilseniz ve bunun karşıtıysanız bu kez gösteriş düşkünü olduğunuz ya da harcamayı sevmediğinize dair sıfatlar alacaksınızdır. Buralarda uygun şeyler için büyük harcamalar yapılmamaktadır ya da uygun 1122b
olmayan durumlarda uygun olmayan miktarlarda fazla harcama yapılmaktadır. Muhteşem insanlar konuyu iyi bilen insanlardır ve neyi yapmanın yakışık aldığını gayet iyi bir şekilde görebilirler ve yaptıkları harcamalardan mutlu olurlar. Daha önceden de söylediğimiz şekilde bir huy o eylemler ve etkinlikler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Muhteşem insanlar büyük harcamalar yaparlar ve bu yapılması yakışık alan bir şeydir. Bu insanların yaptıkları işler yaptıkları harcamalara, yapılan harcamalar da yapılan işlere uygun ya da onun üzerinde şeyler

olmalıdır. Böylece yapılan harcama yerinde bir harcama olacaktır. Muhteşem insanlar bu tür harcamaları güzel şeyler için yaparlar, zaten bu da erdemin bir özelliğidir. Yaptıkları eylemlerden keyif alırlar. Hem zaten para konularında ince eleyip sık dokumak şık bir davranış değildir. Muhteşem insanlar daha az harcamak adına ne yapacaklarından çok, en güzel ve en yakışık alan şekilde nasıl harcama yapacaklarını düşünürler. İşte bundan dolayı muhteşem insanlar cömert de olmalıdırlar, cömert insanlar da uygun şeyleri uygun şekilde harcarlar. Zaten böyle davranmaları nedeniyle bu ismi almaktadırlar, fakat muhteşem olmanın belirleyicisi büyüklüktür. Bu insanlar büyük harcamalar yaparak muhteşem sonuçlar elde ederler. Örneğin bir şeyin erdemi ve ortaya çıkan şeyin erdemi aynı değildir. Altın çok fazla önemsendiği için ister istemez en değerli şey olmaktadır. Ortaya çıkan şeyler ise onu görenler tarafından hayran olunan şeylerdir. Bir şeyin muhteşemliği onun büyüklüğündedir. Öte yandan bazı harcamalar insanlara onur kazandırırlar, tanrılar için yapılan harcamalar, kurbanlar, sunulan şeyler, devlet için yapılan harcamalar, yani güzel bir koro kurmak, savaş gemisi hazırlamak ya da kent için verilen bir ziyafet gibi. Tabii ki burada önemli olan parayı harcayanın kim olduğu ve ne kadar parası olduğudur. Yapılan harcamalar eldeki paraya uygun şekilde yapılmalıdır, sadece paranın uygun miktarda olması yetmez, aynı zamanda yapılan şeyin yapan kişiye uygun olması ve yapılanın da güzel olması gerekir. Bu yüzden de fakir bir insanın muhteşem olma şansı yoktur, çünkü elinde bu harcamaları yapacak kadar parası yoktur. Para yokken bunları yapmaya kalkışmak ise aptallıktır, çünkü uygun olanı uygun şekilde harcamak gerekir ve böyle yapılan harcamalar erdeme uygun harcamalardır. Muhteşem harcamalar yapan insanlar ya kendileri para kazanmıştır ya da miras yoluyla bu parayı

elde etmişlerdir. Bunun dışında asil, ünlü ya da bu türden insanların muhteşem harcamalar yapmaları gerekir. Kısacası bu söylediğimiz şekilde harcamalar yapan insanlar muhteşemdirler, çünkü en onurlu davranışlarda bulunurlar. Bazense muhteşem harcamalar insanın hayatında 1123
sadece bir kez gerçekleştirilir. Örneğin düğünler, o devlette herkesi ilgilendiren bir konuda, yabancıların ağırlandığı durumlarda, yabancıların ağırlanması ya da yolcu etme, hediye alma ya da verme durumlarında. Ayrıca muhteşem insanlar harcamalarını kendileri için değil devletleri için yaparlar ve kişilere ya da kente verilen hediyeler arasında benzerlikler vardır. Örneğin evi zenginliğe uygun bir şekilde yapmak, çok uzun süre varlığını sürdürecek şeyler için para harcamak ya da uygun olduğu kadarını yapmak muhteşem insanların yaptıkları şeylerdir. Mesela bir insan ya da tanrı için aynı şekilde mezarlar yapılması uygun değildir. Bir konuda para harcamak kendi türüne göre büyük bir şeydir, o konuda muhteşem şekilde harcamak da büyük harcamalarda bulunmaktır. Öte yandan harcamanın büyük olması ve ortaya çıkan eserin büyük olması arasında da fark vardır. Bir çocuk için güzel bir top ya da kap muhteşem bir hediyedir. Fakat bunu verdiğinizde cömert ya da muhteşem olmazsınız. Burada önemli olan işin türüne göre muhteşem olması, yapılan harcamanın kolay kolay başkaları tarafından aşılabilecek rakamlar olmamasıdır. Muhteşem insan bu şekildeyken gösterişe meraklı insanlar olması gerekenden daha fazla harcama yaparlar. Küçük şeylerde olması gerekenin üzerine çıkarlar, gereksiz bir gösterişe kalkışırlar. Örneğin masrafların ortak olarak karşılanması gereken bir ziyafette, sanki tek başına bir düğün yapıyormuş gibi masrafları üstlenmek. Bazıları koro üyelerinin elbiseleri dikileceği zaman Megaralıların yaptığı gibi onları sanki krallarmış gibi giydirir. Aslında burada güzel bir şey yapma

arzusu değil, zenginliği herkese göstermek ve insanların beğenisini kazanmak arzusu vardır. Bu tür insanlar fazla harcanması gerektiği zaman az harcarlar, çok harcanması gerektiği zaman da az harcarlar. Cimri insanlar ise harcamada eksiği olanlardır, belki çok para harcayabilirler, ancak bir yerde o harcamayı mahvedecek şekilde davranırlar, en düşük bedelle bu işi nasıl kendilerine mal edeceklerini hesaplarlar, hem her zaman olması gerekenden daha fazlasını harcadıklarını düşünürler. Bu tür huylar kötüdür, ancak etraflarındaki insanlara fazla zarar veren şeyler olmadıklarından ve çoğu insan tarafından kötü olarak kabul edilmediklerinden toplumda aşırı derecede tepki çekmezler.

Büyük ruhlu olmak kendi isminden de anlaşılabileceği şekilde büyük şeylerle ilgilidir. Öncelikle bunun neyle
1123b ilgili olduğunu inceleyelim. Herhangi bir konuda bir huyu ve o huya sahip olan insanı incelemek arasında hiçbir fark yoktur. Büyük ruhlu insanlar dediğimiz insanlar büyük şeyleri hak ettiklerine inanan ve çoğu zaman da bunları hak eden insanlardır. Öte yandan bunu hak ettiğini düşünen ama hak etmeyen insan zaten aptaldır. Erdemli insanlar ise aptal ya da düşünce yoksunu insanlar değillerdir. Büyük ruhlu insanlar bu şekildeyken küçük şeyleri hak ettiğine inanan ve böyle olan insanlar da ölçülü olan insanlardır. Büyük ruhlu olmak için gerçekten de büyük olmak gerekir, örneğin güzel olmak için de göze çarpacak irilikte olmanız gerekir. Oysa fazla iri olmayan insanlar olsa olsa zarif olabilirler ama güzel değillerdir. Hak etmemesine rağmen büyük şeyleri alması gerektiğini düşünen insanlar kendilerini beğenmişlerdir, fakat her böyle düşünen de kendini beğenmiş olmaz. Bazıları kendilerini olması gerekenden de daha küçüğüne yakıştırırlar ya da her zaman küçük şeyleri hak ettiklerini düşünüler. Bu tür insanlar da çekingendirler. Düşünsenize büyük şeyleri

hak eden biri olmasaydı, kim bilir kendini nasıl görecekti? Bu durumda büyük ruhlu insanlar büyüklük açısından uçta, olması gereken bakımından ortadadırlar, ne de olsa uygun şekilde davranmaktadırlar. Diğerleri ise ya fazladır ya da eksiktirler. Büyük ruhlu insanlar kendilerinin büyük şeyleri hak ettiklerini düşündüklerinde aslında bunu daha çok bir konuda yaparlar. O da dışsal iyilerdir. Örneğin tanrılara verilen hediyelerin aslında diğerlerinden üstün olanların hoşuna giden şeyler olduğunu düşünebiliriz. Buna onurlandırılma deriz ve onurlandırılma dışsal iyilerin en büyüğüdür. Bu durumda büyük ruhlu insanların onurlu olma ve onursuzluk konusunda olması gerektiği şekilde davranan insanlar olduklarını söyleyebiliriz. Büyük ruhlu insanların onurlandırılma konusuyla ilgili olduklarını söyledik çünkü kendilerini onurlandırılmaya da uygun bulurlar. Çekingenler ise hem kendilerini değerlendirdikleri zaman hem de başkalarının onlara verdikleri değere göre kendilerini daha aşağı seviyede görürler. Kendini beğenenler ise olduğundan daha fazla değer verdikleri için büyük ruhlu insanlara benzemezler. Bir insan hem büyük ruhluysa hem de gerçekten değerli şeylere layıksa o zaman en iyi insandır. Çünkü büyük şeylere layık olan en iyi insandır, en büyük şeylere de en iyi insan layıktır. Bu durumda büyük ruhlu insan iyi olmalıdır. Öte yandan erdem açısından önde olmak da büyük ruhlu insanlarda var olan bir durumdur. Örneğin büyük ruhlu insan savaşta silahını bırakmaz, neden büyük olmayan bir şeyi yapsın ki? Evet sonuçta büyük ruhlu insanın iyi bir insan olmaması imkânsızdır. Eğer bu insan kötü bir insan 1124
olsaydı onurlandırılmazdı da. Çünkü onurlandırılmak erdemli olmak sonucunda elde edilen bir ödüldür ve ancak iyi insanlar onurlandırılır. Kısacası büyük ruhluluk erdemlerin sonucunda ortaya çıkan bir ödül gibi bir şeydir, o erdemleri daha da büyük bir hale getirmektedir. Bu

nedenle büyük ruhlu olmak bir hayli zordur, çünkü güzel ve iyi olmadan büyük ruhlu olamayız. Özetlememiz gerekirse büyük ruhlu olmak onur ve onursuzluk durumuyla ilgilidir. Böyle bir insan erdemli insanlar tarafından kendisine büyük onurlar sunulsa da sanki küçük bir ödül alıyormuş gibi davranmalıdır. Zaten erdeme uygun bir onurlandırma tam anlamıyla yoktur, fakat alabileceği daha büyük bir şey olmadığından bunu kabul edecektir. Öte yandan daha küçük onurlandırmalar ya da sıradan insanların verdikleri ödüllerin bir değeri olmayacaktır, çünkü bunlardan daha fazlasına layıktır ve bir önemleri yoktur. O halde büyük ruhluluk onur konusuyla ilgilidir, yine zengin olma, kadere ve şansa bağlı durumlar karşısında ölçülü davranır, bu tür durumlarda aşırı derecede sevinmez ya da üzülmez. Aynı şekilde çok büyük onurlar karşısında da benzeri şekilde davranır. Çünkü zenginlik ya da güç gibi şeyler onurla beraber anlam ifade ederler. İnsanlar zengin ve güçlü oldukları için onurlandırılmak isterler. Tabii ki onurlandırmanın çok değerli bir şey olmadığını düşünürseniz bunların da değerleri azalacaktır. İşte bu nedenle bu insanların burunları havada olduğu zannedilir. Büyük ruhlu olma konusunda kader de belirleyicidir. Çünkü soylu, zengin ya da güçlü olanlar daha çok bu şekildedirler. Bu insanların diğerlerinden üstün yanları vardır, iyilik konusunda üstün olmak ise en onurlu şeydir. Bu sayede kimileri büyük ruhlu insanlar olabiliyorlar, diğer insanlar tarafından onurlandırılıyorlar, aslında sadece iyi insanların onurlandırılmaları gerekir. Hem iyi olan hem de diğerlerine sahip olan insan daha da fazla onurlandırılmayı hak eder. Öte yandan erdemsiz bir şekilde diğerlerine sahip olanlar kendilerini olması gerekenden daha fazlasına layık görüyorlardır. Çünkü bu insanların büyük ruhlu olarak isimlendirilmeleri imkânsızdır. Eğer gerçekten erdemli değilseniz bu sıfatları hak etmez-

siniz. Erdemli olmayıp bu tür şeylere sahip olanların 1124b
burunları havadadır. Eğer erdemli değilseniz kaderin size verdiği diğer iyilikleri hazmedemezsiniz. Bunlar hazmedilemezlerse kişi kendisini diğerlerinden daha üstün görür, bu nedenle de diğer insanları küçümserken kendisini yukarıda görmeye başlar. Aslında büyük ruhlu insanlar olmamalarına rağmen böyle insanlarmış gibi davranırlar, diğer işlerde de benzeri şekilde hareket ederler. Büyük ruhlu insanların diğerlerini küçük görmeleri normaldir, çünkü doğru şeyleri bilirler. Geriye kalanlar ise doğruyu bilseler de bu tesadüfen gerçekleşir. Büyük ruhlu insanlar küçük şeylerle ilgilenmezler, küçük şeyler uğruna tehlikelere de atılmazlar. Büyük tehlikelerden korkmazlar ve gerekirse kendi yaşamlarını bu uğurda riske atarlar. Çünkü yaşamak birincil hedef değildir, önemli olan iyilik yapmaktır, bu tür insanlar iyilik yapmayı bilirler, başkalarından iyilik gördükleri zaman utanırlar. Çünkü iyilik görmek demek aslında daha aşağıda olanın karşılaştığı bir durumdur. Büyük ruhlu insanlar kendilerine yapılan iyiliklere iyilikle karşılık vermek isterler, bu yapılmazsa kendileri borçlu olurlar ve kendisine iyilik yapılan durumuna gelirler. Böyle insanlar kendilerine yapılan iyilikleri değil kendilerinin yaptıkları iyilikleri hatırlamak isterler. Çünkü iyilik yapılan kimse, iyilik yapandan daha aşağıdadır. Bir insan kendi yaptığı iyilikten bahsediyorsa onu keyifle dinlerler, oysa biri kendisine yapılan iyiliği anlatıyorsa o zaman sıkılırlar. Bu nedenle Thetis[2] Zeus'a yaptığı iyilikleri anlatmaz, aynı şekilde Lakonialılar Atinalılara yaptıkları iyilikleri değil onların kendilerine yaptıkları iyilikleri anlatırlar. Büyük ruhlu insanlar kolay kolay diğer insanlardan bir şey istemezler, isteseler de bunu mecbur kaldıkları için yaparlar. Aynı şekilde alçakgönül-

2 Yunan mitolojisinde Akhilleus'un annesi.

lülük ya da iyi durumdaki insanların karşısında bu insanlardan üstün olabilmek kolayca yapılabilecek bir şey değildir. Diğerlerinden üstün olmaksa kolay bir şeydir, bu insanlar karşısında kendinizi büyük görebilirsiniz, ancak bu da asil bir davranış değildir. Hem kendinizden daha aşağıda olan insanlara karşı büyüklenmek daha da rahatsız edicidir, ortada sanki bir güç gösterisi var gibidir. Onur, diğer insanlardan üstün olunan şeylerin peşinden gitmemek, bu tür şeyleri hiçbir şekilde önemsememek fakat zorlu ve soylu işleri yapmak, bir iş büyük ve ün kazandıracak bir iş olduğunda buna kalkışmak büyük ruhlu insanların yaptığı bir şeydir. Bu tür insanlar bir şeye kızdıkları ya da beğendikleri zaman duygularını açıkça belli ederler. Zaten bir duyguyu saklamak aslında korkmanın göstergesidir. Zaten küçümseme hakları olduğundan duygularını belli etmekte güçlük çekmez, sadece alaycı bir dil kullanacakları zamanlar dışında her zaman doğruyu söylerler. Büyük ruhlu insanlar sadece dostlarını
1125 ararlar, onun dışında başka bir insana muhtaç olmazlar çünkü muhtaç olmak kölelere uygun bir davranıştır. İşte bu nedenle yalakalık yapan her insan köledir ve tüm sıradan insanlar da yalakadırlar. Onun gözünde hiçbir şey büyük olmadığından dolayı kendisini yalakaların sözlerine de bırakmaz. Öfkesini sürekli devam ettirmez, aslında kötü şeyleri hatırlamaktan daha önemli olanın bunları unutmak olduğunu düşünür. Yine dedikoducu değildir. Kendisi ya da diğer insanlar hakkında bir şey söylemediği gibi, insanların dedikodusunun yapılmasını da sevmez ya da onları övmez. Düşmanları hakkında bile dedikodu yapmayan bir insan kendisine de aynı şeyin yapılmamasını bekler. Bir şey çok önemli değilse ya da o konuda yapacak bir şey yoksa fazla şikâyetçi olmaz. Sonuçta sadece önemsediğiniz konularda şikayetçi olursunuz. Böyle bir insan çıkar elde edeceği bir yola girmek yerine güzel ve iyi

olan ama kendisine bir çıkar getirmeyecek şeylerin peşinden gider. Zaten kendisine yakışan da budur. Büyük ruhlu insanın hareketleri yavaş gibidir, sesi ağır ve sakindir. Sanki pek fazla bir şeyleri umursamıyormuş gibi bir havası vardır. Zaten bir insanın bağırması ya da paniğe kapılmasının nedeni bir şeyleri gereğinden daha fazla önemliymiş gibi görmesinden kaynaklanır. Özetle söylememiz gerekirse büyük ruhlu insan bu şekilde biridir. Sıraladığımız özelliklerde fazlası olan insan kendini beğenen, eksiği olan ise çekingendir. Ancak büyük ruhlu olmayan insanlar kötü insanlar değildirler, onlar sadece hata yapmaktadırlar. Çekingen insanlar olmaları gerekenden daha azına kendilerini layık görmektedirler, böyle davrandıkları için de sanki kendilerini tanımamaları kötü bir durummuş gibi algılanır. Kendisini tanıyor olsaydı, kendisi için daha iyi şeyleri isteyecekti. Tabii ki bu da kötülük değil çekingenlik durumudur. Kendilerini olduklarından daha azına layıklarmış gibi tanımlamaları aslında onları kötü yapar. Çünkü güzel işler yapmazlar ve dışsal iyiliklerden de mahrum kalırlar. Kendini beğenenler ise akılsızdırlar, kendilerini tanımazlar ve hak etmedikleri şeyleri yapmaya kalkıştıklarından işin sonunda farklı insanlar tarafından kötü bir şekilde eleştirilirler. Elbiseleri, güzel görünmeleri için gerekli olan diğer şeyler çok önemlidir, çünkü ne kadar mutlu oldukları görülsün isterler. Sahip oldukları şeylerden dolayı onurlandırılmak istedikleri için sürekli olarak bu şeylerden bahsederler. Bundan dolayı büyük ruhluluğun karşıtı çekingenliktir, bu daha kötü bir şeydir ve insanlarda daha fazla görülür. Özetle ifade etmek gerekirse onurlu olmak ve büyük ruhluluk birbirlerine paralel şeylerdir.

Cömertlik ve muhteşemlik nasıl birbirlerine yakın 1125b
şeylerse aslında büyük ruhluluğa yakın bir erdem daha vardır. Aslında bundan daha önceden söz etmiştik. Gerek

büyük ruhluluk gerekse de bu erdem sayesinde kendimizi beğenmiş insanlar olmuyoruz, hem de küçük şeyler konusunda gerektiği şekilde davranıyoruz. Nasıl ki para konularında orta olma, fazla ve eksik olma durumları varsa aynı şekilde onurlandırılma konusunda da benzeri bir şey bulunmaktadır. Örneğin hırslı insanlar onurlandırılma konusunda gereğinden fazla beklentisi olan insanlardır, umursamaz insanlar ise bu konuda gereğinden az hevesli olanlardır ve biz bunların her ikisini de eleştiririz. Ancak daha önceden de söylediğimiz gibi bazen de hırslı insanlar cesaretli davrandıkları için ya da umursamaz insanlar güzel şeylerde bile onurlandırılmak istemeyebilecekleri için övgü toplayabiliyorlar. Tüm insanlar çeşitli şekillerde bir şeyleri severler. Onuru sevmek de çeşitli yollarla gerçekleşebilir. Bazen bir insan gereğinden fazla onurlandırılmak istediği için eleştirilirken bazen de aynı hareketinden dolayı övülebilir. Aslında bu konuda ortada olmanın tam bir ismi yok, böyle olunca da iki uç birbiriyle rekabet ediyor gibi bir durum ortaya çıkmakta. Ancak bir konuda fazla ya da eksik olan varsa mutlaka orta olanın da olması zorunludur, her ne kadar bu durumun bir ismi olmasa da en nihayetinde bu durum övgü alan bir şeydir. Bu durum hırslı olmaya göre daha umursamaz, umursamaz olmaya göre daha hırslı olmaktır. Hangi açıdan bakıldığına bağlı olarak sanki diğeriymiş gibi algılanabilir. Aslında diğer erdemlerde de benzeri bir durum var, ancak bu noktada ortada olanın bir ismi olmadığından sanki uçlarda olanlar birbirinin karşıtı gibi bir algı yaratılıyor.

Sakinlik kızgınlık konusunda ortada olmaktır, uçlardakilerin ise bir ismi yoktur, belki de sakin olmak bu orta olma durumunda eksiği olmaya benziyor. Fazlası olmak ise kızgınlık olarak adlandırılır, burada hissedilen duygu kızgınlıktır. O halde sakinlik beğenilen bir şeyse, bir şeye

uygun olduğu şekilde, uygun olduğu miktarda ve uygun 1126
süreyle kızan insan övgü alacaktır. Sakin insanın ruhu dalgalı değildir, duygular kendisini sürüklemez, bu tür insanlar aklın kendisine gösterdiği oranda bir şeylere kızmak ve yine aklın kendisine öğrettiği oranda bu kızgınlıklarını sürdürmek isterler. Fakat bir yanlış yapacaksa bu da eksiklik bakımından ortaya çıkan bir yanlıştır. Çünkü sakin insanların kızgınlıkları devamlı değildir, bu insanlar genelde affedici bir yapıya sahiptirler. Kızgınlık duymamak ya da bu konuda bir eksiğiniz olması eleştirilecek bir şeydir, çünkü uygun olmayan bir şeye uygun olmadığı şekilde kızanlar bu işi doğru bir şekilde yapan diğer insanların gözünde aşağı seviyededirler. Belki de kişinin kızmaması ya da bir şekilde kendisini korumaması onu umursamaz ve acı duymaz bir insan gibi gösterebilir. Hem insanın kendisinin aşağılanması ya da yakınlarının aşağılanmasına katlanması kölelere yakışan bir şey olarak kabul görür. Kızgınlık konusunda fazlaya kaçmak farklı şekilde ortaya çıkabilir. Uygun olmayan kişiye, uygun olandan daha çok ya da uygun miktardan daha uzun süreyle kızabiliriz. Fakat tüm bu özellikler aynı kimsede bulunmaz. Çünkü kötülük kendi kendini yok eder ve bir insanda kötülük tam anlamıyla varsa bu son derece katlanılması zor bir şeydir. O halde kızgın insanlar çabuk kızarlar. Uygun olmayan insanlara, uygun olmayan şekilde, uygun olanın üzerinde kızarlar ama iyi bir özellikleri de hemen de sakinleşmeleridir. Aslında kendilerine hâkim olamadıkları için aniden kızıyorlar ama bir süre sonra sakinleşiyorlar. Kızgın insanlar da hemen kızarlar, her an birilerine kızabilirler, sürekli kızgın olmalarından dolayı kendileri için bu sıfat kullanılmaktadır. Kin tutan insanların kızgınlığı ise daha geç geçer, intikamlarını almadıkları sürece kinlerinden kurtulamazlar. Ne zaman intikam alınırsa o zaman acı biter ve yerine haz gelir. Fakat intikam

alınana kadar kızgınlık içlerinde kalır, kızdıklarını diğer insanlara açıklayamadıkları zaman iyiden iyiye zorlanırlar. Bu tür insanlar etraflarındakiler için çok yorucudurlar. Uygun olmayan şeylere, uygun olmayan şekilde ve
1126b zamanda kızıp bir de intikam almadan rahatlamayanlara aksi deriz. Sakin olmanın karşıtı aşırıya kaçmaktır. Çünkü intikam almak daha sık görülen bir şeydir. Söylediğimiz gibi bu tür insanların yakınlarının işi zordur. Öte yandan ne zaman, kime, ne miktarda, ne şekilde kızılacağını ya da kimin hangi konularda kızmakta haklı olduğunu belirtmek de kolay bir şey değildir. Bir insan bir miktar eksik ya da fazlaya sahipse onu fazla eleştirmeyiz. Bazen eksiği olana sakin deriz ve kendisini överiz. Ancak aksi insanlar ise egemenlik kurabildikleri için övgü toplarlar. Hatanın oranı ve buna bağlı eleştirinin nasıl olacağını söylemek de kolay bir şey değildir. Çünkü tekil olaylarda algılarımıza göre karar veririz. Öte yandan uygun şeye, uygun miktarda kızmamızı sağlayan huylar övülürken, bu konudaki fazla ya da eksikler az olduğu takdirde az, çok olduğu takdirde çok eleştirilir. Bundan dolayı ortada kalmamızı sağlayan huya sahip olmamız gerekir. Kızgınlık konusunda bu kadarı yeterli.

Bir insan gündelik yaşamında hiçbir sorun çıkarmıyorsa, konuşurken ya da iletişim kurarken her seferinde diğer insanlara haz vermeye çalışıyorsa, bu insanın kendisini diğer insanlara sevdirmeye çalıştığı düşünülür. Bazıları ise bunun tam tersidir, sürekli olarak huzursuzluk çıkarırlar ve hiçbir şeyi beğenmezler. Bu insanlara da kavgacı insanlar denir. Bu iki sıfatı taşıyan insanların da eleştirilmeleri gerekir, uygun şeyleri kabul etmemizi, uygun olmayan şeyleri de kabul etmememizi sağlayan huy beğenilecek bir huydur. Bunun bir ismi yoktur ama dostluğa çok benzer. İyi dostlar bu özelliklere sahiptirler, ancak orada bir de sevme koşulu vardır. Fakat burada

dostluktan daha farklı bir durum var, çünkü ortada sevme diye bir şey yok. Çünkü belirleyici olan karşınızdakini sevmek ya da nefret etmek değil, sadece durumun böyle olmasıdır. Bir insanla akraba ya da dost olup olmamak davranış şeklini değiştirmez. Her zaman aynı şekilde davranmak gerekir, tabii ki her insanla aynı şekilde zaman geçirilmez ya da her insanın acılarına aynı şekilde ortak olunmaz. Bu insanın genel anlamda uygun şekilde insan ilişkileri kuracağını, güzel ve iyi olanı önemseyeceğini ve buradan hareketle karşısındakine zarar vermemeye çalışacağını söyleyebiliriz. Burada önemli olan hazlar ve acılardır, bir şeyin yanında olmamak gerekiyorsa olmayacak, zarar verici şeylerden uzak duracaktır. Aynı şekilde bir şeyi yapmak yapan kimseye küçücük de olsa bir şekilde utanç verecekse bunu yapmayacak, bir şeye karşı olmak 1127
acı verse de bu acıya katlanacaktır. Bu insan önemli ya da sıradan insanlarla seviyelerine göre ilişkide bulunacak, herkese uygun olduğu şekilde yaklaşırken, insanları üzmekten çok hoşnut kılmaya çalışacak ve yine tüm bunları güzele ve iyi olana uygun bir şekilde yapacaktır. Bu insanlar ileride daha büyük hazlar elde edebilmek uğruna bazı acılara katlanırlar. Evet bunları gerçekleştiren ortada olma durumunun bir ismi yoktur. Diğer insanları mutlu etmek isteyenlere bazı isimler verilir. Örneğin sadece beğenilmek istenler ya da mal ya da paraya dair herhangi bir çıkar elde etmek isteyenler ki bunlara yalaka denir. Hiçbir şeyi beğenmeyenlerin ise çok yorucu insanlar olduklarından bahsetmiştik. Evet orta olana bir isim vermeyince uçlardakiler birbirlerine karşıtmış gibi algılanıyorlar.

Şakacı olmak ya da bunu abartmak konularının ortası bu şekildedir ama bunun bir ismi yoktur. Aslında bu konuları incelememiz yararlı olacaktır. Çünkü böylece karakterler konusunda daha ayrıntılı şeyler konuşabilece-

ğiz ve erdemlerin orta olma durumu olduğu konusunda daha fazla delile sahip olacağız.

Şimdiye dek yaşamlarında haz ve acı vermeyi amaçlayan insanların durumlarından bahsettik. Aynı şekilde gerek konuşmalarında gerekse de hareketlerinde kendilerini olduğundan farklı göstermek isteyenlerin durumlarına bakalım. Yalancı insan kendisinin sahip olmadığı şeylere ya da bir onur için gereken şeylere sahipmiş gibi gösteren insandır. Çekingen insanlar ise sahip olduklarından daha azına sahip olduklarını söylerler ya da sahip oldukları şeyleri küçümserler. Ortada olan insan ise hem konuşmalarında hem eylemlerinde doğru söyler, kendisiyle ilgili bir şeyden bahsedeceği zaman hep doğru şeylerden söz eder. Burada asla abartma söz konusu olmadığı gibi bu davranışlar herhangi bir amaç güdülmeden de yapılabilir. Bu insanlar bir amaçları olmadığı zaman uygun olduğunu düşündükleri şekilde yaşarlar. Doğru kendiliğinden güzel bir şeydir, yalan ise eleştirilecek ve kötü bir şeydir. Doğru söyleyen, ortada olan bir insan övülmelidir. Yalan söyleyenler eleştirilmelidir, en çok da çıkarları için yalan söyleyenler. Yalancıları daha sonra inceleyeceğiz, önce doğru söyleyenlerden bahsedelim. Doğru söyleyen dediklerimiz, doğru söyledikleri zaman bir hatayı ortaya çıkaranlar ya da bir konuda adaletsizliğin farkına varmamızı sağlayanlar değildir. Herhangi bir önemi olmadığı zaman da doğruyu söyleyenlerden bahsediyorum. Bu tür insanların huyları böyledir ve her
1127b zaman doğru söylerler. Doğruyu seven insanlar bir şey fark etmediği zaman da doğru söylerler, bir şey fark edecekse o zaman daha da fazla doğru söyleyeceklerdir. Yalan ise kendiliğinden kötü bir şey olduğundan yalan söylemekten imtina edeceklerdir. Bu tür insanlar övülmelidir. Belki daha az doğru söylemek isteyebilir, çünkü bir konudaki abartı hoş değildir. Bir insan herhangi bir amacı

olmadan yalan söylüyorsa kötü bir insan gibidir. Zaten kötü olmasa neden yalanı sevsin, fakat belki de bunlara kötü insan yerine gereksiz şeyler yapan insan demek daha doğru olacaktır. Yalan söylemenin amacı bir onur kazanmaksa o zaman yalan söyleyeni fazla eleştirmeye gerek olmaz, ancak ortada parasal bir çıkar varsa o daha da eleştirilebilir. Bu tür insanlar şartların kendilerini getirdiği noktadan dolayı değil kendi tercihlerinden dolayı yalan söylerler. Yalancıların bazıları yalandan hoşlanırlarken bazıları da bundan bir çıkar sağlamak isterler. Yalan söyleyenler sanki kendilerine onur kazandırmak için gerekli şeylere sahip olmak ister gibi görünüyorlar. Para kazanmak isteyenler ise aslında diğer insanların sahip olmak istedikleri özelliklere sahip olarak bundan yarar sağlamaya çalışıyorlar. Bazen kendilerinin gerçekten bu özelliklere sahip olmadıkları anlaşılmaz. Örneğin sanki bir kâhin, hekim ya da bilge bir insan gibi kendilerini tanıtabilirler. Söylediğimiz huylara sahip olan birçok insan belirttiğimiz şekilde davranır ve olmak istedikleri insana benzemeye çalışırlar. Çekingen insanlar sahip olduklarından daha azını söyledikleri için çok rahatsız edici görünmüyorlar, bu insanlar sanki bir şey kazanmak için değil de mütevazı görünmek adına böyle yapıyor gibiler. Sokrates gibi bu insanlar onur için gereken şeylere sahip olmadıklarını söylerler. Ufak tefek şeylerin peşinden koşanlar vardır, bunlar daha da küçümsenir. Örneğin Spartalıların kıyafetlerine bakalım. Hem eksik olan şeyler hem de fazla olan şeyler rahatsız edicidir. Öte yandan etraflarına fazla belli etmeden alaycı yaklaşımlar sergileyenler ya da bunları çok önemli olmayan konularda yapanlar daha fazla sevilirler. O halde yalancı doğru söyleyenin karşıtıdır ve bu kötüdür.

İnsanın yaşamında dinlenme anları vardır ve dinlenme 1128
anlarında hoşça zaman geçirilir. İnsanların böyle zaman-

larda nasıl zaman geçirmeleri, ne şekilde davranmaları, neler söylemeleri ya da neler dinlemeleri gerektiği konusunda da bir şeyler söylemeliyiz. Hangi insanlarla konuştuğumuz ya da hangi insanları dinlediğimiz önemlidir, çünkü arada fark vardır. Bu konuda da fazla ya da eksik olma durumu vardır. Şaka yapma konusunda fazlası olanların şaklaban ya da boşboğaz oldukları düşünülür. Bu tür insanların tek amaçları etraflarındakileri güldürmektir, amaçları düzgünce konuşmak ya da karşılarındaki insana zarar vermemek değil sadece güldürmektir. Öte yandan bir insan komik bir şeyler söylemiyorsa ya da bu şekilde şakalar yapılmasından hoşlanmıyorsa bu tür insanları kaba ve sıkıcı olarak adlandırırlar. Bazı insanlar şaka yaparlarken bunu becerikli bir şekilde yaparlar, bunlara kıvrak zekâlı denir. Kıvrak kelimesi karakterdeki yön değişimlerinden kaynaklanırken aynı şekilde zekâdaki yön değişimleri de bu tür şakalar sonucunda insanların kıvrak sıfatını almalarına yol açar. Çok sayıda komik şey vardır, çoğu insan bu tür şakalardan hoşlanır, bu nedenle bu tür şakalar yapan insanlara kendileri de komik olduklarından nüktedan denir. Oysa söylediğimiz şeylerden yola çıktığımızda iki grup arasında ciddi farklar olduğunu görmekteyiz. Bunun dışında ayrıca bir de nerede nasıl davranacağını bilmek konusu önemlidir. Bu sayede doğru ve önemli şeyleri söylemeyi beceririz. Sonuçta bir eğlence ortamında da söylenebilecek ve yapılabilecek şeylerin sınırı vardır. Soylu insanların ve köle gibi olanların şakaları arasında farklar bulunmaktadır. Yine eğitimli ve eğitimsiz insanların yaptıkları arasında da farklar bulunmaktadır. Eski ve yeni komedyaya bakalım, eski komedyada genelde kaba ve açık sözlerle yapılan şakalar varken yeni komedyada kinaye daha baskındır. İkisi arasında önemli farklar bulunmaktadır. Peki şakacılık konusunda erdemli olan hangisidir? Soylu sözler söylemesi, karşı-

sındakini üzmemesi ya da karşısındakini keyiflendirmesi mi? Belki de bu konuda kesinlikle doğru diyebileceğimiz bir yaklaşım yoktur. Sonuçta her insan farklı şeylerden hoşlanmaktadır, farklı şeyleri dinlemeyi severler ve yine duymaktan hoşlandığı şeyleri söylemek ister. Öte yandan herkes kafasına göre alay edemez. Zaten yasa yapıcılar da bu konuda çeşitli yasaklar koymuşlardır. Belki de tüm alayları yasaklamaları gerekiyordu. Bu durumda erdemli bir insan sanki ortada bir yasa varmış gibi davranmalıdır. Ona hangi isim verilirse verilsin yani ister kinayeci ister nasıl davranması gerektiğini bilen densin sonuçta ortada olan insanın bu şekilde davranması gerekir. Aşırı derecede şakadan hoşlanan insanlar kendileri gibi olanları severler. Sırf şaka yapmak uğruna kendilerinin ya da karşısındakilerin ne düşüneceğini umursamadan bir şeyler söylerler, bu şeyler bazen kimilerinin duymak bile istemeyebileceği 1128b
şeyler olabilir. Kaba insanlar ise bu tür konuşmalardan hiç hoşlanmazlar ve bunlara asla katılmazlar. Ayrıca yapılan her şeyden de rahatsız olurlar. Oysa insan yaşamında dinlenme ve şakanın yerleri vardır. Sonuç olarak insan yaşamında üç ayrı türde orta olma hali vardır ve bunların hepsi konuşmalarla ya da eylemlerle ilgilidir. Bu orta olma hallerinin bazıları doğru olanlarla bazıları ise hazlarla ilgilidir. Hazla ilgili olanlar da kendi aralarında ikiye ayrılırlar. Birincisi şakalarla ilgilidir ikincisi diğer şeylerle ilgilidir.

Erdemler konusunda utanmaya yer vermememiz gerekiyor, çünkü bu bir erdem değil, bir duygudur. Biraz kötü ün korkusuna benzer, sanki kötü bir şeyden korkmak gibidir. Utanan insanlar kızarırlar, ölüm korkusu ise insanı sapsarı yapar. Bu tür şeylere beden kaynaklı tepkiler vermekteyiz, bunlar da huylara ait değil duygulara ait tepkilerdir. Duygular daha çok gençliğimizde ortaya çıkar. Gençler duygularına göre hareket ederek çok sayıda

hata yaparlar. Bundan dolayı utangaçtırlar ve utanmanın kendilerini engellediği düşünülür. Yine bir genç adam utangaç olduğu için övülürken, yaşlı biri aynı şeyden dolayı övülmez. Çünkü yaşlı insanın zaten kendisini utandıracak bir şeyler yapması yakışık almaz. Eğer bir kötülük yaptığımız zaman utanıyorsak, bu erdemli insanda olmaması gereken bir özelliktir. Sonuçta böyle şeyleri yapmamak gerekir, yapılan eylemlerin güzel olmaması ya da güzel olmadığının zannedilmesi arasında bir fark yoktur. İnsan yapmazsa utanması da söz konusu olmaz. Bir insan kötü bir şeyler yapabilme ihtimaline sahipse bu kötü bir insanın özelliğidir. Ancak bunu yaptığı zaman utanıyorsa o zaman da kendisini iyi insan olarak kabul edemeyiz. Utanma insanın isteyerek yaptığı şeylerde ortaya çıkar. Doğru insanlar ise asla kötü şeyler yapmazlar. Yine utanma, bir şey yapıldığı zaman utanılacağı şeklinde akıl yürütüldüğünde anlaşılabilen bir şeydir, oysa erdemler böyle değillerdir. Eğer kötü bir şey yapıldığı takdirde utanmamak kötüyse ve utanmazlık da güzel bir davranış değilse bu tür davranışlardan utanılır. Yine bir insanın kendisine hâkim olması da bir erdem değildir, bu sadece bir karışımdır. Neyse bu daha sonra konuşulacak bir konu, şimdi sırada adalet konusu var.

BEŞİNCİ KİTAP

Evet, sıradaki konu adalet. Adalet ve adaletsizlik hangi 1129
konularla ilgilidir, bu ne tür bir orta olma durumudur? Neyin ortasıdır? Evet, bu sırayla hareket edelim. Adaletli şeyler yapmak, adil ya da haklı olanları istemek adalet, tersi ise adaletsizlik olarak tanımlanır. Her insan da tanımlamasını bu şekilde yapar. Ancak bilimler, huylar ve imkânlar aynı durumda değildir. Karşıt olan şeylerin olanağı ve bilimi aynıdır, fakat huyları farklıdır. Ancak bunun dışında bir de karşıt huylar vardır, fakat karşıtların huyu diye bir şey yoktur. Örneğin sağlık, sağlıklı şeyler yapmamızı sağlar. Bir insan sağlıklı bir insan gibi hareket ediyorsa ona sağlıklı deriz. Huyların çoğunu ise karşıtları sayesinde tanımlarız ya da o huya sahip olanlardan bunu çıkarırız. Bir bedenin sağlıklı olmasının ne anlama geldiğini biliyorsak sağlıklı olanın ne olduğunu da biliyoruz demektir. Eğer sağlıklı olmak dediğimiz şey sağlıklı bir bedene sahip olmaksa, sağlıklı olmamak da sağlıklı bir bedene sahip olmamak demektir. Bu durumda sağlıklı olmamızı sağlayan şey, sağlıklı bir bedene sahip olmaktır. Birbirine karşıt şeylerden birinin birden fazla anlamı varsa, aynı şekilde diğerinin de birden fazla anlamı olması gerekir. Örneğin hak kelimesini kaç farklı anlamda kullanıyorsak aynı şekilde haksızlık kelimesini de o kadar farklı anlamda kullanmamız gerekir. Adalet ve adaletsizlik kavramlarından farklı şekillerde söz etmekte-

yiz, ancak bu kavramlarla kast edilen şeyler zaman zaman birbirinden çok farklı olabiliyor. Aradaki fark çoksa bunu görebiliyoruz ama fark azaldığı zaman bunu görmek zorlaşıyor. Çünkü bu tür durumlarda ideaları açısından fark artıyor. Örneğin Yunancada hem hayvanların uyluk kemiği hem de kapı kilidini açmaya yarayan şey anahtar olarak isimlendirilir. Peki bir insana adaletsiz dediğimiz zaman kaç farklı anlamdan söz etmekteyiz? Yasalara uygun davranmayan, eşitliği dikkate alan ya da kendi çıkarlarını düşünen insanlar adaletsiz olarak nitelendirilirler. Bu durumda, yasaya uyan, eşitliği dikkate alan insanlar da adaletlidirler. O halde adalet yasaya uyan ve eşitliği düşünende, adaletsizlik ise yasaya uymayan ve
1129b eşitliği düşünmeyende görülmektedir. Adaletsiz insanlar çıkarcı insanlar olduklarından sadece iyilerle ilgileneceklerdir. Tabii ki bu tüm iyiler değildir. Bu iyiler kadere bağlı olarak değişen iyilerdir, bu tür şeyler kendiliğinden iyi olsalar da her zaman herkes için iyi değildirler. İnsanlar bu tür iyileri her zaman isterler, ancak aslında yapılması gereken kendi başına iyi olanların bizim açımızdan da iyi olmasını istemektir. Adaletsiz insanlar iyilerde daha fazlasını, kötülerde kendileri için daha azını isterler. Sonuçta daha az kötü olan biraz daha iyidir ve çıkarcılar bunu tercih edeceklerdir. Çünkü çıkarcılık iyiyle ilgili bir şeydir. Aslında eşitliği dikkate almayan insan dememiz daha doğru olacaktır, çünkü böyle dediğimiz zaman çok daha açıklayıcı bir ifade kullanmış oluyoruz. Eğer yasaya uyan adaletli, uymayan adaletsiz diyorsak buradan yasaya uygun olanın haklı olduğu sonucu çıkar. Bir şeyin yasaya uygun olup olmadığını yasa yapıcılar belirler ve bunlar haktır. Yasalar herkes için geçerlidir, yani herkesin ortak çıkarını ya da en iyilerin veya yönetimde bulunanların çıkarlarını korumayı amaçlar. Kısacası bir toplumda insanların mutlu olmalarını sağlayacak ve mutluluğu

koruyacak şeylere hak adını vermekteyiz. Yasalarda cesur bir insanın yapması gereken silah bırakmamak, savaştan kaçmamak, ölçülü bir insanın yapması gerekenler yani zina yapmamak, birine hakaret etmemek, sakin insanın yapması gerekenler yani bir insana fiziksel ya da manevi olarak zarar vermemek gibi şeyler vardır. Bunlar dışında yine kimi yasaklar ya da yapılması gereken şeyler de vardır. Yasaların kalitesini bağlı olarak bu maddeler değişkenlik gösterirler. Bu durumda adalet kendisine ulaşılmasını amaçlayan bir erdemdir. Ayrıca bu erdem diğer insanlarla olan ilişkileri düzenlediği için en önemli erdemdir. Diğerleri onun kadar güzel değildir. Şöyle bir söz vardır: Adalet tüm erdemleri kendisinde toplar. Adaletin kendi amacını içinde taşır ve erdemin tam olarak kullanılmasını gerektirir. Bu erdemin sahipleri sadece kendileri için değil aynı zamanda diğer insanlar için de bunu kullanabilirler. Çoğu insan sahip olduğu erdemi kendisiyle ilgili konularda kullanır, ancak başka 1130
insanlarla ilgili olduğunda bu erdemi kullanmaz. Bu nedenle Bias'ın sözleri doğrudur: "İnsan yerinden belli olur!" Çünkü bir yönetici diğer insanlarla ilişki halindedir. Bu nedenle de bütün erdemler arasında sadece adalet diğer insanların iyiliğiyle ilgili bir şeydir, çünkü başkalarıyla kurulan ilişkide ortaya çıkar. Adaletli bir insan kiminle ilişki kurarsa kursun mutlaka diğer insanlar için de yararlı olanı yapacaktır. Sonuçta bir insan hem kendisine hem de başkalarına kötü davranıyorsa en kötü insandır, başkalarına iyi davranıyorsa, bu yapılması en zor şey olduğundan, o kişi en iyi insandır. Kısacası adalet erdemin bir parçası değildir, ta kendisidir, aynı şekilde adaletsizlik de kötülüğün bir parçası değil ta kendisidir. Erdem ve adalet arasındaki ilişkiyi bu şekilde belirtmiş olduk. Adalet ve erdem aynı şey olsalar da ikisinin de bulundukları şeyler farklıdır. Adalet diğer insanlarla

ilişkilerde ortaya çıkarken, erdem böyle bir huyun kendi başına bulunması durumudur.

İhtiyacımız olan şey, erdemin bir parçası olan adalet. Böyle bir adaletin yanı sıra kötülüğün parçası olan bir adaletsizlik de vardır. Örneğin biri bir kötülük yapıyor ama yaptığı şeyden kendisine hiçbir çıkar sağlamıyor. Yani korktuğu için savaşta silahını bırakan, kızdığı için küfreden, cimri olduğundan para vermeyen insanları düşünelim. Bu tür eylemlerde bulunan insanlar kötülüğün bütününden dolayı değil belli bir kötülükten dolayı bu şekilde davranırlar ve ortaya adaletsizlik çıkar. Bu durumda adaletsizliğin bir parçası olan bir başka adaletsizlik ve yine buna bağlı olarak haksızlığın bir parçası olan bir başka haksızlık var demektir. Biri para karşılığı seks yapıyorsa, bir diğeri ise para vererek bunu gerçekleştiriyorsa, para veren haz düşkünüdür, para alan ise adaletsiz. Çünkü bu eylemi para için yapar. Yine adaletsizlik ve kötülük arasında da bir ilişki vardır. Örneğin zina hazza
1130b düşkün olmakla, silah bırakmak korkaklıkla, şiddet göstermek kızgınlıkla, çıkar elde etmek adaletsizlikle ilgilidir. Buradan hareketle tüm adaletsizliklerin yine adaletsizlik başlığı altında ancak farklı özel koşullar taşıdıkları için birer alt sınıf olarak değerlendirilmeleri gerekir. Neticede bunlar farklı şeylere etki ederler. Bu alt sınıfların hepsi erdemli insanları da ilgilendiren para, onur, kendini kurtarma ya da buna benzer amaçlara ulaşma arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu durumda adaletin de farklı türlere sahip olduğu görülür ve erdem dışında başka bir adalet daha vardır. Şimdi bu konuları inceleyelim. Daha önceden belirttiğimiz gibi haksızlık yasaya karşı olma ve eşitsizlik, haklılık ise yasaya uygunluk ve eşitlik olması halidir. Adaletsizlik ise yasaya uygun olmama durumudur. Yasaya uygun olmayan ya da eşitsiz şeyler aynı şeyler değildir. Örneğin eşitsiz olan her şey yasaya aykırıdır,

fakat yasaya aykırı olan her şey eşitsizliğe aykırı değildir. Bu nedenle haksızlık ve adaletsizlik bunlarla ilgili değildir, bunu bir bütüne ve onun parçalarına benzetebiliriz. Bir adaletsizlik adaletsizliğin bütününün parçasıdır, bir adalet de adaletin bütününün parçasıdır. Şimdi adalet ve adaletsizlik ve hak ve haksızlıktan bahsedelim. Tüm erdemle aynı şekilde değerlendirdiğimiz adalet ve adaletsizlikten bahsetmeyeceğiz. Bu, diğer insanlarla kurulan ilişkilerde tamamen erdemli ya da tamamen kötü olma durumudur. Hak, haksızlık gibi şeylerin nasıl saptandığını görmek kolaydır. Yasaya uygun şeylerin çoğu erdemlidir, çünkü yasaların amacı erdemli yaşamaktır ve yasa kötülükleri engellemeye çalışır. Bir insanın eğitimi tamamen erdem doğrultusunda ilerler. Neyse, bir insanın iyi biri olmasını sağlamaya çalışmanın eğitimin mi siyasetin mi yoksa başka bir şeyin mi konusu olduğuna daha sonra bakalım. Belki de iyi insan ve iyi vatandaş olmak arasında fark vardır. Hak, onur, para gibi şeylerin vatandaşlar arasında paylaştırılmasında adalet söz konusudur, insanlar eşitliğe uygun ya da uygun olmayan şekilde paylarını alabilirler. 1131
Yine alışveriş söz konusu olduğu zaman da hatalar adaletle düzeltilir. Alışveriş iki farklı şekilde olur, birincisi isteyerek, ikincisi istemeyerek yapılanlar. Örneğin satmak, almak, borç, kefillik, kiralamak ya da teminat vermek gibi şeyler isteyerek yapılanlar arasındadır. Çünkü bu eylemlerin başlangıçları elimizdedir. İstemeden yapılanların bir kısmı gizlice yapılanlardır, örneğin hırsızlık, zina, baştan çıkarma, köleleri kandırma, öldürme, yalancılık, tahrik gibi şeylerin yanında zor kullanma yoluyla kötü davranma, hapse atma, ölme, dolandırılma, yaralanma, hakaret edilme gibi eylemler de bulunmaktadır.

Adaletsiz insan eşitliği umursamaz, haksızlık eşitsizliktir, bu durumda eşitsizliğin bir ortası olmalıdır. Bu orta, eşitliktir, çünkü bir yerde daha fazla ya da daha az olan

varsa orada eşit de olmalıdır. Yani haksızlık eşitsizlikse, haklılık eşitlik olmalıdır. Bu konuya çok fazla kafa yormayanlar da aynı fikirdeler. Eşitlik orta olmaksa, hak da orta olmaktır. Eşit olma durumunda önemli olan noktalar orta olması, haklı olması, bir şeye yönelik olması, bir kimseyle ilgili olmasıdır. Orta dediğimiz şey iki ya da daha fazla şeyin ortası olma durumudur, eşit dediğimiz en az iki şeydeki eşitlik, hak da birilerinin hakkıdır. Bu durumda haklar ve hak edilenlerin her biri ikişer tane olmak üzere toplam dört şeyin olması gerekir. Kişiler ve nesneler için de aynı şeyle karşılaşmaktayız, kişilerin birbirlerine karşı olan durumu nesneler için de geçerli olmalıdır. Kişiler eşit değillerse sahip oldukları da eşit olmayacaktır. Eşit olan kişiler eşit olmayan haklara ya da eşit olmayanlar eşit haklara sahiplerse burada tartışma çıkar ve suçlama olur. Aslında herkes bir şeyin değerinin karşılığı olarak hakkın elde edilmesi konusunda hem fikir. Ancak insanların değer olarak belirledikleri şeyler birbirinden çok farklı. Örneğin demokratlar için özgürlük, oligarşi taraftarları için para, aristokrasi sevdalıları için soy bir değerdir. Özetlemek gerekirse hakkın bir orantı durumu olduğunu söyleyebiliriz. Orantı dediğimiz şey genel anlamda sayıların bir özelliğidir. Burada oranların eşitliğinin dışında önemli olan noktalar vardır. Orantıya böldüğümüzde
1131b ortaya dört ayrı şey çıkıyor. Çünkü bir şey iki defa söylendiği için sanki dört ayrı şey varmış gibi görünüyor. Örneğin a ve b arasındaki oran, b ve c arasındaki orana eşitse b iki defa kullanılmıştır ve bu durumda da orantı dört olmalıdır. Hak için de aynı şey geçerlidir, o da iki kişi ve iki şey için kullanılmaktadır. Örneğin a ve b arasındaki ilişki ile c ve d arasındaki ilişki aynıysa bu durumda a ve c aynı durumdadır, yine b ve d için de aynı şey geçerli. Bütünler arasında aynı ilişki olduğuna göre parçalar arasında da aynısı görülür ve adalet bu şekilde sağlanmış

olur. Yani a ve c ile b ve d arasında aynı hakkın olması orta olma durumudur, bunun dışında bir şey yapılıyorsa bu da haksızlıktır. Orantı orta olmadır, hak da orantılı olmaktır. Buna geometrik ortalama demekteyiz. Geometrik ortalamada parçalardan birinin diğeriyle olan ilişkisi bütüne göre uyarlanır. Tabii ki bu her zaman var olan bir orantı değildir çünkü bir insan ya da bir şey için her zaman aynı oran alınmaz. Özetle söylemek gerekirse haklı olan orantılı olandır, haksız olan orantısızdır. Bu anlamda orantı için daha çoğun ya da daha azın olması gerekir. Haksızlık yapan kimse hak ettiğinden daha fazla iyiye, haksızlığa uğrayan ise hak ettiğinden daha az iyiye sahip olmakta. Kötü söz konusu olduğunda, daha küçük olan kötülük daha büyük olan kötülükten daha fazla tercih edilir, tercih edilebilir olan daha iyidir, daha çok tercih edilen daha da iyidir ki bu da bir tür adaleti oluşturmaktadır.

Bir başka adalet şekli de isteyerek ya da gayri ihtiyari ortaya çıkan alışverişlerdeki düzeltme amaçlı adalettir. Bu daha farklı bir adalettir. Bir ortaklığın pay edilmesi için orantılı adaletin kullanılması gerekir. Yani o ürüne her kim ne kadar katkıda bulunduysa , o oranda almalıdır, böylece adalet ve adaletsizlik bu orana uygun şekilde ortaya çıkmaktadır. Alışveriş söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan adalet bir noktaya kadar eşitliktir, haksızlık ise eşitsizliktir. Ancak burada aritmetik ortalama dikkate 1132
alınır. Şimdi iyi insanın kötü insanı kandırmasıyla, kötü insanın iyi insanı kandırması arasında hiçbir fark yoktur. Aynı şekilde iyi insanlarla kötü insanların zina yapmaları arasında da bir fark yoktur. Yasalar kimin ne yaptığına değil sadece suça bakarak ceza verirler. Kısacası belirleyici olan bir insanın haksızlık yapıp yapmadığı, bir suç işleyip işlemediği ya da o durumda bir başka insanın zarara uğrayıp uğramadığıdır. Hâkimlerin görevi ortaya çıkan eşitsizliği gidermektir, dayak yemek ya da öldürülmüş olmak

arasında görülen zarar bakımından farklılıklar vardır, bu anlamda ceza büyür ve suçtan elde edilen kazanç azaltılır. Aslında burada kazanç ifadesini kullanmak pek de yerinde olmayabilir. Yani bir insanın başka birini döverek elde edeceği şeye kazanç demekle, dayak yiyenin zarar gördüğünü söylemek arasında bir fark yoktur. Ancak suç incelendiği zaman zarar ve kazanç ifadeleri kullanılabilir. Sonuçta az ve çok olan dengelendiği zaman orta bulunur, bir şeyden kazanç sağlamak ya da zarar etmek çok ya da az olma durumudur. İyide daha çok, kötüde daha az kazanma vardır, diğerleri ise zarardır. Haklı olan ise tüm bunların ortasıdır. Yani adalet kazanç sağlamakla ve zarar etmenin ortasıdır. Bu nedenle bir konuda anlaşmazlık olduğunda hâkime başvurulur. Hâkim bir nevi adalet dağıtıcıdır, zaten kelime olarak orta anlamına da gelebilmektedir. Eğer hâkim ortayı bulabiliyorsa adaleti sağlıyor demektir. Bundan dolayı adalet de orta olma durumudur. Hâkimler bir şey eşit olarak bölünmediği zaman eşitliği sağlamak için büyük parçanın bir kısmını küçük parçaya eklerler. Tam anlamıyla ikiye bölündüğü zaman ise herkes payını almış olur. Eşit büyük ve küçük olanın ortasındaki noktadır. Eşit kelimesi, orta anlamına gelen kelimeden kaynaklanmaktadır. Belki de bu nedenle
1132b benzeri kökenden gelen kelimeler vardır. Eğer iki parça eşitse ve birinden bir parça alınıp diğerine ekleniyorsa bu durumda parçanın eklendiği kısım diğerinden parçanın iki katı kadar büyük olacaktır. Eğer parçayı sadece çıkarsak ama diğerine eklemeseydik o zaman sadece çıkarılan parça kadar büyük olacaktı. Çıkarılan parça ortaya oranla parçanın kendisi kadar büyüktür, aynı şekilde orta da çıkarılan parçadan bir o kadar daha büyüktür. Böyle bir yöntem hangi parçanın, ne kadarlık bir kısmının alınması gerektiğini, nereye ekleme yapılmasının doğru olacağını gösterir. Orta'dan fazla olan kısımdan almalıyız. Böylece

AA, BB ve CC çizgileri birbirlerine eşit olur. AA'dan AE'yi alıp CC'ye CD olarak eklenirse DC de EA'yı CD ve CF olarak geçecektir. Tabii ki BB ve CD'den de uzun olacaktır. Diğer sanatlar için de aynı durum geçerlidir. Bu eylemler söylendiği şekilde gerçekleşmeseydi yani hem yapan hem de yapılan etkilenmeseydi sanatlar da olmazdı. Etkileşimde bulunulması nedeniyle zarar ve kazanç ifadelerini kullanmaktayız, yine benzer şekilde alışveriş söz konusu olduğu zaman da aynı ifadeler kullanılır. Alışverişte bir şeyden hak ettiğinizden fazlasını almak kazanç, azını almak zarardır. Eğer hak edileni alıyorsanız yani daha fazlası ya da azı değil de tam ortasıysa, o zaman hak edileni alıyorsunuzdur. Bu durumda adalet, istemdışı durumlarda ortaya çıkan kazanç ya da zararın dengelenmesi ve en sonunda ortaya yani eşit olana ulaşabilmektir.

Bazıları adaletin yapılan şeyin karşılığını vermek olduğunu düşünür. Örneğin Pythagorasçılar size yapılanın aynısını yapmak adalettir derler. Fakat böyle bir tanımlama söylediğimiz adalet anlayışına ters düşer, aynı şekilde Rhadamanthys[1] de adaletten söz ederken şöyle diyordu: "Yaptığınız şeyin aynısını yaşıyorsanız adalet sağlanmıştır."

Fakat adalet her zaman böyle sağlanmaz. Örneğin bir yönetici birini döverse onu dövmemiz gerekmez. Fakat tersi olursa o zaman sadece dövmekle kalmayıp cezalandırmak da gerekir. Yine bir şeyin istenerek mi yoksa istenmeden mi yapıldığı da çok önemlidir. Takas yapmayı amaçladığınız bir durumda eşitlik esasına göre değil 1133
orantılama esasına göre adaleti belirlemekteyiz. Bir yerde orantılı bir takas varsa orada sorun yaşanmaz. Zaten insanlar her zaman bir şeye karşılık vermeyi isterler, eğer bir kötülüğe karşılık veremezlerse burada bir kölelik

1 Yunan mitolojisinde Zeus'un oğlu, aynı zamanda ölümden sonra yeraltında (Hades'in yanında) görev yapan hâkimlerden biri.

yaşandığı düşünülür. Öte yandan iyi bir davranışa aynı şekilde iyilikle karşılık verilir. Bu şekilde karşılık verilmezse orada takas olmaz, takas ise devleti ayakta tutan hususlardan biridir. Bu nedenle kentin ortasında takas yapılabilmesi amacıyla Kharis Tapınağı kurulur. Bu sayede insanlar kendilerine iyilik yapanları unutmazlar, onlara karşılık verebilmeyi hep akıllarında tutarlar. Peki karşılık verirken oranı nasıl vereceğiz? Örneğin elimizde mimar, kunduracı, ev ve ayakkabı olsun. Mimar ve kunduracı ürettikleri şeyleri birbirlerine vereceklerdir. Eğer aralarındaki alışveriş orantılamaya göre yapılırsa daha önceden bahsettiğimiz eşitlik gerçekleşir. Orantılama hesaba katılmazsa o zaman iki kişiden birinin yaptığı daha güzel olabileceği için eşitlik sağlanamaz. Diğer sanatlar için de aynı durum geçerlidir. Bu eylemler söylendiği şekilde gerçekleşmeseydi yani hem yapan hem de yapılan bundan etkilenmeseydi sanatlar da oluşmazdı. İki hekim aynı şeyi alıp veremezler, bir hekim ve bir çiftçinin de karşılıklı eşitlenmesi gerekir. Bu nedenle de takas yapılırken bir orantı kurulması gerekir. Paranın ortaya çıkış nedeni budur ve para sayesinde her şey ölçülebilir, böylece eksiklikler ya da fazlalıklar tespit edilir, yiyeceğin karşılığı olarak kaç ayakkabı gelmesi gerektiği belirlenir. O halde mimar ve kunduracı arasındaki ilişki belli sayıda ayakkabı, ev ya da yiyecek arasında da kurulur. Bu sayede takas yapılabilmektedir. Eğer malların değerleri eşitlenmeseydi paranın bir önemi olmayacaktı. Daha önceden de belirttiğimiz şekilde tüm üretimlerin bir şekilde değerlerinin belirlenmesi gerekir ve bu birim toplum için çok önemlidir. Toplumun bir arada kalmasını para sağlar. İnsanların farklı şeylere ihtiyaçları olmasaydı ya da herhangi bir şeye ihtiyaçları olmasaydı takas da olmazdı. Para, insan ilişkileri nedeniyle ortaya çıkmıştır, yoksa doğal olarak var olan bir şey değildir. Yine paranın değerini değiştirmek

ya da parayı tamamen değersiz hale getirmek de yapabileceğimiz bir şeydir. Özetle söylemek gerekirse değerleri eşit hale getirdiğimiz zaman kunduracı ve çiftçi arasında kurulan ilişki ürettikleri mallar arasındaki ilişkiye de yansımaktadır. Öte yandan takastan sonra orantı hesabına 1133b girilmemelidir. Böyle yapılırsa iki uçtan birine kayılabilir, her mal kendi değeri üzerinden orantılandırılmalıdır. Eşitlik sağlamanın tek yolu budur ve ancak böyle yapıldığı takdirde mallar bir arada kalabilirler. Elimizde çiftçi, yiyecek, kunduracı ve ayakkabı olduğunu varsayalım. Bunların eşitlenme ihtimalleri olmasaydı bir arada olma ihtimalleri de olmazdı. Yine ihtiyacın insanların bir arada olmalarına neden olan bir şey olduğunun bir diğer ispatı da ihtiyaç duyulmaması halinde insanların bir araya gelmeyecek olmalarıdır. Örneğin şarabınız yok ve şarap istiyorsunuz, elinizde de buğday var, bu durumda şarap ve buğdayın eşitlenmesi gerekir. Ayrıca para daha sonra yapmayı planladığınız takaslar için de önemlidir. Belki şimdi bir şeye ihtiyacınız yok ama parası olan kişi daha sonra da istediği takası yapabilir. Tabii ki paranın da değeri değişebilir ancak yine de onun genelde aynı kaldığını belirtmek gerekir. Parayı kullanabilmemiz için her malın bir değeri olmalıdır. Böylece takas devamlı olarak var olacak, böyle olduğu sürece de toplum bir arada kalacaktır. Ancak para sayesinde malların değerlerinin eşitlenmesi mümkün olabilmektedir. Takas olmasaydı toplum bir arada olamazdı ve eşitleme olmasaydı da takas diye bir şey olmazdı. Çok fazla sayıda malın değerinin aynı olması tabii ki çok zordur ancak ihtiyaca bağlı olarak bunu yapma şansımız vardır. Bunun olması için bir kabulde bulunmamız gerekir ve buna da eşitleme deriz. Para bir eşitleme aracıdır, örneğin elimizde ev, yatak ve on mna[2] var diyelim. Ev beş mna ise bu on mna'nın yarısı yapar. Yatak da on mna'nın

2 Eski Yunanlıların kullandıkları en küçük para birimi.

onda biri diyelim. Buradan yola çıkarak bir evin kaç yatak değerinde olduğunu söyleyebiliriz. Bir ev beş yatak değerindedir. Para bulunmadan önce takas varken de yöntem bu şekildeydi. Zaten bir ev için beş yatak vermek ya da onun değerini para ile ödemek arasında bir fark yoktur.

Adaletin ve adaletsizliğin ne olduğunu açıkladık. Adaletli olmak haksızlık yapmanın ve haksızlığa uğramanın ortasıdır, çünkü bu ikisinden biri fazla diğeri ise eksik olma halidir. Adalet de bir orta olma halidir, ancak
1134 diğer erdemlerden farklı yanları vardır. Adalet orta olma halinin bir özelliğidir, adaletsizlik ise uçlarda olmanın. Yine adaletin bir tanımı da şu olmalıdır: İsteyerek adaletli şeyler yapan ve bunu diğer insanlarla olan ilişkilerinde hem kendisine hem de diğer insanlara yararlı veya fazla zararlı olmayan bir şekilde paylaştıran, bunu yaparken de ilişkilerde uygun orantılandırmaya giden insanın yaptığı eylemdir. Adaletsizlik ise adaletli olmamayı tercih eder. Bunu yaparken de yararlı ve zararlı olanlarda orantısız bir hesap söz konusu olur. Yani adaletsizlik, bir tür fazlalık ya da eksiklik halidir. İnsanlar kendileri için yararlı olanların fazlasını, zararlı olanın azını diğer insanlar için zararlı olanların fazlasını, yararlı olanın azını isterler. Orantısız olarak ortaya çıkan dengesizlikte neyin kimin ne kadar yararına ya da ne kadar zararına bir durumun ortaya çıktığı tamamen tesadüfidir. O halde bir eylem haksız şekilde yapıldıysa orada haksızlığa uğramanın eksiği, haksızlık yapmanın fazlası vardır. Böylece adaletin ve adaletsizliğin, buna bağlı olarak hakkın ve haksızlığın ne olduğunu ve bunların doğalarının genel çerçevesini çizdik.

Haksızlık yapan bir insan adaletli olabilir, peki ne tür bir haksızlık yapıldığı takdirde insan aynı zamanda adaletsiz de olur? Ya da ne yapılırsa ortaya hırsızlık, yağmacılık çıkar? Belki de ne yapıldığının bir önemi yoktur. Fakat sadece istenildiği için zina yapmakla başka bir nedenden

dolayı zina yapma arasında fark yok mudur? Belki de [bir durumda] haksızlık olsa da adaletsizlik olmayabilir. Yani biri, hırsız olmamasına rağmen hırsızlık yapabilir ya da sürekli zina yapan biri olmamasına rağmen zina yapıyor olabilir. Daha önce adalet ve karşılıklı verme arasındaki ilişkiden bahsetmiştik. Fakat şimdi adaleti genel olarak incelemekle kalmıyoruz, aynı zamanda toplumsal yaşamdaki adaletten de söz ediyoruz. Bir toplumda eşit koşullara sahip insanlar kendi yaşamlarını kolaylaştırmak adına bir paylaşımda bulunurlar. Bu tür insanlar arasındaki adalet toplumsal adalet değildir, sadece ona benzeyen başka bir adaletten bahsediliyordur. Toplumda insan ilişkilerini belirlemek için yasalar yapılmıştır ve yasalar haksızlık yapılmasıyla ilgili durumlardan bahsederler. Çünkü bir konuda karar verileceği zaman bu karar haklılığa ve haksızlığa dairdir. Adaletsizliğin olduğu yerde haksızlık vardır ancak haksızlığın olduğu her yerde adaletsizlik yoktur. Çünkü zaman zaman iyileri kendinize alırken, kötüleri almak istemeyebilirsiniz. İşte bu nedenle insanı aklı yönetir, akıl bizi yönettiği için yaptığı eylemleri bizim için, oysa bir başkası bunu bir diğer insan için yapardı. Bir yönetici adaleti korumalıdır, adaleti koruyan hakkı da 1134b
korursa, aynı şekilde eşitliği de korumuş olur. Bu insan aynı zamanda adil de bir insansa onurlandırılmalıdır. Bu tür insanlar iyiden kendilerine daha fazla pay almazlar. Sadece orantının bunu gerektirdiği durumda böyle yaparlar. Hatta diğer insanların daha çok pay almaları için uğraşırlar. Zaten önceden de belirttiğimiz gibi adalet daha çok diğer insanlar için gereklidir. Söylediğimiz şeyin dışına çıkılırsa ve aldığı pay artarsa bu kez yönetici bir tiran olur. Baba olmak ya da bir kölenin efendisi olmak da buna benzer, fakat insanın kendisine ait şeylerde haksızlık yapması pek olası değildir. Örneğin çocuklar belirli bir yaşa ulaşıncaya kadar bizim bir parçamızdır, köle de aynı şekildedir.

İnsanın kendisine ait olana zarar vermek istemeyeceği ve bu nedenle de kendisine karşı adaletsiz olmayacağı açıktır. Yine burada toplumsal bir adalet ya da hak da söz konusu değil, böyle olması için bir yasanın olması gerekirdi. Zaten yasalarla düzenlenen insan ilişkilerinde sırayla yönetmek ve yönetilmek esası vardır. Çocuk ya da köle örnekleri dışında bir de karınızla ilişkiniz vardır. Karınızla olan ilişkinizde hak vardır ancak bu hak da farklı bir haktır ve yasalarda aile hukuku olarak belirlenmektedir. Aile hukukunda yasal ve doğal olmak üzere iki ayrı hak bulunmaktadır. Doğal aile hukuku her yerde aynıdır ve değişmez, ancak yasalarla belirlenen aile hukuku zamanla değişebilir. Örneğin bir suçun karşılığının bir mna olması zamanla değişebilir ya da iki koyun yerine iki keçi kurban edilmesi gibi. Yine özel durumlara yönelik yasalarda da vardır. Örneğin Brasidas[3] için kurban kesilmesi ya da çeşitli farklı yasalar yapılması gibi. Aslında diğer şeylerde de aynı durumun var olduğu düşünülür yani doğal olan her zaman aynıdır ve değişmez. Örneğin ateş hem Yunanlıları hem de Persleri yakar. Ancak hak her yerde farklı olabilir. Oysa hak da değişmez sadece değişmiş gibi görünür. İnsanlar arasındaki yasalar değişebilir, bunların bir kısmı doğaldır diğer kısmı değildir. Tanrılar arasındaysa yasalar değişmez. İnsanlar arasındaki yasalar değişebilir özelliktedir, bunların hangilerinin doğal olarak değişebildiği hangilerinin doğal olmayan yollarla örneğin yasalar yoluyla ya da insanlar arası etkileşimle değiştiği bilinir. Diğer konularda da benzeri bir durum vardır. Örneğin her ne kadar iki elimizi birden kullanabiliyor olsak da sağ el daha iyidir. Yarar esaslı ya da etkileşimden kaynaklanan haklar adeta ölçüler gibidir. Şarap
1135 ve buğday ölçüleri de her yerde aynı değildir. Çoğu yerde

3 Peloponnesos Savaşları sırasında Sparta ordusunda görev yapmış bir general.

satılan şeylerin ölçüleri satın alınanların ölçülerinden daha küçüktür. Yine insan hakları da bir yerden bir yere değişiklik gösterir çünkü her yerde farklı bir siyasal rejim vardır. Ancak doğal ve en iyi olan, sadece bir tanedir. Öte yandan tekil olanların genel ile ilişkisi gibi adaletli ve yasaya uygun olanların da bunlarla ilişkisi vardır. Çünkü adaletli ve yasaya uygun olan da genel olan gibi sadece bir tanedir. Yine haklı, haksız, adaletli ve adaletsiz arasında da farklar bulunmaktadır. Örneğin bir şey adaletsiz ise ya doğal ya da doğal olmayan nedenlerle bu şekildedir. Eylem yapıldığı zaman haksızlık ortaya çıkar fakat yapılmadıysa haksızlık olmaz, sadece adaletsiz olur. Haklıya bakalım: Buna haklı eylem desek de haksızlığı ortadan kaldırmak için yapılana da aynısını diyoruz. Türleri, tanımları, neye ait oldukları gibi şeyler daha sonra konuşacağımız başlıklar. Şimdi adalet ve adaletsizlik tanımlarımızı yaptık. Eğer eylemleri isteyerek yapıyorsak haklılık ya da haksızlıktan söz edebiliriz, fakat istenmeden yapılan eylemler için bu sıfatları kullanamayız. Çünkü yapılan haklı eylem tesadüfi olarak haklı olmuştur, aynı durum haksızlık için de geçerlidir. Sonuçta haklılık ya da haksızlık, bir eylemin isteyerek yapılıp yapılmadığına göre değişir. Kötü bir eylem isteyerek yapıldıysa eleştirilir ve haksız sıfatını hak eder. Eğer istenmeden yapıldıysa eylem haksız değildir fakat sonuç haksız olabilir. Yine daha önceden de belirttiğimiz şekilde bir eylem istenerek yapıldıysa onu yapan kimse yapma amacını, kimin hedef olduğunu ve eylemin nasıl yapılacağını biliyordur. Tabii bir de buna tesadüfi olmama ya da zorla yaptırılmama koşulunu da eklemek gerekir. Örneğin bir insan [karşısındakine] bir başkasının elini tutarak [onunla] vuruyorsa buradaki eylem isteyerek yapılmış değildir. Aynı şekilde bir insan farkında olmadan babasına vurmuş olabilir, diğer eylemler ve amaçlar söz konusu olduğunda da benzeri

durumlarla karşılaşabiliriz. Bilmeden yapılan şey insa-
1135b nın farkında olmadan yaptığı, zorla yapılan ise istemdışı yapmak zorunda kaldığı şeydir. Tabii çok sayıda doğal şey, örneğin yaşlanmak ve ölmek gibi şeyler, isteyerek ya da istemeden yaptığımız şeylerden de değildir. Yine bir konuda tesadüfi şekilde haklı ya da haksız olunabilir. Örneğin size verilen bir şeyi korkudan geri veriyorsanız onun haklı olduğunu, haklı eylemde bulunduğunu söyleyemeyiz, sonuç tesadüfidir. Yine aynı şekilde kendisine karşı zor kullanıldığı için bir şeyi geri vermeyen ya da istemeden bunu yapan insan da tesadüfi bir şekilde haksızlık yapmıştır. Öte yandan isteyerek yaptığımız eylemlerin bazılarını tercih ederek bazılarını tercihimiz dışında yapmaktayız. Bir şeyi daha önceden düşünerek yapıyorsak o tercih ettiğimiz bir şeydir, düşünmeden yapıyorsak tercih etmediğimizdir.

Zararları üç ayrı grupta toplayabiliriz. Bilgi yetersizliğinden kaynaklananlar, örneğin eylemin kime, ne kadar zararı olduğunun farkına varmamak ya da eylemin neden, niye, kime karşı yapılacağı gibi konularda yanılgıya düşmekten kaynaklanan hatalar. Belki kişi, o insana vurmak istemedi, vurduğu zaman o sonuca ulaşmak istemedi, özetle bu durumda amacın dışına çıkıldı. Örneğin amaç birini yaralamak değil de sadece ona bir kere vurmaktı ama karşınızdaki kişi yaralandı veya yanlış kişiye vuruldu ya da yanlış bir silahla saldırıldı. Burada istemdışı bir zarara yol açılır ve bu olan, şanssızlıktan başka bir şey değildir. Sonucu tahmin edemediğimiz zaman ya da kafamızda herhangi bir kötülük planı yoksa bu da hatadır. Bir olayın gerçekleşmesi sırasında eylem bizim kontrolümüzdeyse burada hata yoktur ama kontrolümüz dışındaysa hata vardır. Plan yapılmadan ama bilerek yapılan şeylerde de haksızlık olur, bu gruba, kızgınlık sonucunda ya da bir şekilde insanda aniden ortaya çıkan duygu yoğunlukla-

rıyla yapılan şeyleri katabiliriz. Karşınızdakine zarar veriyorsanız ve hata yapıyorsanız, bu haksızlıktır. Eylemin kendisi de haksızlıktır, ancak yapılan eylem insanı kötü ve adaletsiz yapmaya yetmiyor, burada zarar verilmesinin nedeni kötü olmadan kaynaklanmıyor, ancak önceden planlayarak bir zarar verdiyse burada adaletsizlik vardır. Bu nedenle de Kızgınlık sonuçlarının nereye varacağı bilinmeyen eylemlere yol açabilir. Oysa burada eyleme yol açan kişi kızgın olan değil onu kızdırandır. Yine bir şeyin olup olmadığı değil, o şeye neden olan eylemin haksız olup olmadığı önemlidir, zaten kızgın insanların çoğu haksızlığa uğradıklarını düşündükleri için kızarlar. Alışveriş söz konusu olduğunda olayın yaşanıp yaşanmadığının bir önemi vardır, burada herhangi bir unutkanlık yoksa taraflardan biri kötüdür. Öte yandan olayın ne olduğu konusunda görüş ayrılığı yoksa haksız olup olmamak konusunda vardır, bilmeden yapmamak diye bir 1136
şey de söz konusu olmadığına göre tartışılan şey haksız olunup olunmadığıdır. Birine, bilerek zarar verdiyseniz haksızlık yaparsınız, bu tür durumlarda haksızlık yapan insan aynı zamanda orantı kuralına uymadığı için de adaletsizdir. İsteyerek adil davranan adaletlidir, insan sadece isteyerek adaletli davranabilir. Öte yandan istenmeden yapılan eylemlerin bazıları affedilebilirken bazıları affedilemezdir. Yine bilmeden yapılanların dışında bilgisizlik kaynaklı olanlar da affedilebilir türdendir. Fakat bir eylem bilmeden yapılıyorsa ancak buna neden olan şey bilgisizlik değil de insani sınırların dışına çıkan bir istek ise o zaman da bu eylem affedilemez niteliktedir.

Tartışılması gereken bir başka nokta da ortadaki eylemin haksız olup olmadığıdır. Euripides'in biraz da farklı bir şekilde söylediği şeyin doğruluğuna bakalım: "Annemi hemencecik öldürdüm! Her ikimiz de istediğimiz için mi yoksa sadece ben istediğim için mi?"

Peki haksızlığa uğramak istenerek yapılabilen bir şey midir? Nasıl ki haksızlık yapacağımız zaman bunu isteyerek yapabiliyorsak aynı şekilde isteyerek haksızlığa da uğrayabilir miyiz? Ya da her defasında isteyerek mi haksızlığa uğrarız? Belki de bazen isteyerek bazen de istemeden haksızlığa uğruyoruzdur. İnsanın hakkını alması söz konusu olduğunda da benzeri bir durumla karşılaşırız. Haklı şeylerin hepsi isteyerek yapılıyorsa, o halde haklı eylemde bulunmak, haksızlığa uğramak ya da hakkını almak da isteyerek ya da istemeyerek olabilir. Buna karşın hakkını almak ifadesinin isteyerek yapılan bir şeye işaret etmesi rahatsız edici görünüyor. Bazen istemeseniz de hakkınızı alabilirsiniz. Peki haksızlığa uğramak dediğimiz zaman, insan her zaman gerçekten haksızlığa uğramış mıdır yoksa haksızlık yapmak konusundaki gibi burada da farklı durumlar var mıdır? Çünkü her iki durumda da tesadüfi olarak haklı olabiliyorsak, haksızlığa uğramak da aynı şekilde tesadüfen gerçekleşebilir. Sonuçta bilinçli olarak haksızlık yapmakla tesadüfen haksızlık yapmak ve aynı şekilde bilinçli olarak haksızlığa uğramakla tesadüfen haksızlığa uğramak aynı şey değildir. Haklı davranmak ve hakkını almak da farklı şeylerdir, biri haksızlık yapmadığı sürece bir başkası haksızlığa uğramış olamaz, haklı davranmadığınız sürece de hakkınızı alamazsınız. Özetle söylemek gerekirse haksızlık yapmak isteyerek birine
1136b zarar vermektir, isteyerek eylemde bulunmak kime, nasıl ve ne şekilde zarar vereceğinizi bilmektir, bir insan kendisine hâkim değilse, bu durumda kendisine istemeden zarar verebilir ve böylece istemeden kendisine haksızlık etmiş de olabilir, bu da isteyerek haksızlığa uğramaktır. İnsanın kendisine isteyerek haksızlık yapıp yapamayacağını önceden sormuştuk. Yine bir insan kendisine hâkim değilse ve karşısındaki kişi de ona isteyerek zarar veriyorsa burada isteyerek zarara uğrama söz konusu olur. Belki

de tanımlamamıza insanın kime, nasıl ve ne şekilde zarar verdiğini bilmesi gerekir ifadesini de eklememiz gerekir. Özetle söylemek gerekirse insanlar isteyerek zarara uğrayabilirler ancak hiç kimse isteyerek haksızlıkla karşılaşmaz. İnsanlar böyle bir durumu istemeyeceklerdir, bir insan kendine hâkim olmasa da bunu istemez. Yine herkes erdemli şeyleri ister, öte yandan kendine hâkim olmayan insan aslında yapılmaması gereken şeyleri yapar. Öte yandan biri başkasına kendine ait olan bir şeyleri veriyorsa burada haksızlık yoktur. Örneğin Homeros'ta Glaukos'un Diomedes'e bronz yerine altın silah verişini ya da yüz ineğe karşılık on inek veren bir insanı düşünelim. Bu durumlarda kendine ait olan bir şey verildiği için haksızlık yoktur. Çünkü burada eylemin kontrolü elimizdedir, ancak elimizde olmayan eylemlerden sonra haksızlığa uğramak olabilir.

Konuşmamız gereken iki konu daha var. Olması gerekenden fazlasına sahip olan mı yoksa olması gerekenden fazlasını veren mi haksızlık yapar? İnsan kendine haksızlık yapabilir mi? Eğer daha önceden söylediklerimiz doğruysa, veren kimse haksızlık yapıyorsa ve bu insan isteyerek elindekinin çoğunu başkalarına veriyorsa kendine haksızlık yapıyordur. Genelde bu tür eylemleri hayırsever insanlar yaparlar. Erdemli bir insanın her zaman daha azına razı olması gerekir. Belki de tanımlamamız daha farklı olmalı. Belki de erdemli insanlar iyi şeylerden daha fazla alırlar, örneğin ün ya da güzellik. Şimdi konuyu netleştirmek adına haksızlık yapmanın ne olduğunu hatırlayalım. Böylece her şey çok daha anlaşılır olacaktır. İsteseniz de haksızlığa uğramazsınız, sadece zarar görebilirsiniz. Gereğinden fazla veren haksızlık yapıyor deriz ancak fazlasına sahip olan için haksızlık yapıyor diyemeyiz. Burada belirleyici olan nokta bir şeye isteyerek sahip olunup olunmadığıdır. Eğer isteyerek sahipseniz

haksızlık yapıyorsunuzdur ve bunun için de eylemin başlangıcının kimden kaynaklandığına bakılması gerekir. Eylem bir şeyleri almanız sırasında değil onu dağıtmanız sırasında başlamakta. Yine bir eylemi yapmaktan yapmaya fark var. Örneğin cansızlar, bir elin ya da bir kölenin efendinin emriyle eylemde bulunması mümkün olduğuna
1137 göre haksızlık yapmaktan çok haksız davranışta bulunmak söz konusu oluyor diyebiliriz. Yine bilmeden yapılan eylemlerde adaletsizlik yoktur sadece adaletsizlik gibi görünen durumlar vardır. Çünkü burada söz ettiğimiz adalet, yargı sisteminden farklı bir adalettir. Oysa isteyerek haksızlık yapılıyorsa, işte o zaman size daha büyük haksızlık yapılmış olabilir ya da daha haklı bir duruma da geçebilirsiniz. Hem burada hâkim de size haksızlık yaptığı için haksızlığa ortak olmuş olur. Böylece aslında gerektiğinden daha fazlasına da sahip olmuş oluyor. Örneğin bir hâkim bir arazi anlaşmazlığında isteyerek haksız karar veriyorsa, burada arazi değil para almışlardır. Haksızlık yapmak ellerinde olduğuna göre haklı davranmak da onların elindedir diye düşünülür. Ancak bu doğru bir düşünce değildir. Zina yapmak, bir insanı dövmek, rüşvet vermek gibi eylemler kolayca yapılabilen şeylerdir. Fakat erdemli bir insanın bu tür eylemleri yapması kolay değildir ve bu tür eylemleri isteyerek yapmazlar. Yine adaletli ve adaletsiz olanı ayırt etmenin çok zor olmadığı, yasaların anlaşılması zor şeyler olmadığını düşünenler de vardır. Oysa buradaki adalet gerçek anlamda adalet değildir ve sadece tesadüfen adaletli olabilir. Öte yandan yapılan eylemler ve verilen şeyler eyleme ya da verilme biçimine bakılmaksızın adaletli olmalıdır ve bu tür bilgi hekimlikten daha zordur. Yani bir hekimin bal, şarap ya da başka bir yiyeceğin yenilebileceğini ama bazılarının yasaklanacağını söylemesi kolaydır. Ancak bunu hangi insanlara, hangi koşullar altında ve ne zaman diyeceği-

nizi biliyorsanız hekimsinizdir. Aynı şekilde bir insanın adaletli olduğu kadar adaletsiz de olması mümkündür ve o insan nasıl isterse o şekilde davranır diye düşünülüyor. Yani zina yapmak, birini dövmek, savaşta silahını bırakıp kaçmak gibi eylemlerin yapılabilir şeyler olduğunu zannediyorlar. Fakat korkak olmak, haksızlık etmek ya da bu tür eylemlerde bulunmak sadece öyle bir huya sahip olduğunuz için yapabileceğiniz eylemlerdir. Hekimlik de sadece hastaya ilaç verip bazı yiyeceklerin yenilip bazılarının yasaklanması değil bunları olması gerektiği şekilde yapmaktır. Adalet de iyi şeylerin ne oranda dağıtılacağının belirlenmesidir. Öte yandan çok kötü olup hiçbir şekilde iyi olamayacak durumdaki insanların da yaralı bir şey almalarının anlamı olmaz. Çünkü onlara ne verirseniz verin zararlı olur. Bazıları için ise bir yere kadar yararı olur ki aslında adalet bunlar için gereklidir.

Sırada doğru olmak konusu var. Şimdi yapmamız gereken adalet ve doğruluk ve adil ve doğru arasındaki ilişkiyi vurgulamak. Aslında bunlar pek de benzeyen şeyler değillerdir, tür olarak da farklıdırlar, bazen doğru insana yönelik övgülerde bulunduğumuz zaman iyi yerine doğru sıfatını kullanarak daha doğru bir şey yaptığımızı zannediyoruz. Bazen ise doğru ve adil birbirlerinden 1137b
farklı oldukları için doğrunun övülmesi hatalı olabilir. Çünkü bu durumda ya adil olan ya da doğru olan erdemli değildir. Her ikisi de erdemliyse ancak o zaman aynıdırlar. Evet, doğru konusundaki tartışmalar bunlar, aslında bunların hepsi doğru ve aralarında bir çelişki bulunmuyor. Belki doğru adilden daha iyi olabilir ancak başka bir türün altında bu doğru adilden daha iyi olamaz. Kısacası doğru ve adil aynı şeydir ve ikisi de erdemlidir, ancak doğru daha iyidir. Durumun çelişkili gibi görünmesinin nedeni, doğrunun adil olabileceği ancak buna karşın yasal adaletle ilgisi olmayabileceğidir çünkü yasal olan düzelt-

me amaçlıdır. Çünkü yasalar genel niteliktedir, ancak tikel olaylarda bu genellik geçerli olmaz. Özetle söylemek gerekirse, tikel durumlarda genelden bahsetmek imkânsızdır, ancak yasalar genele göre hazırlanırlar ve bu nedenle hatalar bile bu şekilde kalmaktadır. Bu durum yasayı daha az doğru yapmaz çünkü buradaki sorun yasayı yapandan değil yasanın kendisinden kaynaklanmaktadır. Tikel bir olayda ortaya çıkan şeylerin yasadaki genel olana ters olması durumunda yapılması gereken, yasa yapıcının hatalarını düzeltmek, onun eksiklerini tamamlamak ve şöyle olsaydı böyle yapardı demektir. İşte bu nedenle doğruluk adildir ve adaletten daha iyidir, çünkü adalet hata yapsa da doğruluk doğruyu bulur. Aslında doğruluk dediğimiz şey genel olandaki hataları özelde düzeltmektir. Her şey yasalara göre olmaz, bazı konulardaysa yasanın olması mümkün değildir. Yasanın olmadığı yerde bazı kurallar getirilebilir, tabii ki bu kuralların belirli bir ölçüsü
1138 yoktur. Lesbos taşına sahip olduğumuzu varsayalım, o da bu şekildedir, her seferinde şekil değiştirir, işte kurallar da bu durumdadır. Şimdi doğruluğun tanımını yaptığımız gibi aynı zamanda hangi adaletten daha iyi olduğunu da söyledik. Doğru insanın kim olduğu da açıktır, bu tür eylemleri isteyerek yapan ve yasaya rağmen hatalı adaleti uygulamayan ve daha azına razı olandır. Bu tür huylar doğru olmanın gereğidir, tabii ki bu aynı zamanda adaletli olmak demektir.

Böylece insanın kendisine haksızlık yapıp yapamayacağı konusunu netleştirmiş olduk. Erdeme uygun olan yasa, adil olan şeylerin neler olduklarını söyler. Örneğin insanın intihar etmesi ya da buna benzer bir yaklaşımda bulunması yasaktır. Yine yasanın dışına çıkıp karşısındaki insana hangi yolla zarar verdiğini bilen insan da bilerek haksızlık yapıyor demektir. Öte yandan kızıp kendisini öldüren bir insan hem yasaya uygun olmayan bir şey

yapar, hem de aklın dışına çıkar. Peki bu insan bir haksızlık yaptıysa bu haksızlık kime yöneliktir? Kendisine mi yoksa ülkesine mi? İsteyerek acı çekiyor ama aslında hiç kimse isteyerek acı çekmez. Evet, bu aynı zamanda kente de bir haksızlık olduğu için kent bu insanı cezalandırır, onu onurlarından mahrum eder. Fakat haksızlık yapan insan her açıdan kötü bir insan olmadığı takdirde, kendine de haksızlık etmiyordur. Buradaki haksızlık diğerlerinden farklıdır, nasıl ki kötü ya da korkak olanlar da kısmen kötü olsalar da tam anlamıyla kötü değillerse, burada da aynı durum geçerlidir. Zaten bu söylenen doğru olsaydı her şey belirli insanlarda toplanması gibi bir sonuca ulaşılırdı. Fakat bir yerde haklılık ve haksızlık varsa burada birden fazla sayıda insan olmalıdır. Ayrıca eylemler isteyerek ya da tercih edilerek gerçekleşiyor, bir eylem diğerinden önce gerçekleşiyor ve bunun bir karşılığı olduğuna inanılıyor. Kendisine haksızlık yapan insan ise hem haksızlığa uğramış hem de haksızlık yapmış oluyor. Bunu kabul ettiğimizde isteyerek haksızlığa uğranılabileceğini de kabul etmiş oluruz. Ayrıca haksız davranmadan haksızlık yapılamaz, insanlar kendi karılarıyla zina yapmazlar, kendi evlerinde hırsızlık yapmazlar ya da kendilerine ait olan bir şeyi çalmazlar. İsteyerek haksızlığa uğramak ifadesinden söz ederken isteyerek haksızlıkla karşılaşmak ifadesini de çözüme kavuşmuş olmakta. Haksızlık yapmak ya da haksızlığa uğramak kötüdür, her ikisi de ortanın fazlası ya da eksiğidir. Tıp ya da beden için sağlık elde etme yöntemleri arasında bir fark yoktur. Neyse, sonuçta haksızlık yapmak kötü olan ve eleştirilecek bir şeydir ve aynı zamanda kötülüğün tamamıyla ya da tamamına yakın bir kısmıyla aynı yerde bulunmaktadır. Öte yandan haksızlıkların hepsi isteyerek yapılmadığı gibi haksızlıkla karşılaşmak da kötü ve 1138b
adaletsiz olmaktan farklı durumdur. Kısacası haksızlığa

uğramak kötüdür ve tesadüfen ortaya çok büyük bir kötülük de çıkabilir.

Örneğin bir hekim akciğerde yaşanan bir sorunun insanın düşmesinden kaynaklanan bir sorundan daha ciddi olduğunu söyler. Oysa bazen düştüğünüz zaman, bundan çok daha büyük bir sorunla karşılaşabilirsiniz, bu tesadüfen oluşan şey daha kötüdür. Varsayalım ki biri düştü ve düştüğü zaman düşmanları onu yakalayıp öldürdüler. Kendinize ait olan şeyler için de aynı şekilde düşünülerek adaletli davranılabilir. Bunu yapabilmek genel adalete ya da aile hukukuna dair bir şeydir. Bu noktada ruhtaki akıllı kısım ile akıldan yoksun kısmın çarpışması gözlemlenir ve burada kendinize karşı bir haksızlık olabileceği de görülmektedir. Çünkü istediğiniz şey dışında bir başka şeyle karşılaşmanız mümkündür ve burada da yöneten ve yönetilen arasında olduğu gibi bir hukukun olması gereklidir. Böylece adalet ve karakter erdemleri konusunu tamamladık.

ALTINCI KİTAP

Her zaman ortada olanın takip edilmesi gerektiğini, fazla ya da eksik olandan uzak durulması gerektiğini söyledik. Aynı zamanda aklın bize bunu işaret ettiğinden de bahsettik. İnsanın diğer tüm huylarında akla bağlı kalarak ve onun önderliğinde ulaşmaya çalıştığı amaç, ortada olandır. Bu, fazlalık ya da eksiklik arasında yer alır ve ortanın da belirli bir sınırı bulunmaktadır. Söylediğimiz şey her ne kadar doğru olsa da pek açıklayıcı sayılmaz. Bir bilimden bahsettiğimiz zaman, onun üzerinde yeterince çalışmak gerektiğini ama bunu fazla ya da eksik yapmamak gerektiğini ve çalışmamız sırasında akla uygun hareket etmenin doğru olacağını söyleriz. Elbette ki bu yeterli değil. Biri beden için neyin gerekli olduğunu sorsa, ona vereceğimiz yanıtta hekimin verdiği şeyler ve sağlık için gerekli olanların hepsi dersek bu açıklayıcı olmayacaktır. Bu nedenle sadece doğru şeyleri söylemekle kalmayıp aynı zamanda akılla ilgili bilgiler de vermemiz gerekir.

Ruh erdemlerini karakter ve düşünce erdemleri olarak ikiye ayırmıştık. Şu ana dek karakter erdemlerinden söz ettik, sırada düşünce erdemleri var ancak öncelikle ruh konusuna değinmemiz gerekiyor. Ruhu akla sahip olan ve olmayan olmak üzere iki kısma ayırmıştık. Akla sahip olan kısım da ikiye ayrılmalıdır. Buradaki ayrım, ilkelere daha farklı bakıp bakamayacağımız yönündedir yani farklı bakabildiğimiz ve bakamadığımız kısımlar 1139

var. Eğer bir benzerlik noktasından yola çıkarak ulaşılan bir bilgi varsa, tür bakımından da çeşitli farkların olması gerekir. Bu iki parçadan birine bilimsel kısım diğerine araştıran kısım diyebiliriz. Ayrıntılı düşünmek ve incelemek arasında bir fark yoktur, insanlar bir şey olduğundan farklı olamayacaksa onun üzerinde ayrıntılı bir şekilde düşünmezler. O halde akla sahip olan kısmın içinde inceleyen bir kısım var demektir. Peki hangisi daha iyidir? İyi olmaları kendi erdemlerine bağlıdır ve erdemleri de yaptıkları eyleme.. Bir ruhun eylemlerinin doğru olması için üç nokta önemlidir: Duyum, akıl ve istek. Eylemler duyumlara bağlı olarak gerçekleşmez. Yabani hayvanları düşünelim, onların da duyumları var ama eylemde bulunmuyorlar. Düşünüp onaylamak ya da onaylamamak aslında bir şeyi isteyip almaya çalışmak ya da ondan uzak durmaktır. Karakter erdemleri, üzerlerine düşünülen ve bunun sonucunda tercih edilen eylemlerdir, bu tür şeyleri akıl da düşünür ve buna uygun bir istek de peşlerinden gelirse burada doğru aklın var olduğunu söyleyebiliriz. Buradan doğru eylem de doğar. Eylem ve bir şeyi kavrama söz konusu olduğunda buradaki iyi ve kötü kavramları doğru ve yanlış olamazlar. Çünkü bu düşünmeyle ilgili işin tamamıdır. Eylem ve düşünme konusunda doğru olan şey, doğru istekle birlikte var olabilir. Yani eylemler tercihten, tabii ki bu tercih onu harekete geçiren tercihtir, tercih istekten kaynaklanır ve bu da aklını kullanmayla olur. İşte bu nedenle akıl, düşünmeden ve huydan farklı bir tercihte
1139b bulunamaz. Yine düşünce ya da alışkanlık olmaksızın ortaya konulan bir eylemde iyi ya da kötü diye bir şey yoktur. Düşüncenin kendisi bir şeyleri değiştirmez, o sadece amaçla ve eylemle ilgilidir; çünkü bu durum yaratmayı ortaya çıkarır. Bir şey yarattığınız zaman bunu bir başka şey için yaparsınız. Yani buradaki amaç yaratılan şey değil, yapılan şeydir. İyi olmak bir amaçtır ve bu

istenir. Bu nedenle tercih istekli akıl ya da düşüncedir ve insanda da bu bulunur. Yine daha önceden yaşananlarla ilgili tercihte bulunamayız. Örneğin Troya'nın yok olmasını tercih etmemiz diye bir şey söz konusu değildir. Ayrıntılı düşüneceğimiz şey gelecekte olacaklar ya da olması muhtemel şeylerdir, yoksa daha önceden yaşanan şeylerin üzerine ayrıntılı bir düşünme söz konusu olamaz. Agathon şöyle diyordu:

"Tanrı sadece yaşananları yaşanmamış yapamaz."

Kısacacı düşünceyle ilgili iki parça da doğruluğu amaçlar. Her iki kısımdaki erdemler de doğruyu elde edeceğimiz huylardır. Tekrar konumuza geri dönelim. Ruhumuz bir şeyi onaylarken sanat, bilim, akıl, aklın yerinde olması ve bilgelik gibi kavramlardan yola çıkıyor. Varsayımlar ya da tahminler ise hata yapmamıza neden olabilirler. Bilimin tanımının ne olduğu ya da ona benzeyen şeylerin neler oldukları konusunda dikkat etmemiz gereken şey şudur: Herkes bildiği şeyin kendi bildiğinden farklı şekilde olmasının imkânsız olduğunu düşünür. Yine bir şey olduğundan farklı şekilde olabilecekse ve bu bizim tanıklığımızda gerçekleşmediyse o şeyin olup olmadığı hakkında bir şey söyleyemeyiz. O halde bilim için bilgi var olmalıdır ve bu her zaman böyledir. Bir şey zorunluysa her zaman var olmalıdır, bu tür şeyler doğmayanlar ve ölmeyenlerdir. Yine tüm bilimler ve o bilimlere ait olan bilgiler nesilden nesile aktarılabilir şeylerdir. Kategoriler'de bilgilerin diğer bilgilerden doğduğunu ve bunun için de öncüllerden yararlanılabileceğini ya da tümevarım yönteminin kullanıldığını söylemiştik. Tümevarım genele, tümdengelim özele varmayı amaçlar. O halde bir şeyin öncülünün bağlı olduğu ilkeler de olabilir. Özetle bilim ispatlara dayanır ve bu konuda gerekli bilgiyi Kategoriler'de vermiştik. Eğer ilkeleri biliyorsanız o bilgiyi alırsınız.

Eğer bilgi sonuçlardan daha çok bilinen bir şey değilse, o zaman tesadüfen elde edilmiş demektir. Bilim hakkında söyleyeceklerimiz bu kadar.

1140 Bir şey olduğundan farklıysa, o yapılmış ya da yaratılmış olabilir. Bir şeyi yapmak ve yaratmak aynı şey değildir. Bu konuda daha önceden herkese açık olan konuşmalarıma bakalım. Sonuç olarak akıl ile ilgili eylemin huyu ve akılla var olan yaratmanın huyu birbirinden farklıdır. Bu nedenle yapma ve yaratma birbiriyle aynı değildir. Örneğin mimarlık akılla birlikte var olan ve yaratmaya dair bir huy, ki ayrıca yaratmayla ilgili olmayan bir sanat yoktur, bu durumda sanat ve doğru akılla var olan, yaratmayla ilgili bir huydur. Her sanat bir şeyler yaratır ve bunun ilkesi yaratan kimsededir. Burada incelenmesi gereken şey, olabileceklerin nasıl oldukları ya da olmadıklarıdır. Yine zorunlu olarak ortaya çıkmış bir şeyin de sanatı olamaz. Çünkü bu türden şeylerin ilkeleri kendilerinde bulunmaktadır. Yaratma ve yapma birbirlerinden farklı olduklarına göre sanat, yapma değil yaratmadır. Agathon şöyle diyordu: "Sanat ve şans birbirlerini severler." Gerçekten de sanat ve şans birbirleriyle ilişkilidir, sanat doğru akılla var olan yaratma huyuyken, sanat olmayan yerde doğru olmayan aklın yanında var olan bir huy vardır ya da bir şey olduğundan daha farklı olabiliyordur.

Sırada aklı başında olma konusu var, kimlerin aklı başındadır? Aklı başında dediğimiz insan sağlık, para, güç gibi ayrıntılarla değil iyi yaşama konusunda kendisine nelerin gerekli olduğunu doğru bir şekilde düşünebilen insandır. Bir şeyin sanatı yoksa ve bu konuda erdemli bir amaç varsa bu hedefe yürüyen insanlara aklı başında insanlar deriz. Kısacası bir konuda iyi düşünmek aklı başında olmaktır. Tabii ki bir şeyi olduğundan daha farklı düşünmeyeceğiz ya da yapamayacağımız şeyleri

planlamayacağız. Eğer bilimde önemli olan ispatlamaksa, ilkeleri değişken olan şeylerin ispatlanması söz konusu olmuyorsa ve bu tür şeyler hakkında ayrıntılı düşünme şansımız yoksa aklı başında olmanın bir bilim ya da sanat 1140b
olmadığını söyleyebiliriz. Bir şey farklı şekillerde yapılabiliyorsa orada bilim yoktur, yapma ve yaratma farklı olduğundan dolayı da bilim değildir. Aklı başındalık, iyi ya da kötü şeyler için akılla beraber var olan ve eylemlerde doğru davranmamızı sağlayan bir huydur. Eylem bir konudaki amacımıza yöneliktir, oysa yaratma söz konusu olduğu zaman yaratma dışında başka bir amaç vardır. Perikles[1] ya da onun gibi insanlar kendilerinin ve diğer insanların iyilikleri için bir şeyler düşündüklerinden aklı başında insanlar olarak adlandırılırlar. Bu tür insanlar siyasetçi ya da yönetici olmalıdırlar. Ölçülü insanlar aynı zamanda aklı başında kişilerdir de, bu insanlar için hoş ya da acı şeyler fikir değiştirici değildir. Örneğin bir üçgende iki tane dik açı olduğunu kabul etmek ya da etmemek daha sonraki eylemlerimiz için ön bilgilerimizi etkiler. Aslında bir eylemin ilkesi o yapılan şeyin amacıdır, fakat haz ya da acı bunun görülmesini engelleyebilir. Haz ya da acı öne geçtiği zaman tercih de ilke de görünmez olur, çünkü artık kötülük o ilkeyi yok etmiştir. Bundan dolayı aklı başında olmanın, insana ait iyi şeylerin yanında var olan ve doğruluğu getirici bir huy olması zorunludur. Sanatın erdemi varken aklı başında olmanın erdemi yoktur, sanatta bilerek hata yapmak aklı başındalık ya da diğer konularda bilerek hata yapmaktan daha iyidir. O halde aklı başında olmak bir sanat değil, bir erdemdir. Ruhun akla sahip kısmını ikiye ayırmıştık, bunlardan biri kanaatlerimizle ilgili kısımdır, kanaatler başka türlü olabilecek şeylerle ilgilidir ve bu gruba aklı başındalık da

1 MÖ 461-429 yılları arasında komutan sıfatıyla Atina'nın başında bulunan siyaset adamı.

dahildir. Öte yandan aklı başındalıkta tek belirleyici akıl değildir, yine akılda var olan unutkanlık, aklı başındalıkta bulunmamaktadır.

Bilim genel ve zorunlu olanlarla ilgili bir şeyse ve bir şey ispatlanabilir olduğu zaman onun ilkeleri varsa bilimin ilkeleri arasında sanat ya da aklı başında olmak yoktur. Bilimde ispatlanabilirlik varken sanat ya da aklı
1141 başında olmak farklı şekillerde de gerçekleşebilir. Yine bilge olmak da ilkelerle ilgili değildir, bilge olmak belli şeylerde ispatlarımızın olmasıdır. Bir şey birkaç farklı şekilde gerçekleşebiliyorsa ve bu konularda da asla yanılmamamızı şeyler bilim, aklı başında olmak, bilgi ve akıl gibi şeyler ise bunlardan aklı başında olmak, bilim ve bilgiden hiçbiri ilkelerle ilgili değildir, bu durumda akıl ilkelerle ilgili olmak zorundadır.

Sanat konusunda bir insana bilge diyorsak bu işinde çok iyi olduğunu gösterir. Örneğin Phidias için bilge bir taş ustası ya da Polykleitos[2] için bilge bir heykeltıraş dediğimiz zaman bu insanların işlerinde çok uzman olduklarını kastederiz, bu noktada bilgelik yapılan işten farklı bir şey içermez. Homeros Margites'de[3] şöyle diyordu: "Tanrılar ona çiftçilik, zanaatkarlık ya da başka bir bilgelik vermediler." Evet bazı insanların belli konular da ama bazı insanların da her konuda bilge olduklarını düşünürüz. Evet bilgelik en büyük bilgidir. Bilge insanlar sadece ilkelerle belirlenenleri değil aynı zamanda doğru ilkeleri de bilmelidirler. Bundan dolayı bilgelik en önemli bilgileri bilen bir akıldır. Siyaset ya da aklı başında olmak en önemlisi olamazdı, insan da evrenin en iyisi değildir. Eğer sağlıklı bir insan ya da bir hayvan için iyi olan birbir-

2 MÖ 5. yüzyılda yaşamış ve genelde alet heykelleriyle tanınan Argos doğumlu heykeltıraş.

3 Eserin günümüze yalnızca fragmanları ulaşmıştır. Bu fragmanlarla Aristoteles, Platon ya da Zenobius gibi bazı yazarların eserlerinde karşılaşmaktayız.

lerinden farklı kavramlarsa bilge herkes tarafından bilge olarak kabul edilirken aklı başında olan herkes tarafından aynı kimse olarak kabul edilmez. Aklı başında insan tekil durumlarda iyi kararlar verir. Zaten ona düşen de bunu yapmasıdır. Yine başlarına ne gelebileceğini doğru tahmin eden hayvanların da aklı başında oldukları söylenecektir. Bilgelik ve siyasetin aynı şey olmadıklarını biliyoruz, eğer bilgelik kendimizle ilgili şeylerle ilgilidir deseydik, çok sayıda bilgelik türü ortaya çıkardı. Eğer her canlı için sadece bir tıp biliminden söz ediyorsak o zaman ister istemez tüm canlılar için sadece bir bilgelikten ve bir iyiden bahsetmemiz gerekecektir. Yine evrendeki her şey arasında insanın en iyisi olup olmamasının da bir önemi 1141b
yoktur. Aslında zaten dünyayı oluşturan unsurlar başta olmak üzere insandan çok daha iyi şeyler bulunmaktadır. O halde bilgelik evrendeki en önemli şeyler hakkında bilgi sahibi olmaktır. Anaksagoras, Thales ya da onlar gibi insanlara aklı başında demiyoruz, onlara bilge adını veriyoruz. Çünkü kendilerine ait iyi şeyleri değil bilinmesi çok zor ve bilindiği takdirde diğer insanların çok büyük beğenisini kazanan şeyleri bildiklerinden dolayı bu sıfatı alıyorlar. Onların tanrısal olan ama insan yaşamına yararı olmayan şeyleri bildikleri anlatılır. Aklı başında olmak ise insanlara ait olan şeyler hakkında düşünmekle ilgilidir. Aklı başında insanın yapması gerekenin iyi bir şekilde düşünmek ve ona göre karar vermek olduğunu söyleriz. İnsanlar olduğundan farklı şekilde olamayacak, amaçsız ya da amacı gerçekleşemeyecek, iyi olmayan şeylerle ilgili düşünmezler. Ayrıntılı bir şekilde en iyi olanı düşünen insan kendisi için en iyiyi düşünüyor demektir. Çünkü aklı başında olan insanın genel dışında ayrıntılara da hâkim olması gerekir, eylemlerimiz ise tekil olaylarla ilgilidir. Kimi zamanlar tecrübeli insanlar bilmedikleri şeylerde o konuyu bilen insanlardan daha başarılı olabilirler.

Örneğin bir insan kolay hazmetmek ya da sağlıklı olması için hafif et yemek gerektiğini biliyor fakat hangi etlerin hafif olduklarını bilmiyorsa, o kişi başkalarını sağlıklı kılamaz ancak hangi etin hafif olduğunu biliyorsa sağlık verir. Kısacası aklı başında olmak bir şeyi uygulamakla ilgilidir, tabii ki her ikisine de sahip olmamız gerekir fakat daha çok uygulamaya sahip olmalıyız. Bu açıdan bakıldığında aklı başında olmak bir erdemdir.

Siyaset ve aklı başında olmak huy açısından aynı olsalar da bunlar aynı değillerdir. Siyaset işlerinde aklı başında olmak iyi yasalar yapmaktır, tekil örneklerden ortaya konulan şey siyaset olur. Bunu ortaya çıkaran huy düşünme ve uygulamadır. Aslında siyaset işlerinde karar vermek en son yapılan şeydir. Ancak bazıları bu işlerin verilen kararlarla yapıldığını zannederler. Sanki siyasetçiler bir zanaatkârmış gibi düşünürler. Aklı başında olmak daha çok insanın kendisiyle ilgili bir şeydir ancak aynı zamanda durumun ismi de aklı başındalıktır. Ekonomi, siyaset ya da yasa yapmak gibi konular düşünmeyle ya da karar vermeyle ilgili konulardır. Yani insan bir şeyi kendisi için bilse de burada farklı bilgiler olabilir. İnsan sadece kendisiyle ilgili şeyleri biliyorsa ve dikkatini sadece buna
1142 yönelttiyse, bu insana da aklı başında diyoruz. Siyasetçiler çok sayıda işle uğraşırlar. Hatta Euripides bu konuda şunları söylüyor: "Çok sayıda insan arasında hiçbir şey yapmayıp herkesle eşit kabul edilirsem bundan memnun olamam, hem daha çok iş yapanlar da var."

Bu insanlar kendileri için neyin iyi olduğuna bakıyorlar ve bunu gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Bu insanlar aklı başında oldukları için böyle yapıyorlar. Öte yandan ekonomi ve devleti yönetmek kendi başına iyi olamaz. Yine kendine ait şeylerin ne şekilde olması gerektiği ve bunların amaçları da incelenmesi gereken bir konudur. Çok sayıda genç adam matematikçidir, geometricidir ya

da bilgedir ama aklı başında değildir. Çünkü aklı başında olmak için belli bir tecrübe kazanmak gerekir ve gençler henüz bu tecrübeye sahip değildirler, bu tecrübe belli bir zaman içinde elde edilir. Yine genç bir adamın matematikçi olmasına karşın neden doğa bilimleriyle ilgilenen biri olmadığına ya da onun neden bir bilge olmadığına bakabiliriz. Belki birinde genelleme yapılırken, diğerinde özel bir konu üzerine çalışıldığı içindir. Belki de ilkelerden emin değiller ya da onların özlerini açık bir şekilde göremiyorlardır. Hem ayrıntılı düşünme sırasında genel şeyler hakkında da tekil şeyler hakkında da hatalar olabilir. Yani tüm sular pistir ya da bu su pistir ifadelerinin her ikisi de hatalı olabilir. Aklı başında olmanın bilimle bir ilgisi olmadığı çok belli, bu durum, bilim dışında uygulamaya yani amaca yöneliktir, bu anlamda da aklın dışında bir şeydir. Akıl bir nedenden kaynaklanmayan şeylerle ilgilidir, aklı başında olmak ise duyumun sonucudur, bilimin değil. Tabii ki burada kast edilen özel şeyler değildir, örneğin geometride bir üçgenin son öğe olduğunu anlamamıza yol açan duyumdan söz ediyorum. Çünkü bu bir son ise artık devam etmeye gerek yoktur. Buna da aklı başında olmak değil bir şeyin farkına varmak diyebiliriz.

Ayrıntılı düşünmek ve incelemek çok farklı şeylerdir. Ayrıntılı düşünmek de araştırma yapmak vardır. O halde öncelikle yapılması gereken şey düşünmenin bilim, tahmin, doğru tahmin ya da farklı bir şey mi olduğunu söylemektir. Bilim olamaz çünkü bir şey biliniyorsa araş- 1142b
tırılmaz. Bu bir tür düşünmedir, düşünen insan konuyu ayrıntılı şekilde inceler. Buna doğru tahmin de diyemeyiz, çünkü doğru tahmin aynı zamanda hızlıca gerçekleşen bir şeydir, oysa ayrıntılı düşünmede süreç yavaş ilerler. Hem iyice araştırılmış bir şeyin hemen yapılması gerektiği de söylenir. Yine bir şeyi kavramak ve iyi bir şekilde düşünmek arasında da fark var. Kavramada doğruluğun

payı varken, iyi düşünme bir tahmin değildir. Şimdi: Kötü düşünen hata yapıyor, iyi düşünen doğru yapıyorsa iyi düşünme doğru bir davranıştır fakat bir bilim değildir. Bilimde tam doğruluk diye bir yoktur, tahminin doğruluğu ise gerçektir. Hem tahmin dediğimiz şeyin belirlenen bir şey olduğunu da söylemek gerekir. İyi düşünme ise akıl yürütmeden bağımsız bir şey değildir. Bu durumda da sadece anlama becerisi de olması gerekiyor. Burada sadece açıklama yapmakla kalınmıyor, oysa burada açıklama var. Bir insan ayrıntılı bir şekilde düşündüğü zaman iyi ya da kötü bir şekilde düşünmesi fark etmeksizin mutlaka araştırma yapmaktadır. O halde iyi düşünme, düşünme konusunda bir başarı olarak kabul edilir. Şimdi düşünmenin ne olduğunu ve hangi konularda düşündüğümüzü incelememiz gerekiyor. Bir konuda başarılı dediğimiz zaman bunun çok sayıda anlamı varsa, düşüncede başarı dediğimiz zaman başarının tüm anlamlarını kullanmıyoruz. Bir insan kendisine hâkim değilse ya da kötü biriyse yapması gereken şeyi ayrıntılı düşünme sonucunda yapabilir, bu durumda da kötülük de yapsa ayrıntılı düşünme konusunda başarılı olmuştur. Ancak aradığımız şey iyi bir şekilde ayrıntılı düşünmek. Eğer iyi sonuç elde ediyorsanız bunun bir değeri vardır. Hatalı bir önermeden yola çıkarak, olmaması gereken bir yoldan giderek veya farklı bir orta bularak da farklı bir sonuca ulaşılabilir. Bu durumda hatalı bir yolla düşünme durumunda da iyi bir düşünme yoktur. Bazen uzun uzadıya bir düşünme, bazen ise hemen verilen bir kararla iyi düşünme şansımız vardır. Fakat burada iyi düşünmeye yönelik bir iyilik değil, daha önceden de söylediğimiz şekilde zamana, amaca ya da düşünme şekline yönelik bir iyiden bahsediyoruz. Tabii bir de genel ya da özel bir amaca bağlı olarak iyi de düşünebiliriz. Genel olarak iyi düşünmede genel iyi amaçlanır, özel bir amaçta ise o özel şeyin kendisi amaçlanmaktadır.

O halde iyi düşünen insanlar aklı başında olanlar ise, iyi düşünme aklı başında olmakla ilgili ve bu amaca yönelik bir başarıdır.

Öte yandan doğru ve tam yargılama adı verilen yargı- 1143
lama şekilleri bulunmaktadır. Bu söylediğimiz şey bilim ya da tahmin ile aynı şey değildir. Eğer bilim olsaydı herkes doğru yargılayabilirdi. Öte yandan yargılama konusu hekimlik ya da geometrici olmak gibi bilimsel bir şey de değildir. Doğru yargılama dediğimiz şey her zaman var olan ve asla değişmeyen şeylerle değil, zaman zaman değişen, hakkında düşünülebilecek şeylerle ilgilidir. Bu nedenle aklı başında olmakla aynı şeylerle ilgili gibi gözükse de aslında doğru yargılama ve aklı başındalık bambaşka şeylerdir. Aklı başında olmakla amaçlanan şey, neyin yapılıp neyin yapılmayacağını tespit etmektir. Doğru yargılamada ise bir çıkarımda bulunursunuz. Doğru yargılama ve tam yargılama aynı şeydir, doğru yargılayan insan aynı zamanda tam da yargılıyordur fakat bu aklı başında olma ve aklı başında davranma anlamlarına gelmez. Bilimden bahsettiğimizde anladığımızı göstermek için konuyu kavradı deriz, buna benzer bir durum aklı başında olmanın ifade edileceği ya da bir yerde tahminlerimizden yararlanacağımız zaman da olmaktadır. Bir şeyi doğru değerlendirmekle zamanında değerlendirmek arasında fark vardır. Tam yargılama denilen şey kavrama eyleminden doğmuştur. Bu nedenle de kavrama ve doğru yargılama çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılır.

Öte yandan affetme yani diğer insanları affedebilme becerimize anlayışlı olmak diyoruz. Anlayışlı olmak aslında doğru davranan insanın aldığı aklı başında karardır, hem doğru insanlar için onlar affedicidirler ve çoğu zaman böyle davranırlar demiyor muyuz? Eylem doğru insanın aklı başında ve gerçeğe uygun davranışıdır.

Tüm bu eylemlerde ortak bir amaç bulunuyor. Hem akıllı hem aklı başında hem de doğru yargılayanlar aynı insanlar ise bu sıfatları hep aynı insanlar hak ediyor demektir. Bahsettiğimiz şeylerin hepsi tekil durumlarda var olan şeyler. Bir insan aklı başında olduğu zaman, aynı zamanda özel bir olayda doğru yargılayan ve affedici de olabilmektedir. Yine doğru olmak ve diğer iyi şeylere sahip olmak da beraber gelişiyor. Pratik hedeflerin tamamı tekil ve sonuca yöneliktir. Doğru yargılama da yine eylemler ve en sonunda gerçekleşen eylemlerle ilgilidir. Aklı başında bir insan bunların hepsini bilir. Akıl da yine en sonunda olanlarla ilgilidir, bir konuda en sonunda olanlarla ilgili olan akıldır, akıl yürütme değildir. Çünkü birinde ilk önce yapılan tanımın bir önemi varken, diğeri en sonunda ortaya çıkanlarla ilgilidir ve değişikliklere yöneliktir. Evet bir amaca yönelik nedenin ilkeleri böyle-
1143b dir. Özel durumlardan genele varılır, burada da tahmin edebilme becerisinin var olması gerekir, işte bu beceriye akıl diyoruz. Bu nedenle bu şeylerin doğal şeyler olduğu zannedilir. Doğal bir bilge yoktur fakat anlayışlılık, doğru yargılama ya da akıl, daha sonradan kazanabileceğimiz şeylerdir. İnsan yaşı büyüdükçe yaş, anlayış ya da akıl gelişmeye başlar. Bu açıdan bakıldığında aklın hem başlangıç ve hem de son olduğu görülür. Çünkü bir şeyi ispatlayacağımız zaman akıldan yola çıkıp yine akla varıyoruz. Bu nedenle bir konuda tecrübeli bir insanın fikirlerini ya da yaşlı birinin görüşlerini, kendi görüşlerini ispatlayamayan bir insan kadar önemsemeliyiz. Bu insanlar tecrübeleri sayesinde daha başarılı olurlar. Evet şu âna değin aklı başında olma ve bilge olma konularını inceledik, aynı zamanda bunların nelerle ve ruhun hangi kısımlarıyla ilgili olduklarını da ortaya koyduk.

Peki bunu neden yaptık? Bilgelik insanın mutlu olması için gerekli bilgilere sahip olmak değil, aklı başında olmak

mutlu olmayı sağlayabilir fakat neden bunu yapıyoruz? Bir insan için aklı başında olmak demek güzel, iyi ve adalete uygun davranmaktır, bu tür eylemler insanın yapması gerekenlerdir. Erdemler ise bir huy sonucunda ortaya çıkan davranışlardan doğduklarına göre bu tür şeyleri sadece bilerek erdemli olmayız. Örneğin tıp ve beden eğitimi bilmek bunları uygulamakta başarılı olmak anlamına gelmez. Aklı başında biri olarak aklı başında olmayı amaçlıyorsak erdemli biri için söylenenin bir anlamı olmaz. Erdemli olmayanlar için de bundan bir şey çıkmaz, ister kendileri aklı başında olsunlar, ister aklı başında olanları dinlesinler fark eden bir şey olmaz. Tıpta da aynı durum geçerlidir, yani sağlıklı olmak isteriz ama bunun için tıp eğitimi almayız. Öte yandan aklı başında olmak, bilge olmaktan daha aşağıda bir şeydir, şimdi aklı başında olmak bilge olmaktan daha önemli bir şey olmamalıdır. Yaratıcı olan erdemler belirleyici olanlardır, kuralları bunlar belirlediğine göre söz etmemiz gerekenler 1144
de bunlardır. Çünkü bahsettiğimiz noktalar hep bunlarla ilgiliydi, öncelikle bir erdemin yaratımda bulunmasa bile kendi başına incelenmesi gerektiğini söylemeliyiz. Yaratımda bulunmak dediysek bu tıbbın sağlık yaratmasına değil, sağlığın sağlıklı olma halini yaratmasına benzer, aynı şekilde bilgelik de mutluluk yaratır. Erdem bütününün parçası olduğundan dolayı sahip olarak ve yaparak mutluluğu ortaya çıkarır. Ortaya çıkan şeyin mutlu olması için karakter erdemlerini taşımak ve aklı başında olmak da gereklidir. Erdem amaçları, aklı başında olmak amaçlarla ilgili şeyleri düzenler. Ruhtaki besleyen kısımda böyle bir şey yoktur, bu kısmın bir şey yaratmakla hiçbir ilgisi yoktur. Bundan dolayı sadece aklı başında olarak bir şeyi doğru ve adil yapma şansımız yoktur, bu konuyu biraz daha ayrıntılı inceleyelim. Yasaların buyurduğu şeyi istemeyenler ya da yasaları bilmediği ya da farklı

bir amaçları olduğu için bir şey yapanlar da adil değildir. Çünkü yapılması gerekeni, yapılması gerektiği şekilde sadece erdemli insanlar yapabilirler. Bundan dolayı her eylemin iyi olması için nasıl yapılması gerektiği de açıktır. Yani bir şeyi kendisi için yapmak tercihi nispeten doğru yapar ancak bu tercihi yapıyor olmak erdem değil başka bir şeydir. Aslında konuyu anlayabilmek için bunu daha ayrıntılı konuşmamız gerekir. Yapabilme, tercih ettiklerimizi yapmayı ve bunlara ulaşmamızı sağlar. Eğer amaç iyiyse böyle bir yetenek de güzeldir fakat amaç kötüyse bu yetenek de kötüdür. İşte aklı başında insanların akıllı ve kurnaz insanlar olduklarını söylememizin nedeni budur. Oysa aklı başında olmak bir yetenek değildir fakat bu yeteneğin dışında bir şey de değil. Yani huylar ruhun bir yansımasıdır ve bu yansıma erdemlerle ilişkilidir. Her eylemin başlangıcında akıldan geçen şey yapılanın en doğru ve en iyi amaç olduğudur. Her türlü amaçta benzeri bir yaklaşım vardır ancak iyi bir şeyden söz edilmiyorsa söylenen doğru değildir. Ortada bir kötülük varsa bu durumda uygulayıcı ilkeler konusunda da hata vardır, bundan dolayı iyilik yoksa aklı başında da olunamaz. Erdem konusuna geri dönelim. Aklı başında olmak ve
1144b yapabilir olmak arasında ilişki olmasına karşın bunlar aynı şeyler değildir. Doğal erdemler ve gerçek erdemler arasında da benzeri bir durum vardır. Tüm alışkanlıklarımızı doğal yollarla elde etmekteyiz. İnsanın adil, ölçülü, cesur ya da başka sıfatları elde etmesi doğuştan kazandığı özelliklerin bir sonucudur. Fakat bizim aradığımız iyi daha farklı bir şeydir ve bunu daha farklı yollardan bulacağımızı zannetmekteyiz. Çocuklarda ya da vahşi hayvanlarda da doğuştan gelen bazı huylar vardır fakat bu huyların akıldan bağımsız bir şekilde kullanılmaları zarar verici olur. Büyük bir beden, göremiyorsa ve hareket etmeye kalkışırsa her yere çarpacaktır. Burada da

benzeri bir şey yaşanır. Fakat bir akla sahipsek aynı şeyle karşılaşmayız, bu durumda eylem de farklılaşacaktır ve huy doğal bir şeye benzediğinden erdem ortaya çıkacaktır. Tahmin söz konusu olduğu zaman yapabilme ve aklı başında olma durumlarıyla karşılaşmıştık, karakterde de doğal ve gerçek erdemi görmekteyiz ve gerçek erdem aklı başında olmaktan farklı bir şekilde gelişmez. İşte bu nedenle bazılarına göre tüm erdemler aklı başında olmaktır ve Sokrates de konuya bu şekilde yaklaştığında hem doğru hem de yanlış bir şey söylüyordu. Tüm erdemlerin aklı başında olmak olduğunu söylerken hata yapıyordu fakat bunların aklı başındalıktan farklı şekilde gerçekleşemeyeceğini söylerken de doğru söylüyordu. Sonuçta herkes erdemin bir huy olduğunu ve bunun da doğru akla uygun bir huy olduğunu söylüyor. Doğru akıl, aklı başında olmakla paralel ilerler. O halde herkes farklı şekillerde ifade etse de erdemin aklı başındalıkla iç içe bir huy olduğunu söylüyordur. Fakat sadece doğru akla uygun değil, aynı zamanda doğru akılla iç içe bir huydur. Doğru akıl da bu konularda aklı başında olmak demektir Özetle ifade etmek gerekirse, Sokrates erdemlerin bir akıl yürütme olduğunu düşünürken biz bunların akılla birlikte var olduklarına inanıyoruz. Bir insanın aklı başında olmaksızın iyi olması ya da karakter erdemlerine sahip olmadan aklı başında olması imkânsızdır. Bundan dolayı erdemlerin birbirlerinden farklı şekilde ya da ayrı ayrı şekilde geliştikleri düşüncesine karşı çıkılabilir. Bir insan tüm bu erdemlere aynı anda sahip olamayabilir, 1145
bazılarına sahipken bazılarına henüz sahip olmayabilir. Söylediğimiz şey doğal erdemler için geçerli olsa da insanın mutlak anlamda iyi olması gereken erdemlerde geçerli değildir. Örneğin aklı başında dediğimiz zaman, tüm aklı başındalık durumları o kişide bulunuyor demektir. \klı başında olmak uygulamaya yönelik olmasaydı da

gerekliydi, çünkü o, ruhun bir kısmının erdemidir ve aklı başında ve erdemli değilseniz doğru olamazsınız. Çünkü amaç ve amaca giden yol buradan geçer. Öte yandan hekimlik sağlıktan önce olamayacağı gibi, aklı başında olmak da ruhun bir kısmından ya da bilgelikten önce gelemez. Hekimlik sağlığı kullanmıyor, sadece nasıl sağlık elde edileceğine bakıyor. Yani ona [emretmiş olmak için] emretmiyor, sadece onu elde etmek için emrediyor. Hem böyle olsaydı siyaset her şeyi yönettiğine göre tanrıları da yönetir dememiz gerekirdi.

YEDİNCİ KİTAP

Sırada uzak durmamız gereken üç alışkanlık türü var. Bunlar kötülük yapma, kendine hâkim olamama ve vahşilik. Kötülüğün karşıtı iyilik, kendine hâkim olamamanın da hâkim olmadır. Vahşiliğin karşıtı tanrılara ya da kahramanlara ait bir erdem olabilir. Homeros Priamos'un Hektor'a şunu söylediğini ifade eder: "Ölümlü birinin değil bir tanrının oğlu gibi." Eğer tanrılar aslında insan olup erdemleri çok olduğu için bu ismi alıyorlarsa bu durumun vahşiliğin tam karşıtı olduğu bellidir. Vahşi hayvanlar kötü ya da erdemli olamazlar, aynı şekilde tanrılar da benzeri durumdadır. Vahşi hayvandaki kötülük de tanrıdaki erdem de ifade ettiğimizin dışında şeylerdir. Bir insanın tanrı gibi olması çok nadiren karşılaşılan bir durumdur, bu nedenle Lakonialılar "tanrı gibi" ifadesini çok az kullanırlar, aynı şekilde vahşi insan da fazla yoktur, vahşi insanlar daha çok yabancıların arasından çıkar. Bazen bir hastalık böyle bir duruma yol açabilir. Yine fazlasıyla kötü insanlar hakkında da bunu söylü- 1145b
yoruz ama bu konu üzerinde daha sonra konuşacağımız bir şey. Kötülük yapma konusuna daha önceden değinmiştik, sırada zayıf olma, fazla yeme, kendine hâkim olma ve düzgün bir karaktere sahip olma konuları var. Bunlar erdem ya da kötülük değildirler, ayrıca türleri de birbirlerinden farklı değildir. Çoğu zaman yaptığımız gibi öncelikle geçmişten gelen konuları ve bu konudaki

fikirleri tartışalım, bunu yaparken en önemlilerinden başlayalım. Bu konulardaki genel sıkıntılar giderildiğinde ve konuya dair genel fikirler ifade edildiğinde işimiz daha da kolaylaşacaktır.

İnsanın kendisine hâkim olması ve düzgün bir karakter sahibi olması beğenilecek, kendine hâkim olmaması ve zayıf karakterli olması da eleştirilecek şeylerdir. Kendine hâkim olan insan iyi bir şekilde akıl yürütebilirken, hâkim olmayan insan bunu yapamaz. Kendine hâkim olmayan bir insan bir şeyin kötü olduğunu bilmesine karşın onu yapmaktan kendini alıkoyamazken, kendine hâkim olan insan kötü şeyleri gördüğü zaman akıl yürüterek bunlardan uzak durabilir. Ölçülü insanlar kendilerine hâkim olan ve düzgün karakterli insanlardır. Kimilerine göre bu tür insanlar her zaman ölçülüdür, kimileri ise onların daima ölçülü olmadıklarını, hazza düşkün insanların her zaman kendine hâkim olmayan insanlar olduklarını ve kendine hâkim olmayan insanların da her zaman hazza düşkün insanlar olduklarını söylerler. Kimilerine göre bu ikisi birlikte olmayabilir. Kimi zaman aklı başında olmayan bir insanın kendine hâkim de olamayacağını, kimi zaman da aklı başında ve becerikli biri olmasına karşın yine de bu insanın kendine hâkim olmayabileceği ifade edilir. Bazılarının sadece ün, para ya da mevki konularında kendilerine hâkim olamadıkları söylenir.

İnsanın hem aklı başında olup hem de kendine hâkim olamaması ilk bakışta garip görünüyor. Kimilerine göre bilen insan böyle yapmaz. Sokrates bir yerde bilim varken insanların başka şeyler tarafından yönetilmelerinim kölece bir şey olduğunu söylüyordu, bu gerçekten de doğru. Sokrates'e kalırsa insanın kendine hâkim olamaması diye bir şey yoktur. Bilen bir insanın daha iyi davranmaması için bir neden olmadığını ama bir insanın bilmediği takdirde bu tür davranışlarda bulunabileceğini söylüyordu.

Ancak bu düşünce hatalı görünüyor. İsteklerin nereden kaynaklandıklarına bakmalıyız, eğer bilgisizlikten kaynaklanıyorlarsa da buna göre hareket etmeli. Aslında kendine hâkim olamamanın temel niteliği istekte bulunmak olmalıdır. Kimilerine göre bu söylenen şey bir açıdan doğru bir açıdan yanlıştır. Bu insanlar bir yandan bilimden daha iyi bir şey olmadığını söylerken bir yandan da insanların kendi fikirlerinden daha iyi olan bir başka bir fikre uygun davrandıkları görüşüne de itiraz ediyorlar. 1146
Bu nedenle onların düşüncelerine göre bir insan kendine hâkim değilse onun bilgisi yoktur ve sadece tahmini vardır. Bu insanlar bilimler tarafından yönetilmedikleri için düşünceleri ve tahminleri değişkendir, güçlü bir istekle karşılaştıkları zaman dirençleri zayıflar. Bu tür bir insan affedilebilir şeyler yapıyordur. Fakat kötülük ya da ona benzer bir şey affedilesi değildir. Peki kendine hâkim olabilmek için aklı başında olmak yeterli midir? Aklı başında olmak yeterince güçlü bir durumdur, fakat bu durumdaki bir insan hem akıllı, hem aklı başında hem de kendine hâkim olamayan insan demektir. Öte yandan aklı başında bir insan isteyerek çok kötü şeyler yapmayacaktır. Ayrıca daha önceden aklı başında bir insanın eyleme geçen biri olduğunu ve bu insanların diğer erdemlere de sahip olduklarını vurgulamıştık. Kendine hâkim olan insan bir yandan iyi diğer yandan kötü isteklerde bulunuyorsa ölçülü insanın kendine hâkim olan insan olduğunu söyleyemeyiz, aynı şekilde ölçülü insan da kendine hâkim değildir. Bir insan güçlü ve kötü isteklerde bulunuyorsa o insan ölçülü bir insan değildir. Ancak bahsettiğimiz durumda böyle bir şey ortaya çıkmaktadır. Eğer bir istek iyi bir istekse onu yapmamamızı sağlayan huy kötüdür, burada da kendine hâkim olmak iyi bir şey olmaktan çıkar. İstek kötü değil ama zayıfsa bu durumda da kendine hâkim olmanın bir değeri olmaz, yine iste-

ğin kötü ve zayıf olmasının da bir önemi yoktur. İnsan, hatalı tahminden yola çıkarak kendine hâkim oluyorsa bu da doğru sayılmaz. Tahminler sonucunda kendine hâkim olmama ortaya çıkıyorsa, bu kez de kendine hâkim olamayan ama erdemli biriyle karşılaşırız. Buna örnek olarak Sophokles'in[1] *Dilekçiler*'deki Neoptolemos'u verilebilir. Bu adam yalandan acı çekiyordu ve Odysseus'un kendisine zorla yaptırılmaya çalıştığı şeylerde direnmediği için övgü topluyordu. Ancak bu noktada bir başka sorunla karşılaşıyoruz: Bir şey yapıldığı zaman, önemli bir şeymiş gibi gösterilecekse bu noktadaki sonuç da başka bir sorundur. Eğer sonucu beğenmediysek ve yola çıkış noktamız da hatalıysa bu noktada farklı davranma şansımız olur. Belki de kendine hâkim olmayan ama aklı başında olan insanın erdemli olduğunu söyleyebiliriz. Belki de kendisine hâkim olamadığı için planladığının aksine şeyler yapıyordur ya da iyi bir şeyi kötü zannettiği için ister istemez iyi de davranabilir. Yine güzel bir şeyler yaptığını varsayan bir insan bu
1146b noktada aklını kullanarak değil de kendisine hâkim olamadığı için böyle davranan bir insandan daha iyidir. Çünkü düşüncesi değişirse sorun da giderilmiş olur. "Su nefesini kesiyorsa neden içesin?" Kendine hâkim olamayan insanın durumu tam da buna benziyor. Eğer sadece yapması gerektiğini düşündüğü şeyleri yapsaydı, o zaman düşüncesi değiştiği zaman yaptıkları da değişirdi. Fakat bu durumda bir şeye inanıyor ama başka bir şey yapıyor. Kendine hâkim olma ve olmama durumları her konu için geçerlidir, bu durumda gerçekten kendine hâkim olmayan kimdir? Bir insanın bütün açılardan kendine hâkim olmadığını söylemek mümkün olmaz. Fakat

1 MÖ 496-406 yılları arasında yaşamış tragedya yazarı. Eserlerinden *Antigone, Kral Oidipus, Oidipus Kolonos'ta, Dilekçiler, Aias, Elektra, Trakhisli Kadınlar* günümüze ulaşmıştır.

kimileri de gerçek anlamda kendilerine hâkim olmayan insanlardır.

Evet, konuşacağımız konular bunlar. Bazılarını hemen bazılarını da daha sonra konuşalım. Öncelikle bu tür insanların davranışlarının farkında olup olmadıklarını inceleyerek sorunun çözümüne ulaşabiliriz. Farkında olmak derken nasıl bir farkındalıktan bahsediyoruz? Yine kendine hâkim olma ve olmama konularının neleri kapsadığından da söz etmeliyiz. Bu durum bütün hazlar ve acılar için geçerli mi yoksa sadece bazıları için mi geçerli? Kendine hâkim olan insanla düzgün bir karaktere sahip olan insan aynı insan mıdır? Bu yöntemi izlerken farklı başlıklara da değinmemiz gerekir. Öncelikle kendine hâkim olan ve olmayan insanların eylemleri mi yoksa davranış şekilleri mi birbirine benziyor, buna bakalım. Kendine hâkim olmayan bir insan belirli konularda mı kendine hâkim olamıyor yoksa genel olarak bu davranış modeline verilen isim mi bu? Belki de her ikisinin birlikte gerçekleşmesi gerekiyordur. Kendine hâkim olma ve olmama konuları her şey için geçerli midir? Gerçekten kendine hâkim olmayan insan hangi konularda hazza düşkündür? Sadece hazza düşkün olması yeterli değildir, durum bundan ibaret olsaydı hazza düşkünlük ismini alırdı. Aynı zamanda bir davranış modeline de ihtiyaç var. Hazza düşkün insan kendisine haz veren şeylerin peşinden gitmeyi tercih eder. Kendine hâkim olmayan insan bunların peşinden gitmemek gerektiğini bilir ama yine de gider. Kendine hâkim olmama konusuyla ilgili olan şey bilim değil doğru tercihtir ama bunun bir önemi yok. Kimileri bir tahminleri olsa da kararsız insanlar değildirler, bu insanlar bildiklerini zannederler. Bir insan tahminlerinde yanıldığı için bilgili insanlara göre daha kötü davranıyorsa, bilgi ve tahmin arasında bir fark olmaz. Çünkü bazı insanlar kendi tahminlerine diğer insanların sahip oldukları bilgi kadar çok inan-

maktalar. Herakleitos[2] örneğini düşünelim. Şimdi bilgili olmak dediğimizde bilgili olup bu bilgiden yararlanma ve yararlanmama olmak üzere iki ayrı anlam ortaya çıkıyor. Bilgisi olmasına rağmen yapması gereken şeyleri anlamayan ve anlayan insanlar arasında fark vardır. Eğer yapmanız gereken şeyi anlamadıysanız burada garip bir şey yok, ama anlaşıldıysa o zaman garip. Bunun dışında insanın tekil bilgisine dayanarak değil de genel bilgiden yararlanarak kendi bildiğinin dışında bir şey yapması da söz konusu olabilir. Ne de olsa eylemler tekil olaylara ait şeylerdir. Öte yandan genel olaylarda da çeşitli farklılıklar
1147 bulunmaktadır. Bunların bazıları kişiye bazıları nesneye bağlı olabilir. Örneğin şu önermelere bakalım: Kuru yiyecekler insana yararlıdır, bu insandır, bu kuru yiyecektir. Şimdi ya bunu bilmiyorsunuz ya da biliyorsunuz ama bu bilgiyi kullanmıyorsunuz. İkisi arasında ciddi farklar bulunmakta, birinde biliniyor olmasının herhangi bir önemi yok, ancak diğerinde önemlidir. Yine insanların farklı şekillerde bilgi sahibi olma imkânları bulunmaktadır. Bilgi edinmek ve bunu kullanmak farklı huylardır, bir yandan sahipmişsin bir yandan da sahip değilmişsin gibi. Örneğin bir sarhoşu ya da uyuyan birini düşünelim, belki kızgın insanları da bu gruba ekleyebiliriz. İnsan bir şeye kızdığında ya da birine karşı bir cinsel istek duyduğunda bedeninde bile değişiklikler olmaktadır, bazen ise duyguya bağlı olarak hastalık şiddetlenebilir. Bu durumda kendine hâkim olmayan insanlar tıpkı bu insanlar gibidirler. Bu insanların bilgi sahibi olmalarının bir önemi yoktur, aynı şekilde kızgın bir insan da Empedokles'in sözlerini hatırlayıp buradan dersler alabilir. Bir şeyi öğrenmeye yeni başlayanlar öğrendikleri şeyler hakkında çıkarımlar yapabilirler fakat bu da tecrü-

2 MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda yaşamış Ephesos (Efes) doğumlu düşünür. Eserlerinden günümüze yalnızca fragmanlar ulaşmıştır.

beyle elde edilebilecek bir şeydir. Bu durumda diyebiliriz ki kendine hâkim olmayanlar tıpkı tiyatro oyuncuları gibi davranıyorlar. Yine insanın kendine hâkim olmamasının bir nedeni de genel ve özel olaylarda bulunulan tahminlerdir. Bu durumlar aynı anda algılandığı zaman aklın bir sonuca varması ve gerekiyorsa hemen eylemde bulunması gerekir. Her şeyi tatmak gerekiyorsa ve bu da tadılması gereken şeylerden biriyse, herhangi bir engel olmadığı sürece insan o şeyin tadına bakar. Fakat bir tahminden dolayı tatmak istemiyorsanız, şunların tadının güzel olduğu, bunların olmadığı tahmini varsa, bunun dışında bir de istekler söz konusuysa bu durumda bir yandan ondan uzak durmak bir yandan da o şeyin 1147b
tadına bakmak arasında iki duygu çarpışacaktır. Ruhun iki kısmı da bundan etkilenebilir. Bundan dolayı bazen akıl kaynaklı bazen tesadüfen ama bir şekilde doğru aklın karşıtı olan bir tahmin nedeniyle insan kendine hâkim olmayabilir. Burada belirleyici olan istektir. Bundan dolayı hayvanların kendilerine hâkim olmadıklarını söylemiyoruz. Çünkü hayvanların genele yönelik bir fikirleri yok, onlar sadece tekil durumlara odaklanıyorlar. Sarhoş olan ya da uyuyan insanların ayılmaları gibi kendine hâkim olmayan insanların tekrar bilgili olmaları ya da bilgisiz olan insanların bilgilenme süreçleri benzeri nitelikler taşır. Bu tür bir tutkuya dair doğa bilimcilerinin de söyleyecek bir şeyleri yok. Oysa insan bir sonuca vardığı zaman bu sonuç duyumları ve eylemleri belirler, tabii ki heyecanlı bir insanın bunları yapabilmesi imkânsızdır. Ya da bu bilgiye sahip olma durumunu sarhoşken Empedokles'in sözlerini tekrarlayan birine benzetebiliriz. Ancak çıkan sonuç genel bir sonuç değildir, bu özel bir sonuç olduğu için de Sokrates'in söyledikleriyle uyum içindedir. Eğer ortada gerçek anlamda bilgi varsa burada istek de olmaz, istek bilgiyi etkileyemez, duyumla ilgili tahminde durum

bu şekildedir. Kendine hâkim olmama konusunda bilgi ya da bilgisizlik durumlarını incelemiş olduk.

Peki, tam anlamıyla kendine hâkim olmayan biri var mıdır? Belki de herkes biraz böyledir, eğer kısmen böyleyse bu insanlar hangi konularda kendine hâkim değildirler? Kendine hâkim olanlar, düzgün karakterliler, kendine hâkim olmayanlar ve zayıf karakterliler, bunların hepsi hazlarla ve acılarla ilgili konulardır. Hazza neden olan şeylerin bazıları zorunludur, bazıları ise tercih edilseler de aşırıya kaçan şeyler olabilirler. Zorunlu hazlar bedensel şeylerdir, yani yeme-içme, cinsellik ya da ölçülü olmaya konun olan diğer şeyler. Zorunlu olmayan hazlar ise tercih edilenlerdir, örneğin şeref, mevkii, zenginlik ve benzeri şeyler. Bu tür konularda kendine hâkim olamayan insanlara her açıdan kendine hâkim olamayanlar demi-
1148 yoruz. Bu insanlar hangi konularda kendilerine hâkim değillerse örneğin zenginlik, para, mevki gibi, o konuda kendine hâkim olmadığını söylüyoruz. Örneğin olimpiyatlarda kazanana "güçlü" dememiz gibi. Böyle olduğu zaman da kendine hâkim olmamanın genel ve özel anlamlarında küçük bir fark ortaya çıkıyor ancak sonuçta yine de bir fark var. Öte yandan hazza düşkün dediğimiz insanlar sadece bir hata yapmakla kalmıyorlar aynı zamanda onların yaptıklarına da kötülük diyoruz, fakat bu söylediklerimiz eleştiri konusu edilmezler. Bazı beden hazları bize ölçülü ve hazza düşkün sıfatlarını kazandırır. Bu sıfatlarda kendilerine engel olamayan, hoş şeyler söz konusu olduğu zaman onların peşinden giden, acılardan ise kesinlikle uzak durmaya çalışan yani aç kalma, susuz bırakılma, sıcaktan, soğuktan ya da bir şeye dokunmaktan veya bir şeyi tatmaktan korkan insanlar vardır. Bu insanlar kendi düşüncelerinin ve tercihlerinin aksine davranıyorlarsa ve bu duruma düşmelerine neden olan herhangi başka bir sebep yoksa, örneğin kızgın oldukları

için gibi, bu insanlara tam anlamıyla kendisine hâkim olmayan insanlar diyebiliriz. Karakteri zayıf insanları da aynı şekilde ortaya çıkarmaktayız, fakat diğerlerinde buna benzer bir yöntem yoktur. Kendine hâkim olmayan, hazza düşkün ya da ölçülü insanı aynı çerçevede değerlendirmemizin nedeni bu. Hepsinin de hazlar ve acılar konusuna yaklaşımları birbirlerine çok benzer. İlgi alanları ortaktır ama yaklaşımlarında farklılıklar vardır, birinde hazza düşkün olanlar bir şeyi isterlerken diğerleri bir şey istemiyor. Bu nedenle herhangi güçlü bir isteğin peşinden gitmeyen ama zayıf bir isteği aşırı derecede elde etmeye çalışan ve basit acılardan da kaçanlara hazza düşkün demekteyiz. Eğer haklı bir istek varsa ve bu istek zorunlu şeylerin eksikliğinden kaynaklanıyorsa ya da acının şiddeti çok fazlaysa o zaman ne olacak? Bazı isteklerin ya da hazların türlerinin de kendilerinin de güzel olduğunu ve bunların erdemlere yönelik olduklarını biliyoruz. Bazı hazlar ise bunların karşıtıdır, daha önce bahsettiğimiz zenginlik, mevki, kâr elde etmek gibi şeyler bu gruba girer. Bazı hazlar ise sevildikleri, istendikleri için değil olması gerekenden çok daha fazla oldukları için eleştirilirler. Bu nedenle bazı şeyler doğal olarak güzel olmalarına karşın bunlara aşırı derecede düşkün olan insanlar da eleştirilirler. Örneğin bir insanın gereğinden fazla şeref elde etmeye çalışması, çocuklarına aşırı ilgi göstermesi gibi. Bunlar aslında beğenilecek davranış şekilleridir, bunları yapmak övgü nedenidir, fakat bu şeylerde de aşırıya kaçılabilir. 1148b
Örneğin çocukları için tanrılarla savaşmaya çalışan Niobe[3] ya da babasına aşırı düşkün olan Satyros, hatta bu yüzden ona "babasını seven" lakabı takılmıştı. Önceden de belirttiğimiz gibi kötü ya da eleştirilesi olan şey, bunların kendileri değil, yapılma biçimlerindeki aşırılık. Fakat bu

3 Yunan mitolojisinde Phyrgia Kralı Tantalos'un kızı.

durum kendine hâkim olmama değildir, kendine hâkim olmama hem uzak durulması gereken hem de eleştirilecek bir şeydir. Ancak istekle olan benzerliğinden dolayı bir şeyle ilgili kendine hâkim olamama durumundan söz ediyoruz. Aynı şekilde bir hekim ya da oyuncu için de her açıdan kötüdür diyemeyiz. Bu noktada tam anlamıyla kötü olmasından dolayı değil taşıdığı benzerlikten dolayı aynı şekilde adlandırıyoruz. Yoksa bir yerde ölçülü ve hazza düşkün olma durumları varsa, orada kendine hâkim olma ve olmama da vardır. Bunda tartışılacak bir şey yok. Kızgınlık söz konusu olduğu zaman ise yine benzerlik vardır, işte bu nedenle kızgınlık sırasında kendine hâkim olamamak gibi bir tanımlamaya gidiyoruz. Aynı şekilde para kazanma ya da mevkii elde etme konularında da benzeri şeyler söylüyoruz.

Bazı şeyler doğal olarak güzeldir, bazıları değildir. Güzel olanlar tam anlamıyla güzel olabilecekleri gibi aynı zamanda çeşitli hayvanlara ya da insanlara göre güzel de olabilirler. Güzel olmayanlar ise çeşitli hatalardan ya da alışkanlıklardan dolayı güzel görünmeyebilirler. Bu nedenle tüm bunların huylarını incelememiz gerekir. Bazı şeyler vahşiliktir. Örneğin bir kadının hamile kadınların karnını deşip, oradaki cenini yemesi, çiğ et ya da insan eti yemek, birbirlerine çocuklarını sunan Pontos halkları ya da Phalaris[4] ile ilgili şeyler bunlara örnektir. Bu tür şeyler zaman zaman bir hastalık neticesinde de ortaya çıkabilir, örneğin delirmek ya da adak olarak annesini ya da yakın bir arkadaşının ciğerini yemek. Evet, bunların bazıları hastalıklardan, bazıları alışkanlıklardan kaynaklanmaktadır. Saçları koparmak, tırnakları kemirmek, toprak yemek ve eşcinsellik. Bu durumların bazıları kendiliğinden olurken, bazıları da çocukken tecavüze uğramak gibi gerekçeler-

4 MÖ 570-554 yılları arasında Sicilya'daki Akragas kentinin tiranı.

den kaynaklanıyor. Burada kendine hâkim olmama gibi bir durum yoktur. Kadınlar da etken konumda olmadıkları için kendine hâkim olmama gibi bir dertleri yoktur. 1149
Belirli bir alışkanlık neticesinde bu şekilde davranışları olan insanlar için de aynı durum geçerlidir. Bundan dolayı vahşilik örneğinde olduğu gibi bunları yapıyor olmak kötülüğün ötesinde bir şeydir. Burada kendine hâkim olma ve olmama, gerçek anlamda kendine hâkim olma durumunu değil buna bir benzerliği ifade etmektedir. Bu nedenle kızgın bir insan için kendine hâkim olamayan biri dememek gerekiyor. Aşırıya kaçma, korkma, hazza düşkünlük, huysuzluk yapma halleri ya hayvani bir şeydir ya da bir hastalıktır. Bir insan en ufak bir gürültüden bile korkuyorsa onun hayvanlarınkine benzer bir korku duyduğunu söylememiz gerekir. Bazıları ise hasta oldukları için böyle şeylerden korkarlar. Deliler doğal akıl yürütme yeteneğine sahip değildirler ya da kimi uzak yabancı ülkelerde yaşayanlar duyularına bağlı kalarak tıpkı hayvanlar gibi bir yaşam sürerler ya da hastalıklarından ötürü bu şekilde davranırlar. Örnek vermemiz gerekirse sara hastaları ya da deliler. Bu tür durumlarda bir insanın bir özelliğe sahip olması ama onda aşırıya kaçmaması da söz konusu olabilir. Yani Phalaris'in bir çocuğu yemek ya da sapkınlık göstermek konusunda isteği olmasına karşın kendisini dizginlediğini varsayalım. Kötülük iki ayrı anlamda kullanılmaktadır, birincisi hastalık olarak kabul edilen bir kötülük, ikincisi ise insani olarak kabul edebileceğimiz kötülüktür. Aynı şekilde kendine hâkim olmama durumu da hayvani ya da vahşilik derecesinde olabileceği gibi bir de insani olarak nitelendirebileceğimiz bir kendine hâkim olmama durumu vardır.

Hazza düşkünlük ve ölçülü olmak ile kendine hâkim olmak ve olmamak arasındaki ilişkiyi kurduk. Bunların dışında kurulacak ilişki sadece benzetme amaçlı bir ken-

dine hâkim olmama durumudur. Peki kızgınlık anında mı yoksa istekler söz konusu olduğunda mı kendine hâkim olamamak daha kötüdür? Bu sorunun yanıtı istekler söz konusu olduğunda şeklindedir. Kızgınlık aklı dinler ama bunu iyi bir şekilde yerine getirmez. Bazı köleler kendilerine söyleneni doğru düzgün dinlemeden hemen yola çıkarlar sonra da gittikleri yerde her şeyi birbirine karıştırırlar; köpekler de bazen karşılarındakinin kim olduğuna bakmaksızın herkese havlarlar. İşte kızgın insan da bu durumdadır, aklının sözlerini duysa da onu dinlemez ve intikam alabilmek için hemen saldırıya geçer. Aklı kendisine bir haksızlık yapıldığını ya da hakkının yendiğini gösterdiği anda, tek düşündüğü şey bir an önce intikam
1149b alabilmektir ve mücadeleye başlar. İstek söz konusuyken onun hoş bir şey olduğunun haberini aldığı anda hemen harekete geçilir. Özetle söylemek gerekirse kızgınlık aklı izlese de istek izlemez, bundan dolayı da aklı izlemeyen istek kızgınlıktan daha kötüdür. Kızgınlık sırasında bir insan kendine hâkim değilse yine akla yeniliyordur fakat diğerinde yenilgiye akla değil isteğe karşı uğranmıştır. Hem doğal isteklerin peşinden gitmek herkes için olabilecek bir şeydir ve daha da kabul edilebilir bir durumdur. Bu istekler ortaksa hemen herkeste görülürler. Kızgınlık, huysuzluk, aşırılık ya da zorunlu olmayan şeylere duyulan isteğe göre daha normal bir şeydir. Bir adam babasını dövmüş, nedeni sorulduğunda savunmasını şu şekilde yapmış: "Bizde aile geleneğidir, ben babamı dövdüm, babam babasını, dedem de kendi babasını dövmüştü. Aynı şekilde oğlum da büyüyünce beni dövecek." Hatta baba oğlu tarafından sürüklenmiş, kapıya geldiği zaman orada durmuş çünkü kendisi de zamanında babasını oraya kadar sürüklemiş. Buna benzer yalancı insanlar daha da büyük yanlışlar yaparlar. Kızgın insanlar ise dürüsttürler, duygularını farklı şekilde göstermezler.

İstek Aphrodite'ye Kıbrıslı arabozucu denmesi ya da Homeros'un onun işlemeli kemerinin insanın aklını başından aldığını söylemesine benzer. Evet, bu tür bir kendine hâkim olamama durumu kızgınlıktan kaynaklanan kendine hâkim olamamadan daha kötüdür. Gerçekten kendine hâkim olamama durumu da aynı şekildedir ve öyle ya da böyle kötülüktür. Öte yandan bir insan küstahça davranıyorsa bunu acı çekerek yapmaz, kızgın olduğu için bu şekilde davranabilir ki bu durumda da haz duyacaktır. Eğer adaletsiz olan şeylere daha fazla kızıyorsak, isteklerine dur diyemeyerek kendine hâkim olmamak da bu gruba dahil edilmelidir. Kızgınlık içinde küstahlık yoktur, bir istek uğruna kendisine hâkim olamama durumu kızgınlıktan dolayı kendine hâkim olamamaktan daha kötüdür ve kendine hâkim olma ve olmama konuları bedensel hazlarla ve isteklerle ilgilidir. Fakat bedensel istekler ve hazlar konusunu daha ayrıntılı konuşmamız gerekiyor. Daha önceden de belirttiğimiz şekilde bunların bir kısmı insani ve doğaldır, bir kısmı vahşilikten kaynaklanır, bir kısmı da sapkınlık ya da hastalık kaynaklı olarak ortaya çıkar. İlk söylediklerimizle ilgili ölçülülük ve hazza düşkünlük söz konusudur, işte bu nedenle vahşi hayvanlar için ölçülü ya da hazza düşkün demiyoruz. Sadece bazen benzetmede bulunuruz ve bir hayvanı diğerine göre daha vahşi, daha kızgın gibi sıfatlarla tanımlarız. Bu hayvanlar akıl yürütemedikleri gibi tercihte de bulunamazlar. 1150
Deliler de diğer insanlardan farklıdır ve doğal bakımdan bu fark herkesçe bilinir. Burada da aynı durum geçerlidir. Vahşi olmak kötü olmaktan daha az kötüdür ama daha fazla korkutucudur. Çünkü burada insan ruhunun iyi yanı hiçbir şekilde var olmamaktadır. O halde kötülük konusunda bir değerlendirme yapmak sanki canlı ve cansız şeyleri kıyaslamak gibi olur. İçinde bir ilke yoksa o kötülük daha az rahatsız edicidir, bu ilkeye akıl diyoruz.

Evet haksızlık ve adaletsizlik arasındaki ilişki budur. Öte yandan iki kişiden biri diğerinden daha kötü olabileceği gibi aynı zamanda bir insan vahşi bir hayvana göre çok daha büyük kötülükler de yapabilir.

Bundan önce dokunmayla ve tatmayla ilgili hazlardan bahsetmiştik ve bunlara bağlı isteklerden ve kaçınmalardan söz etmiştik. Bu tür durumlarda çoğu kişinin yenik düştüğü şeylere siz de yenilebilirsiniz ancak bu şeyleri yenebiliriz de. Tanımlamamız şu şekilde: Hazlar konusunda kendine hâkim olmak ve olmamak, acılar konusunda ise düzgün ve zayıf karakterli olmak. Çoğunluk kötüye eğilimli olsa da huyları benzerdir. Hazların bir kısmı zorunludur bir kısmı değildir. Bunlar istenebilecek şeyler olabilirler, ancak bu noktadaki fazlalıklar ya da eksiklikler istenecek şeyler değildir. Acılar söz konusu olduğu zaman da durum farklı değildir. İnsan bir şeyi tercih ederek istiyorsa ya da başka bir amaçla onu elde etmek istiyorsa burada hazza düşkün olmak diye bir şey yoktur. Ancak kendisi hoş olan şeyleri isteyen hazza düşkündür. Bu insan tedavi de edilemeyeceğinden pişman da olmaz, ne de olsa pişman olmayan kimsenin tedavi olma şansı yoktur. Pişmanlık duyabilen insan ölçülü insandır, yine herhangi bir bedensel acıdan bilinçli olarak kaçan kişi de ölçülü bir insandır. Bazı insanlar ise eylemlerini tercih etmeksizin yaparlar. Örneğin haz için, istekten kaynaklanan acılardan kaçmak gibi farklı özellikleri vardır. Bir insan istemeyerek kötü bir şey yapıyorsa ya da bunu çok az bir istek duyarak yapıyorsa bu durum isteyerek yapa-
1150b nın durumundan daha kötüdür. Aynı şekilde bir insan kızmadan birine vuruyorsa, kızıp da vurulmasından daha kötüdür. Neticede duyguları dalgalanan bir insandan söz ediyoruz. Bu açıdan bakıldığında hazza düşkün olan, kendine hâkim olmayandan daha kötüdür. Birinde hazza düşkünlük varken diğerinde farklı bir zayıflık vardır.

Kendine hâkim olan ve olmayanlarla düzgün ve zayıf karakterli olanlar birbirlerinin karşıtıdır. Düzgün karakterli insanlar direnirler, kendine hâkim olanlar ise beceri sahibidir. Yenilmemek ve yenmek arasında fark olduğu gibi direnmek ve becermek arasında da fark vardır. Bu nedenle de kendine hâkim olmak düzgün karakterli olmaktan yeğdir. Bir insan çoğu kişinin karşı olabildiği şeylere karşı olamıyorsa zayıftır. Zayıflık da kötü bir şeydir. Böyle insanlar basit bir şeyi yapmamak için hastaymış gibi davranırlar. Bu tür insanlar zavallılara benzemelerine karşın zavallı olarak adlandırılmazlar. Kendine hâkim olma ve olmama konuları için durum bu şekilde. Bir insan çok güçlü hazlar ve acılar karşısında yenilgiye uğruyorsa bunda garipsenecek bir şey yoktur. Hele bir de buna karşı mücadele ettiyse, takdire şayan bir durum vardır. Örneğin yılan tarafından sokulan Theodoktes'in Philoktetes'i, Karkinos'un Alope'sindeki Kerkyon ya da Ksenophantes'in yaşadıklarını düşünelim. Bazen insan gülmemek için kendisini tutmaya çalışır ama sonunda dayanamayıp kahkaha atar. Öte yandan insan, çoğu kişi tarafından karşı konulabilen şeylere karşı koyamıyorsa ve bu noktalarda bir yenilgi alıyorsa bu gariptir. Burada İskit krallarında olduğu gibi soydan gelen bir zayıflık ya da kadın ve erkekler arasındaki farklar gibi farklılıklardan söz etmiyorum. Hazları uğruna çok para harcayan hazza düşkün değildir, sadece zayıftır. Çünkü neticede eğlence için harcamada bulunuyor, eğlence de insanın kendini yenilemesinden ibarettir. Kendine hâkim olamayan insan ya zayıftır ya da umursamazdır. Zayıf olanlar tercihlerine karşın isteklerine engel olamazlar ve planladıkları şeyi yapamazlar. Diğerleri ise zaten düşünmemişlerdir. Kimi zaman insanlar başlarına gelebilecek olanları önceden sezerek haz ya da acı verecek şeylere yenilmemeyi başarırlar, gıdıklanmamak için kendini önceden gıdıklayanlar

buna örnektir. Çabuk kızanlar ya da bir şeye kendini kolayca kaptıranlar umursamazlar grubuna dahil edilebilirler. Acele etmek ya da bir duyguyu yoğun yaşamak insanın bu şekilde davranmasına ve aklın dışına çıkmasına neden olmaktadır.

Önceden de belirttiğimiz gibi hazza düşkün olan pişman olmaz, çünkü bilerek bunu tercih etmektedir. Kendine hâkim olamayan ise pişman olur. Yine daha önceden belirttiğimiz şekilde bu nedenden dolayı biri tedavi edilebilirken, diğeri edilemez. Bu ikisini şu hastalıklara benzetebiliriz: Biri bedende bir yerin su toplamasıyken, diğeri yani kendine hâkim olamama sara hastalığı gibidir. Birinde kötülük her zaman varken, diğerinde zaman zaman var olur. Kendine hâkim olamama durumunda kötülük diğer insanlardan saklanamaz, oysa diğerlerinde kötülüğü saklama şansımız vardır. Kendine hâkim olamayanlar arasında da kendini kaybedenler bilinçli tercih yapanlardan daha iyidir. Çünkü bu insanlar isteklerine yenilmişlerdir, diğerlerinde ise bilinçli bir hareket söz
1151 konusudur. Kendine hâkim olmayan insan diğer insanlara göre daha az içkiyle sarhoş olan birine benzemektedir. Bu açıdan bakıldığında kendine hâkim olamama kötülük değildir, tabii ki tüm hâkim olamama durumları değil, sadece bilerek tercih edilmediği zaman. Öte yandan yine de eylem bakımından aralarında benzerlikler bulunur: Demodokos Miletosluların aptal olmadıklarını ancak aptalca işler yaptıklarını söylüyordu. Kendilerine hâkim olamayan insanlar da adaletsiz olmasalar da adaletsizce davranıyorlar. İnsan aklının peşinden giderse bedensel hazları umursamaz ancak aklı tarafından ikna edilemeyen insan bedensel hazların peşini asla bırakamaz. Birinde erdem ilkeyi korurken, diğerinden ilke yok olmuştur. Bir eylemde bulunulduğu zaman ilkemiz aslında o eylemin amacıdır, bu durum matematikteki ön kabullere benzer.

Bu anlamda ilkeleri aklımızı kullanarak değil doğal bir şekilde öğreniriz ve bu da doğru tahminde bulunma erdemiyle ilgilidir. Evet ölçülü insan böyle bir insandır, hazza düşkün olan ise söylediğimiz bu özelliklere sahip olmayan kişidir. Bazen isteklerimiz nedeniyle olduğumuzdan farklı davranırız ve bunun sonucunda da ne olursa olsun istediğimizi elde etmeye çalışmamız gerektiğine inanırız. Kendine hâkim olmayan, hazza düşkün olandan daha iyi bir insan olduğu için gerçekten kötü değildir çünkü en iyi şey olan ilke onda halen mevcuttur. Fakat isteği nedeniyle olduğundan farklı olmayan insan ise bunların dışında bir noktadadır. Bu insan erdemli bir insanken diğerlerinde kötülük vardır.

Peki, kendine hâkim dediğimiz insan tüm tercihlerini doğru yapan kişi midir yoksa doğru tercih yaptığı zaman kendini değiştirmeyen kişi mi? Yine bakılması gereken bir başka şey de kendine hâkim olmayan insanın tüm tercihlerinde mi hata yaptığı yoksa sadece doğru tercihlerde mi kendisini değiştiren biri olduğu? Bunu önceden 1151b
de konuşmuştuk. Belki de doğru tercihte bulunduğu zaman kendisini değiştirmemektedir ya da bu değişimler tesadüfidir. Eğer bir şey başka bir şeyden dolayı tercih ediliyorsa, gerçekten tercih edilen şey en son istenen şeydir, ondan önce istenen ise tesadüfen vardır. Ancak bizim aradığımız, mutlak anlamda var olan bir şey. Bundan dolayı bir insan tercihini her zaman koruyabilir ya da değiştirebilir ama mutlak olan doğru tercihtir. Öte yandan bazı insanlar da kendi düşüncelerini kolay kolay değiştirmeyen insanlardır, bu insanları başka bir şeye ikna etmek de kolay değildir. Onlara inatçı sıfatını veririz. Cömert ve savurgan ya da saldırgan ve agresif insanlar arasındaki benzerlikler burada da vardır, ancak arada ciddi farklar da bulunur. Kendine hâkim dediğimiz insanlar istekleri nedeniyle değişen insanlar değildirler fakat bu insanlar

gerektiği zaman ikna da olurlar. İnatçı insanlar ise isteklerinin peşinden giderler, bu nedenle de akılları tarafından değil hazlar tarafından yönetilirler. İnatçı insanlar cahil, laftan anlamayan insanlardır. Bu tür insanlar hazdan ya da acıdan dolayı inat ederler, kazanırlarsa direndikleri için mutlu olurlar fakat kazanamazlarsa örneğin seçimde oy verdikleri kişi kaybettiğinde bu kez acı çekerler. Bu anlamda inatçı insanlar kendine hâkim olamayanlara daha çok benzemektedirler.

Sophokles'in *Dilekçiler*'indeki Neoptolemos gibileri ise dirençli değillerdir fakat bu durumun nedeni kendine hâkim olamamak değildir. Neoptolemos bir haz nedeniyle düşüncesini değiştirmişti ancak bu haz güzel bir hazdı. Doğru söylemenin doğru olduğuna inanıyordu ve Odysseus kendisini kandırmayı başaramamıştı. Haz elde etmek uğruna yaptığımız eylemlerin sonucunda her zaman kötü, hazza düşkün ya da kendine hâkim olmayan insan olmayız, sadece kötü hazlar yüzünden bu sıfatları alabiliriz.

Bazı insanlar ise bedensel hazları olması gerekenden daha az önemserler, bu insanlar da aklın dışına çıkarlar, onları kendine hâkim olan ve olmayan arasında bir yere yerleştirmek gerekir. Kendine hâkim olmayan insan bir şeyin fazlalığı nedeniyle değil eksikliği nedeniyle kendisine hâkim olamamaktadır. Kendine hâkim olan ise aklın dışına çıkmaz ve fikrini değiştirmez. Kendine hâkim olma erdemli bir şey olduğuna göre, onun karşıtlarının hepsinin kötü olması gerekir. Oysa bu örneğe çok fazla sayıda insanda rastlamayız, ölçülü olmak ve hazza düşkün olmak karşıt şeyler oldukları gibi kendine hâkim olmamanın karşıtı da kendine hâkim olma. Ölçülü insanın kendine hâkim olması ve bu ismi alması benzerlikten kay-
1152 naklanmaktadır. Öte yandan bedensel hazlar karşısında kendine hâkim olan insanın ya da ölçülü insanın aklın

dışına çıkması mümkün değildir. Kendine hâkim olan insan kötü isteklere sahip olabilir, diğeri ise kötü isteklere sahip değildir. Biri bu türden şeyleri sevmediği için, diğeri ise sevse de onları yapmayacak bir insan olduğu için bu eylemi gerçekleştirmez. Kendine hâkim olmayan ve hazza düşkün insanlar birbirlerinden farklı olabilirler. Her ikisi de bedensel hazları isterler. Biri yapması gerektiğine inanır ve yapar, diğeri, yapmaması gerektiğine inanır ama yine de yapar. Bir insan aynı anda hem aklı başında hem de kendisine hâkim olmayan insan olamaz. Aklı başında insanların erdemli bir karaktere sahip olduklarını daha önce söylemiştik. Aklı başında insanın eylemleri de buna uygundur, kendine hâkim olmayan insanın eylemleri durumu açıkça ispatlar. Öte yandan kurnaz bir insan aynı zamanda kendine hâkim olmayan insan da olabilir. İşte bu nedenle bazen kendine hâkim olmayan bir insan kurnaz bir insan olduğu için kendini gizleyebilir. Bu insanlar sanki aklı başında gibidirler ama ortadaki durum aklı başındalıktan farklıdır. İkisi birbirlerine yakın olsalar da tercihler birbirlerinden ayrıdır. Kendine hâkim olmayan insan bilen, gören değil uyuyan ya da sarhoş biri gibidir. Bu insanlar isteyerek eylemde bulunurlar, o eylemi neden yaptıklarını ve amaçlarının ne olduğunu bilirler, ancak bu yapılan şey kötü değildir. Eğer doğru bir tercihte bulundularsa bu o kadar da kötü olmaz. Yine bu eylemler amaçlarından ötürü adaletsiz olmazlar ve verdikleri karar her zaman geçerli değildir, eğer sözü geçen insanlar olaylara kendilerini hemen kaptıran insanlarsa bunlar da zaten ayrıntılı düşünmezler. Kendine hâkim olmayan insanlar, çok güzel yasalar yapmış ancak bu yasaları uygulamayan bir devlet gibidirler. Anaksandrides şöyle diyordu: "Devlet planlasa da yasaları umursamıyor." Kötü insanlar ise devletteki kötü yasaları uygulayan insanlar gibidirler. Özetle söylemek gerekirse kendine hâkim olmamak

çoğunluğun huylarındaki aşırılığa benzer. Aynı şekilde kendine hâkim olma durumu da buna benzer. Birinde çoğunluktan daha dengeli, diğerinde ise daha dengesiz kararlar verilmektedir. Yine umursamaz insanların ruh halleri, bir şeyleri düşünmelerine karşın bunu uygulamayan insanlardan ya da alışkanlıklarından dolayı bu şekilde davrananlardan çok daha iyidir. Çünkü bu insanlar daha kolay iyileşebilirler. Alışkanlıklar doğaya benzerler ve bu nedenle de daha zor değiştirilirler. Euenos şöyle diyordu: "Sevgili dostum! Bunun için çok zaman harcamak gerekir, insanlar için [ulaşabildikleri] en son doğa budur." Kendine hâkim olma, olmama ve düzgün ve zayıf karakterli olma konularından söz ettik ve bu konularda ayrıntılı açıklamalar yaptık.

1152b Filozofların haz ve acı hakkında da bir şeyler söylemeleri gerekir. Onlar olayları inceleyip mutlak anlamda iyinin ve kötünün ne olduğu konusunda karar veren insanlardır. Hem de bu konuları incelememiz gerekir, çünkü daha önce de söylediğimiz gibi karakter erdemleri hazlarla ve acılarla ilgilidir. Çoğu kimse mutluluğun ve hazzın birlikte var olduklarına inanır, bu nedenle de mutluluk ve haz kelimeleri aynı kökten türemiştir. Bazı insanlar ise hiçbir hazzın tesadüfen ya da kendi başına iyi olmadığını, çünkü hazzın ve iyinin aynı şeyler olmadıklarını söylerler. Kimileri ise hazların iyi olsalar bile en iyi olamayacaklarını belirtirler. Haz genel anlamda iyi değil, doğayla ilgili duyumsal bir oluştur. Ev ve inşaat aynı türden değildir, benzer şekilde oluş ve amaç da aynı türden değildir. Bir insan ölçülüyse hazlardan uzak durur, aklı başında insan da haz elde etmek değil, acıdan uzak durmak ister. Hazzın varlığı insanın aklının başında olmasına engeldir. Örneğin birine karşı cinsel bir arzu duyduğunuzda o arzunun büyüdüğü oranda aklınızı kullanmanız da yavaşlar. Hem hazzın içinde bir sanat yoktur fakat iyi şeyler sanat

eseridir. Çocuklar ve hayvanlar haz elde etmek isterler. Bunların dışında bir de kötü ve eleştirilesi hazlar bulunmaktadır. Bunlar kişiye zarar da verirler, ayrıca hastalıklı diyebileceğimiz çeşitli hazlar da söz konusudur. O halde bir haz en iyi değilse bu, hazzın amaçlanan bir şey değil olan bir şey olmasından kaynaklanır.

Yine hazzın iyi ya da en iyi olmamasının başkaca ispatları da vardır. İyi dediğimiz şey ya mutlak anlamda iyidir ya da öylesine bir iyidir. Doğa ya da huy da bu şekildedir, böyle olunca olanlar ve değişimler de aynı gruba girmektedir. Kötü şeylere baktığımızda bazı şeylerin mutlak anlamda kötü olduklarını, bazılarının kimileri için kötü kimileri için kötü olmadıkları, bazılarının ise hiç kötü olmadıkları varsayılacaktır. Kimi şeyler sadece belli insanlar için bir süreliğine tercih edilebilir şeylerdir, fakat bu mutlak anlamda bir tercih değildir. Hastaların yaşadıkları gibi bazı şeyler haz olmayıp sadece acıyı dindirmek amacıyla da ortaya çıkabilirler. İyinin bir var oluş, bir huy olduğunu söylemiştik; bu durumda tesadüfi olarak doğal açıdan hoş olanlar da olmalıdır. Doğa bir şeyi istemiyorsa ya da ona gerek duymuyorsa yine de bu durumda isteklerin dışında bazı hazlar olabilir, bu hazlar eylemlerde eksik olan hazların ve isteklerin içindedir. Çünkü doğa 1153
değiştiğinde ve bu değişimi tamamladıktan sonra güzel olanlar birbirlerinden farklıdır. Değişim tamamlandıysa mutlak güzel olanları isteriz, fakat gelişme aşamasında güzel olmayanlar bile istenebilirler. Doğal ya da mutlak hoş olan, acı olanları sevmez. Bundan dolayı da acı olanlar haz sayılmaz. Güzel şeyler arasında kurulan bağlantı bunlar için de geçerlidir. Bazılarına göre amaçlar ve oluşlar birbirlerinden farklı değildir, aynı mantıkla düşünürsek hazdan daha iyi bir şey de olmayabilir. Hazzın kendisi bir oluş olmadığı gibi tüm hazlar oluşlarla birlikte de var olmazlar, haz sadece bir eylem ve bir amaçtır. Oluştan

dolayı değil, şeyleri kullandıkları için bu tanımı alırlar. Amaç ve haz arasındaki fark ise amacın doğanın tamamlanmasını hedeflemesidir. Özetle söylemek gerekirse haz için duyu organlarıyla algıladığımız bir oluş değil doğal bir ruhsal eylem demek gerekir. Duyu organlarıyla algılamak yerine onlar tarafından engellenmiyor olmaktan söz etmek gerekir. Kimileri burada bir oluş olduğuna inanırlar çünkü gerçek iyinin oluş olduğunu zannederler ve eylemin de bir oluş olduğuna inanırlar. Fakat eylem ve oluş birbirlerinden farklıdır. Bazı güzel şeyler hastalıklıdır deyip onlara kötü sıfatını vermek aslında sağlıklı ama pahalı o halde kötüdür, demek gibidir. Evet her ikisinde de kötü yanlar var ama bu yanlar aynı şeyler değil. Hem bazen incelemek de zararlıdır. Bir insanın aklı başında olması ya da bir huya sahip olmaması hazdan kaynaklanmaz. Ayrıca bir şeyi öğrenme ya da inceleme isteğinden kaynaklanan hazlar aslında daha çok öğrenmemize de neden olurlar. Hazların bir sanat eseri olmaması gerekir, çünkü sanat başka bir eylem grubuna dahil değildir. Belki güzel koku elde etme ya da güzel yemek yapma sanatları vardır fakat bunlar aynı şeyler değildir. Ölçülü insanların hazdan uzak durmalarının, aklı başında insanların acıdan kaçınmalarının ve çocuklarla hayvanların hazzı istemelerinin nedeni hep aynıdır. Bazı hazların mutlak anlamda iyi, bazılarının kısmen iyi olduklarını söyledik. Bundan dolayı çocuklar ve hayvanlar kısmen iyi olanları isterler, aklı başında olanlar ise acılardan uzak dururlar. İstek ve acının yanında var olan bedensel hazları fazlasıyla isteyenler, hazza düşkün olarak adlandırılırlar. Evet ölçülü insanların hazlardan kaçınma nedenleri bunlardır, ancak onların da istedikleri hazlar vardır.

1153b Acı kötüdür ve ondan uzak durmalıyız, aramızda bu konuda bir anlaşmazlık yok. Acı mutlak kötü de olabilir, sadece bize zarar verdiği için kötü de olabilir. Bir şeyden

kaçınılması gerekiyorsa doğal olarak onun karşıtı olan şey de iyi olacaktır. O halde haz iyidir. Speusippos daha büyük olanın daha küçük ve eşit olanla karşıt olduğunu söylüyordu ama onun akıl yürütmesi burada geçerli değildir. Çünkü Speusippos haz kötüdür demiyor. Eğer bazı hazlar kötüyse bazı bilgiler de kötü olmalıdır, ancak ortada bir de en iyi olan bulunabilir, bu durumda bir haz en iyi olan da olabilir. Huylarda engellenmeyen eylemler bulunmaktadır. Bunlardan biri de mutluluktur, bu da en fazla istenen şeydir ve adına da haz denir. Bundan dolayı hazların birçoğu kötü olmasına karşın biri mutlak iyi olabilir. Çoğu insan bu nedenle mutlak iyinin mutluluk olduğunu düşünüyor ve hazla mutluluk arasındaki ilişki kuruyor. Öte yandan engellenen bir eylem tam değildir, ancak mutluluk engellenmiş değildir. Mutlu insanların engellenmemek için bedensel ve dışsal kaynaklı iyi şeylere ihtiyaçları olacaktır. Bir insan iyiyse diğer tüm dış faktörlere rağmen yine de mutlu olabilir diyenler bilerek ya da bilmeden tuhaf şeyler söylüyorlar. Çünkü mutluluğun aynı zamanda iyi kadere ihtiyacı vardır, bu nedenle kader ve mutluluk birlikte yürürler. Ancak aynı şey oldukları doğru değildir. Çünkü iyi kader engelleyicidir, böyle olunca da mutluluk ve iyi kader aynı şey olmayacaktır. Sadece iyi kader ve mutluluk birliktedir. Öte yandan hem hayvanların hem de insanların hepsinin hazzı istemeleri onun bir açıdan en iyi olduğunu gösterir: "Onun ünü boş yere değildir, bu nedenle herkes onu almak..."

En iyi doğa ve en iyi huyun aynı şey olmadığı açık, insanların hazzı istediklerini de biliyoruz fakat herkes aynı hazzı istemiyor. Kim bilir belki de insanlar hazzı aradıklarını bile fark etmeden onu elde etmeye çalışıyorlar. Her şeyin içinde doğuştan bir tanrısallık vardır. Ancak insanlar haz dedikleri zaman genelde bedensel hazlar anlaşılır, çoğu kimsenin bunu aramasının nedeni de haz

denildiği zaman akla bedensel hazların gelmesidir. Evet, genel olarak bundan söz edildiği için insanlar sadece bedensel hazları biliyorlar. Haz bir iyilik ya da bir eylem olmazsa, insanın yaşaması imkânsız olur. Hem haz iyilik olmasaydı mutlu insanların acı içinde yaşamaları da söz
1154 konusu olurdu, bu durumda da neden haz elde etmek istesinler? Eğer haz iyi ya da kötü bir şey değilse o zaman aynı durum acı için de geçerli olur. Bu durumda neden acıdan uzak duruluyor? Eğer erdemli insan acıdan kaçmıyorsa onun yaşamına da güzel diyemeyiz.

Çok güzel olan bedensel hazlar tercih edilmeye değer şeylerdir. Ancak hazza düşkün dediğimiz insanların peşlerinden koştukları hazlar böyle hazlar değildir. Evet, bu görüşü incelemekte yarar var. Bu hazların karşıtı olan acılar kötü müdür? Netice kötü ve iyi karşıt şeylerdir. O halde kötü olmayan şey iyiyse zorunlu hazlar iyi midir? Belki de kısmen iyidirler. İyi olan bir şeyde iyilik bakımından aşırılık yoksa huyda ve değişimde ortaya çıkan hazda da aşırılık yoktur. Ancak bir şeyin fazlası olursa hazzın da fazlası olabilir. Bedensel hazlarda aşırılık olabilir ve kötü insanlar da zorunlu hazları elde etmeye değil aşırı haz elde etmeye çalışan insanlardır. Örneğin herkes yemekten, içmekten, cinsel hazlardan hoşlanır ama aynı oranda hoşlanmaz. Acıdaysa farklı bir durum vardır. Acının fazla olanından değil acının her türlüsünden uzak durulur. Aşırılığı arayanları bir kenara ayırırsak hazzın aşırılığıyla bu durum karşıttır.

Öte yandan bir konuda insanları düşüncenize ikna etmek istiyorsanız sadece doğru söylemeniz yetmez, hatanın nerede olduğunu da açıklamanız gerekir. Bir şeyin neden hatalı olduğunu açıklarsanız, söylediğiniz doğrunun da ne kadar doğru olduğu anlaşılır. Bunun için öncelikle neden bedensel hazların daha fazla tercih edilen şeyler olduklarını açıklamamız gerekir. Öncelikle bu

sayede acılardan kurtuluyoruz, adeta bir tedavi yöntemiymiş gibi bedensel hazları arıyoruz. Bazen tedavi aşırıya kaçıyor. O zaman da sanki karşıtının dışındaymış gibi bir görüntü ortaya çıkıyor. Hazzın erdemli bir şey olmadığının düşünülmesinin nedenleri var. Birincisi hazlar kötü bir huydan kaynaklanır, bunlar hayvanlarda olduğu gibi doğuştan gelebilir ya da insanlarda olduğu gibi karakterden kaynaklanır. Bazen bu hazlar tedavi amaçlıdır, tedavi amaçlı oldukları zaman ise ona sahip olmak olmamaktan daha iyidir. Bazı hazlar bir eksiği tamamlarlar, onlar sade- 1154b
ce tesadüfen iyi olabilirler. Yine birtakım hazlar sadece güçlü hazlar oldukları için kimilerince arzulanırlar, bu hazlar sayesinde insanlar kendi eksiklerini giderirler. Bu tür eksikleri gidermek zararsızsa sorun yok ama zarar veriyorsa o zaman kötüdür. Öte yandan doğal olarak hiçbir hazza sahip olmamak da güzel bir durum değildir ve insana acı verir. Bazı doğa bilimcilere göre insanın görmesi ya da duyması bile acı vericidir, ancak bu, uzun zamandır var olan bir şey olduğundan artık insanlarda alışkanlık yaratmıştır. İnsanlar gençken henüz değişim halindedirler ve bundan dolayı da sarhoş gibidirler. Bu açıdan bakıldığında gençlik güzel bir şeydir. Her şeyin peşinde koşanlar tedaviye hep ihtiyaç duyarlar, içinde bulundukları durumdan dolayı bedenleri sürekli eksiklik hisseder ve her zaman daha fazlasına gereksinim duyarlar. Bir haz güçlü olduğu zaman hem kendi karşıtını hem de acıyı yok eder, insanların hazza düşkün ve kötü olmalarının nedeni budur. Acının dışındaki hazlarda fazlalık yoktur ve bunlar doğal olarak güzel olan şeylerde vardır, tesadüfen güzel olanlarda yoktur. Tesadüfen güzel olan tedavi yöntemleridir. Bedendeki sorunsuz kısım güzel bir şey yaptığında diğer kısımlar iyileşir, işte bu da tedavi yönteminin güzel olduğunu gösterir. Öte yandan doğal olarak güzel dediklerimiz doğal bir eylemi yapmamıza neden olan şeylerdir.

Öte yandan güzel olan her zaman aynı şey değildir. Zaten doğamız da sürekli olarak değişim halinde, doğal olarak onun da kötüye gitmesine neden olan bir şeyler vardır. Biri bir şey yaptığında diğerinin doğasına uygun olmayan bir davranış ortaya çıkabiliyor, eğer eşitlik varsa o zaman haz ya da acı verici bir şey yaşanmamış oluyor. Eğer tüm doğalar aynı olsaydı, o zaman aynı şeylerin yapıldığı her zaman bunlar hoştur diyebilirdik. Bu nedenle tanrı sadece ve bir olan hazzı sever, ne de olsa sadece değişimde değil yanı sıra değişim olmadığı zaman da eylem vardır. Atasözü şöyle diyordu: "Değişikliklerin hepsi güzeldir ama bunun nedeni biziz. Hemen değişen insan kötüdür, doğamız da değişmek istiyorsa bunu kötü olduğu için yapar. Neticede o tek ve mutlak doğru değildir."

Kendine hâkim olma, olmama, haz ve acı konularını ayrıntılarıyla inceledik ve neye göre iyi ve kötü olunduğunu anlattık. Sırada dostluk konusunu incelemek var.

SEKİZİNCİ KİTAP

Evet sırada dostluk var, dostluk erdem konusuyla beraber 1155
var olan bir şeydir. Ayrıca hiç kimse dostluk olmadan bir yaşam sürmeyi düşünmediği için, bunun zorunlu olduğunu da söylemeliyiz. Zenginler ya da iktidar sahipleri için dostluk çok önemlidir. Dostluk konusundaki en önemli nokta yardımlaşmadır, peki yardımlaşma olmasa dostluğun ne önemi olur? Dostlar yoksa ne yapabiliriz? Hem dostların sayısı arttıkça bu durum daha tehlikeli bir hal almaya başlar. Fakirlikte ya da kötü kaderin getirdiği diğer durumlarda dostluğun değeri büyüktür. Gençler hata yaptıklarında, yaşlılar iş göremez hale geldikleri zaman, yetişkin insanlar güzel şeyler yapmak istediklerinde –ne de olsa bir elin nesi iki elin sesi var– dostluk gereklidir. Ayrıca doğuran ve doğurduğu kişi arasında da doğal bir dostluk vardır. İnsanlar dışında diğer hayvanlarda da aynı durum geçerlidir. Daha çok insanlar arasında ama aynı türden olan tüm canlılar arasında dostluk vardır. Tabii ki biz daha çok insanlar arasında olanını beğenmekteyiz. Yolculuk sırasında diğer insanlarla çok daha kolayca dostluk kurulduğunu bilirsiniz. Aynı şekilde yasa yapıcılar da bir devletin varlığını sürdürmesinin dostluğa bağlı olduğunu ifade ediyorlar. Çünkü insanların aynı görüşte olmaları tıpkı dostluk gibi bir şeydir, bu nedenle öncelikle elde edilmesi gereken şey budur. Dostluğun var olması aynı zamanda düşmanlarla olan anlaşmazlıkların

da azalması anlamına gelir. Öte yandan insanın dostunun olması demek, adalete bile ihtiyacı olmaması anlamına gelebilir. Öte yandan adilseniz dostluk da istersiniz. Bu nedenle daha çok adil insanlar arasında dostluk olur, bu hem zorunlu hem de güzel bir şeydir. Dostluğu seven insanları beğeniyoruz, çok sayıda dost olmasını güzel buluyoruz ve iyi insanlarla dostların aynı insanlar olduklarına inanıyoruz.

Dostluk konusunda bir hayli anlaşmazlık da var. Kimilerine göre dostluk bir benzerliktir, insanlar birbirlerine benzeyenlerin dost olduklarını düşünüyorlar. Kimilerine göre ise benzer olanlar seramik gibidir.
1155b Kimileri bu konuyla ilgili farklı örnekler veriyor. Örneğin Euripides kurak toprağın yağmuru, yağmurun da kutsal gökyüzünden düşmeyi sevdiğini anlatıyor. Herakleitos'a göre karşıtlıklar iyidir ve her şey karşıtlıkların sonucunda ortaya çıkmıştır. Empedokles ise birbirlerine benzeyenlerin birbirlerini istediklerini düşünmekteydi. Bu örnekler aslında şu an konuştuğumuz şey için uygun değil. Bunu şimdilik boş verip insan karakterine ve isteklerine uygun olanlara bakalım. Herkes dost olabilir mi? Kötüler de dost olur mu? Sadece bir dostluk türü mü var yoksa birden fazla mı? Kimilerine göre dostluğun fazlalığı ya da eksikliği olduğuna göre bir tek türü olması gerekir. Ancak sadece bu düşünce söylenen sözü ispatlamaz. Daha önce de belirttiğimiz şekilde bazı şeylerde daha fazla ya da eksik olabiliyor.

Belki de konuşmamız gereken şey neyin sevildiğidir. Sadece sevilen şey sevilir, her şey sevilmez. Bu duygunun güzel ve hoş olduğunu zannediyoruz. Bir şey sayesinde bir haz ya da iyi bir şey ortaya çıkıyorsa o şeyin iyi olduğu düşünülür. Bundan dolayı da sevilen şeyler amaca bağlı olarak iyi ve güzel olabilirler. Peki, insanlar bir şeyi iyi olduğu için mi yoksa kendileri için mi seviyorlar? Yanıtlar

farklılık gösterebilir. Aynı durum hoşluk konusu için de geçerlidir. İnsanlar kendileri için iyi olanı sevdiklerini ve sevdikleri şeyin mutlak anlamda iyi olduğunu düşünürler. Fakat herkes için kendisi de aynı durumdadır. Bu durumda insanlar kendilerindeki iyiyi değil de kendi için iyi olanı seviyordur. Aslında bu da önemli değil çünkü bir şey iyi gibi görünüyorsa o şey sevilendir. Bu durumda cansızlarla dostluk kurulmaz. Burada gösterilen sevginin karşı taraftan bir geri dönüşü yoktur. Cansız olan için iyi bir şey istemezsiniz, onun sadece var olması, ona sahip olunması gibi şeyler istenir. Ama kalkıp da bir içeceğin iyiliğini istemek söz konusu değildir. Fakat dostlukta dostumuz için de iyi şeyler istemeliyiz. Eğer bu durum karşılıklı olarak gerçekleşmiyorsa ortada bir dostluk yoktur, o insana sadece yakınızdır. Yakın olduğumuz kişi de bize yakınsa o zaman dost oluruz. Tabii ki burada 1156
bir de bu durumun açıkça ortaya konulması söz konusudur. Bazen insanlar doğru olan ve kendilerine yararı olduklarına inandıkları bazı insanlara karşı kendilerini yakın hissederler. Bazen bu durum karşılıklıdır ve bir yakınlık durumu oluşur. Ancak birbirlerine olan hisleri açıkça bilinmiyorsa buna dostluk diyebilir miyiz? Özetle söylemek gerekirse, dost olmak için karşılıklı yakınlık duymak ve aynı zamanda bu duyguların açıkça ifade edilmiş olması gerekir.

Evet, söylediğimiz şeyler arasındaki farklar bunlar. Elimizde üç türlü dostluk var. Hepsi için de aynı tanım geçerli. Yani dostluk açıkça ifade edilmiş ve karşılıklı yakınlık var. İnsanlar birbirlerini seviyorlar ve birbirlerinin iyiliklerini istiyorlar. O halde burada bir çıkar söz konusu değil, iki taraf da ortaya bir iyi koymak istedikleri için birbirlerini seviyorlar. Haz temelli sevgiler de aynı durumdadır. Örneğin bir insan esprili biriyse, diğerleri onu esprili olduğu için değil kendilerini eğlendirdiği

için severler. O halde çıkar nedeniyle sevgi duyanlar bir iyiyi elde etmek istedikleri için seviyorlar, hazdan dolayı sevenler bir şeyi hoş buldukları için, yani sevdikleri insandan kaynaklanan bir sevgi yok. Buradaki sevgi çıkara ve hoş olana karşı duyulan sevgi. Bu dostluklar her zaman devam edemez ve varlıkları tesadüflere bağlıdır, sevginin nedeni sevilen kişi değil bir haz veriliyor olması. Bu tarz dostluklar uzun süreli değildir, insanlar her zaman aynı kalmazlar. Karşınızdakinden bir çıkarınız kalmadığı zaman ya da ortada bir hoşluk yoksa o dostluk sona erecektir. Çıkar dediğimiz şey, her zaman aynı değildir, bu değişebileceği için, değiştiği anda dostluk da sona erecektir. Yaşlılar arasında genelde bu şekilde bir dostluk vardır, onlar daha çok kendilerine yararlı olanı gözetirler. Birlikte zaman geçirmezler, çünkü birbirlerini hoş bulmazlar. Ortada çıkar da olmayınca dostluğa gerek kalmaz, çünkü sadece bir çıkar umdukları zaman birini hoş bulurlar. Yabancılarla kurulan dostluklar da bu gruptadır. Gençler ise daha çok haz temelli dostluklar kurarlar. Aradıkları şey daha çok istekleridir ve kendileri için en uygun şeyi ararlar. Yaşları büyüdüğü zaman haz aldıkları şeyler
1156b farklılaşır ve o zaman da önceki dostluklarını bırakırlar. Hoş bulunan şey değiştiği zaman, dostluk da değişir. Bu durumda, hazzın değişiminin hızlıca gerçekleşmesinin payı vardır. Gençler cinsellik isterler, cinsellik istekle ve hazla ilgilidir. Bazen o kadar kısa zamanda duygularında değişiklik olur ki dostlukları da aynı oranda hızla değişir. Bu insanlar birlikte zaman geçirmek isterler, çünkü dostluklarını ancak bu şekilde yaşayabileceklerini düşünürler.

İyi ve erdemli insanların dostlukları muhteşemdir. Bu insanlar iyidirler ve birbirlerinin iyiliğini isterler, ancak kendileri de tek başına iyidirler. Sadece karşısındaki için iyilik isteyen insan en iyi dosttur. Burada tesadüfi değil

gerçekten insanın karakterinden kaynaklanan bir dostluk vardır. Kendileri iyi olmaya devam ettikleri sürece dostlukları da devam eder. Erdem de sürekli var olan bir şeydir. Hem kendi dostları için hem de mutlak anlamda iyidirler. Bu insanlar birbirlerine yarar da sağlarlar, karşılıklı hoş da bulunurlar. Çünkü iyi insanlar hem birbirlerine karşı hem de mutlak anlamda hoşturlar. İnsanlar haz amaçlı eylemlerde bulunurlar, iyi ve erdemli insanlar da aynı şekilde. Özetle söylemek gerekirse bu tür dostlukların uzun süreli olması doğaldır. Çünkü burada bir dostlukta olması gereken her şey vardır. Bir şeyi gerçekten seven bir insan için sevme eyleminin gerekçesi iyi, haz ya da benzerliktir. Bu tür dostluklarda bahsettiğimiz özelliklerin tamamı sevenlerde de bulunmaktadır. Bu insanlar arasındaki benzerlikler ya da diğer özellikler güzel ve mutlak anlamda var olan şeylerdir, bunlar da en fazla sevilen şeylerdir. O halde sevginin ve dostluğun daha çok buralarda olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan bu türden bir dostlukla fazla karşılaşmıyoruz çünkü bu özelliklere sahip çok fazla insan yok. Hem böyle bir dostluk için zaman da gereklidir. Atasözü şöyledir: "Beraber zaman geçirmeden dostluk olmaz." İki taraf da birbirini sevmeksizin dost olunamaz. Bazı insanlar karşılarındakine dostluk göstererek hemen onunla dost olmak isterler, ancak bu tür insanlar sevilebilecek insanlar değillerse o zaman dostluk olamaz. İnsanın dost olma isteği hemen ortaya çıksa da dostluk kısa zamanda gelişebilecek bir şey değildir.

Evet, böyle bir dostluğun kusursuz olduğunu söylemiştik. Gerçek anlamda dostlar arasında bunların olması gerekir. İki taraf da birbirlerine benzer şekilde davranacaklardır. Eğer bir dostluk güzellikten dolayı ortaya oluş- 1157
tuysa iki taraf birbirine benziyordur. Çünkü iyi insanlar birbirleri için güzeldirler. Aynı zamanda çıkar amaçlı dostluklarda da benzer bir durum var, orada insanlar

birbirlerinden karşılıklı çıkar sağlarlar. Yine her iki dost da karşılıklı haz veriyorsa o zaman da dostluk uzun süreli olur. Fakat buradaki haz âşık olan ve olunan insanın hazzı gibi birbirilerinden farklı değil, şakacı insanlarda olduğu gibi ortak olmalıdır.

Bazıları ise aynı şeyden haz duymazlar, bazen diğerini görerek bazense sevildiğiniz için haz alırsınız. Öte yandan bir süre sonra dostluk sona erebilir. Çünkü bir süre sonra artık ilgi çekici olmazsınız. Fakat insanların karakterleri birbirlerine benziyorsa o zaman alışkanlık da devam eder ve aradaki dostluk kalıcı olur. Beğenilen şey çıkardan kaynaklanıyorsa o zaman dostluğun ömrü kısalacaktır. Ortadaki çıkar bittiği zaman dostluk da biter, bu tür insanlar çıkarla dostturlar, yani birbirlerine dost değillerdir. Sonuçta hem kötü ve iyi insanların birbirleriyle dost olabilmeleri hem de çıkar amaçlı dostluklar söz konusu olabilir. Ayrıca insanlar biriyle öylesine de dost olabilirler. Fakat iyi insanlar sadece karşılarındaki insanın kendisi nedeniyle dostluk kurarlar. Kötüler çıkarları yoksa dostluk kurmazlar. İyi insanların dostluğundan bir zarar gelmez. Bir insan uzun süre boyunca karşısındaki insanı tanıdıysa, bu insanlar hakkında başkasının görüşünü fazla umursamaz. Kötü insanların dostluklarında ise daha kötü şeyler yaşanabilir. Kentler başka kentlerle çıkarlarına göre ittifaklar kurarlar, aynı şekilde insanlar da çıkarlarından dolayı ittifaklar kurabiliyorlar, çocuk gibi davranarak haz nedeniyle birbirlerini sevdiklerini söylüyorlar. Evet, tüm bu insanları da dost olarak tanımlamamız gerekir. Çok sayıda farklı dostluk tanımlaması vardır, gerçek anlamda dostluk iyi insanlar arasında kurulan dostluktur. Yarar ya da haz amaçlı dostluklar ise gerçek dostluğa benzeyen şeylerdir. Bir şey güzel göründüğü zaman da iyi olabilir. Ancak bunların hepsi dostluk olarak adlandırılamaz çünkü aynı insanlar hem yarar hem de haz temelli dostluk

kurmuyorlar, hem de bir şey tesadüfen var olduysa orada gerçek dostluk olamaz.

Sonuç olarak kötü insanlar ya benzerliklerden dolayı ya 1157b
da çıkar ve haz nedeniyle dost olurlar, iyi insanlar ise karşılarındaki insanın kendisi nedeniyle dostluk kurarlar. İyi insanların dostlukları mutlaktır, diğerlerinde ya benzerlik vardır ya da bu insanlar tesadüfen dost olurlar. Erdemler hakkında konuşurken bazı şeylerin huylarının, bazılarının eylemlerinin iyi olduğunu söylemiştik, dostlukta da benzer bir durumla karşılaşmaktayız. Birlikte zaman geçiren insanların birbirlerine katkıları olur. Ancak farklı yerlerde olunduğu takdirde bu kazanımın olması imkânsızdır. İnsanların dostluk kurabilmeleri için birlikte olmaları gerekir, aynı yerde değillerse bu sağlanamaz. Bir insanı uzunca bir süre görmezseniz, onunla olan dostluğunuz erimeye başlar. İşte bu nedenle çok sayıda dostluk bitmiştir. Öte yandan yaşlılarla ya da huysuzlarla dost olunması kolay değildir. Bu durumda karşınızdaki insanlardan haz elde etmeniz imkânsız gibidir, insanlar sıkıcı ya da üzücü insanlarla zaman geçirmek istemezler. Zaten doğa da acı veren şeylerden uzaklaşarak haz veren şeylerin yanına gitmeye çalışıyor. Öte yandan insanlar birbirleriyle yaşamıyorlar ama iyi anlaşıyorlarsa bunlar dost değil sadece yakın olan insanlardır. Çünkü dostluğun işareti birlikte yaşamaktır. Öte yandan yardım isteyenler ihtiyaçları olanlardır ve mutlu insanlar tek başlarına kalmayı değil diğer insanlarla birlikte zaman geçirmeyi isterler. Fakat bir insanın kendisi ya da karşısındaki insan çekilmezse, onunla zaman geçirmek imkânsızdır.

Daha önceden de defalarca belirttiğimiz üzere, mutlak dostluklar iyilikler üzerinden var olurlar ve bunlar da tercih edilesi şeylerdir. Fakat her insan için tercih edilecek şey, diğerinden farklıdır. İyi insanlar için iyi şey bellidir. Öte yandan sevmek bir huy, bir istek gibiyken, dostluk

bir huy gibidir. Fakat dostluk bir tercih neticesinde ortaya çıkar ve karşılıklılık gerektirir. Dostunuza karşı duyduğunuz sevgi aslında kendiniz için iyi olanı sevmenizdir, eğer iyi insanlarla dostsanız siz de iyi olursunuz. O halde
1158 herkes kendisi için iyi olanı seviyor ve burada karşılıklı bir şeyleri hoş bulma söz konusudur. Dostlukta olmazsa olmaz olan şey eşitliktir ve buna da en çok en iyilerin dostluklarında rastlamaktayız. Yaşlılarda ve huysuzlarda ise insanlar birbirlerinden fazla hoşlanmadıkları için dostluğun olma ihtimali zayıftır. Dostluğun olabilmesi için en gerekli şey budur. Bu nedenle gençler arasında kolaylıkla dostluk kurulabilirken yaşlılar arasında bunu gerçekleştirmek zorlaşır. Huysuz insanlar ise daha çok birbirlerine yakın olabilen insanlardır, karşılarındakiler için iyi şeyler isteyebilirler ya da ihtiyaçları olduğu zaman birbirlerine yardımcı olabilirler. Fakat birlikte zaman geçirmiyorlarsa ve birbirlerini hoş bulmuyorlarsa o zaman dost değillerdir. Çünkü dostluk konusunda belirleyici olan şeyler bunlardır. Öte yandan bir insanın birden fazla insana âşık olması mümkün değildir, aynı şekilde bir insanın birden fazlasıyla aynı anda çok iyi dostluk kurması da imkânsızdır. Aşk dediğimiz şey bir insana duyulan aşırı hislerdir. Hem bir insanın aynı zamanda çok sayıda insanın beğenisini kazanması da kolay değildir. Üstelik herkesin iyi olması da çok zordur, yine dostluk için tecrübe de gereklidir. Öte yandan çıkar ya da hoş olmak bakımından çok sayıda insanın beğenisini kazanabilirsiniz. Fakat böyle olunca işler daha da zorlaşır. Bu tür şeyler kısa süreliğine yürür. İki kişi için de aynı duygular uyanıyorsa ya da insanlar birbirlerini seviyorlar ya da benzeri şeylerden hoşlanıyorlarsa o zaman burada haz temelli dostluğa benzer bir şey olur ki gençler arasındaki dostluk tam olarak da bu tanıma uygundur. Bu tür dostluklarda cömertlik vardır ve çıkar temelli dostluk adeta tüccarlığa benzer. Mutlu insan-

ların istedikleri şey çıkar değil hazdır. İnsanların yanında olmak isterler, acı verici şeylere belirli bir süre tahammül ederler, öte yandan bir şey gerek sizin için gerek başkası için acı verici bir şeyse, ona uzun süre katlanamazsınız. Bu nedenle de iyi dostların peşinden koşarlar. Böyle insanların hem kendileri hem de karşılarındaki insanlar için iyi insanlar olmaları gerekir. Bu sayede dostluk için gerekli şeye sahip olacaklardır. Öte yandan yöneticilerin iki tür dosta sahip olmaları gerekir. Hem kendileri için çıkar sağlayanlar, hem de güzel olanlar. Bir insanın iki gruba birden dahil olması kolay değildir. Tabii ki yöneticilerin istedikleri şey erdemli güzel insanlar değildir, daha çok hoş bulunan şakacı insanları, emirleri yerine getirebilecek olanları isterler. Genelde bu iki niteliğe sahip fazla insan yoktur. Daha önce belirttiğimiz üzere erdemli insanlar hem güzel hem de yararlıdırlar. Fakat erdemli insanlar kendilerinden üstün olan insanlarla dost olmazlar, tabii ki bunun için de yöneticinin erdem bakımından daha üstün durumda olması gerekir. Hem dediğimiz şey olmasaydı daha üstün olduğunuz insan orantıyı sağlayamazdı. Bu nedenle de böyle insanların sayısı fazla değildir.

Şimdiye kadar söz ettiğimiz dostlukların hepsinde 1158b
eşitlik çok önemli bir nokta. İki kişi de aynı şeyleri istiyor, birbirleri için de beklentileri aynı. Bazen ise çıkar ve haz gibi şeyler karşılıklı olarak veriliyor. Bu tür durumlarda dostluğun arka planda kaldığını söylemiştik. Bu insanların benzerlikleri ya da benzer olmamaları bakımından dost olup olmadıkları ortaya çıkar. Erdeme uygun bir benzerlik açısından değerlendirirsek dost gibidirler çünkü amaçları yarar ve hazdır. Dostluk dememizin nedeni ise şu: Bir dostluğun eleştirilemez durumda olması, zaman zaman farklılık göstermemesi gerekir, oysa buna uymazlar. Yine üstünlükten kaynaklanan dostluklar da bulunmaktadır. Örneğin baba ve oğul ya da yaşlı ve genç veya

karı-koca ve yöneten-yönetilen arasındaki dostluklar. Bunların hepsinde durum farklıdır. Baba ve çocuklar ya da yöneten ve yönetilen arasındaki dostluk aynı şey değildir. Yine baba-oğul ya da karı-koca arasındaki dostluklar da farklıdır, ayrıca buralardaki erdemler ve yapılan işler de farklıdır. Birbirlerini sevme nedenleri, dostlukları değişiktir. Sonuçta herkesin beklentisi birbirinden farklı gelişiyor, zaten hepsinden aynı şeyi de beklememek gerekir. Bir çocuk kendisini doğuran anneye ve babaya sırf bu nedenle dostluk duyar. Baba ise kendi soyundan geldiği için çocuğu sever. Bu durum karşılıklı olduğu zaman mutlak ve sürekli bir dostluk oluşacaktır. Dostlukta taraflardan biri üstünse bu durumda sevginin orantılı olması gerekir. Yani kim daha üstünse onun daha fazla sevilmesi gerekir. Eğer dostluk kişilerin değeriyle orantılıysa bu durumda dostluk arasında bir eşitlik olur.

Bir şey adaletli, bir şeyde eşitse bu eşitlik değerle ve nicelikle ilgilidir. Dostlukta da önce niceliğe sonra değere göre hareket edilir. Erdem, kötülük, zenginlik ya da diğer konularda farklar olduğunu açıkça görebilmekteyiz. Bu durumlarda bırakın dost olmayı dost olmaya uygun bile değillerdir. Örneğin tanrılara bakalım, tanrıların tüm
1159 iyilikler açısından her şeyden daha üstte olduklarından eminiz. Kral ya da son derece aşağılık bir insanın durumu konusunda da şüphemiz yok. Bir insan bilgeyse ya da hiçbir şey bilmiyorsa onunla dost olmak anlamsızdır. Aslında böyle değişimlerde dostluğun ne zaman var olacağını belirlemek çok kolay değildir. Biri elindeki şeylerin çoğunu kaybetse de onunla dost olunabilir, fakat bir insan tanrılar gibi çok uzağımızdaysa onunla dost olamayız. İşte bu nedenle bir dostun kendi dostu için tanrı gibi en büyük iyilikleri isteyip istemediği de sorulmalıdır. Çünkü bunu isterlerse, artık dost değillerdir, iyi de değillerdir. Fakat dost olan aslında aynı zamanda iyidir. Eğer bir dost

dostuna karşı iyi şeyler hissediyorsa ve bunu ifade etmek doğru bir şeyse dostunun aynı kalmasını istemesi gerekir. Bu durumda bir dost karşısındaki dostu için en büyük iyilikleri istemelidir. Tabii ki tüm iyilikleri istemeyebilir çünkü herkes en büyük iyilikleri kendine ister. Öte yandan çoğu insan kendine saygı duyulmasını istediği için sevilmek istiyor. Bundan dolayı da dalkavuklardan hoşlanan çok insan var, çünkü dalkavuklar aşırı dostluk sergilerler ya da sanki insanın dostuymuş gibi davranırlar. Bu insanlar daha çok sever gibi görünürler. Sevilmenin çoğu zaman saygı görmek gibi algılandığı anlaşılıyor. Aslında bu durum bir tercihten kaynaklanmıyor, ortada tesadüfi bir durum var. Çoğu zaman insanlar yöneticilerden bir çıkar elde etmek istedikleri için kendilerine saygı gösterilmesini isterler. Aslında saygı görme isteği sanki bir çıkar sağlama isteğiymiş gibi görünüyor. Kimileri ise doğru ve bilgili insanlar tarafından saygı görerek kendileri hakkında iyi düşünülmesini sağlamaya çalışırlar. Bu tür insanlar kendilerini beğenirlerse, iyi insanlar olduklarını düşünürler. Hem zaten sevilmek de isterler. Öte yandan dostluk saygı duyulmaktan daha önemli ve daha iyi bir şeydir. Bundan dolayı da tercih edilirdir. Yine dostlukta belirleyici olan sevilmek değil sevmektir. Örneğin annelere bakalım, anneler karşılıksız olarak severler. Bazen kendi boğazlarından kesip çocuklarını doyururlar, karşılıksız severler ve sadece çocuklarının iyi olmalarını isterler. Belki bilgisizlikten dolayı bir yanlış yapabilirler, ancak her halükârda çocuklarını severler. Eğer dostlukta belir- 1159b
leyici olan sevmekse ve dostlarını sevenleri beğeniyorsak dostluğun erdemi sevmektir diyebiliriz. Eğer burada değere göre dostluk ortaya çıkıyorsa bu dostluk süreklidir. Böylece birbirleriyle eşit durumda olmayanlar dost olabilirler, çünkü ancak bu sayede eşitlenirler. Dostluğun temelinde eşitlik ve benzerlik bulunmaktadır. Bu ben-

zerlik de erdem bakımından benzerliktir. Bir insan kendi içinde uyumluysa, dışarıya karşı da uyumlu olur. Bu insanlar kötü şeylere ihtiyaç duymazlar hatta kötülüklerin önünde bir set oluştururlar. İyi insanların yapması gereken şey hata yapmamak ve dostlarını da bu yönde teşvik etmektir. Kötü insanların kendi içlerinde uyumlu olması imkânsızdır. Bu insanlar kolayca dost olurlar çünkü diğer kötülüklerden hoşlanıyorlardır. İyi insanlar ise uzun süre boyunca birbirlerine yarar sağlarlar ve dostlukları uzun süreli olur. Çünkü haz var olduğu sürece dostluk devam eder. Öte yandan birbirlerine karşıt insanlar arasında çıkar temelli dostluklara daha fazla rastlanır. Örneğin zengin ve fakir ya da bilgili ve bilgisiz insanlar gibi. Eksiği olan, kendi eksikliğini giderirken karşılığında da bir şeyler sunar. Seven ve sevilen ya da güzel ve çirkin arasında da benzer bir ilişki kurabiliriz. İşte bu nedenle bazen âşık olan insanlar karşılarındaki kişi tarafından kendilerinin sevdiği gibi sevildiklerini zannettikleri zaman tuhaf bir duruma düşüyorlar. Ortada eşitlik varsa bu olabilir ama yoksa olmaz. Birbirlerinin karşıtı olanlar arayışlarını tesadüflere göre yönetirler. Öte yandan iyi bir şey olan iştah, ortada olanla ilgilidir. Örneğin kuru olanın ıslak olması değil ortada [kuru ile ıslağın arasında] olması gerekir, sıcak ya da diğer örnekler için de aynı şey geçerlidir. Neyse bunlar şu an konuştuğumuz şeyle ilgili değil.

Daha önceden de belirttiğimiz şekilde dostluk ve adalet aynı kişilerle ve aynı şeylerle ilgilidir. İlişkilerde adaletli bir nokta bulunmaktadır ve dostluk da bu gruba girer. Örneğin denizciler ya da askerler dosttur, diğer ilişkiler de aynı durum geçerlidir. İlişki düzeyi artıkça dostluğun da artması adaletlidir. Yine dost olanların aynı şeyleri paylaşmaları da normaldir, çünkü dostluk bir paylaşımdır. Kardeşinizle ya da dostunuzla mallarınızı paylaşırsınız
1160 fakat diğer insanlarla paylaşmazsınız. Gerçi bu paylaşımın

oranı değişebilir. Yine adalet de farklıdır. Örneğin anne ve baba ile çocuklar, kardeşler, dostlar, vatandaşların birbirleri karşısındaki hakları farklıdır. Diğer dostluklar için de durum farklılaşabilir. O halde tüm bu durumlardaki adaletsizlikler de değişecektir. Tabii ki dostluğunuzun değeri arttığı zaman yapılan adaletsizlik de artar. Örneğin bir vatandaşınıza para yardımı yapmamakla, kardeşinize ya da tanımadığınız birine para yardımı yapmamak arasında fark vardır. Yine babayı ya da bir başkasını dövmek de farklıdır. Tabii ki adalet de aynı şekilde farklılaşacaktır. Çünkü dostluğun seviyesi farklıdır. Bahsettiğimiz tüm bu durumlar devlet içinde karşılaşabileceğimiz şeylerdir. Bir devlette birlikte yaşamamızın nedeni kendi çıkarlarımızı ve yararlarımızı korumaktır. Evet, insanların bir araya gelmelerinin nedeni budur. Yasaları yapanların amaçları da bunu sağlamaktır, bu nedenle insan ilişkilerine yararı dokunacak şeylere adil diyorlar. Diğer ilişkilerde de farklı yararlar bulunmaktadır. Örneğin gemiciler zengin olmak ya da başka bir çıkar elde etmek istedikleri zaman gemi yolculuğundan bunu bekler. Askerler de bir kenti ele geçirmek ya da zengin olmak isterlerse savaşa girerler. Bazı dostluklar haz nedeniyle ortaya çıkar. Örneğin bir ziyafete ya da törene katılanları düşünelim. Bu insanlar birlikte hareket etmek isterler. Bunun nedeni devlet içindeki ilişkilerdir ve bu eylemlerde önemli olan şey o an ortaya çıkan yarar değil devletin elde edeceği yarardır. İnsanlar dini törenler yaparak ve bu şekilde kendilerine haz sağlayarak boş zamanlarını doldururlar. Çok eskilere dayanan dini törenlerin çoğu hasat zamanından sonra yapılırdı, çünkü insanların o zamanlarda daha fazla boş zamanı olurdu. O halde böyle ilişkiler de toplumsal ilişkilerdir ve dostluklar da buradan kaynaklanır.

Yönetim şekilleri üçe ayrılır. Ayrıca üç tane de sapmış yönetim şekli vardır. Bunlar yani krallık, aristokrasi ve

timokrasi yani çoğu kimse tarafından anayasal yönetim dediğimiz yönetimdir. Yönetim şekillerinin en güzeli
1160b krallık, en kötüsü timokrasidir. Krallığın sapmış hali tiranlıktır. Tiranlar kendi çıkarlarını, krallar halkın çıkarlarını gözetirler. Bir insan tüm iyilikler açısından diğer insanlardan üstün değilse o kral olamaz. Kralın kendi için hiçbir talebi olmaması gerekir, bu sayede yönettiği insanların ihtiyaçlarını giderir. Bunun dışındaki krallar gerçek anlamda kral değillerdir. Tiranlar ise kendileri için iyi olanı isterler. Zaten en iyi ve en kötü olanların birbirlerine karşıt olmaları aslında tiranlığın kötü olduğunun işaretidir. Krallık zamanla tiranlığa dönüşebilir, böylece yönetim şekli daha kötüye dönüşür. Yani kral zamanla tiran olur. Bir ülkeyi yöneten insanlar tüm iyi şeyleri kendilerine saklarlar, her zaman belli insanlara onur ve mevkii sağlarlar ve zengin olmaya büyük değer verirlerse yönetim şekli aristokrasiden oligarşiye dönüşür. Oligarşilerde az sayıda kötü yönetici vardır. Timokrasi demokrasiyi doğurabilir, çünkü bu iki yönetim şekli arasında fazla fark yoktur. Timokrasilerde çoğunluk yönetimdedir ve herkes eşittir. Demokrasi kötüler arasında en az kötü olanıdır, çünkü en az sapmış olan budur. Yönetim biçimleri bu şekilde. Bu yönetim biçimleriyle ev içindeki yaşam da birbirine çok benzer. Baba ve oğul arasındaki ilişki ise krallığa benzer. Bu nedenle Homeros, Zeus için baba der. Persler ise tiranlıkla yönetirler. Çünkü çocuklarını köle gibi görürler. Evet, efendi ve köle arasındaki ilişki tiranlık gibidir. Efendiler kendileri için yararlı olanı isterler. Aslında bu noktada hatalı olan şey Perslerin yaptığı, çünkü yönetim şekilleri farklı olmalıdır. Öte yandan karı koca arasındaki ilişki aristokrasi gibidir, erkek kendisi için gerekli şeyleri yapar ve geriye kalanları kadına bırakır. Erkek her şeyin
1161 başında olmak ister ki bu oligarşiye benzer. Böyle olursa kendi değerinin üstündeki ve üstün olmadığı için de hak

etmediği şeyleri yapar. Bazen ise kadına miras kalır ve kadın yönetmeye başlar. Bu da oligarşiye benzer, çünkü belirleyici olan erdem ya da beceri değil zenginliktir. Kardeşler arasındaki ilişki timokrasi gibidir, yaş dışında her şey eşittir. Fakat yaş farkı fazlaysa o zaman kardeşler arasında var olan dostluk gerçekleşmeyebilir. Eğer bir ailede yönetici yoksa, herkes dilediği gibi hareket edebiliyorsa buradaki yönetim de demokrasiye benzer.

Yöneticiler için adil olan ve dostluk arasında orantı olmalıdır. Krallar yönettikleri insanlardan iyilik açısından üstün olmalıdır. Kral eğer iyi bir kralsa, bir çobanın sürüsünü yönetirken onların iyiliğini düşünmesi gibi halkının iyiliğini düşünmelidir. Homeros bu nedenle Agamemnon için çoban ifadesini kullanmıştır. Baba da benzeri durumdadır ancak evin işleri daha azdır. Baba, eğitim ve çocukların büyütülmesi konularıyla ilgilenmektedir, diğerleri için de aynı durum söz konusudur. Baba çocuklar için aslında bir soyun devamıdır, aynı şekilde kral da öyle. Bu kimseler doğal olarak söz sahibi konumundadırlar. Bu gibi dostluklarda üstün olma söz konusudur. Anne ve babaya saygı gösterilmesinin nedeni de budur. Bu ilişkilerde adaletin tanımı her zaman aynı değildir, kişilerin değeri belirleyici olandır. Dostluklar da benzeri şekilde konumlandırılır. Karı koca arasındaki dostluk aristokrasiye benzer. Biri erdem bakımından daha iyi konumundayken, diğeri ikincil konumdadır. Adalette de benzer bir durumla karşılaşırız. Kardeşlerin dostlukları iki arkadaş gibidir, yaş farkı azaldıkça karakterler daha yakın olur. Bu, timokrasi benzeri bir dostluktur. Çünkü buradaki vatandaşlar eşit ve doğrudurlar. Belirli sayıda insan yöneticidir ve bu insanlar arasında eşitlik temelli dostluk vardır. Öte yandan bir yönetim şekli sapmış durumdaysa, orada adalet ve dostluk azalır, en çok sapmış olan en kötü durumda olandır. Tiranlıkta dostluk çok azdır, hatta hiç

yoktur denebilir. Ortada adalet olmadığı için yöneten ve yönetilen arasında bir dostluk da olmayacaktır. Zanaatkâr
1161b ve kullandığı araç, ruh ve beden ya da efendi ve köle arasında da benzeri bir ilişki vardır. Bu şeyler sadece kendilerini kullananların yararlandıkları şeylerdir. Cansız şeylerde dostluk ya da adalet diye bir şey yoktur. Yine at, öküz gibi hayvanlar ya da kölelerle de dostluk olmaz. Dostluk olabilmesi için bir ortaklık olması gerekiyordu. Köleler canlı, diğerleri ise cansız araçlardır. Köleyle sadece insan olduğu için dost olabiliriz. Öte yandan insanlar arasında bir yasanın ve anlaşmanın olduğu her yerde dostluk olabilir. Yani dostluk insanın var olduğu yerde olacaktır. Tiranlıklarda dostluk ve adalet az iken, demokrasilerde daha fazla eşitlik olduğu için daha fazla dostluk görülür.

Özetle söylemek gerekirse dostluklar bir ilişki içinde var olurlar. Öte yandan akrabalık ya da arkadaşlık temelindeki dostluklar birbirlerinden farklıdır. Vatandaşlık ya da aynı kardeşlik derneğinden [phatria] olmak, gemi arkadaşlığı ya da yabancılarla olan dostluklar gibi şeyler birbirlerine benzer. Akrabalık içinde çeşitli dostluklar yer alır, ancak bunların hepsi babayla olan ilişkiye bağlıdır. Anne ve baba ile çocuklar birbirlerinin parçaları oldukları için karşılarındakileri severler. Bir anne ve baba çocuklarının kendilerinin bir parçası olduklarını çok iyi bilirler, hem doğuranın doğan kimseye olan yakınlığı doğanın doğurana yakınlığından daha fazladır. Yani parçamız olan şey bize daha yakındır, örneğin bir organımızı düşünelim. Fakat bize ait olan şeyin bize yakınlığı çok daha azdır. Öte yandan zamansal anlamda da farklar bulunmaktadır. Yani anne ve baba çocuğunu hemen sever, çocukların sevgi duymaları için ise zaman geçmesi gerekir. Çünkü onların öncelikle bunu öğrenmeleri gerekir. İşte bu nedenle anneler çocuklarına karşı daha büyük sevgi duyarlar. Anne ve

babalar çocuklarını sanki kendilerini sever gibi severler, çünkü onlar kendilerinin bir parçasıdır. Çocuklar anne ve babalarını kendilerini doğurdukları için sever, kardeşler aynı kimseden doğdukları için birbirlerini severler. Bu anlamda bir benzerlikleri olması onları yakınlaştırır. İşte bu nedenle aynı soydan geldikleri vurgulanır. Çünkü bedenleri farklı olsa da aralarında ciddi benzerlikler vardır. Dostluktaki bir başka belirleyici de beraber yetişmek ve yaşların yakınlığıdır. Bundan dolayı herkes akranlarını arar. Bu yüzden de kardeşler ve arkadaşlar arasındaki 1162
dostluklar birbirlerine benzer. Diğer akrabalık ilişkileri de benzer durumdadır çünkü kişiler aynı kişilerden doğmuşlardır. Ailenin başındaki kimseye yakın oldukları sürece yakın akraba olarak tanımlanırlar. Çocuklar ve anne ve baba ya da insanlar ve tanrılar arasındaki ilişki iyi olana ve sizden üstün olana duyulan saygıya benzer. Bu insanlar bize en büyük iyilikleri vermişlerdir, yaşıyor olmamızın ya kanımızı doyurabilmemizin nedeni onlardır. Bu türden dostluklar diğerlerinden çok daha önemlidir ve çok daha büyük yararlar içerir. İnsanlarla yaşamınız ne kadar benzerse o kadar dostluk artar. Kardeşlerin dostluğu arkadaşların dostluğuna benzemekte ya da belki akranların dostluğuna benziyor. Doğumlarından itibaren birbirlerini seviyorlar ayrıca benzeri insanlar tarafından eğitilmeleri de önemli bir nokta. Dostluk konusunda en belirleyici şeylerden biri de zaman. Diğer dostluk ilişkilerinde önemli olan nokta budur. Evli insanların dost olmaları da normaldir, çünkü insanlar çoğu zaman toplu olarak değil ikili ilişki kurmak isterler. Aile devletten daha öndedir, hem çocuk yapma isteğimiz hayvanlarda da ortak olan bir şey. Fakat hayvanlar sadece çocuk yapmak için bir araya gelirlerken, insanlar başka şeyler de amaçlarlar. Bazı şeyleri erkeklerin bazı şeyleri kadınların yapmaları gerekir. Bunlar zaten doğal şeylerdir, herkes kendi

yaptığını aileye dair olarak kabul eder ve işler kolaylaşır. Bu tür dostluklarda yarar ve güzellik bulunur. Eğer bu iki insan doğru insanlarsa o zaman ilişkide erdem de olur. Herkes kendine ait erdemleri sergilerse bu dostluk iyi bir dostluğa dönüşür. Öte yandan çocuk aileyi bir arada tutan şeylerdendir, çocuğu olmayanlar genelde evli kalmıyorlar ancak çocuk ailede iyi ve ortak bir şey olduğu için güçlü bir bağ kuruyor. Bir insanın ailesine ve karısına nasıl davranacağını belirlemek, aslında insanın ne şekilde adaletli davranacağını söylemekten farklı bir şey değil. Fakat dostların birbirleriyle, yabancılarla, iş arkadaşlarıyla ya da arkadaşlarıyla olan ilişkileri farklıdır.

Daha önce de belirttiğimiz şekilde üç tür dostluk vardır. Bunlarda eşitlik ve üstünlük önemlidir. İyi insanlar
1162b kendi içlerinde dost olurken, bir iyi ve bir kötü de dost olabilmekte. İyi ve güzel insanlar birbirlerinden farklı olsalar da sağladıkları yarar bakımından birbirlerine denk olabiliyorlar. Dostlukta eşitlik yoksa o zaman kim daha üstünse ona saygı gösterilerek bu eşitlik kurulabilir. Çıkar üzerinden yürüyen dostluklarda eleştiriler çok daha fazla miktarda olacaktır. Erdemlerinden dolayı dost olanlar birbirlerine iyilik yapmak isterler, çünkü erdemin ve dostluğun bu şekilde bir özelliği vardır. Böyle olunca da eleştiri olmaz. Çünkü insanlar kendilerine iyilikte bulunan ve onları seven insanlara zarar vermek istemez, hatta elinden geldiğince de iyilik yaparak karşılık vermeye çalışır. Yine fazla iyilik yapan bir insan da dostu tarafından suçlanmaz çünkü neticede yapılmak istenen şey iyilik. Haz temelli dostluklarda bu şekilde bir tanımlamaya gidemeyiz. Çünkü tarafların her ikisi de birlikte yaşamayı istiyorlarsa bu aynı anda gerçekleşmelidir. Biri diğeriyle zaman geçirebilecekken kendini mutlu etmediği için dostunu suçlayamaz. Fakat çıkar temelli dostluklarda durum farklıdır. Bu tür insanlar her zaman çıkar elde etmek için

birbirlerinden yararlanırlar ve daima elde ettiklerinden daha fazlasına ulaşmaya çalışırlar. Her zaman hak ettiklerinin çok daha fazlası olduğuna inanarak haklarının yendiğini düşünürler. Bir insan iyilik yapıyor olduğu için karşısındaki insanın her istediğini yapamaz. Nasıl ki adalet konusunda tanımlama yaparken, hem yazılı hem de sözlü olmak üzere iki tür adaletten söz etmiştik, aynı şekilde dostluklarda kendi aralarında ikiye ayrılabilirler. Birincisi yasayla diğeri ahlakla ilgilidir. Dostlukta ortaya çıkan eleştiriler genelde birleşme ve birleşmeme konularındaki görüş ayrılıklarından kaynaklanır. Yasal dostluk söz konusu olduğu zaman tüccarların yaptıkları gibi bir anlaşma vardır, burada bir şeyin karşılığında bir başka şey alınır ve her şey açıktır. Tabii ki kişinin üzerine düşen dostluğa uygun davranmaktır. İşte bu nedenle kimi insanlar bu tür durumlarda tartışılacak bir şey olmadığını, önemli olanın tarafların birbirlerini sevmeleri olduğunu düşünürler. Ahlak temelli olanlarda ise anlaşma yoktur, iki taraf birbirlerine bir şeyler verebilirler. Fakat bu verme, bir şeyin karşılığı olarak verme değildir, sanki bir hediye gibidir. Tabii ki verilen şey karşılığında bir başka şey beklenir, bu şey de ya benzeri bir şeydir ya da verilenden daha fazlasıdır. Peki karşılık verilmezse ne olur? O zaman eleştiri olur. Aslında bunun nedeni çoğu kimsenin güzel şeyleri istemesine rağmen, yararlı olanları almasından 1163
kaynaklanır. Bir şeyin karşılığını beklemeden iyilik yapıyorsanız asıl güzel olan budur, karşılığında iyi bir şey alıyorsanız bu da yararlıdır. İşte bu nedenle insanlar aldıkları şeyin karşılığını vermelidirler, eğer istenmeden yapılan bir şey varsa burada dostluk yoktur. Çünkü insan hak etmediği bir şeyi almış ya da uygun olmayan bir insandan iyilik görmüş olabilir. Özetle söylemek gerekirse burada tesadüfler söz konusu olabilir. Bir insan karşılık verebiliyorsa bunu yapmalıdır, yapamıyorsa da zorlamamalıdır

ve yine yapabiliyorsa karşılık vermelidir. Tabii ki bir iyiliğin kabul edilmesi ya da kimden gelen iyiliğin kabul edileceğinin belirlenmesi de önemli bir konudur. Öte yandan bir başka incelenmesi gereken nokta da iyiliğe karşılık verileceği zaman, elde edilen çıkar açısından mı yoksa yapılan iyilik bakımından mı karşılık verileceğidir Bazen iyilik gören bir insan kendisine yapılan iyiliği küçümser ve bunu zaten başka bir insandan da elde edebileceğini iddia eder. İyilik yapan insanlar ise karşılığında kendilerinin çok önemli şeyler sunduklarını ve bu tür şeylerin bir tehlikeye atılmaksızın ya da başka şeyler yapılmaksızın elde edilemeyeceğini iddiasını ileri sürerler. Eğer yarar temelli bir dostluk varsa burada önemli olan elde edilen çıkarın kendisidir. Tabii ki burada belirleyici olan iyilik yapılan kimse oluyor. İyilik yapan insan da karşılık bekleyerek o iyiliği yaptı. O halde iyilik yapılan insanın elde ettiği iyilik kadar büyük bir iyilik vardır, bu nedenle de en iyisi iyilik yapan insana yaptığı iyilik oranında bir karşılık verilmelidir. Erdem temelli dostluklarda ise bu türden eleştiriler olmayacaktır, çünkü iyilik yapanın neyi tercih ettiğine göre karar verilir ve bu tercih de erdeme bağlıdır.

Üstünlük temelli dostluklarda durum daha farklıdır. Taraflardan biri gereğinden uygun olandan daha fazlasını elde etmek istediyse orada dostluk biter. Bir taraf daha iyiyse, daha fazla şeye sahip olması gerektiğine inanır çünkü iyinin daha fazla alması gerektiğini düşünüyordur. Yararlı olan insan da daha yararlı olanın eşit olmaması gerektiğine, bir işe ortak olarak girildiği zaman daha çok para koyanın kârdan daha fazla elde edişi gibi kendisinin de değerine uygun şekilde pay alması gerektiğine inanır. İhtiyacı olan insan ise ihtiyacı olanlara yardım edilmesinin bir zorunluluk olduğunu, dostların yapması gerekenin bu
1163b olduğunu ve herhangi bir beklentiye girmeksizin kendinden güçlü bir insanla dostluk kurmanın başka türlü ne

anlamı olacağını söyler. Aslında iki taraf da haklı görünüyor ve her iki tarafın da dostluktan belli bir beklentisi bulunuyor. Fakat her ikisi de aynı şeyi istememelidir, ihtiyacı olanın daha fazla şey elde etmesi gerekirken, üstün olan da daha fazla saygı görmelidir. Çünkü erdemin ve iyi olmanın karşılığı saygı, ihtiyacın karşılığı ise çıkardır. Yönetim söz konusu olduğu zaman da durum farklı olmaz. Bir insan devlete bir şeyler kazandırmadığı sürece onurlandırılmaz çünkü bir iyilikte bulunduğu için saygı görüyordur, bu saygı da onurla verilir. Bir insanın hem devletten bir şeyler alması ve zenginleşmesi hem de onurlandırılması imkânsızdır. Evet, herkes her şeyde daha fazlasını ister. Yani ya zenginlik ya da onur alırsınız. Bir şey değerine göre yapılırsa, o şey korunmuş olur. O halde eşit olmayan şeyleri dengelemek, bir insandan parasal ya da erdem bakımından bir yarar sağlanıyorsa o kimseye elden geldiğince karşılık vermek gerekir. Çünkü dostluk yapılanı değil olması gerekeni emreder. Anne ve baba ya da tanrılar söz konusu olduğu zaman, her zaman olması gereken diye bir şey yoktur. Bu noktada karşınızdakinin değerine karşılık veremezsiniz, sadece ona saygı gösterme imkânınız vardır. İşte bu nedenle baba çocuğunun bir isteğini yerine getirmeyebilir fakat çocuk her zaman babanın isteğini yerine getirmek zorundadır. Borcu olan her zaman borcunu ödemek zorundadır, böyle bir borç hiçbir zaman ödenemeyeceğine göre çocuk her zaman borçlu kalacaktır. Baba ise kendisine borçlu olunduğu için istekleri yerine getirmeyebilir. Fakat bir çocuk çok büyük kötülükler yapmadığı sürece bunları yaşamaz çünkü dostluk dışında istekleri yerine getirmek de yapılması gereken bir şeydir. Fakat çocuk kötülük yapıyorsa o zaman ona yardım etmek doğru olmaz. Çoğu insan kendisine iyilik yapılmasını istese de bir beklentisi olmadan kendi iyilik yapmak istemiyor. Bu konu hakkında bu kadarı yeterli.

DOKUZUNCU KİTAP

Daha önceden de belirttiğimiz şekilde tüm dostluklarda eşitlik olması dostluğun devamını sağlar. Örneğin bir ayakkabıcı ya da terzi ya da diğer mesleklerden insanlar ürettikleri şeyin değerini alırlar. Bunun yapılabilmesi için 1164
para diye bir şey ortaya konulmuştur ve tüm işlemler buna göre yürür. Sevme söz konusu olduğu zaman seven kimse çok sevmesine rağmen aynı karşılığı bulamadığı için mutsuz olur. Sevilen kimse ise kendisine verilen sözlerin tutulmamasından şikâyetçidir. Taraflardan biri haz diğeri çıkar elde etmeyi umuyorsa ve her ikisi de isteklerini elde edemiyorsa memnuniyetsizlik doğar. Kısacası dostluğun oluşmasına neden olan şey sona erdiği zaman mutsuzluk ortaya çıkar, ne de olsa insanların birbirlerini sevme nedenleri o çıkarı elde edebilmekti, sevilen şey çıkar olunca dostluğun uzun süre devam etme şansı olamaz. Öte yandan belirleyici olan insan karakteri ise burada dostluğun çok uzun süre devam etmesi gerekir. İstenilenin dışında bir şeyler olduğu zaman insanlar arasında görüş farklılıkları da ortaya çıkabilmektedir. İstediğini alamayınca hiçbir şey almamış gibi olmakta. Örneğin bir müzisyene ne kadar iyi müzik yaparsa o kadar çok para vereceğinizi söylediniz, adam bir sonraki gün para istediği zaman ise size haz verdiğini karşılığında da çok haz aldığını söylediniz. İşte durum tam da buna benziyor. Eğer iki taraf da haz isterse sorun yoktur ancak biri haz diğeri para istiyorsa o zaman biri istediğini alır diğeri alamaz. Böylece

olunca tarafların neye ihtiyaçları olduğuna bakmak gerekir ve belirlenen ihtiyaca göre de neyin verileceği belirlenir. Peki bu değeri kim belirliyor? Sanki iyilik yapan iyilik görene bu noktada güveniyor. Protagoras[1] bir insana bir şeyler öğrettiği zaman karşısındaki insandan öğrettiği şeyin değeri kadar kendisine para ödemesini istermiş. Bazıları ise herkesten farklı farklı ücret alırlar. Kimileri de işin parasını önce alır, çok şey yapacaklarını söylerler ama hiçbir şey yapmazlar, işte bu insanlar doğal olarak suçlanırlar. Verdikleri sözleri tutmazlar, üstelik doğruyu söyleseler belki de onlardan bir şey istenmeyecektir. İşte sofistlerin davranışları bu şekildedir. İnsanların parasını ödedikleri bir şeyi alamadıkları için karşılarında-
1164b ki kişiyi suçlamaları doğaldır. Erdem temelli dostluklarda bu türden suçlamaların olamayacağını daha önceden belirtmiştik. Bu noktada yapılması gereken erdeme göre karşılık vermektir. Felsefe yapan insanların durumlarının da buna benzediğini düşünüyorum. Felsefe yapanların değerleri para ile belirlenemez, buna uygun bir onur da yoktur. Belki de bu konuya anne babayla ya da tanrıyla olan durum gibi yaklaşmalıyız. Öte yandan ortada bir amaç varsa bu durumda bunun karşılığının ne olduğunun iki taraf arasında açıkça belirlenmesinde yarar var. Bunu yapmadıysanız o halde bir şeyler alanın, aldığı şeyin değerini belirleyerek ona göre bir karşılık vermesi mantıklı olur. Taraflardan biri haz alıyor diğeri ise karşılığında yarar sağlıyorsa bu noktada adalet sağlanmıştır. Ticaret konusunda da aynı şey geçerlidir. Bazı yasalara göre ortada bir anlaşma metni yoksa yani sözlü bir anlaşma varsa bu durumda mahkemeye gidilemiyor. Çünkü taraflar birbirlerine güvenmişlerdir, çözümü de böyle bulmaları istenir. Kimi zaman parayı daha fazla güvenilen insanın belirle-

1 MÖ 481-420 yılları arasında yaşamış sofist filozof, Platon'un onun adıyla bilinen bir diyaloğu bulunmaktadır.

mesi daha mantıklıdır diye düşünülür. Kimi zaman ise bir malın alıcısı ve satıcısı o malın fiyatını belirlemez, çünkü herkes aldığı ya da verdiği şeyin daha değerli olduğunu düşünebilir.

Fakat yine de değer o malı alan tarafından belirlenmelidir ve bu değer de o mala sahip olanın sahip olduğu zaman belirlediği fiyattan değil daha önceden belirlenen fiyattan olmalıdır.

Peki tüm konularda baba mı karar vermelidir? Her şeyi o mu belirlemelidir? Hekim ve komutan da kendi alanlarıyla ilgili her şeyi saptamalıdır. Bir dostun mu yoksa erdemli bir insanın mı yardımına koşmalıdır? İkisini aynı anda yapmak mümkün olmuyorsa kime öncelik vermeliyiz? Bu konularda net kararlar almak kolay mıdır? Büyük, küçük, güzel, çirkin ya da zorunluluk gibi belirleyiciler vardır. Tüm insanların aynı karşılığı alamayacakları besbellidir. Bir şey borç aldıysanız önce dostunuza değil borç aldığınız kişiye o şeyi geri vermelisiniz. Benzeri durumlarda da önce dostlara değil size iyilik yapana karşılık vermelisiniz. Fakat her zaman aynı durum geçerli olmayabilir. Şöyle düşünelim: Biri kaçırıldı ve karşılığında para isteniyor, kaçırılan kimse daha sonra kendisini kurtaran insan 1165
kaçırıldığında ona yardım mı etmelidir? Onu kurtaran insan kaçırılmadıysa ama kurtarma parası istiyorsa ona ödeme yapılmalı mı? Bu durumlar yaşanırken kendi babası bir sıkıntıya düşse öncelik hangisine verilmeli? Çoğu insan sorunun yanıtını babasına yardım etmeli olarak verir. Bence kesinlikle öncelikle alınan borcun geri ödenmesi gerekir. Aldığınız şey güzel ve almaya mecbur olduğunuz bir şeyse onun değeri oranında geri ödeme yapmalısınız. Çünkü bazen yapılan iyiliğin karşılığı olarak yapılan şey aynı değerde bir iyilik olmayabiliyor. Bir insan erdemli olmasına karşın karşısındaki kişi tarafından kötü biri zannedilebilir ve buna göre bir cevap alabilir. Bazen de bir şey

aldığınızda onun karşılığını vermek zorunda olmazsınız. Bir örnekte karşıdaki insan erdemli zannedilirken bir diğerinde kötü olduğu zannedilebilir. Bu tür hatalı yorumlarda eşitlik söz konusu olamaz, eğer yanlış anlamadan kaynaklanan bir şey varsa insanların bu tür davranışlarının nedenleri makul bulunabilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi istekler eylemlerimizin durumuna göre farklılık gösterebiliyor. Herkes aynı şeyi almamalıdır, nasıl ki her şeyi Zeus'a kurban etmiyorsak aynı şekilde her şeyi de babaya bırakmamalıyız. Anne babamıza, kardeşlere, dostlara ya da başkalarına farklı şekilde geri vermeliyiz, herkes kendi hak ettiğini almalıdır. Zaten hep böyle yapılır. Örneğin düğün söz konusu olduğu zaman bu, aileyi ilgilendiren bir şey olduğu için öncelikle akrabalar davet edilirler. Cenazeler için de benzeri bir durum geçerlidir. Bizleri var eden insanlar anne ve babalarımız, o halde öncelikle onlara yardım etmeliyiz, çünkü bu kendimiz için yarar sağlamaktan daha önemlidir. Tanrılara duyduğumuz saygının benzerini anne ve babamıza da duymalıyız. Fakat anne baba, komutan ya da bilge bir insana gösterilen saygı daha farklıdır. Herkese ve her yaşa uygun olan saygı farklıdır. Bazen biri geldiğinde ayağa kalkarsınız. Öte yandan dostlarınızla ya da kardeşlerinizle her şey ortak olmalıdır. Akrabalarınız, aynı dernekten olanlar, vatandaşlar ya da diğer insanlar kendilerine uygun olanı almalıdırlar. Akrabalarımız söz konusu olduğunda durumu belirlemek kolay, ancak akrabaların dışına çıkıldığında işler zorlaşır. Fakat yine de elimizden geleni yapmalıyız.

Bir insan değişiyorsa onunla olan dostluğumuzu sürdürmeli miyiz? Çıkar ya da haz temelli dostluklarda bunlar
1165b ortadan kalktığı zaman dostluğun bitmesinde şaşırılacak bir şey var mı? Eskiden dost olan insanların dostluklarının nedeni ortadan kalkınca artık dost olmamaları doğaldır. Bir insanı size sağladığı yarar ya da verdiği hazdan dolayı

seviyorsanız o insanın kendisinin karakterinden dolayı sevilmeyişinden şikâyetçi olması söz konusu olabilir. Daha önce de söylediğimiz gibi çoğunlukla birbirlerini dost zanneden insanların gerçekte dost olmayışlarından kaynaklanan sorunlar vardır.

Yani bir insan karşısındaki insanın davranışlarını tam olarak değerlendiremeyip kendisinin karakterinden dolayı sevildiğini zannediyorsa onun suçu kendinde araması gerekir. Fakat karşısındaki insan görüşlerini gizliyorsa o zaman o kişi suçlanmayı hak eder. Üstelik bu insan çok daha önemli bir konuda karşısındakini kandırdığı için, burada işlenen suç parasal konularda başkalarını dolandıranlardan daha büyüktür. Peki iyi zannedilen bir insanın kötü biri olduğu anlaşılırsa onunla dost kalmaya devam edilmeli midir? Belki de sadece iyi olanın sevilmesi ve dost edinilmesi gerekir. Kötü ise sevilecek bir şey değildir. Bu nedenle kötü olanlarla dostluk kurmamak gerekir, hem daha önceden de belirttiğimiz gibi benzer olanlar benzer olanlarla dost olurlar. Peki böyle bir dostluktan bir an önce vaz mı geçmeliyiz? Belki de sadece iyi olamayacak kadar kötü olanlarla dostluğu bırakmalıyız. İyi olabilecek durumda olanlara ise yardım edilmelidir, çünkü bu tür bir yaklaşım iyiliğe ve dostluğa uygun düşer. Fakat bir yandan da böyle bir dostluktan hemen vazgeçmek mantıklıdır, çünkü karşıdaki kişinin böyle biri olduğu bilinmeden dost olunmuştur. O halde bir insanla artık dost olmak mümkün değilse bu dostluktan vazgeçilir. Peki iki taraftan biri her zaman olduğu gibiyken diğeri erdem açısından daha iyi hale gelmişse ne olacak? Belki de böyle bir durumda da yine dost olunamaz. Özellikle çocukluk arkadaşlarınızla buna benzer durumlar yaşayabilirsiniz. Taraflardan biri çocukluğundaki gibi kalırken diğeri çok iyi bir insan olmuş olabilir. Bu durumda birinin sevdiği şeyler diğerinden farklı olur, yine aynı şeylerden haz ya

da acı duymazlar, bu durumda dost da olamazlar. Çünkü kafalarındaki algılar birbirinden farklıdır ve başka beklentiler içinde olurlar. Neyse bundan daha önce söz etmiştik. Peki bu durumda bu insanlar birbirlerini hiç tanımamış gibi mi olacaklar? Belki de daha önceki tanışıklıkları ve eski dostluklarının hatırasına saygı göstermeleri gerekir. Hem de insanın önceliği dostlarına vermesi gerekir, ortada çok büyük bir kötülük yoksa bu dostluğu korumaya çalışmalıyız.

1166 Bir dostluğun var olmasını sağlayan şey aslında kendimizin beğendiği şeylerdir, her zaman iyi ya da iyi olduğu düşünülen şeyler ya da dostumuz için iyi olması gereken şeyleri isteriz, ayrıca sadece bir kimse için bir şey istiyorsak o kimse dosttur. Anneler çocukları için ya da dostlar dostları için bunu isterler. Bazı insanlar örneğin anneler birlikte oldukları, beraber keyif alıp üzüldükleri insanları dostları olarak kabul ederler. Dostluk tanımı bu şekilde ortaya çıkıyor. Erdemli insanlar bu söylediğimiz özelliklere sahiptirler. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu tanımda önemli nokta erdemdir. Erdemli insan kendi kendisiyle uyum halindedir, her zaman iyi olan şeyleri kendisi için arzular, zaten iyi insanlar iyi olan şeyleri arzularlar. Bu insanlar kendi varlıklarının devamını isterler, çünkü erdemli bir insan için yaşamaya devam etmek çok önemlidir. Herkes iyi şeylerin kendisine ait olmasını ister, fakat başka bir insan olup her türlü iyi şeye sahip olmak mümkün olsaydı bunu da hiç kimse kabul etmezdi. Tanrı da iyidir fakat iyi olabilmesi için önceden olduğu gibi olması gerekir. Yine insanların yaşarken bir akla sahip olduklarını da onlara hatırlatmak gerekir. Bu insanlar kendileri olarak yaşamayı, güzel bir yaşam sürmeyi isterler. Ayrıca daha önceden yapılan güzel şeyler hafızalarda iyi yer ederken, gelecekte yapılacak şeyler de iyi umutlar taşımamıza neden olur. Bu insanlar güzel şeyler planlayıp, kendi başlarına haz ya da

acı duyarlar. Bu tür insanlar için haz ve acı duyulan şeyler günden güne farklılık göstermez. Kısacası bunlar hep aynı durumda olan insanlardır. Erdemli insanlar bu özelliklere sahiptiler, kendi kendileriyle de dostlarıyla da olan ilişkileri hep aynıdır. Böylece dostlukları da hep aynı şekilde sürer, dostlarına da her zaman kendilerine davrandıkları gibi davranırlar. Bir insanın kendi kendisiyle dost olup olamayacağı konusundan bahsetmiyorum. Bahsettiğimiz şeylerin bir kısmı gerçekleşirse orada dostluk vardır. Öte 1166b
yandan fazla sayıda dosta sahip olmak kendi kendinizle dost olmanız gibidir. Bunlar kötü olsalar da çoğu insanın sahip olduğu özellikler. Belki onları beğendikleri ya da doğru insan olduklarını düşündükleri için onların aralarına katılmamaları gerekir. Hem bu tür özelliklerin kötü, dolandırıcı ya da sıradan insanlarda olmayacağı düşünülür. Bu insanların çelişkileri vardır, kendilerine hâkim olamayan insanlar gibi bir şeyler isteyip tam tersini yaparlar, böylece kötü de olsa kendilerine haz veren şeyleri alırlar. Bazı insanlar ise yapmalarının kendileri için yararlı olacağı şeyleri tembellikleri ya da korkaklıkları nedeniyle yapmazlar. Büyük kötülükler yapan bazı insanlar ise yaptıkları şeylerden dolayı kendilerinden nefret ederler, bu insanlar arasında intihar edenler bile vardır. Kötü insanlar kendilerinden uzak durmaya çalıştıkları gibi, aynı zamanda dost edinmeye de çalışırlar. Tek başlarınayken yaptıklarından mutsuz olurken, dostlarının yanında bu yaptıklarını unuturlar. Bu insanlar sevilemezler, sevilemeyecek durumda insanlar olmalarından dolayı da herhangi bir şeyden haz ya da acı duymazlar. Yapılan kötülükler ruha bir yandan acı bir yandan da haz verirler. Ortada paylaşılamayan bir şey varmış gibi birbirleriyle kapışırlar. Hem haz hem de acı hissetmenin mümkün olmadığı durumlarda, önce haz duyup sonra acı çekmeye başlayabilirler. Kendilerine iyi bir şeyler yapılmasını da istemeyebilirler, çünkü bu insan-

lar sürekli pişman bir ruh halindedirler. Kötü insanların sevilecek yanları olmadığı için kendilerine de dostça davranmazlar. Özetle ifade etmek gerekirse bu şekilde sürdürülen bir yaşam zavallılıktır ve elimizden geldiğince bundan uzak durmak gerekir. İnsan ancak erdemli olabildiği sürece kendisiyle ve diğer insanlarla dost olabilir.

Birine yakın olmak ve dostluk kurmak birbirlerine benzemektedir ama aralarında farklar da vardır. İnsan tanımadığı insanlarla da yakın olabilir, fakat dostluğun farklı bir şey olduğunu daha önceden söylemiştik. Öte yandan birine yakın olmak ve birini sevmek arasında da fark var. Yakınlık duyan insanların istekleri ya da arzuları yoktur, fakat seven insan bunlara sahiptir. Bir insanı seviyorsanız onu tanıyorsunuzdur, fakat bir insanı tanımasanız da ör-
1167 neğin bir oyundaki yarışmacıyla olan yakınlığınız kadar yakın olma ihtimaliniz vardır. Fakat bu insanlarla birlikte bir şeyler yapmıyoruz. Daha önce de belirttiğimiz şekilde birine yakınlık duymak ve birini sevmek farklıdır, umulmayan bir anda birine yakınlık duyabilirsiniz. Aşk için öncelikle karşınızdakini görmekten zevk almanız gerekir, aynı şekilde yakın olmak da dost olmak için bir ön adımdır. Eğer birini daha önceden görmediyseniz ona âşık olmazsınız, tabii ki sadece görmekle değil daha sonra yanınızda olmadığı ve bunun eksikliğini hissettiğiniz zaman da âşık olursunuz. O halde birine yakın olmamız halinde daha sonrasında dost olmamız mümkündür, fakat yakın olmak birini daha fazla sevmek anlamına da gelmez. Birine yakınsanız onun için iyi şeyler isteyebilirsiniz fakat bu insanlarla birlikte bir şey yapmadığınız gibi onlar için sıkıntıya da girmezsiniz. O halde yakın olmak tembel bir dostluk gibidir. Bir insanı uzun bir süre boyunca tanıdıysanız o zaman bu beğeni dostluğa dönüşebilir. Fakat yakın olmak ayrı bir şeydir. Yakın olunan kimse kendisine

yapılana aynı şekilde karşılık verirse o da yakınlık duyar. Fakat ortada bir çıkar varsa bu durumda iyilik yapan kimsenin karşısındakine değil çıkara yakın olduğu anlaşılır, aynı şekilde çıkarlarına göre davranan insanlar da dost olamazlar. Biraz önceki yarışmacı örneğinde olduğu gibi biri bize yakın geliyorsa bunun sonrasındaki erdemler ve doğrular sonucunda dostluk ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan uzlaşma da güzel bir şeydir, fakat uzlaşma ve aynı görüşte olma aynı şeyler değildir. Uzlaşma için insanların birbirlerini tanımaması gerekirdi. Örneğin gökyüzü konusunda aynı düşüncede olan insanlar uzlaşmış değillerdir. Çünkü burada uzlaşma diye bir şey söz konusu değildir. Öte yandan bazen iki kent belli noktalarda anlaşabilir, işte burada uzlaşma vardır. O halde uzlaşma eylemlerde var olan bir şeydir. Herkesi ilgilendiren ya da önemli konularda uzlaşma olur. Bir devlette yöneticilerin ne zaman seçileceği hakkında konuşuluyorsa orada uzlaşma olur, Spartalılar ile ittifak kurma, Pittakos'un[2] istediği zaman yönetici olması gibi konularda uzlaşma vardır. Fakat Fenikeliler örneğinde olduğu gibi her kafadan bir ses çıkarsa orada uzlaşma olmaz. Uzlaşma sırasında herkes aynı şeyi önermek zorunda değildir, önemli olan aynı yöntemle önerebilmektir. Örneğin halkın ve erdemli insanların aristokrasi yönetiminde uzlaşmaları. Böylece herkesin 1167b
istediği şey olur. O halde uzlaşmada da genel bir yarar söz konusu, böylece hayatımız için gerekli şeyler konusunda adım atmış oluyoruz. Uzlaşma için erdemli insanların olması gerekir, çünkü erdemli insanlar kendileriyle de uzlaşma halindedir. Bu insanlar her zaman aynı yere bakarlar. Fikirleri durmadan değişmez, adaletli ve yararlı olana ulaşmak isterler. Kötü insanlar ise sıkıntılı bir anda yararlı olanları ve daha çoğunu isterler. Oysa ki iyiler isteklerini

2 MÖ 650-559 yılları arasında yaşamış Mytilene tiranı.

halk adına gerçekleştiriyorlardı. İşte bu nedenle kötü insanlar dostlukları sırasında çok az konuda uzlaşabilirler. Herkes istediği şeyi kendi adına istediği için yakınındakilere zarar verebilir ve böylece bir arada hareket edilemez. Özetle söylemek gerekirse adaletli davranmayıp birbirlerine saygı göstermedikleri için bir uzlaşma da söz konusu olamaz.

İyilik yapan insanların iyilik yaptıkları insanları onların kendilerini sevdiklerinden daha fazla sevdikleri besbelli. Bu noktaya daha yakından göz atalım. Biri borç verenler diğeri alanlar olmak üzere iki taraf var. Bu insanlardan borç alanlar borçlu olmamayı isterler, oysa borç verenler ise borçlu olanın iyi durumda olmasını isterler, yani onların iyiliklerini gözetirler. Ayrıca borç verenler borçlananların var olmalarını isterler, çünkü onlar var oldukları sürece kendilerine borçlu olacaklardır, borçlu olanların ise konuya bakışları daha farklıdır. Epikharmos bu ifadelerin çok kötümser olduğunu iddia edebilir fakat böyle olması gayet normal. Çünkü çoğu insanın hafızası geçmişi çok fazla hatırlamıyor ve yine çoğu insan başkasına iyilik yapmayı değil kendisine iyilik yapılmasını istiyor. Oysa bunun nedeni borç konusuyla pek de aynı değil. Ortada bir borç varsa borcun geri alınabilmesi için karşıdakinin var olması [yaşaması] istenir. İyilik yapan insanlar ise çıkarları olmasa da dost olmak isterler ve iyilik yaptıkları insanı severler. Sanatçılar için de aynı durum geçerlidir, sanatçılar ürettikleri şeyler canlı olsalardı onlar tarafından
1168 sevileceklerine inanırlar. Şairler kendi şiirlerini çocukları gibi severler, her zaman onları düşünürler. İyilik yapanlar da iyiliklerine kendi eserleri gibi bakarlar ve iyilikleri sanatçıların eserlerini gördükleri gibi görürler. Herkes yaşamayı ister, ortaya bir eser koyan insanlar da bir eylemde bulunuyorlar. O insan yaşamayı istediği için eserini de sevecektir. Çünkü bu sayede ihtimal olan şey gerçeğe dö-

nüşmektedir. Öte yandan iyilik yapan insanın eylemi kendiliğinden güzeldir, bundan dolayı da diğer insanlar tarafından beğenilir. İyilik yapılan insan ise kendisine iyilik yapan kişiye güzelden çok yararlı gözüyle bakar. Tabii ki bu daha az hoş olan bir şeydir. Hoş olan nokta halihazırda yapılan eylem, geçmişteki güzel şeyler ve gelecekten olan güzel beklentilerdir. Sevilen şey de benzeri şekilde değerlendirilmelidir. Bir eseri oluşturan eylem kalıcıdır, eylemdeki yarar ise geçmişte kalır. Ancak bir şey güzelse onu iyi şekilde hatırlarız, yararlı olanlar pek aynı şey geçerli değildir. Yine sevmek etken, sevilmek edilgen bir şeydir, dostluk söz konusu olduğunda dostluğa dair şeyler daha iyi eylemlerle birlikte gelir. Yine kendi çabalarıyla zengin olanlar miras yoluyla zengin olanlardan daha üstündür, çünkü bir zorluğu aşan daha fazla sevilir. Özetle söylemek gerekirse iyilik yapmak zor, iyilik görmek kolaydır. İşte bu nedenle anneler çocuklarını daha fazla severler, çünkü doğurmak zor, doğmak kolaydır. Çocuklar annelerinin eseridir ve anneler bunu bilirler. İyilik yapan insanı da bu şekilde tanımlamak doğru olacaktır.

Peki insan kendisini mi yoksa başka bir insanı mı daha fazla sevmelidir? Kendisini seven insanlar bencil oldukları gerekçesiyle eleştirilirler. Kötü insanlar da eylemlerini kendileri için yaparlar, daha fazla şey yaptıkça daha kötü olurlar. Bu insanların kendilerini düşünmeden yaptıkları bir eylem olmadığına inanılır. Erdemli insanlar ise güzel ve yararlı olan bir şeyi böyle olduğu için başka insanlar adına da isterler. Fakat yine de bu söylediklerimiz ve yaşa- 1168b
nanlar birbirine uygun olmayabilir. Dostlarımızı diğer insanlardan daha fazla sevmemiz gerektiğini söylüyoruz, fakat en fazla dost olan kişi, herkes bilmese de başkası adına iyi şeyler isteyendir. Böyle olunca dost tanımlamamızda yer alan diğer şeylerin aslında kendimizde olduğu gerçeğiyle karşılaşırız. Bir şeyin sevilmesi kendimizle ilgilidir.

Bu konudan daha önce söz etmiştik. Ayrıca şu atasözlerine bakalım: "Dostların malları ortaktır, birlikte, dostluk eşitliktir, diz kemikten daha yakındır." Bu sözler daha çok kendimiz için geçerlidir, insanlar daha çok kendilerine dostturlar, eğer böyle ise insan daha çok kendini sevmelidir. Peki bunların ikisi de doğru olamayacağına göre hangisi doğru? Belki de hangisinin ne kadar, ne zaman ve ne oranda doğru olduğunu konuşmamız gerekir. Öncelikle bencil kavramını inceleyelim. Bencil denilen insanlar zenginlikte, onursal ya da bedensel hazlarda büyük parçayı kendilerine ayıran insanlardır. Bu insanlar bu şeyleri en iyi şeyler bunlarmış gibi arzuluyorlar. Bu tür insanlar çeşitli çıkarlara yönelik istekleri, tutkuları ya da ruha uygun olmayan şeyleri isterler. Çoğu insan bu şekilde davranır. Bu nedenle bencillik ismini bu kötü çoğunluktan alır. Bencil insanların eleştirilmelerinde şaşırılacak bir şey yok, tanımlamada da bir hata bulunmamakta. Bir insan daha adaletli, ölçülü, erdemli davranışlar sergilese ve her zaman kendisi için daha güzel olanı elde etmeye çalışsaydı ona bencil demeyecektik. Oysa böyle bir insan daha fazla bencildir, çünkü güzel şeyleri kendine almaya çalışıyor, iyi olanları hep kendisi için düşünüyor. Bundan dolayı da her zaman iyi şeyleri kendisine alması gerektiğine inanıyor. Devletler, kentler ya da doğru insanlar bu şekilde davranmaktadır. Bu durumda bu şekilde davranan insanların bencil olduklarını söyleyebiliriz. İnsanlar akıllarıyla birlikte vardırlar, bundan dolayı akıllarını kullanabilme becerilerine göre kendilerine hâkim oldukları ya da olmadıkları söylenir. Eğer aklımızın istediği şeyleri yapıyorsak eylemi yapan kimse bizizdir. Bu eylemi gerçekleştiren aklımızdır, burada anlaşılmayan bir şey yok. Doğru insanların aklı sevdiklerini biliyoruz. İşte bu nedenle bu insan da bir tür bencildir. Akla göre yaşamak isteklere göre yaşamaktan, hoş olanı istemek çıkarlara göre hareket etmekten daha farklıdır. İn-

1169

sanlar güzel bir şey için çabalıyorlarsa herkes tarafından olumlu karşılanırlar. Tüm insanlar güzel olanı istiyorlarsa, devlete ve insanlara yönelik güzel şeylerin gerçekleşmesi normal olacaktır. Bundan dolayı iyi insanların bencil olmaları gerekir, iyi insan kendisi güzel şeyler yaptığında ya da diğer insanlara yararlı olduğunda mutlu olacaktır. Kötü insanlar ise bencil değildirler, çünkü kötü isteklerin peşinden giderek hem kendilerine hem de diğer insanlara zarar verirler. Kötü insanların yaptıkları ve yapmaları gerekenler arasında çelişkiler bulunmaktadır, erdemli insanlar ise bu anlamda herhangi bir çelişki yaşamazlar. Her akıl kendisi için uygun olanı yaparken, erdemli insanlar da aklın peşinden giderler. Bu insanlar gerekirse bir dostları için ya da ülkeleri uğruna ölebilirler de ve bu yaptıkları doğru olacaktır. Erdemli insanlar kendileri için güzel olan şeyi isterler, bunu yapabilmek için zenginlik, şan şeref gibi şeyleri ya da istenen diğer şeyleri boş verip, uzun süre devam edecek olan bir hazzın peşinden koşmayı, her zaman laf olsun diye yaşamak yerine uzun süre güzel bir yaşam sürmeyi, gereksiz işlerle uğraşmak yerine gerekli şeyler yapmayı tercih edecektir. Yine bu uğurda ölenler için de aynı şey geçerli, onlar da çok sayıda gereksiz şeyin yerine tek bir büyük şeyi elde edebilmek için böyle davranırlar. Dostları için para harcarlar, harcadıkları bu para karşılığında güzel bir şey elde ederler ve büyük iyiliği kendilerine alırlar. Şan şeref ya da mevkii konusunda da benzeri bir durum söz konusudur. Bu insanların kendi paylarına yapmaları gereken şey budur. Bu durumda erdemli insanların hoş şeyleri neden tercih ettiklerini açıklamış olduk. Kimi zaman da bazı şeyleri dostlarımızın yapmasını sağlamak bunları kendimizin yapmasından daha iyidir. Özetle söylemek gerekirse tüm bu övülen şeylerde erdemli insanların hoş şeylerden kendilerine aldıkları kısmın çok daha fazla olduğunu görüyoruz. Böyle baktığımızda bir insanın

1169b bencil olması gerekir, fakat bu bencillik çoğunluğun bencilliğine benzememelidir.

Bir başka merak edilen nokta da mutlu insanların dostlara ihtiyaç duyup duymadıklarıdır? Bazılarına göre mutlu insanlar kendilerine yettikleri için bir dosta gereksinim duymazlar. Bu insanlar iyi şeylere zaten sahip oldukları için başka birisinden iyilik beklemiyorlar. Bir diğer düşünceye göre dostlar insanın kendisi dışında bir başkası olduğu için, kendi başımıza alamayacağımız bir şeyi almamızı sağlarlar. Hem de bu nedenle "tanrı yardımcı olduğu zaman dost gerekmez" diye bir söz vardır. Fakat tüm iyi şeyleri mutlu insanın elde etmesi ama dostlarının bundan faydalanmaması da tuhaf bir durum olurdu. Dışsal iyilerin en büyükleri dostlardır, dostlar iyi davranmak zorundadır ve kendilerine de iyi davranılması da zorunludur. Erdemli insanlar ise iyilik yapmak zorundadırlar, çünkü bu erdemli olmanın gereklerinden biridir. İnsanın dostlarına iyilik yapması, diğer insanlara iyilik yapmasından daha güzeldir. Böyle olunca da erdemli insanın iyilik yapacağı birtakım insanlar bulması gerekir. İyi bir kadere sahip olmayan insanlar iyilik görmelidir, iyi kadere sahip olanlar ise kendilerine iyilik yapacakları insanları bulmak zorundalar. Bu durumda hangisinin dosta daha fazla ihtiyacı vardır? Belki de mutlu'nun tanımında bir sorun vardır: Belki de insan tüm iyilere aynı anda sahip olmayı istemez, ne de olsa insan toplum içinde var olabilen bir canlıdır. Mutlu insanların da genelden farklı olacak hali yok. Mutlu insanlar doğal anlamda iyi şeylere sahip olan insanlardır. Bu insanların doğru insanlarla beraber olmaları, diğer insanlarla beraber olmalarından daha iyidir. O halde mutlu insanların dostlara ihtiyaçları vardır. Peki buradan ne tür bir sonuca ulaşırız? Söylediklerimiz hangi açıdan doğru şeyler? Belki de çoğu insanın dosttan kast ettiği aslında

yararlı insanlardır. Mutlu insanların ise dostlara ihtiyaçları yoktur, çünkü onlar iyi şeylere zaten sahiptirler. Bir insan hoş biri olduğu için onunla dostluk kurma ihtiyacı duymazlar, hoş bir yaşamları olduğuna göre hazlara da ihtiyaçları yoktur. Böyle bir insanın dostlara ihtiyacı olmadığını söyleyebiliriz. Fakat bunlar doğru şeyler değildir. Mutluluğun eylemde olan bir şey olduğunu daha önceden belirtmiştik. Fakat bu eylemleri herhangi bir yerde bulamazsınız. Eğer mutlu olmak eylemde bulunmakla elde ediliyorsa, iyi insanların eylemleri güzelse, güzel şeyler bize uygun şeylerse ve bu şeylerden kendimizi ve dostlarımızı yararlandırabiliyorsak dostların eylemleri iyi insanların hoşuna gider. Bu durumda her ikisi de güzel şeylere sahiptir, her ikisi de erdemli ve güzel eylemleri yapmayı tercih ediyorsa dostların birbirine ihtiyaçları olduğu sonucuna ulaşırız. Üstelik bir insan tek başınayken yaşamı zor olur, oysa mutlu bir insanın güzel bir şekilde yaşaması gerekir. Her zaman tek başına bir şeyler yapmaktansa diğer insanlarla birlikte hareket etmek çok daha kolay olur. O halde mutlu insanların eylemleri güzel olmalıdır ve ortaya çıkan şey de güzel olmalıdır. Müzisyenler güzel seslerden hoşlanırlar, kötü sesleri sevmezler. Erdemli insanlar da erdemli eylemlerden hoşlanıp erdemli olmayanlardan hoşlanmazlar, kötü eylemleri ise hiç sevmezler. Theognis, erdemin iyi insanlarla birlikte yaşanması halinde ortaya çıkacağını söylüyordu. Kimileri ise erdemli insanların erdemli diğer insanlar tarafından tercih edilecek insanlar olduğunu düşünürler. Öte yandan doğal iyinin erdemli insan için kendi başına iyi olduğundan da bahsetmiştik. İnsan yaşamını duyu organlarıyla ve düşünceyle, hayvan ise sadece duyu organlarıyla gerçekleştirir. Olanaklı olan, eyleme dönüşür ve belirleyici olan eylemdir. O halde yaşamak düşünmek ya da hissetmektir. Yaşamak tabii ki kendiliğinden güzel

1170

1170b

bir şeydir çünkü bu bilinen bir şeydir ve belirli olan şeyler iyiye uygun olan şeylerdir. Kendiliğinden iyi olan şey erdemli insan için de iyidir ve aynı nedenle herkes için iyidir. Tabii kötü, acılı yaşamlar da vardır, bu tür yaşamların ne tür yaşamlar oldukları belli değildir çünkü özellikleri belli değildir. Daha sonra acı konusuna geçtiğimizde buna geri döneceğiz. İyi yaşamın kendisi iyidir, zaten erdemli ya da mutlu insanlar da bunu istiyorlar çünkü kendileri için en fazla tercih edilesi olan şey budur. Bu durumda insanlar duydukları, gördükleri ya da yaptıkları şeyleri hissediyorlarsa ve bulunduğumuz eylemleri hissediyorsak, hissettiğimizi hissediyoruz, düşündüğümüzü düşünüyoruz demektir. Bunlar da yaşamamız anlamına gelir, çünkü daha önce de belirttiğimiz şekilde, yaşamanın düşünmek ya da hissetmek olduğunu söylemiştik. Eğer hissetmek kendi başına iyi bir şeyse, yaşamın iyi olduğunu ve iyinin olduğunu bilmek de hoştur, bu durumda yaşam tercih edilesi bir şey olur. Yaşamak iyi olduğundan iyi insanlar için yaşamak daha da iyidir. Çünkü bu insanlar iyi olan şeyi hissetmeyi severler. Erdemli insanlar kendilerine ve dostlarına aynı şekilde yaklaşırlar. Her insan kendi yaşamının devamını tercih eder, aynı şekilde her insan kendi dostlarının yaşamasını tercih edecektir. İnsanın yaşaması kendini iyi olarak hissetmesi ve bu hissetmenin iyi olmasıyla gerçekleşir. O halde dostlarımızın varlığını da aynı şekilde hissetmemiz gerekir, bunu yapmamız için beraber yaşamamız, konuşmamız gerekir. Özetle söylemek gerekirse bunu yapabilmek için insan ilişkisi kurmamız gerekir, yoksa bahsettiğimiz şekilde aynı yerde otlamak değil. Mutlu insanlar için yaşamak kendiliğinden iyi bir şeydir ve güzel olduğundan dolayı kendiliğinden tercih edilir bir şeydir, dostlar da benzeri mantıkla tercih ediliyorlarsa onların da yaşamaları gerekir. İnsanın tercih ettiği şeyin kendinde olan bir şey olması gerekir, yoksa buna sahip olamaz. Bundan dolayı mutlu insanların dostları olması gerekir.

Peki fazla sayıda dostumuz olmalı mı yoksa bu konuda daha mı dikkatli davranmalıyız? Atasözüne göre misafir sayısını abartmamak gerekir ama hiç misafirsiz de olmaz, aynı şey burada da geçerli midir? Yarar temelli dostluklarda söylenen sözlerin ne kadar doğru oldukları anlaşılacaktır. Çünkü çok sayıda insana yardımcı olmak kolay değildir ve bunu yapmak insan yaşamını zorlayabilir. O halde uygun bir yaşam için biraz fazla dosta ihtiyacımız var, fakat güzel bir yaşam sürmek istiyorsak bu sayı fazladır ve fazlaysa bu gereksizdir. Haz temelli dostluklarda olduğu gibi yemeğin baharatına gibi az sayıda dost uygun olacaktır. Peki çok sayıda erdemli insan olabilir mi? Belki de vatandaş sayısı gibi erdemli insan sayısı da kısıtlı olacaktır. On kişilik bir kent olamaz ama on bin kişi de bir kent için çok fazladır. O halde bu noktada belli bir sayı yok ama belirli sayı aralıklarında kalma şartı var. Bu durumda 1171
dost sayımız beraber yaşayabileceğimiz sayıda insanla sınırlı olmalıdır. Bu, en dostça yaklaşım olacaktır. Hem aynı zamanda çok fazla sayıda insanla beraber yaşamak da olanaksızdır. Bu insanlar beraber yaşayacaklarsa dost olmaları gerekir, fakat çok sayıda insanın bunu başarabilmesi çok zordur. Hem çok sayıda insanla haz ve acılar olması gerektiği gibi paylaşılamaz. Bazen bir insanla haz aynı anda bir başkasıyla acı paylaşmak gerekebilir. O halde çok fazla sayıda dost elde etmeye çalışmak değil, mümkün olduğu oranda dost elde etmeye çalışmak daha mantıklıdır. Hem çok sayıda insanla dost olunmamalı, hem de çok sayıda insana âşık olunmamalıdır. Aşk dostluğun aşırıya kaçması anlamına gelir, zaten çok yoğun bir dostluk kurduğunuz insan sayısının az olması gerekiyordu. Bu nedenle sadece bir kişiye âşık olabilirsiniz. Ayrıca örneklere bakalım: Çok sayıda arkadaşınız olması dostluğa uygun değildir, şiirlerde hep iki kişi arasındaki dostluktan bahsedilir. Aslında çok fazla sayıda dostu olanlar ya da herkesle yakın olan-

lar gerçek anlamda hiç kimseyle dost değillerdir. İnsanın yakınında böyle insanlar olmasa da dostluk kurabileceği birileri olabilir. Fakat bunun için erdemli bir insan olmak gerekir. Ayrıca dostluğun niteliği ve erdem kavramı nedeniyle çok sayıda insanla dost olamıyoruz. Belki de çok sayıda dostumuzun olması tercih edeceğimiz bir şeydir ama bunu yapabilmek çok zor.

Peki dostlara daha çok ne zaman ihtiyacımız vardır? İyi zamanlarda mı yoksa kötü zamanlarda mı? Aslında her zaman bir dosta ihtiyacımız vardır. İşler yolunda gitmediğinde yardıma ihtiyacımız olur, işler iyi giderse bu durumda da dostlara ihtiyacımız vardır, çünkü bu kez de yardımcı olmak isteriz. O halde kötü durumlarda daha fazla dosta ihtiyaç vardır, böyle zamanlarda yararlı insanlar ararız. Öte yandan işler iyi giderken dostluk daha güzeldir. Bunun için de doğru insanlar ararız, bu insanlara iyilik yapmak ya da bu insanlarla zaman geçirmek daha güzeldir. Ayrıca iyi ya da kötü zamanlarda sadece dostumuzun olması bile güzeldir, çünkü biri acı çekerken yanında başka biri olduğunda acısı azalır. Bu durumda acaba yanınızda bir dostunuz varken çektiğiniz acı mı azalıyor, yoksa acınızı paylaşmak hissettiğimiz duyguyu mu hafifletiyor? Ancak bu sorunun yanıtının fazla bir önemi yok. Sonuçta acının azaldığı bir gerçek. Dostlarımızın varlığı
1171b ifade edilmesi biraz zor olan bir şeydir. Bir dostunuzun yanınızda olması güzeldir, fakat bu zor durumda olan birisi için güzeldir, yani yardıma ihtiyacınız vardır. Dostlar eylemleriyle ve sözleriyle acınızı hafifletirler, çünkü bizim nelerden mutlu olduğumuzu ya da ne için acı çektiğimizi biliyorlardır. Fakat bizim yaşadığımız kötü bir olay nedeniyle dostumuzun acı çekmesi de kötüdür. Çünkü insanlar dostlarının kendilerinden dolayı acı çekmesini istemezler. İşte bu nedenle cesur insanlar kendileri acıya katlansalar da dostlarının acı çekmesini istemezler. Çünkü onlara acı

çektiren biri olmak istemezler. Aslında bu insan şikâyetçi bir insan olmadığından şikâyetçi insanlarla fazla zaman geçirmez. Kadınlar ya da kadınlara benzeyen erkekler kendilerine destek veren insanları severler, onlarla birlikte acı çekenlerden hoşlanırlar. O halde her zaman daha iyi olmaya çalışmak gerekiyor. İyi zamanlarda dostlarımızın olması yaşamımızı daha iyi bir hale getirir, karşımızdaki insanlar onlara yaptığımız iyiliklerden memnun olurlar. Bu nedenle iyi zamanlarda dostlara iyilik yapmak, kötü zamanlarda ise gönülsüzce de olsa kendilerinden yardım istemek mantıklıdır. Dostlarımızı kendi yaşadığımız kötü şeylere fazla dahil etmemeliyiz. Zaten insanın sadece kendisinin mutsuz olmasının yeterli olduğu yönündeki atasözünün var olma nedeni de budur. Eğer çok küçük bir çaba göstererek bize yardımcı olabiliyorlarsa dostlarımızdan yardım istemeliyiz. Fakat başka bir insan kötü bir olay yaşıyorsa davet beklemeden hemen ona yardıma gitmeliyiz. Çünkü bir dostun görevi yardımcı olmaktır, karşımızdaki insan bunu yapmamızı beklemese de böyle davranmalıyız. Zaten her zaman bu şekilde davranmak daha güzeldir. Mutlu insanların yanına onlarla bir şeyler paylaşmak için gitmeliyiz. Öte yandan eğer bize bir iyilik yapılacaksa gönülsüzce ama biz bir iyilik yapacaksak gönüllü bir halde gitmeliyiz. Çünkü insanın kendisine iyilik yapılması için çok hevesli olması güzel bir yaklaşım değildir. Fakat bir şekilde bize yardım edilecekse o yardımı da kabul etmezlik etmemeliyiz. Özetle söylemek gerekirse her zaman dostlarımızın olması güzel bir şeydir.

Birbirlerine âşık olan insanlar için en önemli nokta birbirlerini görebilmektir. Bu insanlar böyle bir şeyi diğerlerinden daha fazla isterler. Peki dostlar için en fazla istenecek şey beraber olmak mıdır? Dostluk insanın kendisine nasıl davranıyorsa başka insanlara da aynı şekilde davranmasıdır. Kendimize yönelik tercih edilecek şeyler dostları-

mız için de geçerlidir. Bunu sağlayabilmek için de beraber olmalıyız, bu nedenle beraber olmayı istemek mantıklıdır. İnsanlar kendi varlıklarını neden istiyorlarsa, yaşamlarında ne yapmak istiyorlarsa bunları dostları için de isterler.
1172 Bu nedenle bazen birlikte içki içerler, bazen oyun oynarlar, bazen spor yapar, ava çıkar ya da felsefe ile ilgilenmeyi tercih ederler. Tüm insanlar zamanlarını en sevdikleri şeylerle geçirirler. Amaçları dostlarının yanında olmaktır ve nasıl zaman geçirmek istiyorlarsa onu gerçekleştirmeye çalışırlar. O halde kötü insanların dostlukları da kötü olacaktır, çünkü kötü şeyler yaparlar ve birbirlerine benzedikleri için kötü olurlar. Erdemli insanlar ise birbirlerini daha da doğru hale getireceklerdir. Zaman zaman bu insanlar birbirlerinin hatalarını da düzeltirler ve birbirlerini daha iyi insanlar yaparlar. Çünkü dostlar beğendikleri şeyleri birbirlerinden öğrenirler. Bu nedenle de soylu insanlardan soyluluğun öğrenildiği söylenmiştir. Dostluk hakkında söyleyeceklerimiz bu kadar. Sırada haz konusu var.

ONUNCU KİTAP

Evet, sırada haz konusu var. İnsanlar için haz çok önemlidir, bu nedenle eğitmenler haz ve acı üzerinden eğitimlerine şekil veriyorlar. Karakter erdemleri konusunda en önemli nokta, uygun olan şeyleri sevmek ve olmayanları sevmemektir. Bu noktalar insanın mutlu ve erdemli bir yaşam sürebilmeleri için önemlidir ve yaşamları boyunca etkili olurlar. Çünkü insanlar güzel şeyleri isterken acı veren şeylerden uzak dururlar. Bu konular üzerinde epeyce tartışma yapılmıştır, bizim de bu konuya değinmemiz yerinde olacak. Kimilerine göre haz iyi bir şeyken kimilerine göre kesinlikle iyi değildir. Hazzın kötü bir şey olduğunu düşünenlerin bir kısmı gerçekten onun kötü bir şey olduğuna inanırken, bir kısmı da kötü bir şey olduğuna inanmamızın daha iyi olacağını düşünür. Çoğu insan hazza düşkündür, hatta hazzın kölesidir, bu insanların görüşlerini değiştirmeyi başarırlarsa orta olana ulaşabileceklerdir. Fakat bu söylediğimiz şey doğru olmayabilir. Çünkü bazen konuşulan şeyler yapılan eylemlerden çok daha az inandırıcı olabilir. Zaman zaman hislerimizin aksine bir durumla karşılaştığımızda kendi 1172b
algımızı da değiştirebilmekteyiz. Bir insan hazzı kötülemesine karşın halen onun peşinden gidiyorsa kendisinin de hazza düşkün olduğu zannedilir. Neyse, çoğunluk bir şey belirleyemez. Ancak akıl yürütmenin sadece bilgi açısından değil insan yaşamı açısından da büyük yararı vardır. İnsanlar ne zaman ki eylemleri ve sözleri arasında çe-

lişki yaratmazlar, işte o zaman karşılarındaki insanlarda güven duygusu oluştururlar. Bu sayede başka insanların kendilerini takip etmeleri sağlanabilir. Neyse şimdi bunu boş verip haz konusuna geri dönelim.

Eudoksos'a göre hem akıllı hem de akılsız olanlar hazzı isterler. Bundan dolayı haz iyidir, tercih ettiğimiz şey doğru olandır ve doğru olan da en güçlüdür diye düşünür. Eudoksos'a göre tüm canlılar aynı şeyin peşinden koşuyorlarsa bu şey iyidir, aynı şekilde tüm canlılar yemek de yiyorlar çünkü yemek yemek iyidir. Herkes tarafından istenen şey iyidir. Aslında onun sözlerinin doğru olduğunun düşünülmesinin nedeni, sözlerinin doğru olması değil kendisinin erdemli bir insan olmasıydı. O, ölçülü bir insandı, bu nedenle gerçekten hazza düşkün olduğu için değil, bu söylediklerine kendisi de inandığı için böyle söylüyor zannediliyordu. Eudoksos acı konusundaki sözleriyle de burada söylediklerini ispatlamaya çalışıyordu. Herkesin acıdan kaçması gerekir, acının karşıtı da tercih edilesi bir şeydir diye düşünüyordu. Bir şeyin niteliğinden dolayı başka bir şeyin tercih edilmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur ve bu noktada da tercih edilen şey haz olacaktır. Ancak hiç kimse neden hazza yöneldiğimizi sorgulamaz, herkes buna kendince bir neden bulur. Fakat bir iyiye bir başka iyi eklenirse, ortaya çıkan şey daha fazla tercih edilir olur. Örneğin adaletli olmanın yanına bir de ölçülü olma koşulu eklensin. Fakat iyi olan şey kendiliğinden fazlalaşacaktır. Bu mantığa göre haz iyi bir şeydir, ancak diğer iyi şeylerden daha iyi değildir. Çünkü iyi olan şey kusursuz derecede iyi değilse kendine bir şey eklendiği zaman daha iyi olabilir. Platon aynı mantıktan yola çıkarak hazzın iyi olmadığı sonucuna ulaşmıştı. Aklı başında olmayla güzel yaşam arasında aklı başındalık tercih edilir durumdadır. Ancak bu ikisi birlikte olduğu zaman haz iyi olamaz, çünkü iyi bir şeye başka bir şey eklenmese de onun daha fazla

tercih edilir olması gerekiyordu. Bu durumda bir şey iyiyse ve kendisine bir şey eklendiği zaman daha fazla tercih edilir duruma geliyorsa o şey aslında iyi değildir. Peki bu anlamdaki iyi nedir? Herkesin istediği şeyin iyi olmadığını söyleyenler ne demek istiyorlar? Çünkü bize göre herkes 1173
tarafından iyi olarak adlandırılan şey iyidir. Bundan farklı düşünen bir insanın karşısındakileri ikna etmesi gerekir. Eğer hazzın peşinden koşanlar sadece akılsızlar olsaydı o zaman onların dedikleri gibi olurdu. Fakat aklı başında olanlar da bunu istiyorlar, o halde söylenmek istenen şey ne? Belki de erdemsiz canlıların da kendilerine göre bir iyi arayışı vardır. Ancak yine de söyledikleri şeylerin pek de yerinde olmadığını zannediyoruz. Acının kötü, hazzın iyi olduğundan sözetmiyorlar, bunun yerine kötünün bir başka kötüyle karşıt olabileceğini ya da bunun iyi ya da kötü olmayan başka bir şeyin karşıtı olabileceğini iddia ediyorlar. Bu haksız bir düşünce değil, ancak şu an üzerinde konuştuğumuz konu açısından çok dikkate değer değil. Eğer her ikisi de kötü olsaydı ikisinden de uzak durmak gerekirdi, ikisinden de uzak durmuyorsak o halde ikisinden de kaçmamak yahut ikisine de yakın olmak gerekir. Oysa bunlardan birini kötü kabul edip ondan uzak duruyoruz, diğerini ise iyi kabul ederek ona yaklaşmaya çalışıyoruz. O halde bunlar karşıt şeyler. Hazzın bir nitelik olmaması nedeniyle iyi olmadığı düşüncesi doğru değildir. Çünkü erdemin nitelikleri arasında mutlu olmak ya da başka bir şey yoktur. Öte yandan hazzın sınırlı bir şey olmadığı oysa iyinin sınırlı bir şey olduğu söylenir. Fakat kast edilen şey onu hoş bulmaksa bu durumda adalet ve diğer erdemler için de benzeri bir durum söz konusu olacaktır. Bu konuda insanların daha çok niteliğe sahip oldukları ya da erdeme uygun davrandıkları söylenmektedir. Daha adaletli ya da cesur oluruz, aynı şekilde daha az adaletli ya da ölçülü de olabiliriz. Hazlarda da benzeri bir şey varsa bunun nedeni

nedir? Hem bazı hazlar tek bazıları bir aradadır. Sağlık da belirli bir şeydir ama daha sağlıklı ya da daha az sağlıklı olunabilir, haz için durum neden farklı olsun? Sağlık herkeste farklı oranda olabilir, hatta bir kişide zaman zaman farklı oranlarda da var olabilir. O halde haz için de aynı durum geçerli olabilir. Eğer iyinin tam olduğunu, eylemdeki şeylerin tam olmayan şeyler olduğunu kabul edersek hazzın bir eylem olduğu düşünülemez. Fakat hazza harekete geçilmiş bir eylem olarak bakmak da hatalıdır. Hareket halinde olan şey yavaş ya da hızlı olabilir, her şeyi bırakın en azından evren bu şekilde hareket ediyor. Hazda ise durum böyle değildir. Birdenbire kızmak belki mümkün olabilir fakat hemen haz almak diye bir şey yoktur. Bu durum hemen yürümeye, hızla büyümeye filan benzemez, kısacası başka bir şeyle bir arada olsa bile böyle bir durum söz konusu olamaz. İnsanın hazza ulaşması yavaş ya da hızlı olamaz, fakat hazzın içindeyken bu şekilde olamayız. Peki haz bir oluş mudur? Haz öylesine ortaya çıkmıyor, eğer kendi karşıtından ortaya çıkan bir şey olsaydı yani haz bir oluş olsaydı acı bittiği zaman ortaya çıkardı. Aslında acının doğaya uygun bir şeyin eksikliği olduğu, hazzın ise bu eksikliğin giderilmesi olduğu söylenir. Fakat bu bedene ait şeyler için geçerli olabilir. Eğer haz doğaya uygun bir şekilde eksikliğin giderilmesiyse, o eksikliği bedende gideriyoruz demektir. Fakat durum böyle değil. Hazzın ortaya çıkışı eksikliğin giderilmesi değil, eksikliğin giderilmesi sırasında ortaya çıkan şeydir, bu şey giderilmediği zaman da acı var olur. Bu fikrin yemek yeme duygusundan hareketle ortaya atıldığını zannediyorum. Açsanız acı çekersiniz, doyduğunuzda haz duyarsınız. Fakat diğer hazlar için aynı durum geçerli değildir. Bilgi temelli olanlar, koklama, duyma, görme temelli olanlar ya da hatıraları yahut geleceğe dair iyi hayalleri düşünelim. Peki bunlar neyin

1173b

oluşlarıdır? Bu noktada herhangi bir eksiklik söz konusu olmaz. Kötü hazlar için ise sadece bunların güzel şeyler olmadıklarını söylememiz yeterlidir. Kötü insanlar için bunlar güzel şeyler olabilir ancak diğerleri için aynı şey geçerli olmayacaktır. Hastalar için de sağlıklı, acı ya da tatlı şeyler ya da görmeyen insanların gözlerinde farklı canlandırdıkları şeyleri düşünün. Buna karşın hazlar ise tercih edilebilecek şeylerdir ancak daha farklı özelliklere sahiptirler. Örneğin zengin olmak tercih edilebilecek bir şeydir ancak bir hainin zengin olmasını istemezsiniz. Sağlıklı olmak da tercih edilebilecek bir şeydir ancak her şeyi yiyerek değil. O halde farklı türde hazlar vardır. Kimi hazlar iyi şeylerden kimileri ise kötü şeylerden doğar. Adaletli olmayan bir insan adaleti ya da müziği sevmeyen bir insanın müziği sevmesi olası değildir. Diğer şeyler için de aynı durum geçerlidir. Dostlar ve dalkavuklar birbirinden farklıdır, bundan dolayı hazzın da iyi olmadığını veya farklı hazların olduğunu görüyoruz. Sonuçta biri iyi olanla diğeri hazla ilgili bir durumda. Biri 1174
beğenilen bir şeyken diğeri farklı amaçlardan dolayı eleştirilir. Örneğin bir çocuğun aldığı hazları tüm yaşamımız boyunca duymayı tercih etmeyiz. Yine acıyı boş verin, çok kötü bir davranışta bulunarak haz almak da tercih edilebilecek bir şey değildir. Ayrıca haz getirmeyecek çok sayıda şey için de uğraşıyoruz. Görmek, hatırlamak, bilmek ya da buna benzer bir şeyi düşünün. Bu konularda sonucunda haz olmasa bile eyleme devam ederiz. O halde hazzın iyi bir şey olmadığını, tercih edilen bir şey de olmadığını söyleyebiliriz. Bazı hazlar tür olarak diğerlerinden farklıdır ve değişik yerlerden kaynaklanırlar, bunlar tercih edilesi hazlardır. Haz ve acı konusunda bu kadarı yeterli.

Konunun üstünden bir kez daha geçmek daha açık anlamamıza neden olacaktır. Görme tam olan bir şeydir ve her zaman durum bu şekildedir. Onun tam olmasını en-

gelleyecek bir şey yok, daha sonra değişip eksilmesi de söz konusu değil. Haz da benzer durumdadır; haz her zaman tamdır ve zamanla değişip daha muhteşem bir haz haline dönüşme ihtimali yoktur. Bundan dolayı hareket halinde olan bir şey değildir. Bir şey hareket halindeyse ancak amacını gerçekleştirdiği zaman tam olacaktır. Örneğin bir ev inşaatı değişkendir zamanla eve dönüşür. Değişim halinde olan şeyin parçaları tam değildir. Ayrıca parçalar birbirlerinden farklıdır. Tapınak inşaatında kullanılan sütunları ya da taşları düşünün. Tapınak ancak tamamlandığı zaman tam olur. Kısacası amaç gerçekleştiği zaman bir eksiğimiz kalmaz. Fakat sütunlar ya da diğer parçalar tam değildir. Bunlar parçalar halindeyken farklı bir görünüme sahiptirler, tamamlandıkları zaman farklı. Değişim halinde olan bir şey değiştiği sürece sonuçtaki şekli alması olanaksızdır, fakat değişim tamamlandığında böyle bir şey olabilir. Yürüme ya da hareket halinde olan diğer şeyler için de aynı şey geçerlidir. Örneğin durumun bir şekilde değişmesine hareket adını veriyorsak bunu yürüyerek, koşarak, zıplayarak ya da atlayarak yapabiliriz. Yine yürümeden yürümeye de fark vardır. Bir yerden başka bir yere yürümek, belirli bir süre yürümek ya da belirli bir mesafe-
1174b yi yürümek arasında fark vardır. Ayrıca tüm parçaların birbirleriyle olan durumu da farklıdır. Yine belirli bir güzergâhta yürümek de farklıdır. İnsan her zaman aynı güzergâhta yürümeyebilir, zaman zaman farklı yollardan yürümek de söz konusu olur. Değişim konusunu daha önceden incelemiştik. Eğer her zaman her açıdan gerçekleşmiyorsa, elimizdeki seçeneklerden biri bir yerden başka bir yere gitmekse çok farklı sayıda ve tam olmayan çeşitli değişimlere sahibiz demektir. Haz ise her zaman tam durumda. O halde değişim ve haz birbirlerinden farklıdır. Haz tamdır. Değişim belirli bir süre içinde gerçekleşmektedir, ancak haz daha farklı bir durumdadır. Çünkü kısa

bir süreliğine gerçekleşen bir tamdır. O halde haz bir değişim ya da oluş olamaz. Çünkü her şeyde değil sadece parçalara ayrılabilecek olaylarda var, oysa görmenin ya da nokta gibi tam olan bir şeyin oluşu yoktur. Zaten bunlar da değişim ya da oluş değillerdir. O halde haz bir değişim olamaz, çünkü tamdır. Duyular duyu nesnelerine göre gerçekleştiklerine göre, ancak en iyi durumda oldukları zaman tam etkinlik gerçekleşmiş olur. Bu tam etkinlik durumudur, duyumun etkinlikte olması ya da içinde bulunduğu şeyin etkinlikte olması arasında fark yoktur. Sonuç her duyumdaki en iyi etkinliğin kendi içindeki şeylerin en iyisiyle olan durumun etkinliğidir. Bu tam ve güzel bir etkinliktir. Her duyuma göre bir haz vardır ve aynı şekilde her türlü düşünmeye ve teoriye göre de bir haz vardır. En güzel etkinlik tam olan etkinliktir, en tam etkinlik o başlıktaki etkinliklerin en erdemlisidir, öte yandan haz etkinliği tamamlayan bir şeydir. Sağlıklı olmanın nedenleri sağlık ve hekim olabilse de bunlar aynı şey değildirler, aynı şekilde haz ve duyum erdemli olunsa da duyu nesnesini aynı şekilde tamamlamazlar. O halde her duyuma göre bir haz ortaya çıkıyor. Görme, duyma gibi şeyler güzeldir. Öte yandan duyum iyi olduğu sürece en iyi şeylerin etkinliğinde bulunacaktır. Duyan ve duyulan ile yapan ve yapılan arasında doğru orantı vardır, bu olduğu sürece de haz olur. Öte yandan haz gerçekleştirilen bir huyun gerçekleşmesi değildir, o sadece yapılan şeye eklenen bir amaçtır. Yani bunu güçlü bir insana akıl eklenmesi gibi kabul edelim. O halde düşünülen, duyulan, karar verilen şey ya da teori uygun şekilde olduğu takdirde haz etkinlik kazanır. Aynı biçimde olduklarına ve aynı şekli içerdiklerine göre 1175
yapan ve yapılanla aynı hazza ulaşılması doğaldır. Peki neden hiç kimse sürekli haz alma halinde değil? Belki de hazdan yoruluyorlardır. Ancak insana ait olan bir şey sürekli etkinlikte olamaz, bundan dolayı haz da bu şekilde

değildir. Etkinliğin ardından haz gelir, bazen ise bir şey yeni olduğu için haz verir, ancak tekrarlandığı zaman haz vermez. Öncelikle düşünce harekete geçer ve düşünceye dair bir etkinlikte bulunulur. Fakat nasıl ki dikkatle bakıldığı zaman görmeyle ilgili etkinlik değişirse, burada da zamanla değişme olur ve ilgi zayıflar. İşte bu nedenle haz sona ermektedir. Herkes yaşamayı istediğine göre herkes haz almak ister diye düşünülebilir ancak yaşam da bir etkinliktir ve insanlar en sevdikleri şey için etkinlikte bulunurlar. Örneğin bir müzisyen ezgileri duyma açısından ya da öğrenen bir insan teori konusunda düşünce yoluyla etkinlikte olur, diğer durumlarda da benzeri bir durum geçerlidir. Haz bu etkinlikleri tamamlayan bir şeydir, elbette bu durum yaşam için de geçerlidir. Bu anlamda baktığımız zaman hazzı istememiz doğaldır, çünkü haz tercih ettiğimiz yaşamı tamamlayan bir şeydir. Bu noktada yaşam ve haz arasında hangisinin diğeri için tercih edildiği konusunu boş verelim, çünkü bu iki şeyin birbirlerinden ayrılamadıkları açıkça görülüyor. Haz bir etkinlikte farklı bir yerde ortaya çıkmaz, etkinliği tamamlar. Bu sayede ikisi arasında bir şekil farklılığı olduğunu da anlamaktayız, çünkü şekil bakımından farklı olan şeyler birbirlerini tamamlarlar. Doğal olanlar ya da sanat sonucunda ortaya çıkanlar içinde durum böyledir, örneğin canlılar, resimler, heykeller ya da diğer şeyler. Yine farklı şekildeki etkinlikler farklı şeyler tarafından tamamlanmaktadır. Düşünce etkinlikleri duyumlarla, diğerleri farklı şeylerle ilişkilidir. Bunları tamamlayacak olan hazlar da birbirlerinden farklıdır. Bir haz hangi etkinliği tamamlamaktaysa o etkinlikle aynı yapıya sahiptir. Etkinlik kendisine bağlı bir hazla beraber artmaya başlar, bir insan daha fazla etkinlikte bulunursa daha iyi sonuçlara ulaşır. Örneğin bir insan geometriyi seviyorsa geometrici olur ve bu konuyla ilgili şeyleri daha iyi anlar. Aynı şekilde müziği, mimarlığı ya da diğer

sanatları sevenler de bu sanatlardan keyif aldıkları için bu konularla ilgilenirler. Bu koşullar altında haz da artar, 1175b
çünkü bu şeyler birbirleriyle uyum halinde çoğalırlar. Bu arada farklı etkinliklere dayanan bazı başka hazlar tarafından engellenirler. Bir insan flüt çalmaya istekliyse bir yerlerde flüt sesi duyduğu zaman dikkatini başka şeye veremez, buradan çıkan sonuç kaval sesinin o sırada aklını kullanmasına bir şekilde engel olduğudur. Aynı anda iki farklı etkinliğe yönelik durumlarda da buna benzer durumlarla karşılaşırız. Bir şey daha güzelse diğerinin etkinliğini azaltır. Haz temelli farklılık arttığı sürece etkinliklerin farkı da artar, belki sonuçta diğer konuyla ilgili herhangi bir etkinlikte bulunulamaz. Bu nedenle bir şeyi çok seviyorsak başka bir şeyle ilgilenmemek gerekir, bir şeyi az severek yapıyorsak başka bir şeyle ilgilenmeye çalışmak yerinde olacaktır. Örneğin tiyatroda oyuncular kötüyse seyirci daha fazla bir şeyler atıştırır. Haz etkinlikleri netleştirdiğine göre, bunları daha uzun süre devam edecek hale ve daha iyi bir konuma getirdiğine göre uygun olmayan hazlar da yapılan etkinliğe zarar veriyordur. Bir haz o etkinliğin dışındaysa o etkinliğe uygun acının verdiği etkiye benzer bir etki verir. Çünkü bu acılar etkinlikleri bitirirler. Örneğin bir insan için yazmak ya da hesap yapmak yorucu bir şeyse sıkıcı bir etkinlik halinde yazmayacak ya da hesap yapmayacaktır. O halde etkinliğe uygun hazların ve acıların birbirleri üzerinde karşıt etkileri vardır. Etkinliğe uygun hazlar kendiliğinden etkinliğe uygun olanlardır. Biraz önce etkinliğe uygun olmayan hazların acıya benzer etkilere yol açtığını söylemiştik. Çünkü farklı biçimlerde de olsa etkinliğe zarar veriyorlardır. Etkinliklerin bir kısmı doğru bir kısmı yanlıştır, bazı etkinlikler tercih edilesi, bazıları değildir. Aynı şekilde bazıları da kaçılacak ya da tercih edilecek durumda değillerdir. Hazlar da benzeri durumdadır. Her etkinliğe uygun bir haz vardır.

Erdemli etkinliklere uygun olan hazların yanı sıra kötülüğe uygun başka hazlar da mevcuttur. Güzel bir şeye hevesliyseniz övgü alırsınız, kötü şeye hevesliyseniz eleştirilirsiniz. Bir etkinliğin içerdiği haz etkinliğe duyulan istekten daha özgündür. İstekler zamana bağlı olarak ve doğaları açısından farklıdırlar, ancak etkinliklere dair olan hazlar o kadar iç içe geçerler ki etkinlik ve haz neredeyse aynı şey zannedilir. Hazzın düşünme gücü olması ya da duyum sahibi olması garip olurdu, fakat hazlarla iç içe geçtikleri için bazı insanlar bunların aynı şeyler olduklarını zannederler. Oysa etkinlikler ve hazlar arasında farklar
1176 vardır. Görme, dokunma, duyma, tatma duyuları arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır, tabii ki bu durumda bunlardan kaynaklanan hazlar da farklı olacaktır. Düşünme temelli hazlar da bu sıraladıklarımızdan farklıdırlar. Canlıların yapmaları gereken bazı şeyler vardır, aynı şekilde bunlara yönelik de hazlar bulunur. Çünkü hazlar ve etkinlikler birbirlerine bağlı şeylerdir. Atların, köpeklerin ya da insanların aldıkları hazlar birbirlerinden farklıdır. Herakleitos eşeğin altın istemektense saman isteyeceğini söylerken haklıydı, çünkü eşek için saman daha hoştur. O halde farklı türlerin farklı hazları vardır, aynı türden olanlar ise benzer hazlar duyarlar. Öte yandan insanlar arasında da hazlarda çeşitli farklılıklar vardır. Bir şeyden birileri keyif duyarken bir başkası aynı durumda üzülebilir. Aynı şeyler farklı insanlar için acı, üzüntü, keyif ya da mutluluk verici olabilir. Örneğin tatlılar farklı duygulara yol açabilirler ya da birinin ateşi varsa onun sağlık konusuna bakışıyla ve diğerlerinin bakışı arasında fark bulunur. Yine zayıf insanla sağlıklı bir insanın sıcağa yaklaşımı da farklıdır. Diğer durumlarda da bunun dışında bir şey olmaz. Ancak tüm bu örneklerde erdemli insanın davrandığı gibi davranılmalıdır. O halde bütün bu konularda belirleyici olan şey erdemdir. Bir insan erdemliyse iyi bir insandır, iyi

insanlar en iyi hazları ya da en güzel şeylerin neler olduğunu belirlerler. Bir insana güzel görünen bir şey erdemli bir insan için güzel değilse, burada garipsenecek bir durum yoktur. Çünkü çoğu insan hata yapar. Hem bu verdiğimiz örnek güzel bir durum değil, aslında sadece onlar değil onlara benzeyen ve bu tür şeylere eğilimli olan insanlar da aynı durumdadırlar. O halde kötü hazlar dediğimiz şeyler sadece kötü insanlar için tercih edilir olan şeylerdir, onun dışındakiler için ise bunlar haz olarak bile kabul edilmez. Peki hazların arasında kötü olmayanlar da varsa, bu hazlardan hangileri insana aittir? Belki de sadece etkinliklerle beraber gelişenler bu konumdadır. Hazların bu etkinliklerin ardından geldiğini söylemiştik, erdemli bir insanın bir ya da daha fazla etkinliği varsa bunlara bağlı olan hazlar insana ait hazlardır. Özetle söylemek gerekirse hazlar etkinliklere bağlıdır.

Erdem, dostluk ve haz gibi konulardan söz ettikten sonra bunları insani amaçlar olarak tanımladık. Şimdi de mutluluktan bahsedip onu da tanımlamamız gerekir. Daha önce bahsettiklerimizi tekrarlayalım. Mutluluğun bir huy olmadığını söylemiştik. Eğer mutluluk bir huy olsaydı, her zaman uyuyan, hiçbir şey yapmayan bir in- 1176b
san da mutlu olabilirdi. Belki büyük şanssızlıklar yaşayan bir insan da mutlu olarak tanımlanacaktı. Daha önce de söylediğimiz gibi mutluluk etkinliklerle ilgiliyse ve bu etkinliklerin bazıları zorunlu, bazıları bir başka şeye tercih edilen, bazıları da kendiliğinden tercih edilen şeylerse mutluluğun da kendi başına tercih edilen şeylerden biri olduğunu, onun başka bir şeye kıyasla tercih edilir bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Mutluluk tek başına yeterli olan bir şeydir. Bir şeyi kendi başına istiyorsanız o kendi etkinliği dışında başka bir etkinlikte bulunmuyor demektir. Bu tür etkinlikler erdeme uygun etkinliklerdir. Çünkü erdemli bir şey yapmak aslında kendiliğinden tercih edilebilecek

bir şeydir ve aynı durum güzel şeyler için de geçerlidir. Oysa insanlar sahip oldukları şeyleri ya da bedenlerini sırf bu tür şeyler için umursuyorlarsa bu işten zararlı çıkarlar. Mutlu olduğunu düşündüğümüz çok sayıda insan bu şekilde davranmaktadır, bu tür insanların çoğu herhangi bir ziyafette kendilerine tiranların yanında yer tutarlar. Bu insanlar diğerlerinin istedikleri şeylerden hoş bir şeyler sağlarken, kimileri de zaten bunu arıyorlar. Yöneticiler bu şekilde zaman geçiriyorlar, bu tür insanların yanında olmak onlar için sanki mutlulukmuş gibi algılanıyor, oysa erdemli eylemlerin temelinde akıl var ve akıl, yönetmekle ilgili bir şey değildir. Bu insanlar özgür ve saf insanlardır ve bir şekilde hazzın ne olduğunu bilmedikleri için bedensel hazlara değer vermeye başlarlarsa, bu durum bize bedensel hazların daha önemli şeyler olduklarını ispatlamaz. Çocukların kendilerine göre değerli buldukları şeyler vardır, ancak çocukların ve yetişkinlerin değerli buldukları şeyler birbirinden farklıdır. Aynı şekilde erdemli insanlar ve diğerlerinin değerli buldukları şeyler de birbirinden farklıdır, daha önce de söylediğimiz şekilde önemli olan erdemli insanların neyi değerli buldukları-dır. Herkes kendi huyuna en uygun olan etkinlikleri tercih eder, erdemli insanlar da erdeme en uygun etkinlikleri isteyeceklerdir. Bu durumda mutluluk bir eğlence olmaz, zaten insanın tüm yaşamı boyunca eğlence uğruna çabalaması saçmadır. Aslında mutluluk dışındaki diğer tüm şeyleri mutlu olabilmek için istiyoruz, kısacası tüm amaç mutluluk. Fakat insanın eğlence elde edebilmek için tüm çabasını harcaması garip olurdu. Anakharsis çalışmak için güç toplamak için eğlenmenin gerekli olduğunu söylerken haklıydı. Eğlence adeta dinlenme gibidir, insanlar sürekli
1177 çalıştıkları için dinlenme ihtiyacında olurlar. Bu nedenle asıl amaç bu değildir, bu sadece bir etkinliktir. Mutlu yaşamın erdeme uygun olması gerektiğine inanıyoruz, erdem

eğlenmeyle değil çalışmayla var olan bir şeydir. Erdemli şeylerin komik ya da eğlendirici şeylerden daha güzel oldukları düşünülür, daha iyi olduğumuz durumlar daha erdemli olduğumuz noktalardır. Daha iyi olmamızı sağlayan şeyler aynı zamanda daha fazla mutluluk getiren şeylerdir. Sıradan bir insan ya da köle en az en iyi insan kadar bedensel hazlardan keyif alır. Fakat mutluluk özgür yaşamla beraber var olacağına göre, bu durumda hiç kimse bir kölenin mutlu olacağını düşünmez. Evet daha önce de söylediğimiz gibi mutluluk bu eğlencelerle değil erdemle sağlanır.

Eğer mutluluk erdeme bağlıysa bunun en büyük erdem olması gerekir. Bu da en iyiyle elde edilir. En iyi olan akıl olabilir, doğal olarak yönetildiğimiz bir başka şey olabilir, belki de tanrısal şeyleri düzenleyen, bambaşka bir şeydir ya da kendisi tanrısaldır veya bizde bulunan tanrısal bir şeydir. Ancak sonuç olarak bunun erdeme uygun olan etkinliği tam mutluluktur. Daha önce böyle bir etkinliğin teori etkinliği olduğunu belirtmiştik. Gerçekten de önceden söylediklerimize uygun bir durum vardır. Bu en büyük etkinliktir, sahip olduğumuz en büyük etkinlik akıldır, diğer şeyler için de en büyük akıl hangisiyle ilgiliyse oradadır. Hem bu sürekli devam eden bir etkinliktir. Bir şeyin pratik olarak sürekli yapılmasındansa teorik olarak sürdürülmesi daha kolaydır. Mutluluk ve haz birlikte olmalıdır, ayrıca erdeme uygun eylemlerin en güzelinin bilgeliğe uygun eylemler olduğunda herhangi bir anlaşmazlık bulunmamakta. Felsefeyle ilgilenenler en sade ve en beğenilen hazlara sahiptirler. Gerçeğin ne olduğunu bilenler, yaşamda gerçeği arayanlara göre daha fazla keyif alırlar. İnsanın kendine yetiyor olması da teori eylemine uygun bir durumdur. Hem bilgeler, hem adaletli insanlar hem de diğerleri yaşam için gerekli şeylere ihtiyaç duyarlar. Herkes bu tür şeylere sahip olduğu zaman adaletli

insanlar adil davranabilmek, ölçülü ve cesur insanlar da hak ettikleri sıfatın gereğini yerine getirebilmek için bunlara sahip olurlar. Bilge insanlar ise tek başlarına olsalar da teori etkinliğini sürdürebilirler. Bilgelik arttığı sürece etkinlik de orantılı bir şekilde artar. Belki yanında birlikte
1177b olacağı insanlar olsun isteyebilir, ancak sonuç olarak kendine yeter konumdadır. Yine sadece bu türden bir etkinlik kendi başına sevilmektedir. Çünkü buradan teori etkinliği dışında başka bir şey çıkmaz, eylemden yapılan şeyin ötesinde fazla bir şeye ulaşılmaz. Mutluluk sessizlik içindedir, bazen sessizliği sağlamak için sessizliği bırakınız. Örneğin barış için savaşmak gibi. Siyasi ya da askeri konularda bu türden erdemlerin etkinliği varken, eylemlerin hepsinin sessiz eylemler olmadıkları açıktır. Savaşla ilgili olanlar da tamamen bu şekildedir. Yani hiç kimse gerçekten savaşmak istediği için savaşa girmez. Birileri gerçekten de savaş, ölüm isteyip dostu olanları düşmana çeviriyorsa onun vahşi bir adam olduğunu düşünürüz. Siyasetçiler de sessizlik içinde değillerdir. Yönetici olmanın dışında ayrıca onur elde etmeye ya da kendisi için siyaset dışında başka bir mutluluk bulmaya çalışır. Ayrıca mutluluğun ve siyasetin farklı şeylerde olduğunu da söylemiştik. Erdeme uygun eylemler arasında siyasetle ya da savaşla ilgili eylemler daha büyüktürler, fakat bu şeyler sessizlikle ilgili değildirler, bir amaçları vardır, kendileri için tercih edilirler. Öte yandan akıl ve teori etkinlikleri birbirleriyle ilgilidir ve bu anlamda erdem açısından daha farklıdırlar. Bir amaçları yoktur, hazları kendilerine mahsustur, yeterli, sessiz ve insanın yaşayabileceği oranda süreklidirler. Mutlu insanlar için uygun olan özellikler bu etkinliklere de uygundur. O halde insan için gerçek anlamda mutluluk budur. Tabii ki bunun yaşamın tamamını içermesi gerekir, yoksa mutluluk söz konusu olduğu zaman tam olmayan bir şey olamaz. Fakat böylesi bir yaşam insanın

sınırlarını aşan bir şeydir, çünkü buradaki özellikler tanrısal özelliklerdir. İnsandaki farklılıklar etkinliğin erdeme yönelik etkinlikleriyle aynı oranda farklıdırlar. İnsandaki akıl tanrısal bir şeydir ve akla uygun bir yaşam da tanrısal bir yaşamdır. İnsanların insan olduğu için insani şeylerle, ölümlü oldukları için ölümlülere dair şeylerle ilgilenmesi gerektiği yönündeki öğütleri dinlememek gerekir. Amacımız kendimizi ölümsüzleştirmek ve en yukarıya çıkabilmektir ve bunun uğruna da her şeyi yapmalıyız. Belki böyle bir özellik fazla büyük değildir, ancak değer bakımından çok yukarıdadır. İnsanı gerçek anlamda iyi yapan şey bu akıldır, fakat kendimizinki yerine başka birinin yaşamını yaşamayı tercih etmemiz de saçma olacaktır. Daha önce söylediklerimizle şimdi söylediklerimiz arasında bir uyumsuzluk yoktur. İnsanın kendine özgü olan şeyin en güzel şey olması normaldir. İnsan için en güzel şey akla göre yaşam olduğu için mutlu yaşam da budur. 1178

Yine karakter erdemlerine uygun olan yaşam da bu yaşamdan sonra gelen yaşamdır, çünkü burada da insani nitelikler bulunmaktadır. Alışveriş yaparken ya da herhangi bir istek ya da eylem söz konusu olduğunda, kişiye özgü şeylerden yola çıkarak adaletli, cesur ya da erdemli davranışlar sergiliyoruz, tüm bu davranışlar insanidir. Karakter erdemleri bedene bağlı da olabilir ve bazen de isteklerle iç içe geçmiştir. Yine aklı başında olmak ve karakter erdemleri de birbirine yakındırlar. Aklı başındalık dediğimiz şeyin nitelikleri ile karakter erdemlerinin nitelikleri de benzer. Erdemler ve istekler birbiriyle ilişkilidir, bunlar da insanın karmaşık yapısıyla ilişkilidirler. Bu yapı da yine insanidir. O halde yaşam ve mutluluk bunlarla iç içe geçmiştir. Neyse bu konu hakkında bu kadarı yeterli, daha fazlası amacımızın dışına çıkmak olacak. Öte yandan akla bağlı mutluluk dışsal iyilerle fazla ilgilenmez ya da en azından karakter erdemine bağlı olanlara göre daha az

ihtiyaç duyar diyelim. Örneğin siyasetçiler insan bedeni ya da buna benzer başka şeylerle ilgilenebilirler. Ancak bu ilgilenmeye karşın her ikisinin de zorunlu şeylere ihtiyacı aynı orandadır. Bu noktada etkinliklerle ilgili fark fazla, ancak diğerleriyle ilgili fark azdır. Cömert ya da adil insanlar kendi sıfatlarının hakkını verebilmek için para sahibi olmak isterler, cesur insanlar güçlü olmayı ya da ölçülü insanlar kendine hâkim olabilme yeteneğini isterler. Bunlara sahip olmazlarsa bu sıfatları hak ettiklerini nasıl gösterirlerdi? Her ikisinde de olduğuna göre öncelik erdemi
1178b tercih etmekte mi yoksa erdemli eylemlerde bulunmakta mıdır? Her ikisi de tam olmalıdır. Eylem söz konusu olduğu zaman çok fazla şeye ihtiyaç vardır, eylem değer kazandıkça ihtiyaç duyulan şeylerin sayısı artacaktır. Teorik etkinlik için bunlar gerekli değildir, hatta bunlar olmadan işler daha da kolay olabilir. İnsan doğası itibariyle toplumsal bir varlıktır ve erdeme uygun bir davranışta bulunmayı tercih eder, çünkü insani bir yaşam için bunlar gereklidir. Yine gerçek anlamda mutlu olanların tanrılar olduklarını düşünürüz. Peki tanrılar ne tür eylemlerde bulunurlar? Onlara adaletli eylemlerde bulunurlar desek, sonra da yapılan anlaşmalara riayet ederek her zaman borçlarını öderler desek tuhaf olmaz mı? Belki de cesurdurlar. Peki tanrılar güzel olması için korkutucu şeyler yaparlar mı? Belki de onları cömert olarak tanımlarız, ama kime para saçacaklar? Hem tanrıların parasının olması da tuhaf olurdu. Peki tanrılar ölçülü olsalardı ne olurdu? Onların kötü hazlara eğilimleri olmaması ve bundan dolayı övülmeleri de saçma değil mi? Bu tür eylemlerin hepsi tanrılar söz konusu olunca anlamsızdır. Tamam herkesin düşüncesine göre tanrılar yaşarlar, eylemlerde bulunurlar ya da Endymion gibi sürekli uyumazlar. Peki bir canlıya yakışır şekilde eylemde bulunmuyorlarsa geriye sadece teori ihtimali kalmaz mı? Bundan dolayı tanrılar bir etkinlikte bu-

lundukları zaman bu etkinlik mutluluk açısından ne kadar başka türlü olsa da sonuçta bir teori etkinliğidir. O halde insanların tanrısal eylemlere en çok yaklaştıkları noktalar aslında en fazla mutlu oldukları zamanlardır. Diğer canlıların bu şekilde davranışta bulunmaları olanaksızdır, bundan dolayı mutlu olma ihtimalleri de yoktur. Tanrılar her zaman mutludurlar, insanlar ise tanrıların etkinliklerine yaklaştıkları oranda mutlu olabilirler. Diğer canlılar teori etkinliklerinden herhangi bir şekilde pay almadıkları için mutlu olamazlar, ancak teori varsa mutlu olunabilir. Tabii ki teori etkinliğinde bulunan insanlar mutlu olabildiklerine göre, bu durum da teori yaşamına göre şekillenecektir. Bunun kendi başına bir değeri olduğuna göre mutluluk da bir teori olmalıdır.

Fakat insanlar her zaman dışsal iyilere ihtiyaç duyarlar. Çünkü insan doğası gereği kendine yeten bir varlık değildir. Beden sağlığı korunmalı, yeme-içme ve diğer 1179
ihtiyaçları karşılanmalıdır. Dışsal iyiler olmadan mutlu olunamayabilir ancak mutlu olmak için gerekenler çok da fazla değildir. İnsanın kendine yetmesi ve mutlu olması için çok fazla şeye ihtiyacı yoktur. Bunlar olmadan da iyi davranılabilir. İnsan çok fazla şeye sahip olmadan da mutlu olabilir. Hem yönetenlere göre yönetilenler arasında çok sayıda insanın doğru davrandığını ve bunun için yeterli fırsata sahip olduğunu biliyoruz. Erdemli davranan insanlar mutlu olurlar. Solon dışsal iyilere yeterince sahip olan insanların ve buna göre ölçülü bir yaşam sürenlerin mutlu olacaklarını düşünürdü. Tabii ki bu insanlara mutlu denilebilmesi için onların uygun şekilde davranması koşulu vardır. Anaksagoras'a[1] göre mutlu insanlar diğerleri tarafından tuhaf insanlar olarak tanımlanabilirler ancak bu insanların yöneticiler ya da zenginler olmadıkları

1 MÖ 500-428 yılları arasında yaşamış Klazomenai doğumlu Sokrates öncesi düşünür.

açıktır. Fakat çoğu insan zengin insanların ya da yöneticilerin mutlu olduklarını zannediyor, çünkü mutluluğun buralarda bulunduğunu sanıyor. Bilge insanların söyledikleriyle burada söylenenler arasında bir uyum var. Bu insanların söylediklerini her zaman yaptıkları doğru eylemlere ve sürdükleri doğru yaşama göre değerlendirmek gerekir. Kısacası sözleriyle yaşamları arasında bir uyum var mı? Eğer uyum varsa söyledikleri şeyleri doğru kabul etmeliyiz, uyum yoksa ciddiye almamalıyız. Akla uygun davranan insanın en iyi şeylere uygun davrandığını ve böyle insanların tanrılar tarafından en fazla sevilen insanlar olduklarını düşünürüz. Eğer tanrıların insan yaşamına merakları zannedildiği şekilde gerçekse, en iyi insanları, kendilerine en fazla benzeyenleri sevmeleri, aklı önemsemeleri, aklı sevenlere değer vermeleri ve bundan dolayı onları ödüllendirmeleri normaldir. Tüm bu özelliklerin daha çok bilge insanlarda bulunduğu açıktır. Bu insan tanrılar tarafından en fazla sevilen insandır. Bundan dolayı da onun en mutlu insan olması son derece doğaldır.

Peki erdem, dostluk, haz gibi konularda biçimsel açıdan açıklamalar yapmamız yeterli mi? Belki de tüm bu araştırmanın amacı doğruları ortaya koymaktan çok bunları eyleme geçirebilmekti. Yani erdemi bilmek yetmez aynı zamanda erdemli mi olmak gerekir? Ya da iyi olmak için başka bir şansımız var mı? Eğer sadece doğru söylemek yetseydi Theognis'in önerdiği gibi güzel sözler söyle-
1179b yen insanlara çok önemli ödüller verilmesi gerekmez miydi? Ancak bu türden sözler gençleri daha güçlü, daha asil zevklerin sahibi kılsa, güzeli ve erdemleri sevmeye yönlendirse de bunlara sahip olmamızı sağlamaz. Gençler utanmayla değil korkuyla yola gelir, cezadan korkarlar, yoksa bunlar çirkin oldukları için uzak durdukları şeyler değildir. İsteklerinin peşinden koştukları için kendilerine haz verecek şeyleri kovalarlar, bunların karşıtı olan acılar-

dan uzak dururlar. Fakat gerçek anlamda güzel olanı istemedikleri için akıllarından bu geçmiyor. Bu tür insanları sadece sözlerle etkileyebilir misiniz? Bir insanın karakterinde uzun süredir varlığını sürdüren düşüncelerin sadece bir sözle değişmesini beklememek gerekir. Fakat sözler sayesinde doğru insanlar olabiliyorsak ancak o şekilde erdemli olabiliriz. Şimdi ister doğal olarak isterse de belirli alışkanlıkların ya da alınan eğitimin sonucunda iyi olunabileceğini düşünüyoruz. Eğer bu iyilik doğamızdan geliyorsa yapacak bir şey yok, sonuçta bu noktada şanslı olmamız gerekir. Sözler ve eğitim ise herkeste aynı etkiyi uyandırmaz, nasıl ki toprak tohumu yeşertiyorsa aynı şekilde sözleri duyan insanın da güzel şeyleri sevmesi, kötü şeylerden nefret etmesi gerekir. Ancak bir insan isteklerine göre yaşıyorsa bu insanı isteklerinden sadece konuşarak vazgeçiremezsiniz, peki ne yapmak gerekir? İstekler sözlerden çok zor kullanarak değiştirilir. O halde erdemli bir karakterin güzeli sevmesi, çirkin şeylerden nefret etmesi gerekiyor. Fakat bu eğitimi verecek yasalar yoksa o insanın gençliğinden itibaren erdemli bir yaşam için eğitim alması çok zor görünüyor. Başta gençler olmak üzere, çoğu insan için ölçülü bir yaşam sürmek kolay değildir. Bu nedenle yapılması gerekenlerin yasalarla belirlenmesi gerekir. Böylece alışkanlıklar artık acı vermez. Fakat bu insanlar henüz çok gençler ve bundan dolayı sadece doğru eğitim ve öğretmenler yetmez aynı zamanda eğitimlerini tamamladıktan sonra da denetlenmeleri için uygun insanların olması ve bu özelliklerin bir alışkanlığa dönüştürülmesi de gerekir. Bu nedenle de yasalara ihtiyaç vardır, yasalar tüm yaşamımız için gereklidir. Çünkü çoğunluk sözleri dinlemek yerine zor kullanarak yola gelir. Bundan dolayı yasa yapıcıların insanların erdemli alışkanlıklar kazanabilmesi için gerektiğinde bu insanları heveslendirecek, gerektiğinde cezalandıracak şekilde yasalar yapmala- 1180

rı ve bir şekilde yola gelmeyenlere ölüm cezası vermeleri gerektiği düşünülür. Eğer bir insan güzel şeyler için yaşıyorsa, o sözlere boyun eğer, sadece haz için yaşıyorsa onun da bir hayvan gibi cezalandırılması uygun olur şeklinde düşünülür. Bu nedenle insan hangi hazza ulaşmak istiyorsa onun karşıtı olan acıların ceza olarak belirlenmesi istenir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, insanın güzel bir şekilde eğitilmesi amaçlanıyor, onun erdemli şeyler yapması ve isteyerek ya da istemeyerek kötü şeyler yapmasına engel olunması isteniyorsa bunu ancak akla ve bir yasaya göre yaşayan insanlar başarabilir. Baba bir emir veriyorsa bunun herhangi bir zorlayıcı noktası yoktur, diğer insanlar için de aynı durum geçerlidir. Belki bir kral ya da benzer konumdaki bir insanın emirleri değişebilir. Fakat bir yasa akla uygunsa ve bağlıysa o zaman zorlayıcı olabilir. Bazen doğru şekilde davransanız da sadece o insanın yaptığına karşı çıktığınız için düşman olarak görülebilirsiniz, ama yasa bunu da engeller. Oysa sadece Spartalılar ya da başka birkaç devlette yasa yapıcılar eğitim ve benzeri konularla ilgilenmişler. Çoğu devlet bu işleri savsaklıyor, hatta Kykloplarda olduğu gibi herkes kendi karısı ve çocukları için yasalar yapıyor. O halde en güzeli bu konuda devletin denetimde bulunmasıdır. Eğer denetim yoksa bu durumda da yapılması gereken şey herkesin kendi çocuklarını ya da tanıdığı insanları erdemli davranmaya yöneltmesidir. Buradan şu noktaya ulaşmaktayız: Bu işler sadece yasa yapıcıyla olur. Yasa yapıcının belirli yasalarla herkes
1180b üzerinde denetim kurmasını sağlaması gerekir, tabii ki bunun için de erdemli yasalara ihtiyaç var. Yasaların yazılı olmaları ya da olmamaları ya da beden eğitimi ve müzik konularında olduğu gibi bu sayede çok fazla insanın eğitilip eğitilmemesinin bir önemi yoktur. Bir devlette yasalar ve gelenekler, aynı şekilde evde babanın sözleri ön plandadır. Aynı zamanda bir insan akrabanızsa ona daha fazla

iyilik yapmak istersiniz çünkü doğanız gereği bu insanlara daha yakınsınızdır. Öte yandan bireysel eğitimle toplumun eğitilmesi arasında farklar vardır. Örneğin hekimlik konusuna bakalım. Birinin ateşi varsa onun beslenmesine dikkat etmesi gerekebilir, ancak başka biri için bu doğru olmayabilir. Aynı şekilde bir spor öğretmeni tüm sporculara aynı antrenman programını uygulamaz. O halde sadece bir kişiye yönelik bir denetimde bulunulursa işler çok daha kolaylaşır. Çünkü herkes kendi için en yararlı olanı daha çabuk bir şekilde bulur. Bir insan için en iyi şekilde denetimde bulunabilecek insanlar hekimler ya da beden eğitmenleridir. Belirli sayıda insan ya da herkes için denetimde bulunması gereken ise başka biridir. Zaten bilimlerin ortak olanla ilgili olduğu yönündeki görüş de doğrudur. Bazen bir hekimin bir insan için çok yararlı olduğunu ama başka biri söz konusu olduğu zaman hiç de yararlı olmadığı görülür, tıpkı bu hekim gibi bazen biri hiçbir şey bilmese de sadece tecrübesi sayesinde iyi bir denetmen olabilir. Öte yandan bir insan sanatçı ya da teorisyen olmak istiyorsa, mümkün olduğunca geneli bilmesi gerekir, çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, bilimler genel olanla ilgilenirler. O halde yasalar bizi daha iyi yapıyorsa ister az sayıda ister çok sayıda insanı iyi yapmak isteyen bir yasa yapıcıya ihtiyacımız var. Tabii ki sıradan bir insan bizi daha iyi biri yapamaz, hekim ya da diğer denetim mekanizmalarını yürüten insanlarda olduğu gibi bu işi yapacak insanın bilgili bir insan olması gerekir. Bundan sonra nasıl yasa yapıcı olunacağı konusuna bakmak gerekir. Belki de diğer şeylerde olduğu gibi bu işi de siyasetçiler yapabilir. Ancak belki de siyaset ve diğer bilimler farklı insanların ilgilenilmesi gereken şeylerdir. Diğer tüm bilimlerde eğitmenler ve bu işi yapanlar aynı kişilerdir. Örneğin he- 1181
kimleri ya da yazıcıları düşünelim. Fakat sofistler siyaset öğrettiklerini iddia etmelerine karşın hiçbiri siyaset yap-

mıyor, bunların yerine çeşitli yetenekleri ve tecrübeleri olduğu düşünülen kimi insanlar siyaset yapıyorlar. Bu insanlar bu konularda bir şeyler yazmıyorlar ya da söylemiyorlar. Aslında bu da halk mahkemelerinde ya da meclislerinde konuşma yapmaktan daha iyidir. Öte yandan bu insanlar kendi çocuklarını ya da dostlarını da siyasetçi yapmazlar. Aslında böyle bir davranış şekli, devlete yapacakları çok büyük bir iyilik olabilirdi. Yine dostları açısından da diğer şeylerden çok böyle bir şeyle ilgilenmeyi tercih etmeleri mantıklı olurdu. Siyaset konusunda tecrübe de çok önemlidir, tecrübe olmaksızın siyaset yapmak imkânsız gibidir. İşte bu nedenle siyasetle ilgilenmek isteyen insanların tecrübeli olmaları gerektiğine inanılıyor. Fakat siyaset öğrettiklerini ileri süren sofistler bu durumdan çok uzaktalar. Onlar siyasetin nasıl bir şey olduğunu da bilmiyorlar. Zaten bilselerdi siyasetin hitabet gibi bir şey olduğunu söylemezlerdi, yine önemli yasalardan bahsettikleri zaman da yasa yapıcı olmanın zor bir şey olmadığını söylemezlerdi. Sofistler müzik konusunda olduğu gibi bu konuda da en iyiyi bulabileceklerini, zaten bu konuda doğru seçimde bulunmanın çok önemli bir şey olmadığını zannediyorlardı. Bir konuda tecrübesi olan bir insan o konuda ne yapılacağını, nasıl yapılacağını, nelerin eksik olduğunu bilir. Fakat tecrübesiz bir insana sorarsanız yapılması gereken tek şey, sanki bir yazmanı denetliyormuşçasına sadece işin iyi ya da kötü yapılıp yapılmadığına bakmaktır. Evet, yasa yapmak siyasetle ilgili bir konudur. Peki bir insan nasıl yasa yapabilir? Sadece yazılı olan şeyleri bir araya getirerek hekim olamazsınız. Hekimler sadece nasıl bir tedavi yapılacağından söz etmezler, aynı zamanda kişiden kişiye değişen özelliklere de bakarlar. Ancak bu söylediğimiz şey sadece tecrübeli olanlar için bir anlam ifade eder, diğerleri için her-
1181b hangi bir anlam taşımaz. O halde yapılan yasaların bir

araya getirilmeleri, iyi ve kötü şeylerin belirtilmesi, hangi şeylerin neye uygun olduğunun söylenmesi bunu bilenler için yararlıdır. Bu bilgiye sahip olmamalarına karşın bundan söz edenler sadece tesadüfi durumlarda doğru sonuçlara ulaşırlar ya da belki diğerlerinden daha doğru sonuçlar elde edenler olabilir. Bizden daha öncekiler bu konulardan fazla söz etmediler, biz de insani konulardaki araştırmalarımızı tamamlayabilmek adına devlet yönetimlerini incelemeliyiz. Öncelikle bizden önce iyi şeyler söylenip söylenmediğine bakalım, daha sonra hangi yönetim şekilleri devletlerin devamını sağlar, hangi yönetim biçimleri devletlerin çökmesine neden olur,hangileri neden iyidir ya da neden kötüdür, bunları incelememiz gerekiyor. Buradan hareketle hangi devlet yönetimlerinin en iyileridir, bunların yasaları, gelenekleri nelerdir, bunları da öğreneceğiz. Sırada bu konu var.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR LİSTESİ

Ajah American Journal of Ancient History, Harvard University. Cambridge, Mass.

Babür, S. "Aristoteles'in Yapıtları Üzerine" *HÜEFD* 6 (1989,1) 85-97.

Barker, E. *Greek Political Theory.* London 1951.

CIA Classical Antiquity. Berkeley.

Coldstream J. N., *The Formation of the Greek Polis: Aristotle and archeology.* Opladen 1984.

Denkel, A., "Yayımlanışları Öncesinde Aristoteles'in Yapıtları" *FT* 12 (1992) 7-14.

Develin, R., *Athenian Officals 684-321 BC.* Cambridge 1989.

Dühring, I., Aristoteles. RE Supp. XI (1968) 281-294.

FT Felsefe Tartışmaları

Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy.* VI: Aristotle. An encounter. Cambridge 1981.

HÜEFD Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.

JHS The Journal of Hellenic Studies. Society fort he Promotion of Hellenic Studies. London.

Jones A. H. M., *Athenian Democracy.* Oxford 1957.

Jones L. A., "The Role of Ephialtes in the rise of Athenian Democracy" *CIA* (1987) 53-76.

Llyod G. E. R., *Aristotle.* Cambridge 1968.

Keaney J. J., *The Composition of Aristotle's Athenaion Politeia.* New York-Oxford 1922.

Lambert S. D., *The Phratries of Attica.* Ann Arbor 1993.

RE *Paulys Realencyclopaedie der Classischen Altertumswissenschaft.* Supp. I-XV (1903-1978)

Rhodes P. J., *The Athenian Boule.* Oxford 1972.

Rhodes P. J., *A Commentary on the Aritoleian Athenaion Politeia.* Oxford 1981.

Rhodes P. J., "Political activity in classical Athens" *JHS* 106 (1986) 132-144.

Sealey, R., "How citizenship and the city began in Athens" *AJAH* 8 (1983) 97-129.

Trail J. S., *Demos and trittys: Epigraphical and topographical studies in the organization of Attica.* Toronto 1986.

Wallece, R. B., *The Areopagus council to 307 B.C.* Toronto-Saratoga 1978.

Whitehead, D., *The Demes of Attica 508/7 ca 250 B.C.* A political and social study. Princeton, N.J. 1986.

ARİSTOTELES
BÜTÜN YAPITLARI

HAYVANLARIN HAREKETLERİ ÜZERİNE

•

POETİKA

•

POLİTİKA

•

ATİNALILARIN DEVLETİ

•

NİKOMAKHOS'A ETİK

PLATON BÜTÜN YAPITLARI

MEKTUPLAR

•

KRİTON

•

İON

•

ALKİBİADES I-II

•

EUTHYPHRON

•

KÜÇÜK HİPPİAS

•

MENEKSENOS

•

GORGİAS

•

SOKRATES'İN SAVUNMASI

•

DEVLET ADAMI

•

MENON

•

SOFİST

•

LAKHES

•

PHAIDON

•

PHILEBOS

•

ŞÖLEN

•

MİNOS-EPİNOMİS

•

LYSİS

•

HIPPARKHOS-KLEITOPHON
RAKİPLER

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles, pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan biridir. Bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aristoteles, mantık, doğabilimleri, metafizik, psikoloji, etik ve siyaset felsefesi gibi pek çok alanda eser vermiştir. "Aristoteles külliyatı" olarak geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, derslerinin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından oluşur.

Aristoteles'in, oğullarından biri olan Nikomakhos'a ithafen kaleme aldığı *Nikomakhos'a Etik*, 10 bölümden oluşmaktadır. Aristoteles bu kitapta, iyinin ve iyinin amacı olan mutluluğun ne olduğundan, karakter ve düşünce erdemlerinden bahseder. Bunların duygularımızla ve eylemlerimizle bağlantılı olduğunu ileri sürer. Erdemler arasından özellikle cömertlik ve adalet üzerine vurgu yapar. Erdeme yaklaşmak, aynı zamanda erdemsizliğe yol açacak kötü alışkanlıklardan uzak durmayı gerektirdiğinden bunların da incelenmesi gerektiğini önerir. Erdemden ayrı düşünülemeyecek olan dostluk ve nihai olarak yararlı ve yararsız hazların ele alınmasıyla kitap tamamlanır.

Toplumsal bir etik anlayışına sahip olan Aristoteles, etiği "en yüce bilim" şeklinde değerlendirdiği politikanın bir alt alanı olarak görmektedir.

internet satış:
www.saykitap.com
15 TL
ISBN 978-605-02-0317-2
9 786050 203172
SAY YAYINLARI